

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Tomaz Štut

**ELITNE ENOTE NA OBMOČJU DANAŠNJE SLOVENIJE
MED DRUGO SVETOVNO VOJNO**

Diplomsko delo

Ljubljana 2008

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Tomaž Štut

Mentor: doc. dr. Damijan Guštin

**ELITNE ENOTE NA OBMOČJU DANAŠNJE SLOVENIJE
MED DRUGO SVETOVNO VOJNO**

Diplomsko delo

Ljubljana 2008

Zahvala

Rad bi se zahvalil svojemu mentorju doc. dr. Damijanu Guštinu za vso pomoč in vsem drugim, ki so si vzeli čas za intervjuje ali dali na razpolago gradivo iz zasebne zbirke.

Prav posebej pa bi se rad zahvalil kolegu Marku Vidmarju, ki mi je v okviru najinega celoletnega dopisovanja osvetlil pogled na marsikatero tematiko v tem diplomskem delu. S svojim strokovnim znanjem, nasveti in kritičnimi pripombami je veliko doprinesel h končni obliki mojega diplomskega dela, hkrati pa je dal na razpolago tudi svojo bogato knjižnico in lastno raziskovalno delo. Poleg tega si je vzel čas, da je diplomsko delo v končni fazi pregledal in me opozoril na določene pomanjkljivosti.

Elitne enote na območju današnje Slovenije med drugo svetovno vojno

Po kapitulaciji Italije se je nemški okupator na območju današnje Slovenije znašel v novih razmerah. Zaradi pomanjkanja sil in dejstva, da se je partizanska vojska močno okrepila, se je nemško poveljstvo odločilo za spremembo taktike in bojevanja proti partizanom. Nemški okupator je pričel uporabljati boljše enote, ki so zaradi posebnih lastnosti uspele držati ravnotežje s partizani. Poleg tega so dovolili formiranje domobranskih bataljonov, ki so na območju Dolenjske in Notranjske dosegali velike uspehe. Ob koncu leta 1944 so se tudi partizani odločili, da ustanovijo manjše napadalne in dobro oborožene enote. Vse te enote so bile najboljše izmed vseh, ki so jih posamezne strani imele na voljo in so si na podlagi različnih kriterijev pridobile oznako »elitne«: zaradi rekrutacije in strukture moštva, urjenja, oborožitve, velikih uspehov in majhnih izgub v primerjavi z nasprotnikom.

Ključne besede: Slovenija, druga svetovna vojna, elitne enote

Elite units on a current territory of Slovenia during The Second World War

After capitulation of Italy, the German occupier had found himself in new circumstances. Because of lack of forces and fact, that partisan army grew strong strongly, German command decided for change of tactics and combat against partisans. German occupier started to use better units, which managed to hold balance with partisans because of special characteristics. Besides that, they allowed establishment of battalions of Slovenian homeguard, which were achieving large successes in the region of Dolenjska and Notranjska. At the end of year in 1944 even partisans decided to establish small attacking and well armed units. All those units were best among all, that individual sides had them per will and they deserved mark »elite« which based on different criteria: because of recruitment and structure of manpower, training, armament, large successes and small losses in comparison to adversary.

Key words: Slovenia, Second World War, elite units

KAZALO

1. UVOD	9
2. METODOLOŠKO HIPOTETIČNI OKVIR	10
2.1. Opredelitev problema in cilji proučevanja	10
2.2. Struktura naloge	10
2.3. Temeljni pojmi	11
2.4. Teoretične opredelitve	12
2.5. Hipoteze	16
2.6. Uporabljene metode proučevanja	17
3. KRATEK OPIS RAZMER IN OBSEG OBOROŽENIH SIL MED DRUGO SVETOVNO VOJNO NA OBMOČJU SLOVENIJE	18
3.1. ITALIJANSKE SILE	18
3.2. NEMŠKE SILE	19
3.3. PARTIZANSKE SILE	21
3.4. SLOVENSKE PROTI - PARTIZANSKE SILE	22
3.5. PREGLED NEMŠKIH VOJAŠKIH IN POLICIJSKIH ENOT PO KAPITULACIJI ITALIJE	23
3.5.1. Enote vojske	23
3.5.2. Policijske enote	25
4. PREGLED NASPROTUJOČIH SI STRANI	27
4.1. PARTIZANI – UDARNE/JURIŠNE ČETE OZIROMA UDARNI/JURIŠNI/SPECIALNI BATALJONI	27
4.1.1. Razlogi za formiranje	29
4.1.2. Namen uporabe in naloge enote	30
4.1.3. UDARNA ČETA 31. divizije	31
4.1.3.1. Struktura enote: formacija in moštvo	31
4.1.3.2. Rekrutacija in urjenje	32
4.1.3.3. Oborožitev	33
4.1.3.4. Kratka zgodovina in bojna pot udarne čete 31. divizije	34
4.1.3.5. Izgube udarne čete 31. divizije	37

4.1.3.6. Udarne čete 31. divizije v nasprotnikovih virih	38
4.1.3.7. Študija primera: Borba udarne čete 31. divizije s 7. bataljonom divizije SS »Prinz Eugen«	38
4.1.3.7.1. Predstavitev strani	39
4.1.3.7.2. Teren bojišča	40
4.1.3.7.3. Predpriprava na spopad	40
4.1.3.7.4. I. faza spopada	41
4.1.3.7.5. II. faza spopada	43
4.1.3.7.6. III. faza spopada	46
4.1.3.7.7. Izgube in vojni plen	48
4.1.3.7.8. Analiza spopada	50
4.2. NEMŠKI OKUPATOR	52
4.2.1. BATALJON »HEINE«	55
4.2.1.1. Struktura enote: formacija in moštvo	55
4.2.1.2. Rekrutacija in urjenje	59
4.2.1.3. Oborožitev	61
4.2.1.4. Kratka zgodovina in bojna pot bataljona »Heine«	63
4.2.1.5. Izgube bataljona »Heine«	68
4.2.1.6. Bataljon »Heine« v partizanskih virih	69
4.2.1.7. Študija primera: Akcija 27. januarja 1944 v Cerknem	70
4.2.1.7.1. Nemška stran in priprave na spopad	70
4.2.1.7.2. Partizanska stran	71
4.2.1.7.3. Potek napada	71
4.2.1.7.4. Analiza napada	74
4.2.2. Pripadniki enot »Brandenburžanov«	76
4.2.2.1. Kratka zgodovina koncepta »Brandenburžanov«	76
4.2.2.2. Delovanje »Brandenburžanov« v Sloveniji	76
4.2.2.3. ALARMNI/ŠOLSKI POLK DIVIZIJE »BRANDENBURG«	77
4.2.2.3.1. Struktura enote: formacija in moštvo	77
4.2.2.3.2. Razmestitev	80
4.2.2.3.3. Rekrutacija in urjenje	83
4.2.2.3.4. Oborožitev	85
4.2.2.3.5. Kratka zgodovina in bojna pot šolskega polka	86

4.3. DOMOBRANCI	94
4.3.1. Zgodovina nastanka udarnih bataljonov SD	94
4.3.2. II. BATALJON SD	98
4.3.2.1. Struktura enote: formacija in moštvo	98
4.3.2.2. Rekrutacija in urjenje	104
4.3.2.3. Oborožitev	106
4.3.2.4. Kratka zgodovina in bojna pot II. bataljona SD	109
4.3.2.5. Izgube II. bataljona SD	116
4.3.2.6. Ocena »Rupnikovega« bataljona v virih	117
4.3.2.7. Študija primera – borba II. bataljona SD s IV. bataljonom 8. brigade Fran Levstik	119
4.3.2.7.1. Predstavitev nasprotnika	120
4.3.2.7.2. Potek spopada	120
4.3.2.7.3. Izgube.....	122
4.3.2.7.4. Analiza spopada.....	122
5. PRIMERJAVA ENOT MED SEBOJ	123
5.1. SPLOŠNA PRIMERJAVA	124
5.1.1. Formacija in moštvo.....	124
5.1.2. Rekrutacija in urjenje	125
5.1.3. Oborožitev.....	126
5.1.4. Izgube	127
5.2. PRIMERJAVA DELOVANJA POSAMEZNIH ENOT	128
5.2.1. Delovanje udarne čete 31. divizije na terenu	128
5.2.2. Delovanje bataljona »Heine« na terenu	132
5.2.3. Delovanje II. bataljona SD na terenu.....	138
5.3. VPLIV UPORABE NOVE TAKTIKE IN »ELITNIH« ENOT NA PARTIZANSKO STRAN	140
6. VERIFIKACIJA HIPOTEZ IN ZAKLJUČEK	144
7. VIRI IN LITERATURA	150

SEZNAM SLIK

Slika 4.1: razporeditev vodov še pred pričetkom I. faze spopada.....	42
Slika 4.2: II. faza spopada.....	44
Slika 4.3: III. faza spopada – zaključni juriš partizanov in umik Nemcev.....	47
Slika 4.4: del poveljniškega kadra v bataljonu »Heine«.....	59
Slika 4.5: manjši del pripadnikov bataljona »Heine« v Idriji.....	60

SEZNAM TABEL

Tabela 4.1: udeleženos posameznih čet bataljona »Heine« v akcijah po mesecih v letu 1944 s podanim razmerjem častniki/podčastniki/vojaki.....	57
Tabela 4.2: Izgube bataljona »Heine« na slovenskem ozemlju.....	68
Tabela 4.3: Razmestitev posameznih enot alarmnega polka in poveljujoči.....	82
Tabela 4.4: Struktura II. bataljona SD za mesec avgust 1944.....	101
Tabela 4.5: Oborožitev II. bataljona SD v avgustu 1944.....	107
Tabela 5.1: Ropanje in rekvizicije, ki se pripisuje bataljonu »Heine«.....	137

SEZNAM KRATIC

AGM KR – Arhiv Gorenjskega muzeja Kranj

AVIB – Arhiv vojno-zgodovinskega inštituta v Beogradu

GŠ NOV in POS – Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije

FPN – nem. Feldpostnummer (vojna pošta oziroma identifikacijska številka enote)

NO – Notranjski odred

OC – Obveščevalni center

RA – Rdeča armada

SD – Slovensko domobranstvo

SS – nem. Schutzstaffel (Zaščitni oddelki)

ŠO – Škofjeloški odred

ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana

1. UVOD

Osvobojena ozemlja na okupiranem področju današnje Slovenije so bila najbližje tretjemu Rajhu in kot taka velik trn v peti nemškemu vojaškemu stroju, zato si je le-ta močno prizadeval uničiti partizane, predvsem nevarni IX. korpus, ki je deloval med Trstom in Triglavom. V začetku leta 1945 se je nemška vojska že umikala iz Balkana in tudi Italije ter se pri tem skušala kar se da neovirano prebiti čez jugoslovansko mejo. Pri tem ni izgubila ostrine, saj je pripravljala veliko spomladansko ofenzivo na IX. korpus. Tako bi preprečila napade na svoje umikajoče sile, razbremenila transportne koridorje z Italijo in hkrati preprečila vojaške tendence partizanov proti Trstu in drugim večjim mestom. Poleg tega si ni želela pasti v ujetništvo partizanov, ki so se v veliki armadi skupaj z Rdečo armado nevarno približevali iz juga.

Partizanske sile so na drugi strani vse bolj povečevale pritisk na nemške enote in krepile svoje sile ter se vse bolj organizirale. Pri tem so, ne samo prizadevale izgube nemškim silam, temveč tudi močno motile nemško logistiko, predvsem železniške poti med Italijo in Avstrijo, ki so bile za Nemce strateškega pomena. Partizanski vojaški vrh na ozemlju današnje Slovenije se je pripravljal, da bi izkoristil ugodne svetovne razmere in bi z vojaškimi operacijami dosegel skrajni rob etničnih mej, predvsem z zavzetjem Trsta, Gorice ter Koroške.

Slovenske proti-partizanske sile so se znašle znotraj zelo neugodnih razmer, saj se je nemška vojska umikala, sami domobranci pa so bili prešibki, da bi se spopadli s partizani, še posebno pa ne z armado partizanov, ki je prodirala iz juga. Tako jim je preostalo samo še umik na Koroško in predaja zahodnim zaveznikom.

Vse nasprotujoče si strani so poizkušale z različnimi pristopi doseči premoč ali vsaj enakovredno stopnjo bojevanja z nasprotnikom. V tej luči lahko tudi razumemo formiranje t.i. »elitnih« enot, ki so se od običajnih vojaških enot razlikovale po večih kriterijih. Osnovna ideja namembnosti je bila uporaba presenečenja, torej vdori na območja, kjer se je nasprotnik počutil varnega in ni pričakoval napada.

2. METODOLOŠKO HIPOTETIČNI OKVIR

2.1. Opredelitev problema in cilji proučevanja

Namen diplomskega dela oziroma cilj proučevanja je raziskati ali so se na območju današnje Slovenije med 2. svetovno vojno nahajale t.i. elitne enote, oziroma ali lahko določene enote izmed vseh, ki so delovale na tem območju, označimo za elitne. Glavni razlog, da sem se odločil za tovrstno vsebino diplomskega dela je dejstvo, da je tovrstna tematika sorazmerno še neraziskana ali pa obstajajo posamezni drobci, ki se pojavljajo ločeno v različnih knjigah, nikjer pa niso zbrani na enem mestu in ustrezno predstavljeni.

Namen dela je torej, da te elitne enote prepoznam pri posameznih nasprotujočih si straneh, jih primerno kvalificiram in ustrezno razložim, zakaj naj bi posamezna enota bila boljša oziroma »elitnejša« od drugih rednih enot. Na kratko bi lahko to formulirali kot vprašanje, kaj je elitna enota pomenila pri Nemcih izmed enot, ki so jih imeli na razpolago, kaj pri partizanih in kaj pri domobrancih.

Druga pomembna naloga bo primerjava enot med seboj in iskanje skupnih značilnosti ter glavnih razlik. Namen dela ni dajati nekih dokončnih vrednostnih sodb katera proučevana enota izmed treh vpletenih strani je bila najboljša in katera najslabša.

Prav tako pomembna naloga bo ugotoviti kdo je bil pobudnik za formiranje tovrstnih enot in ali se je nasprotnik le prilagajal ali je sočasno spontano razvil podobne enote.

Kot zadnji cilj proučevanja pa sem si zadal, da raziščem strukturo enot, namembnost in delovanje tovrstnih enot z oporo na dejanske dogodke, v kolikor bo to možno glede na razpoložljive vire.

2.2. Struktura naloge

V prvih dveh poglavjih podajam uvodne misli, razložil temeljne pojme in teoretične opredelitve, predstavil hipoteze ter uporabljeno metodologijo. V tretjem poglavju bom na kratko predstavil potek vojne na ozemlju današnje Slovenije, pri tem se bom

osredotočil predvsem na enote, ki so delovale na tem ozemlju. Hkrati bom umestil obravnavano tematiko diplomskega dela v čas in prostor. V četrtem poglavju bom predstavil elitne enote nasprotujočih si strani – partizanov, domobrancev in Nemcev. To poglavje bo najboljširnejše, saj bom enote analiziral po večih kriterijih. V petem poglavju bom enote na podlagi podatkov iz prejšnjega petega poglavja med seboj primerjal in analiziral. V šestem poglavju bom verificiral hipoteze in podal zaključne sklepe.

2.3. Temeljni pojmi

- **Partizan**

Pripadnik odporniškega gibanja, ki uporablja predvsem gverilsko taktiko bojevanja in deluje na širokem področju – ponavadi v zaledju sicer močnejšega nasprotnika ter se formira v manjše enote. Značilnosti: izogibanje večjim frontalnim spopadam, nočne akcije, zasede, izkoriščanje poznavanja zemljišča, podpora prebivalstva, vztrajnost in hitri premiki (Leksikon Cankarjeve založbe 1998: 777).

- **SS enote**

SS je kratica za Schutzstaffel oziroma »zaščitne oddelke«, ki so bili ustanovljeni kot elitna Hitlerjeva telesna straža, nato pa so postali samostojna organizacija pod poveljstvom H.Himmlerja. Pod svojim okriljem je imela tako zvezo mrtvaških glav (Totenkopf) kakor tudi »oborožene SS« – Waffen SS. Enote SS so sestavljali visoko motivirani in dobro izurjeni ter oboroženi vojaki (Leksikon Cankarjeve založbe 1998: 1010).

- **Bataljon**

(fr. Bataillon) je enota v sestavi polka (brigade), ali kar v višjih enotah kot so divizije in korpusi, lahko pa je tudi samostojen. Moč bataljona se giblje med 300 in 1200 mož in običajno se notranje deli na čete, samostojne vode in oddelke. Bataljon združuje več osnovnih enot (strelske, mitralješke, minometne...) in veliko različnih oborožitvenih sistemov, zaradi česar je velikokrat pojmovan kot osnovna taktična enota (VE 1974: 504).

- **Taktično bojevanje**

Taktično bojevanje je spopad taktičnih enot (vod, četa, bataljon, brigada) na določenem območju z uporabo različnih načinov vojskovanja in postopkov v bitki ter manevriranje enot po bojišču in izrabljanje terena. Gre za širok spekter ofenzivnih in defenzivnih taktik, ki napadalcu/branilcu služijo za čim boljši in ugodnejši rezultat v boju (INTERNET 1).

- **Nekonvencionalno vojskovanje**

Pojem nekonvencionalno vojskovanje obsega niz med seboj usklajenih političnih, vojaških, obveščevalnih, gospodarskih in psiholoških dejavnosti, ki jih proti nasprotniku izvajajo tako v miru kot v vojni države ali posamezne skupine. Kot sinonima za nekonvencionalno vojskovanje se uporabljata tudi pojma specialno vojskovanje/vojna. Izvajajo ga/jo posebej izbrane, usposobljene, oborožene in opremljene enote oziroma sile za specialne operacije (Revija Obramba:Specialne sile 2005: 6).

2.4. Teoretične opredelitve

- **ELITNE ENOTE**

Pojma elitnosti vojaških enot ni enostavno razložiti z nekaj stavki. Poleg tega je potrebno upoštevati, da se je skozi zgodovino v nekaterih pogledih nekoliko spreminjal. Današnje sodobne definicije so ponavadi močno navezujejo na t.i. *specialne enote* kot so na primer delta odredi, rangerji, pripadniki enot SEAL, SAS in podobno, če naštejemo samo najbolj razvpite formacije ZDA in VB. Po mojem mnenju je pojem elitnosti nekoliko širši in ponavadi pomeni preprosto boljšo enoto od ostalih enot v določenih oboroženih silah. Kriteriji za to so različni – lahko je to način rekrutacije, posebno in težavno urjenje, boljše oborožitev in oprema, v boju pa uspešno opravljanje težjih nalog, z relativno malo žrtvami in taktiko, ki odstopa od ustaljenih načinov vojskovanja in postopkov v boju ter manevriranja enot po bojišču. Na podlagi tega si predstavljam, da imajo tovrstne enote določeno stopnjo avtonomije in samoiniciativnosti na terenu, v samih akcijah pa večinoma delujejo samostojno in ne v sklopu večjih formacij.

Ideja, da se iz vse mase vojakov izberejo najboljši in najpogumnejši ter nato formirajo posebne enote, je stara več kot 2000 let. Že Perzijci so imeli t.i. »nesmrtni«, v Tebah je bila to »Sveta četa«, v Šparti posebna garda 600 konjenikov za zaščito kralja, v Rimu pa »pretorijanci« in »paladini«. V srednjem veku so bili za elito smatrani na primer »janičarji« pri osmanskih Turkih, kasneje pa enote grenadirjev. V tem času pride tudi do prvega resnega odmika od klasičnega vojskovanja, ki je ponavadi potekalo preko odločilnega spopada nasprotnikov. Majhne premične enote, ki so se izogibale spopadam z glavnino sovražnika, so tedanji teoretiki in tudi vojaki označevali za nečastne, njihovo bojevanje za nepravo, pojav pa so poimenovali »mala vojna«. Sama beseda »elita« v vojaškem smislu pa se prvič pojavi v Franciji v obdobju konzulata (1792) – *troupes d'élites*, nato pa se je termin razširil tudi drugod. Za elitne enote se je ponekod smatralo tudi enote garde, v carski gardi formirani 1852 pa je obstajala celo posebna elitna enota – *gendarmérie d'élite* (VE 1974b: 678; Revija Obramba: Specialne sile 2005: 4).

Prve elitne enote v 20. stoletju naj bi nastale v Nemčiji, kjer je nemška vojska (Wehrmacht) analizirala delovanje neregularnih enot zaveznikov iz 1. svetovne vojne, kakor tudi delovanje enot tedanje Nemčije. Idejni oče nemških oddelkov za nekonvencionalno bojevanje v 1. svetovni vojni je bil general Oskar von Hutier. Tako so formirali majhne jurišne oddelke v moči od 14-18 mož, ki so imeli nalogo hitro prečkati nikogaršnje ozemlje in vdreti med sovražnikove položaje. Med obema vojnama se je zaradi razvoja letalstva ponudila tudi možnost zračnega desanta. Prvi desant so v Kijevu leta 1935 na vojaški vaji demonstrirale sovjetske oborožene sile in vzpodbudile veliko začudenje pri tujih vojaških opazovalcih (Revija Obramba: Specialne sile 2005: 5; The Oxford companion to Military History 2001: 866).

Pionirji razvoja posebnih enot so v času 2. svetovne vojne nedvomno bili Nemci, ki so v okviru nemške obveščevalne službe »Abwehr« razvili enote za posebne naloge. Koncept »Brandenburžanov« (die Brandenburger), kakor so jih poimenovali, tako danes predstavlja temelj vseh sodobnih elitnih oziroma specialnih enot v svetu. Kasneje so se v nemških oboroženih silah pojavile še druge enote, pobudo pa je prevzela organizacija SS. Tako so aprila 1943 v kraju Friedenthal severno do Berlina formirali poseben bataljon SS, ki je kasneje postal znan kot 502. bataljon za posebno uporabo, vodil pa ga je Otto Skorzeny, ta enota je sčasoma absorbirala tudi »Brandenburžane«. V to sodi tudi 500. SS bataljon padalcev

(»Falschirmjäger«) in še nekatere druge. Tudi nemška mornarica je formirala svoje posebne enote in sicer t.i. »K« enote (»Klein Kampf Verbände«), ki so bile usposobljene za posebne naloge na morju (The Oxford companion to Military History 2001: 865-866).

Elitnih enot zaveznikov (SOE, SAS, OSS) ne bom predstavljal, kakor tudi ne razvoja elitnih enot po 2. svetovni vojni, ki so razcvet doživele zlasti v 80-ih v ZDA. Zelo zgovoren pa je najbrž podatek, da skorajda v vseh zavezniških oboroženih silah po 2. svetovni vojni najdemo kot inštruktorje in svetovalce nekdanje pripadnike divizije »Brandenburg«.

Ena izmed krajših definicij o elitnih enotah pravi, da »gre za posebej izbrane, usposobljene, oborožene in opremljene ter visoko motivirane ljudi.« (Revija Obramba: Specialne sile 2005: 3) Ta definicija je zelo splošna, opazil pa sem, da se v veliki meri prekriva z mojim razmišljanjem. Izpostavi namreč pomen rekrutacije, usposobljenosti - torej posebno urjenje, oborožitve in opreme ter visoko moralo. Ker pa gre za sodobno definicijo, ki v prvi meri obravnava specialne sile, sem za dodatna pojasnila pogledal še v druge vire.

Definicija iz posebnega slovarja vojaških pojmov, prevedena v slovenščino, pravi takole: »*Elitne enote so enote, ki so, zaradi posebnega urjenja ali drugih nadpovprečnih kvalitete, uporabljene za posebne naloge ali pa predstavljajo osnovno jedro enot slabše kvalitete. Pri nekaterih nacijah so elitne enote smatrane za družbeno superiornejše drugim delom oboroženih sil.*« (Dictionary of military terms 1986: 77) Ta definicija je zanimiva zato, ker eksplicitno navaja *elitne enote*. Tudi tukaj je poudarjeno posebno urjenje, dodane pa so še »*druge nadpovprečne kvalitete*«, kar pa si lahko razlagamo zelo arbitrarno. *Uporabo za posebne naloge*, kar omenja definicija, lahko razumemo kot uporabo za nevsakdanje, težje naloge, torej naloge, za katere se smatra, da bi jih tovrstna enota opravila bolje ali pa sploh zmogla kot navadne enote. Za konec pa definicija izpostavi tudi širši družbeni kontekst, saj se najbrž navezuje na gardne enote, ki imajo v določenih državah poseben status.

Podobna, toda veliko bolj izčrpna je definicija, ki sem jo našel v posebni enciklopediji kopenskih enot in bojevanja. Nekoliko prirejena in prevedena v slovenščino pravi takole:

Med elitne enote naj bi spadale določene enote padalcev, nekatere enote mornariške pehote in enote komandosov. Poveljstvo nad njimi je v direktni pristojnosti vrhovnih poveljstev na območju operacij ali na nacionalni ravni. Pojem elita konotira nevsakdanje kvalifikacije, ki vsebujejo tudi kriterije selekcije in dodelitve v enoto, temelječe na posebnih vojakovih fizičnih in mentalnih sposobnostih ter potencialih. Za delovanje v takšni enoti je potrebna odlična fizična moč in okretnost, ki pa mora biti v kombinaciji z intelektualnimi sposobnostmi in občutkom za intuicijo ter z oporo v samodisciplini, morali in z jasnimi cilji bojevanja. Enote so oborožene z lahkih orožjem in opremo, nemehanizirane in organizirane v manjše formacije kot je na primer vod. (Encyclopedia of land forces and warfare 1996: 991-992)

Ta definicija izpostavlja možnost, da med elitne enote štejemo enote različnih zvrsti – torej padalce, kopenske komandose in pripadnike posebnih enot mornariške pehote. Zanimiva je tudi formulacija njihovih nadrejenih, saj naj bi bili to najvišji predstavniki na nacionalni ravni in operativni poveljniki največjih enot na bojišču. Definicija se tudi bolj poglobljeno ukvarja s pojmom »elita« v vojaškem smislu, kjer je posebej poudarjeno, da obstajajo neki kriteriji za vstop v enoto, ki so najbolj odvisni od posameznikovih fizičnih in mentalnih zmožnosti ter potencialov. Važna je torej nekakšna selekcija, kar pa pri navadnih enotah ni ravno običaj. Posebno je poudarjena tudi visoka morala in jasni cilji bojevanja. Hkrati ta definicija tudi postreže z nekaterimi bolj natančnimi kriteriji, kako naj bi takšna enota izgledala, saj naj bi to praviloma bila manjša enota, oborožena z lahkim pehotnim orožjem ter nemehanizirana.

Vojna enciklopedija navaja, da *»so elitne enote popularen in v literaturi pogosto uporabljen termin, ki se nanaša na enote, ki so sestavljene iz izbrancev, so bolje oborožene in opremljene, v vojni pa se jim podeljujejo najtežje naloge. Med 2. svetovno vojno so določene enote zaradi uspehov dobivale častne nazive in se nato v literaturi pojavljale kot elitne enote. V Sovjetski zvezi so bile to gardne, v Jugoslaviji pa proletarske in udarne enote.«* (VE 1974b: 678) Tudi ta definicija potrjuje moja razmišljanja, da gre za enote, kjer je zelo važna oborožitev in oprema, da opravljajo najtežje naloge in da je pomembna tudi selekcija, saj pravi, da naj bi šlo za enoto *izbrancev*. Hkrati pa je to tudi edina definicija, ki opozori na populizem in včasih

pretirano uporabo termina »eliten«. Termin *elitne enote* naj bi bil velikokrat zgolj popularen pojem v literaturi, opozarja pa tudi na problem zelo vprašljivega nazivanja enot zaradi določenih uspehov, ki so jih tovrstne enote imele v preteklih bojih. To je bilo še posebno značilno za Sovjetsko zvezo in Jugoslavijo, kjer so se nazivi gardna oziroma proletarska/udarna enota delili zelo pavšalno, brez ustrezne realne ocene. Nekaj podobnega bi najbrž lahko trdili tudi za SS enote v Nemčiji, ki so bile velikokrat, zgolj zaradi propagandnih namenov in potreb režima, pretirano smatrane za »elitne«, čeprav so seveda določene enote SS kriterije elitnosti izpolnjevale.

Menim, da sem skozi kratko analizo elitnih enot in posameznih definicij dovolj nazorno pokazal, da ni povsem enoznačnega odgovora na vprašanje, kaj so elitne enote. Prav tako menim, da so različne definicije potrdile moja razmišljanja o elitnih enotah, kriterijev je torej več, nobeden pa ni povsem odločilen. Najbolj pomembno je, da primerov v preteklosti ne merimo s kriteriji sedanosti, torej s strogimi zahtevami, ki jih postavljajo sodobne specialne enote v oboroženih silah najrazvitejših držav. Pravzaprav moramo govoriti o dveh različnih pojmih – o elitnih enotah in o specialnih silah, res pa je, da se v določeni meri oba termina prekrivata. Ugotovil sem, da so sodobne definicije o elitnih enotah napisane času primerno in se bolj ali manj nanašajo le na specialne enote, zato moramo pri klasificiranju enot v preteklosti upoštevati nekoliko milejše kriterije in nenazadnje tudi mnenje o tovrstnih enotah njihovih tedanjih nadrejenih in seveda tudi ocene nasprotnika. Po drugi strani pa je potrebno biti previden, saj je mogoče, da se določene enote smatra na elitne zgolj zaradi nevojaških kriterijev.

2.5. Hipoteze

Hipoteza 1: *Elitne enote so se na območju današnje Slovenije pri vseh vojskujočih straneh razvile istočasno in spontano.*

Menim, da so vse nasprotujoče si strani formirale svoje elitne enote istočasno, povsem samostojno in ne kot odgovor na sovražnikovo delovanje.

Hipoteza 2: *Elitne enote, ki so delovale na območju današnje Slovenije, so s svojim obstojem in delovanjem vplivale na ravnanje nasprotnika, ki se je moral prilagajati v operativnem in taktičnem smislu.*

Menim, da je pojav novih dobro opremljenih in manevrsko zelo sposobnih enot vplival na nasprotnika, ki je moral spremeniti svoje delovanje v taktičnem in operativnem smislu in se prilagajati.

Hipoteza 3: *Elitne enote na območju današnje Slovenije so praviloma delovale same in ne ob pomoči večjih enot v zavarovanju.*

Menim, da so elitne enote večinoma delovale samostojno, ne samo zaradi dobre izurjenosti in opremljenosti, ampak tudi iz potrebe, saj je nasprotnik premike večjega števila enot hitro opazil in se nato ustrezno pripravil.

Hipoteza 4: *Elitne enote na ozemlju današnje Slovenije so, glede na število pripadnikov in sorazmerno kratek rok obstoja, dosegle velike uspehe.*

Menim, da so elitne enote, glede na maloštevilnost v moštvu, dosegle velike uspehe in nasprotniku zadale sorazmerno velike izgube.

2.6. Uporabljene metode proučevanja

Pri izdelavi diplomske naloge sem uporabil veliko različnih metod dela. Temeljno je bilo *zbiranje virov*, kjer sem se posluževal tako primarnih kakor tudi sekundarnih virov. Primarne vire oziroma originalna poročila partizanskih, domobranskih in nemških enot sem našel v Arhivu Slovenije (oddelek I in II), Zgodovinskem arhivu Ljubljana (enoti v Idriji in Škofji Loki), arhivu Gorenjskega muzeja v Kranju ter Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici. Prav tako sem našel veliko originalnih poročil v zbirkah virov, kjer so originalni dokumenti v celoti objavljeni. Sekundarne vire, ki se nanašajo na obravnavano tematiko, sem uporabil kot pomoč k primarnim virom in pri podajanju osnovnih opredelitev pomembnih pojmov in definicij. Dodatne informacije sem dobil tudi z uporabo *intervjuja*, saj sem opravil 3 intervjuje s še živečimi borci. *Zgodovinsko analizo* sem uporabil pri analizi razvoja formiranih enot in pri opisu kronologije delovanja enot. Pri osredotočenju na posamezno enoto in pri opisu posameznih bojev/borb sem uporabil *študijo primera*, posamezne kraje, kjer so potekali boji analiziranih enot, pa sem tudi osebno obiskal in z *metodo terenskega dela* analiziral bojišče. Zbrane podatke o enotah sem nato z metodo *primerjalne analize* primerjal med seboj, vse ugotovitve pa sem nato z *opisno/deskriptivno metodo* združil v zaključeno celoto.

3. KRATEK OPIS RAZMER IN OBSEG OBOROŽENIH SIL MED DRUGO SVETOVNO VOJNO NA OBMOČJU DANAŠNJE SLOVENIJE

Kraljevina Jugoslavije bila napadena 06. 04. 1941, ko so oborožene sile več agresorskih držav brez vojne napovedi z različnih strani vstopile na jugoslovanska tla, glavno mesto Beograd pa je bilo močno bombardirano. Za napad na Kraljevino Jugoslavijo je bilo določenih 52 divizij, in sicer 24 nemških, 23 Italijanskih in 5 madžarskih, vendar kasneje niso vseh uporabili, saj za to ni bilo potrebe. Nepripravljena vojska Kraljevine Jugoslavije je namreč kapitulirala že po pičlih 11 dneh (17. 04. 1941), agresorji pa so utrpeli neznatne izgube. Preko območja današnje Slovenije sta prodirali dve armadi in sicer nemška 2. armada z 49., 51. in 52. korpusom ter italijanska 2. armada s 6. in 11. korpusom (Guštin 2001: 133; Klanjšček in drugi 1976: 60).

Zasedeno območje, ki se je takrat upravno imenovalo Dravska banovina, so si razdelili trije okupatorji, večji del današnje Primorske pa je tako ali tako pripadal Italiji po rapalski pogodbi že od konca I. svetovne vojne. V grobem lahko rečemo, da so Gorenjska, Koroška in Štajerska pripadle Nemcem, Ljubljana z Dolenjsko, Notranjsko in preostalim delom Primorske Italiji, Madžarska pa je dobila Prekmurje.

3.1. ITALIJANSKE SILE

Italijanski okupator je ozemlje, ki ga je zasedel, preimenoval v t.i. Ljubljansko pokrajino (Provincia di Lubiana) in jo priključil h Kraljevini Italiji. Največja enota italijanske vojske je bil XI. armadni zbor, ki je bil podrejen poveljstvu 2. armade. Glavne operativne enote so bile divizije, v letih 1941 - 1943 pa so na področju Ljubljanske pokrajine delovale: 13. pehotna divizija Re, 14. pehotna divizija Isonzo, 21. pehotna divizija Granatieri di Sardegna, 22. pehotna divizija Cacciatori delle Alpi, 57. pehotna divizija Lombardia in 153. pehotna divizija Macerata. Poleg teh večjih enot pa so delovale tudi manjše enote kot na primer XI. bojna skupina graničarjev, bojna skupina črnih srajc XXI. april ter bojna skupina črnih srajc Montagna. 19. 01. 1943 so pri poveljstvih divizij ustanovili iz bojnih skupin črnih srajc štiri »arditske bataljone za protigverilo«, 10. 03. 1943 pa so jih preimenovali v specialne bataljone,

kamor so se lahko vključili tudi prostovoljci iz MVAC (Milizia volontaria anticomunista). Sestavni del italijanske vojske so bili tudi vojaški karabinjerji, od 30. 05. 1942 pa so bile vojaškim oblastem podrejene tudi policijske sile. V času velike ofenzive na Dolenjskem so bile pripeljane še dodatne enote (Vodnik po fondih in zbirkah ARS 1999: 169-174; Klanjšček in drugi 1976: 68-70).

Številčno stanje je nenehno raslo, saj je iz prvotnih cca 36.000 vojakov v letu 1941 število v času priprav na veliko poletno ofenzivo na Dolenjskem leta 1942 začasno naraslo že do številke 70.000, številka pa je bila najbrž še višja zaradi enot policije, karabinjerjev, inženircev in artilerije. Število je do maja 1943 upadlo nazaj na okoli 50.000 oboroženih moških. Kraljevina Italija je kapitulirala v poznih urah dne 08. 09. 1943, enote pa so se nato pričele umikati v Italijo. Ostale so določene fašistične enote, ki so prešle pod nadzor Nemcev, omeniti pa velja, da je nastalo več italijanskih partizanskih enot, ki so delovale pod okriljem VII. in predvsem IX. korpusa. Vendar so to moštvo sestavljali civilisti iz okolice Trsta, Tržiča, Gorice itd (Klanjšček in drugi 1976: 70, 307).

3.2. NEMŠKE SILE

Nemški okupator na zasedenem območju ni razpolagal z velikim številom vojaških enot. Sprva sta bili ustanovljeni dve ločeni vojaški poveljstvi – po eno na Gorenjskem in eno na Štajerskem – že poleti 1941 pa so uvedli skupen vojaški štab »Jug«, ki je obstajal do septembra 1942. V vojaškem pogledu je bilo zasedeno slovensko ozemlje podrejeno 18. vojaškemu okrožju (XVIII Wehrkreis) s sedežem v Salzburgu, kjer sta bila formirana dva armadna korpusa, 18. in 19. planinski korpus, z več divizijami (Vodnik po fondih in zbirkah ARS 1999: 168; Klanjšček in drugi 1976: 60).

Nemška vojska je na začetku v zasedenih slovenskih pokrajinah imela samo rekrutne enote, ki so se še urile ter rezervne enote, katere niso presegle velikosti polka. Za zavarovanje prometnih povezav in pomembnih industrijskih obratov so pripeljali bataljone deželnih strelcev (Landeschützenbataillone), ki so jih sestavljali vojaki starejših letnikov in so imeli omejene ofenzivne sposobnosti. Spadali so v sestavi 438. divizije za posebno rabo s štabom v Celovcu. Ta je varovala železniške proge, državne meje in italijansko-nemško razmejitveno črto. V sestavi divizije so tako spadali 18. polk deželnih strelcev s 128., 611., 649. in 922. bataljonom deželnih

strelcev, 184. polk deželnih strelcev s 517., 921., 927. in 928. bataljonom deželnih strelcev in 618. šolski in dopolnilni polk, ki so bili razporejeni po vsem ozemlju 18. vojaškega okrožja. K tej diviziji je spadal tudi 18. odsek obmejne straže (graničarji) s pododseki C, E, F in G (Vodnik po fondih in zbirkah ARS 1999: 168; Klanjšček in drugi 1976: 60).

Posebno pozornost terja pregled organiziranosti nemške policije, ki je bolj ali manj nosila glavno breme v boju proti enotam partizanov. Nemška državna policija je bila od 26. 06. 1936 organizirana v dva glavna urada in sicer v *redarstveno policijo* (Ordnungspolizei) in *varnostno policijo* (Sicherheitspolizei). Redarstveno policijo so sestavljali orožništvo (Gendarmerie), zaščitna policija (Schutzpolizei) in tehnična pomoč (Technische Nothilfe). Za slovenske razmere najbolj zanimiva je vsekakor zaščitna policija, saj so ji bili na voljo policijski bataljoni in kasneje SS policijski polki. Povezovanje in preimenovanje policijskih bataljonov v SS policijske polke se je zgodilo februarja 1943. Pod pristojnost varnostne policije pa je spadala tajna državna policija (Gestapo - Geheime Staatspolizei), kriminalistična policija (Kripo - Kriminalpolizei) in varnostna služba (SD - Sicherheitsdienst). Veji sta se združili leta 1939 z nastankom RSHA (Reichssicherheitshauptamt), kamor so spadale izpostave obeh služb z različnimi odseki ter tudi posamezne posebne bojne enote. Na Štajerskem sta na primer to bili Revsova banda in Einsatzgruppe Iltis, na Gorenjskem Gegendbande in gorenjski domobranci, na Primorskem posebni proti-partizanski oddelki imenovani »Bandenjagdkommando«, najbrž pa tudi Abteilung R iz tržaške Rižarne. Obe glavni veji nemške policije je koordiniral Višji vodja SS in policije (Vodnik po fondih in zbirkah ARS 1999: 212; Klanjšček in drugi 1976: 58-59; Tessin in drugi 1957: 31; INTERNET 11).

Tik pred kapitulacijo Italije je na območje Ljubljanske pokrajine začela prodirati 71. divizija nemške vojske. Po kapitulaciji je bila formirana t.i. Operacijska cona Jadransko primorje (Operationszone Adriatisches Küstenland), ki je obsegala naslednje nižje upravne enote – pokrajine: Furlanija, Gorica, Trst, Istra, Reka, Kvarner in Ljubljana, vendar je slednja kljub vsemu bila v policijski pristojnosti 18. vojaškega okrožja. V Trstu in Ljubljani sta bila formirana Operativna štaba za boj proti partizanom (Führungsstab für Bandenbekämpfung) od koder so nato Višji vodji SS in policije Odilo Globocnik in Erwin Rösener ter poveljnik vojaških enot 97. korpusa

general Ludwig Kübler organizirali vse aktivnosti nemških okupacijskih enot pri zatiranju partizanov (Klanjšček 1999: 32-33).

Nemški okupator je nato pripeljal nekaj novih enot, velja pa še dodati, da je ob pomoči različnih kvizlinških in fašističnih enot organiziral nekaj velikih ofenziv, ki so imele namen uničiti partizansko gibanje na za njih strateško pomembnih prometnicah za oskrbo Balkana in Italijo ter seveda eventualnih koridorjih za umik. Pri tem so včasih sodelovale tudi prave vojaške enote, ki so bile sicer na oddihu ali v fazi transporta na druge odseke po Evropi. Za potrebe velike ofenzive konec septembra 1943 so tako pripeljali tankovsko-grenadirske polke iz 44. grenadirske divizije s preko 200 tanki in jurišnimi topovi, sodeloval pa je celo polk iz divizije 1. SS »Leibstandarte Adolf Hitler« (Ferenc 1967: 375-382; Klanjšček 1999: 36-37).

3.3. PARTIZANSKE SILE

Najvišji slovenski vojaško-politični in vodstveni organ za poveljevanje vojaškim enotam in ustanovam NOB je bil Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije (GŠ NOV in POS). Ustanovili so ga 22. 06. 1941 v Ljubljani z imenom Vrhovno poveljstvo slovenskih partizanskih čet, ga nato večkrat preimenovali, od maja 1943 pa je obdržal ime GŠ NOV in POS. Marca 1945 se je preimenoval v Glavni štab JA za Slovenijo (Vodnik po fondih in zbirkah ARS 1999: 182).

Sprva je bilo sočasno formiranih cca 20 čet, ki so pripravljale manjše akcije, do prave vstaje pa je prišlo konec leta 1941 na Gorenjskem, kjer se je boril Cankarjev bataljon. Na Dolenjskem in Notranjskem je kmalu nastalo dokaj veliko osvobojeno ozemlje, čete so se preoblikovale v odrede, z odlokom 04. 04. 1942 pa so bile ustanovljene grupe odredov. Prva grupa odredov (Gorenjski in Kokrški odred) in druga grupa odredov (Savinjski in Pohorski odred) sta bili ukinjeni decembra 1942. Tretja grupa odredov (Dolenjski, Notranjski, Dolomitski, Krimski, Kočevski in Loški odred) je bila ukinjena oktobra 1942. Peta grupa odredov (Belokranjski, Zapadnodolenjski, Vzhodnodolenjski in Krški odred) je bila ukinjena septembra 1942. Četrta grupa ni bila formirana. Število partizanov se je spreminjalo sočasno z aktivnostjo okupatorja in tudi letnimi časi. Večje izgube in razsulo enot je povzročila velika italijanska ofenziva in nekaj manjših nemških ofenziv v letu 1942. Ob koncu leta in začetku leta

1943 so odrede začele zamenjevati brigade, ki so spadale v različne operacijske cone. Julija 1943 sta bili formirani prvi dve diviziji (14. in 15.), po italijanski kapitulaciji pa je prišlo do velikega porasta enot partizanov in ob koncu leta do formiranja VII. in IX. korpusa. VII. korpus so sestavljale 14., 15. in 18. divizija ter seveda odredi. Operativno področje VII. korpusa je bila Dolenjska, Bela krajina, Notranjska in slovenska Istra. Januarja 1944 je iz sestava korpusa izšla 14. divizija in odšla na Štajersko ter postala glavna sila IV. operativne cone. Operativno področje IX. korpusa, ki so ga sestavljali 30. in 31. divizija ter odredi, je obsegalo zahodni del Slovenije s Slovenskim primorjem in Trstom, Beneško Slovenijo in Rezijo, del Gorenjske in Polhograjsko hribovje (Vodnik po fondih in zbirkah ARS 1999: 185-186, 196; Guštin 2001: 134-138).

Partizani so bili tako organizirani v 2 korpusa in samostojno operacijsko cono, ali drugače – imeli so 5 divizij s 16 brigadami, 2 samostojni brigadi in številne odrede, ki so delovali teritorialno in skrbeli bolj za prehrano, veze, mobilizacijo in napade na manjše enote nasprotnika. Takšna ureditev enot je ostala praktično do konca vojne, moštvo pa je štelo okoli 30.000 partizanov. Tudi do konca vojne je število partizanov nihalo, sploh v času velikih ofenziv kot je bila na primer t.i. operacija »Konec zime« (Winterende) spomladi 1945, ki je zelo prizadela nekatere enote IX. korpusa. Enote slovenskih partizanov so sodelovale v sklepnih bojih na obronkih etnične meje, zadnji boj pa je potekal 15. maja 1945 na Poljani (Guštin 2001: 138-139).

3.4. SLOVENSKE PROTI - PARTIZANSKE SILE

Julija 1942 sta poveljstvo 11. armadnega zbora in vodstvo slovenske proti-revolucije podpisala sporazum o ustanovitvi MVAC - Milizia volontaria anticomunista. Kot prva je bila vanjo vključena Legija smrti, nastala iz t.i. Štajerskega bataljona, po podeželju na Dolenjskem in Notranjskem pa so nastajale tudi t.i. vaške straže, ki jih je KP označila za »belo gardo«. Po kapitulaciji Italije so enote razpadle, del jih je uničilo partizansko gibanje, del pa se je prebil pod varstvo Nemcev in iz katerega je nato nastalo jedro Slovenskega domobranstva (dalje SD). To je bilo ustanovljeno z odredbo Vrhovnega komisarja operacijske cone Jadransko primorje 06. 12. 1943, prve enote pa so nastale že jeseni 1943. Za organizacijo in izvajanje nalog je skrbel Organizacijski štab Slovenskega domobranstva v Ljubljani. Osnovna enota je bila četa, ki je štela 120 – 170 mož in je delovala kot posadka ali del večje bojne enote.

Na začetku so bile čete združene v domobranske bataljone, od decembra 1943 v bojne skupine, 25. 02. 1944 pa reorganizirane v Šolsko skupino, Skupino za varovanje proge, Operativno skupino in Zaščito okraja Novo mesto. Vsaka je imela svoj udarni bataljon, sestavljen iz treh pehotnih in ene težke čete. (Vodnik po fondih in zbirkah ARS 1999: 174, 180) Domobranstvo na Gorenjskem se je imenovalo Gorenjska samozaščita, (Oberkrainer Selbstschutz) razmeščeni pa so bili v približno 40 postojankah. Enote so bile bolj teritorialne narave in so varovale le določeno manjše območje, za ofenzivnejšo dejavnost pa je bila formirana udarna četa. Marca 1945 je bilo v njenih vrstah 2.489 mož. (Klanjšček 1999: 285, 292-293; Vodnik po fondih in zbirkah ARS 1999: 179) Domobranstvo na Primorskem se je imenovalo Slovenski narodni varnostni zbor (dalje SNVZ) in je bilo ustanovljeno 26. 11. 1943 s poveljem Višjega vodje SS in policije Operacijske cone Jadransko primorje. Sedež je imel v Trstu, osnovne enote so bile čete. Naloga je bila zaščita nemških postojank in boj proti narodnoosvobodilnemu gibanju na Primorskem. Avgusta 1944 so sile štejele 1.850 mož (Klanjšček 1999: 286-290; Vodnik po fondih in zbirkah ARS 1999: 228).

3.5. PREGLED NEMŠKIH VOJAŠKIH IN POLICIJSKIH ENOT PO KAPITULACIJI ITALIJE

V tem poglavju nameravam podati pregled nemških okupacijskih sil za leto 1944 in 1945, saj sem ugotovil, da nikjer v virih ni celovitega pregleda najpomembnejših enot nemške vojske in policije, saj so vsi nepopolni in pomanjkljivi. Za to obdobje sem se odločil zato, ker se obravnavana tematika tega diplomskega dela v celoti pojavi v letu 1944 in se nato razvija še v leto 1945, torej je s stališča relevantnosti pomembno imeti kvaliteten pregled nemških enot na tem območju. Podatkov za partizanske in domobranske enote je namreč dovolj v drugih knjigah. Zato sem se odločil, da sam analiziram vire in vse podatke sestavim v kvaliteten pregled ter na ta način še dodatno obogatim svoje diplomsko delo. Navedel bom samo najpomembnejše enote.

3.5.1. Enote vojske

Nemški okupator je imel na ozemlju današnje Slovenije do kapitulacije Italije večinoma drugorazredne vojaške enote. V ta sklop spadajo že prej omenjeni polki deželnih strelcev in razne šolske, dopolnilne enote ter obmejni graničarji iz 438. divizije. Prave vojaške enote je imel večinoma razporejene v zaledju Trsta, saj je obstojala možnost zavezniškega izkrcanja, hkrati pa so razporejene enote

predstavljale rezervo enot za italijansko fronto. V začetku leta 1944 so 71. pehotno divizijo premestili na fronto, Küblerjevemu štabu pa je ostala na voljo 162. »Turkestanska« pehotna divizija, ki je bila sestavljena pretežno iz pripadnikov nenemških narodnosti, imela pa je probleme z dezertiranjem moštva, zato so jo marca 1944 premestili na italijansko bojišče. Za kratek čas jo je zamenjala 278. pehotna divizija, vendar je tudi ta sredi maja odšla na območje Ancone. Od novembra 1943 do marca 1944 se je na območju Ljubljana – Logatec formirala 16. SS oklepno-grenadirska divizija, katere predhodni deli so razbiti prišli iz italijanskega bojišča, še pred poletjem 1944 pa je bila celotna divizija poslana v Italijo. Že od 1943 sta se na Primorskem nahajala 138. in 139. polk 188. rezervne gorske divizije, nato pa je februarja 1944 prišel še ves preostali del divizije. Ta divizija je nato z delom svojih enot prevzela glavno breme borbe proti partizanom na območju IX. korpusa, seveda skupaj z enotami policije. Pred tem so morali izločiti vse koroške Slovence, saj jih je bilo v 136. in 137. polku tudi do 50%, s tem pa so se izognili možnemu dezertiranju. Divizijo so sestavljali štiri pehotni polki, en artilerijski polk (112.) in dva samostojna bataljona, eden izmed njiju je bil bataljon »Heine« v Idriji, ki je bil prej začasno prideljen pod 71. pehotno divizijo. Drugi pa je bil 499. bataljon. Sprva je bil sedež štaba 188. divizije v Gorici, nato pa od maja 1944 v Sežani. V Škofji Loki in na Bledu se je nahajal 319. šolski bataljon. Za kratek čas so v Ljubljano premestili tudi znani SS-Falschirmjäger Bataillon 500 (padalski bataljon), ki je prišel na oddih po neuspeli operaciji pri Drvarju. Na voljo so bili tudi bataljoni in divizioni (skupaj 8), ki so jih sestavljali pripadniki italijanske narodnosti, pet nemških bataljonov pa je varovalo železniške proge. Avgusta 1944 je prispela tudi 237. pehotna divizija, ki naj bi razbremenila 188. rezervno gorsko divizijo. Omeniti je potrebno tudi 7. šolski in dopolnilni bataljon 7. SS gorske divizije »Prinz Eugen« v Gradiški, ki je prišel maja 1944 ter 202. oklepni bataljon. Junija 1944 je na Gorenjsko prišel alarmni/šolski polk divizije »Brandenburg« z bataljoni na Bledu, v Kamniku, v Domžalah in v Št. Vidu nad Ljubljano. Kot sem omenil, so občasno na oddih prihajale enote s fronte, razmeščali pa so jih na območju Gorica-Videm in v Vipavski dolini, vendar so se tudi udeleževale bojev proti IX. korpusu (Klanjšček 1999: 68-69; Klanjšček in drugi 1976: 689-690).

Konec julija 1944 so oblikovali iz dopolnilnih enot 418. gorske lovske divizije še poseben polk gorskih lovcev »Treeck«, ki je od septembra 1944 deloval na Štajerskem. Od enot 418. gorske lovske divizije s sedežem v Salzburgu so bile na

Slovenskem le njene dopolnilne in šolske čete. V Mariboru je bila še pod-oficirska šola 18. vojaškega okrožja, v Celju 48. protitankovski šolski in dopolnilni bataljon. Za protiletalsko zaščito so bili odgovorni oddelki 76. artilerijskega protiletalskega polka, katerega štab je bil v Brucku na Muri. Tudi v vzhodni Sloveniji so se občasno ustavljale razne sovražnikove vojaške enote. Tako je bil od junija do decembra 1944, najprej v Dobrni, potem pa v Trbovljah in Zagorju ob Savi, rezervni nadomestni bataljon »De Hall«, ki so ga sestavljali španski prostovoljci iz ukinjene divizije »Blau«. Najprej naj bi bil pod okriljem Alarmnega/šolskega polka divizije »Brandenburg«, kasneje pa naj bi bil vključen v 24. SS brigado »kraških lovcev«. Od oktobra dalje pa so tja prihajale tudi razne mornariške enote, ki so se umikale z Jadrana. Konec leta 1944 in v začetku 1945 najdemo na Štajerskem tudi 14. SS in 31. SS divizijo, prva je bila nato premeščena na Gorenjsko. 31. SS divizijo so razformirali in z njenim moštvom popolnili 14. SS divizijo. Pri Krškem so se spomladi 1944 na mejnem območju med Slovenijo in Hrvaško nahajali deli 18. SS divizije. Aprila 1945 pa so Prekmurje zasedli deli 2. tankovske armade, ki se je umikala iz Madžarske. Sem so spadale različni deli naslednjih divizij: 9. SS, 13. SS, 16. SS, 23. oklepna, 3. in 4. konjeniška ter 71. divizija. Poleg tega je potrebno omeniti enote, ki so bile večji del časa nastanjene v Italiji, a so velikokrat vpadale na slovensko ozemlje ali pa so bili deli enot celo razmeščeni na našem ozemlju. Takšna enota je bila na primer 24. SS divizija »kraških lovcev« in pa fašistična divizija X. MAS. Nemci so si pomagali tudi z enotami drugih narodnosti. Tako so se na področju OZAK-a nahajale četniška Dinarska divizija (od feb 1945), Srbski prostovoljski korpus (od novembra 1944) in Donsko-kozaški polk. Na Brezovici se je nahajal tudi t.i. »grški bataljon«. Obstajalo pa je seveda še kup manjših enot ali enot, ki so prišle le začasno¹ (Vodnik po fondih in zbirkah ARS 1999: 168; Klanjšček in drugi 1976: 690; Di Giusto 2005; Zbornik VI/19, dok.št.1, 40; INTERNET 11).

3.5.2. Policijske enote

Operativni štab v Trstu je imel na voljo III. bataljon 15. SS policijskega polka, SS stražarski bataljon v Trstu in SS bataljon za obrambo Krasa (SS Karst-Wehrbataillon) v Gradišču. V Vidmu so formirali prostovoljni italijanski polk deželnih strelcev »Tagliamento« in italijanski prostovoljni bataljon »Italien«. Progo Gorica-Podbrdo sta varovala italijanska policijska bataljona Jadransko primorje I in Jadransko primorje II.

¹ ARS II, fond AS 1760, t.e. 199, mapa I, dok. z naslovom »Der Höhere SS-u.Polizeiführer i.d.OZAK«

Trije italijanski polki, ki so bili sestavljeni iz pripadnikov nekdanjih fašističnih legij, niso delovali proti partizanom, razmeščeni pa so bili v Trstu, Gorici in Vidmu. Julija 1944 je na območje Gorica –Trst - Idrija prišel 10. SS policijski polk s tremi bataljoni in skupaj z 188. rezervno gorsko divizijo prevzel glavni del odgovornosti za boj proti IX. korpusu. Na Primorskem je delovala tudi 5. orožniška četa motoriziranega SS bataljona (Klanjšček 1999: 69; Klanjšček in drugi 1976: 690-691; Di Giusto 2005; Zbornik VI/19, dok.št.1; INTERNET 11).

Na Gorenjskem je bil v začetku leta 1944 III. bataljon 19. SS policijskega polka, ki je bil kmalu premeščen v Francijo, s Poljske pa je prišel 28. SS policijski polk »Todt«, ki je bil razmeščen v Kamniku, v Naklem, na Brezjah in v Stražišču pri Kranju. Marca 1945 je za en mesec prišel tudi 17. SS policijski polk. V Kamnik so septembra namestili še posebni SS lovski bataljon, ki so ga sestavljali pripadniki različnih narodnosti Sovjetske Zveze. Iz njega je nato v letu 1945 nastal polk »Varjagov« - SS-Sonder Regiment Waräger. V Kranju in v Podljubelju sta bili četi zaščitnega bataljona oddelkov SS, v Kamniku in Kranju pa po ena četa orožniškega motoriziranega SS bataljona – 13. in 14. četa (Klanjšček 1999: 69; Klanjšček in drugi 1976: 690-691, Di Giusto 2005; INTERNET 11).

Z Dolenjske sta odšla oba bataljona 19. SS policijskega polka, prišla pa sta dva bataljona 14. SS policijskega polka. I. bataljon je bil razporejen v Novem mestu, III. bataljon pa v Kočevju in Ribnici ter Velikih Laščah. Štab tega polka je prišel v Ljubljano konec marca, ob istem času pa tudi SS podoficirska šola, ki je imela tudi do 14 čet. Oba bataljona 14. SS policijskega polka sta ostala do februarja 1945 nato pa sta ju zamenjala III. bataljon 19. in I. bataljon 25. SS policijskega polka. Aprila 1945 sta z Gorenjske prišla tudi 17. SS in 28. SS policijskega polka. Za usposobitev nižjih poveljnikov in posebej določenih vojakov iz vseh enot, ki so na Slovenskem sodelovale v boju proti NOV, so 20. septembra 1944 v Stični na Dolenjskem ustanovili posebno šolo, v kateri so tečaji trajali po štiri tedne. V letu 1945 je prišel na Dolenjsko tudi orožniški motorizirani SS bataljon (Klanjšček in drugi 1976: 691).

Na Štajerskem so Nemci v boju proti IV. operacijski coni imeli na razpolago II. bataljon 14. SS policijskega polka in I. bataljon 25. SS policijskega polka »Cholm«. Novembra so prispeli še I. bataljon 17. SS policijskega polka ter II. in III. bataljon 19.

SS policijskega polka, ki sta se vrnila iz Francije. V letu 1945 se pojavita tudi precej razbita 6. in 18. SS policijska polka. V slovenskem in avstrijskem delu slovenske Koroške je boj proti NOV vodil 13. SS policijski polk s tremi bataljoni, ki so jih pogosto uporabili tudi drugod po Sloveniji (Klanjšček in drugi 1976: 691-692, Di Giusto 2005).

Vendar pa to niso vse enote. Obstajalo je še več manjših enot (na primer policijska četa »Alpenland«), prav tako je potrebno upoštevati tudi veliko število orožnikov.

4. PREGLED NASPROTUJOČIH SI STRANI

S predhodno analizo sekundarnih virov sem ugotovil, da se tematika diplomskega dela v dobršni meri pojavi ob koncu leta 1943, dobi razmah v letu 1944 in se nato razvija tudi v letu 1945. Pred tem bi težko našli enote, ki bi zadostile glavnim kriterijem »elitnosti«. Na eni strani partizanskih enot zgolj zaradi imena »udarna« ali »proletarska« ne moremo šteti za elitne, na drugi strani pa Nemci niso imeli stalnih enot, ki bi jih lahko šteli za elitne. Partizani so namreč sčasoma večino svojih brigad poimenovali s terminom »udarna«, vendar že kratka analiza sestava moštva, oborožitve in tudi (ne)uspehov odkrije pomanjkljivosti in na nek način pretirano konotacijo, ki jo tovrstni termin prinaša s seboj. V letu 1944 se vse skupaj spremeni, saj glavno vlogo pri Nemcih v boju proti partizanom prevzamejo nove, boljše enote, domobranci formirajo udarne bataljone, prav tako pa se pri partizanih pojavijo udarne čete/jurišni bataljoni.

4.1. PARTIZANI – UDARNE/JURIŠNE ČETE OZIROMA UDARNI/JURIŠNI/SPECIALNI BATALJONI

Uvodoma je potrebno poudariti na določene razlike v terminologiji vojaškega izrazoslovja, kajti partizanske enote so bile veliko manjše kot njim terminološko enake v razvitih armadah. V splošnem bi lahko rekli, da so bile, po kriteriju števila mož, vse partizanske enote primerljive pravzaprav z enotami za eno stopnjo nižje kot so bile same. *Bataljon* je pri Nemcih veljal za enoto z najmanj 400 možmi (zgornja meja je bila običajno do 1000 mož), medtem ko je bila enota s toliko člani pri partizanih lahko že celo brigada. Po drugi strani pa je partizanski bataljon bil primerljiv s četo v nemški vojski. Partizanske enote v Sloveniji so bile v povprečju, gledano skozi celotno obdobje vojne, številčno dokaj šibke, razlogov zato pa je bilo

več.² Število partizanov je namreč močno nihalo in skozi različna obdobja so bile enote različno popolnjene, imena enot pa so ostajala enaka. Najverjetneje gre vzroke deloma iskati v nameri psihološkega učinkovanja na moralo, ki ga tovrstna terminologija vrši na nasprotnika in tudi na lastne sile ter v intenci partizanov, da bi prerasli v pravo redno vojsko.

Dodatno zmedo predstavlja dejstvo, da se za isto vrsto enot v partizanskih primarnih in sekundarnih virih pojavlja kar šest različnih poimenovanj. Tako najdemo termine *udarna četa*, *jurišna četa*, *udarni bataljon*, *jurišni bataljon*, *specialni bataljon* in zaradi izvidniških nalog tudi *izvidniški bataljon*. Operativni oddelek v GŠ NOV in POS je namreč sprva poizkušal vzpostaviti udarne/jurišne bataljone (izraza »udarna« in »jurišna« smatram za sinonima), vendar se je moral zaradi pomanjkanja ustreznega kadra zadovoljiti z udarnimi/jurišnimi četami. Formiranje bataljona bi namreč preveč prizadelo bojno sposobnost brigad tako v moštvu kot v opremi. Prvi udarni četi sta bili ustanovljeni v VII. korpusu in sicer konec novembra najprej v 18. diviziji, nato v 15. diviziji, kasneje pa so ju preimenovali v jurišna bataljona. Za jurišni bataljon 18. divizije so uporabljali tudi izraz specialni. S tednom ali dvema zamika sta sledili udarni četi v IX. korpusu (30. in 31. divizija).³ Ker so bile udarne čete bolj oborožene kot katerikoli bataljon v divizijah, se jih je smatralo tudi za udarne/jurišne bataljone, zato tudi zmeda s termini v literaturi. Da so snovalci udarnih čet imeli v mislih pravzaprav udarne bataljone, dokazuje dejstvo, da so bili na primer v 31. diviziji v poveljstvo udarne čete imenovani najboljši ustrežni bataljonski funkcionarji iz celotne divizije, za komandirje in politične komisarje vodov pa najboljši komandirji in politični

² O razvoju formacij (predvsem brigad), vplivih in razlogih, da terminološko enake enote niso bile številčno primerljive, glej: Frank 2003

³ Naj opozorim, da se termin udarna četa ni pojavil šele ob koncu leta 1944. Že v letu 1942 je slab mesec (29. 04. – 25. 05.) na širšem območju Notranjske obstajala t.i. »proletarska udarna četa«, ki je bila podrejena štabu III. grupe odredov. Ta se je razvila iz t.i. »leteče patrolje« (20. 03. – 24. 04. – spadala je v bataljon »Ljuba Šercerja«) oziroma »proletarske udarne patrolje« (24. 04. – 29. 04.), ki jo je vodil Stanko Semič-Daki, nato pa Jože Kamnikar-Arti. Ob koncu maja 1942 je postala V. bataljon Notranjskega odreda (Vršnik 1960: 186). Enota je sicer imela nekaj uspešnih spopadov z Italijani, vseeno pa je bila njena glavna naloga iskanje in justificiranje ljudi, za katere so smatrali, da pomagajo okupatorju. V tem pogledu bi enoto lahko poimenovali kot notranjski VOS. Podobno četo sta imela tudi Dolomitski odred in Kočevski odred. Glede na znano početje Petra Cefute-Gada, ki je vodil udarno četo Dolomitskega odreda, je razmišljanje o podobnem delovanju kot VOS na mestu. Konec novembra 1944 pa je udarne čete oziroma jurišne bataljone ustanovila tudi IV. operativna cona in sicer naj bi jih ustanovile vse brigade in vsi odredi. Sestavljati naj bi ga moralo 40-60 mož, imeli pa so podobne naloge kot divizijske udarne čete v VII. in IX. korpusu (glej Zbornik VI/17, dok.št.54). Tudi v VII. in IX. korpusu so nekatere brigade in odredi formirali udarne čete. Našel sem jo pri X. brigadi, Kokrškemu in Škofjeloškemu odredu. Šlo pa je za zelo majhne enote z 20-30 možmi, ki pa najbrž niso imele velikega vpliva (Borivoj Lah 1990: 336; Križnar 2003: 238; Križnar 2007: 414). V brigadah 31. divizije jih nisem zasledil.

komisarji čet oziroma drugi ustrezni kadri (Ambrožič 1983: 328; Petelin 1985: 290, 292).

Kljub vsemu napisanemu bom v nadaljevanju ostal pri terminu *udarna četa*. Po mojem mnenju je to bolj korektno poimenovanje kot pa bataljon, saj je pri formacijah potrebno izhajati iz osnove, to je število pripadnikov, ki so v enoti. V nobeni od teh enot pa moštvo ni preseglo 120 članov, tako da je boljše, da zaradi lažje in bolj korektno primerjave z domobranskimi udarnimi bataljoni ter nemškimi enotami (bataljon »Heine« in polk »Brandenburg«) uporabim enotno ime – *udarna četa*. Nasprotno pa je partizansko vodstvo očitno izhajalo iz stališča oborožitve in poveljniškega kadra, ki je bil predviden za enoto, razlog pa je najbrž tudi že v omenjenem pričakovanem učinku na moralo.

Lado Ambrožič-Novljan navaja, da se je poveljnik GŠ NOV in POS Franc Rozman-Stane osebno zelo zanimal za razvoj udarnih čet oziroma jurišnih bataljonov. Posebno skrb je namenjal oborožitvi, saj se je nagibal k temu, da bi bile enote čim bolj opremljene z avtomatskim orožjem. V predpisani formaciji naj bi udarna četa imela 91 partizanov. Oborožene naj bi bila z 71 brzostrelkami, 6 puškomitraljezi in 11 pištolami. Četno poveljstvo naj bi sestavljali komandant (poveljnik), politični komisar in njegov pomočnik. Razdeljena naj bi bila v 3 vode, ti pa na 3 desetine. Dve desetini v vodu naj bi bili puškomitralješki, ena pa strelska. Pomožni del čete bi imel četnega podčastnika, vezista, ekonoma in kuharja (Ambrožič 1983: 327-328). Odredba 31. divizije je podobna, saj navaja, da bi četa imela 71 brzostrelk, 3 puškomitraljeze, 12 pušk, 2 lahka minometa, 11 pištol, 4 signalne pištole, 273 ročnih granat, poleg tega pa tudi 4 daljnoglede in 4 busole (Petelin 1985: 291).

4.1.1. Razlogi za formiranje

Kot navaja Lado Ambrožič-Novljan v svoji knjigi »Petnajsta divizija«, naj bi se zamisel o posebnih enotah z veliko ognjeno močjo in manevrsko sposobnostjo, porodila v drugi polovici leta 1944 v GŠ NOV in POS. K sprejetju takšne odločitve so botrovale razmeroma slabe izkušnje na Dolenjskem in Notranjskem v Ljubljanski pokrajini, saj je Nemcem uspelo v boje vpeljati »udarne« bataljone Slovenskega domobranstva. Ti so bili dobro opremljeni in izurjeni, v bojih pa so uporabljali taktiko podobno

partizanom, le-ti pa na to niso bili dobro pripravljene. Podobno razmišlja tudi Stanko Petelin v svoji knjigi »Enaintrideseta divizija«, kjer poleg domobranskih udarnih bataljonov za zgled postavlja nemški napad na Cerkljevo z začetka leta 1944. Še pred domobranskimi udarnimi bataljoni so namreč tovrstno taktiko v borbi proti partizanom začeli uporabljati Nemci, saj so na območju IX. korpusa manjše enote že od konca 1943 uprizorile nekaj zelo neprijetnih presenečenj novo nastalim partizanskim enotam (Ambrožič 1983: 327; Petelin 1985: 290).

4.1.2. Namen uporabe in naloge enote

Navodila o nalogah udarnih čet so bila opredeljena v večih okrožnicah, ki so jih izdale divizije. Glavne naloge je možno strniti v naslednje točke:

- poglavitna naloga naj bi bila nasilno ogledovanje in izzivanje sovražnikovega ognja z namenom odkrivanja njegovega položaja in moči. Na ta način bi izpopolnili morebitne pomanjkljive podatke obveščevalne službe,
- zbiranje podatkov v samem sovražnikovem zaledju. Za pomoč bi jim bili pridodani lokalni vodniki,
- izvajanje udarcev v sovražnikovo zaledje, postavljanje zasade, udarjati v boke in v hrbet ter nasprotnika s tem presenetiti. V zaledju naj bi napadali predvsem štabe, topniške in minometalske baterije ipd,
- izvajanje sabotaž in diverzij v sovražnikovem zaledju s pomočjo pridodanih minerjev,
- zajemanje vojnih ujetnikov z namenom zbiranja podatkov o sovražnikovih enotah in postojankah. (Ambrožič 1983: 328; Kladnik 2006: 294-295, Petelin 1985: 290)

Ohranjeno navodilo iz VII. korpusa tudi določa, da naj brigade izberejo le zares dobre borce, zanesljive in mlajših letnikov. *»Borcem povejte pred zborom o formiranju in pomenu jurišne čete ter z nekako propagando vnesite med moštvo veselje do te enote. Polovica mora biti prostovoljcev, najboljših med borci. Preostali pa naj bodo iz obveščevalcev in partizanov, ki so prišli v našo vojsko po kapitulaciji Italije.«* (Ambrožič 1983: 328)

Ker bi bilo po mojem mnenju neprimerno podrobno opisovati vse udarne čete pri partizanih (15., 18., 30. in 31. divizije) in jih analizirati, sem se odločil za študijo

primera ene same udarne čete. Po predhodni analizi sekundarnih virov sem ugotovil, da bi bilo najprimerneje, da analiziram udarno četo 31. divizije, ki se je po mojem mnenju najbolj približala polni uresničitvi tistega, zaradi česar je bila ustanovljena.

4.1.3. UDARNA ČETA 31. divizije

Udarne četa 31. divizije je bila ustanovljena v začetku decembra 1944 (v virih je mogoče najti datuma 6. in 9. december) v Žireh (Dobračevo) iz borcev Gradnikove, Prešernove in Vojkove brigade ter štabnih enot divizije.

4.1.3.1. Struktura enote: formacija in moštvo

Četo je sestavljalo vodstvo in 3 vodi, vsak vod pa je imel po 3 desetine. Poveljniški kader - štab, poveljnike vodov (vodniki) in desetin (desetarji) - so tvorili izkušeni borci, po večini tudi člani KP in SKOJ-a. V skladu s tedanjo ureditvijo je četa seveda imela tudi političnega komisarja in njegovega pomočnika, politične delegate pa so imeli tudi vodi. Poveljnik udarne čete je postal poročnik Ivan Leban, ki je skupaj s svojim namestnikom prišel iz bataljona Vojkove brigade. Po njegovem odhodu je začasno poveljniške posle prevzel politični komisar, nato pa je v drugi polovici februarja 1945 enota dobila novega poveljujočega. To je postal podporočnik Franc Kovačič-Tarzan.

Četo je v povprečju sestavljala okrog 100 borcev, v svoji največji sestavi pa je obsegala tudi 120 članov. Številčno stanje je namreč nihalo zaradi ranjencev, ki so bili v bolnišnicah, zaradi tečajev, kamor so pošiljali posamezne pripadnike, ali pa zaradi premestitev pripadnikov v druge enote.⁴ Januarja 1945 je tako bilo na seznamu 114 pripadnikov, navzočih pa 97. 28. februarja je bilo na seznamu 107 članov, dejansko navzočih pa 91. Od odsotnih jih je 10 bilo v bolnišnici, 6 pa na šolanju ali pa so bili kakor koli drugače zadržani. 21. marca je enota štela 102 člana (Petelin 1985: 281, 292, 405). Razmerje častniki/podčastniki/vojaki je ob ustanovitvi

⁴ Iz dokumenta z dne 22. 01. 1945 je razvidno, da je bilo v četo dodeljenih 9 novih mož, 4 so se vrnili iz bolnice, 3 so odšli na tečaje, 1 pa je bil prerazporejen v drugo enoto - poveljnik Leban. (ARS II, fond AS 1850, t.e. 276 (stara št), mapa II/12, dok. z oznako »na položaju 22. 01. 1945« – Operativnemu odseku XXXI. divizije) 16.02. 1945 pa so na primer 2 poslali v pilotsko šolo, 5 jih je bilo premeščenih v 31. divizijo, 1 pa je prišel iz divizije. (ARS II, fond AS 1850, t.e. 276 (stara št), mapa II/12, dok. z oznako »na položaju 16. 02. 1945« – Operativnemu odseku XXXI. divizije)

decembra 1944 bilo 10/15/85.⁵ Zaradi velikih naporov, ki so se terjali od enote, so kader sestavljali izključno mladi fantje, ogromno je bilo še ne-polnoletnih. Najmlajši borec je imel komaj 15 let, najstarejši pa kot izjema blizu 40 let (Svetina 1977: 16, 22; Vidrih 1994: 1). Na podlagi razpoložljivih podatkov sem izračunal tudi povprečno starost borcev, ki je znašala natanko 21,0 let.⁶ V moštvu so bili skorajda izključno samo Slovenci, predvsem iz Gorenjske in Primorske, podatki pa kažejo da tudi najmanj 7 tujcev: 2 Poljaka (od tega 1 bolničarka), 2 Italijana, 1 Ukrajinec, 1 Hrvat in 1 Nемец (Svetina 1977). Enota je imela tudi bolničarko - prva je bila v enoti od ustanovitve do sredine februarja 1945, ko je enoto zapustila zaradi prevelikih naporov, nadomestila pa jo je druga bolničarka (Poljakinja), ki je ostala do konca vojne.

4.1.3.2. Rekrutacija in urjenje

Vstop v udarno četo oziroma rekrutiranje je temeljilo izključno na prostovoljnosti, zaželeni pa so bili predvsem borci z izkušnjami in tisti, ki so se že izkazali v boju. V kasnejšem obdobju je bilo nekaj borcev tudi dodeljenih v četo, predvsem zaradi tistih, ki so bili v bolnici, na tečajih ali ker so bili prerazporejeni drugam.⁷ Pri oblikovanju bataljona so upoštevali navodila korpusa in divizije, da naj bodo borci veščci ravnanja z vsemi vrstami pehotnega orožja, s poznavanjem vojaške taktike in manevriranja, da ima enota nekaj minerjev, smučarjev za utiranje poti in tudi voznikov. Usposobili so jih za boj od blizu, uporabo hladnega orožja in veščin samoobrambe. Vsak borec ali manjša skupina je bil zmožen delovati samostojno v vseh okoliščinah, terenih, vremenskih razmerah, v naseljenih krajih, podnevi in ponoči. Veliko pozornosti so posvetili dobri fizični pripravi in vzdržljivosti, ki so jo vzdrževali s skoraj vsakodnevnimi gimnastičnimi vajami in tekom. Veliko borcev, predvsem iz Gorenjske, je bilo dezertirjev iz nemške vojske, tako da so dobro poznali taktiko nasprotnika in obvladali tudi njegov jezik, hkrati pa imeli pravo vojaško predznanje. Veliko poudarka so dali na izvajanje vojaških pohodov z vsem potrebnim zavarovanjem in izvajanje nenadnih napadov od blizu. Za potrebe priprav na poulične boje v Trstu, so se urili v

⁵ Večinoma gre za častnike in podčastnike, ki so svoj čin pridobili v času bojevanja v partizanih, delno zaradi zaslug v boju, delno pa zaradi častniških/podčastniških tečajev. Častnikov/podčastnikov iz vojske Kraljevine Jugoslavije je bilo malo.

⁶ Povprečno starost borcev sem izračunal na podlagi seznama borcev v udarni četi, ki sem ga našel v Svetinovi knjigi »Ognjeni plaz« na straneh 559-562. Letnice rojstva so znane za 92 borcev od 110 na seznamu, izračun pa sem opravil za leto 1944, ko je bila enota ustanovljena.

⁷ Intervju z: Viktor Svetina, borec v udarni četi, Jesenice 13. 12. 2007

požgani vasi Komen na Krasu, kjer so se spoznali z nevarnostmi urbanega vojskovanja. Urili so se tudi za primere, da bi bila enota napadena na pohodu ali pa za juriše na postojanke. Urjenje je prevzel Oton Škerl, poročnik v nekdanji kraljevi vojski, in veliko pripomogel k večji kohezivnosti enote, pri telesni pripravi ter samoobrambi pa mu je pomagal Evstahij Baloh, predvojni balkanski boksarski prvak v težki kategoriji. Dodatno urjenje so izvedli tudi potem, ko je vodenje čete prevzel novi poveljnik, z namenom, da se moštvo seznaní z njegovim načinom poveljevanja. Četa je imela vsakodnevne politične in *vojaške* ure. Na slednjih so debatirali o preteklih bojih in načrtovanih akcijah ter se dogovarjali o koordinaciji posameznih oddelkov v napadu, postavitvi obrambnih položajev, usmerjanju ognja, da ni prišlo do primera, da bi vsi streljali na isti cilj ipd⁸ (Svetina 1977: 14, 266).

4.1.3.3. Oborožitev

Po začetnih težavah pri opremljanju enote, zaradi odpora brigad in pomanjkanja ustreznega orožja, se je stanje proti koncu leta že zelo izboljšalo. Udarne čete je imela veliko ognjeno moč, pravzaprav povsem primerljivo celo s kakšno oslabiljeno brigado, saj je celotno moštvo imelo avtomatsko orožje – strojnice (puškomitraljeze) in brzostrelke. Brzostrelke so bile večinoma italijanske – model Berretta 1938, nekaj je bilo tudi nemških MP-40 in britanskih Stenov začetnih modelov (»kroparice«⁹), medtem ko je v januarju 1945 izmed kar 12 strojnic bilo 11 angleških Brenov ter 1 nemški »brzi-šarec« MG-42.¹⁰ Kasneje je enota zaplenila še nekaj nemških strojnic, zadržala pa je 1 MG-34. Nemške strojnice MG so uporabljale pasove z naboji, medtem ko so angleške strojnice imele okvirje s 30 naboji. Vsak mitraljezec teh strojnic pa je imel približno 5 okvirjev, ostalo strelivo pa je bilo razsutem stanju, katerega je pomočnik med borbo polnil v okvirje. Prav tako je bataljon imel nekaj ostrostrelcev, oboroženih z nemškimi puškami Mauser Kar98 (ena je imela tudi optično namerilno napravo – daljnogled, kar je bila tedaj redkost v partizanski oborožitvi), poseben oddelek pa je skrbel za lahki italijanski minomet kalibra 45mm (najbrž Brixia mod.35). Desetino je ponavadi sestavljal 1 mitraljezec, 1 ostrostrelec in

⁸ ARS II, fond AS 1850, t.e. 276 (stara št), mapa II/12, dok. z oznako »Dnevno poročilo z dne 24. 01. 1945« – Operativnemu odseku XXXI. divizije

⁹ Zaradi preproste izdelave in ne najboljših taktično-tehničnih lastnosti, so jih poimenovali po železarskem kraju na Gorenjskem – Kropi, v smislu, da bi jih lahko izdelovali tam.

¹⁰ Strojnico je odlikovala predvsem visoka kadenca streljanja: 1200-1350 nabojev/min, po nekaterih podatkih celo do 1550. Povsem korekten naziv pa je puškomitraljez oziroma mitraljez splošnega namena. Modela MG-34 se je prijelo ime »šarec«, modela MG-42 pa »brzi-šarec« (Žabkar 2004: 191; Hartman 2002: 67).

8 borcev z brzostrelkami. Dva izmed teh osmih sta kot pomočnika skupaj z mitraljezecem sestavljala mitralješko trojko. Njuna naloga je bila polnjenje in podajanje okvirjev ter kritje mitraljezca. Običajno je vsak borec z brzostrelko imel 300 nabojev, mitraljezci 1000, vsak pa je imel še nekaj ročnih granat. Zaradi večje mobilnosti niso imeli nahrbtnikov, temveč le manjše torbice za strelivo, oblečeni pa so bili v enotne angleške plašče¹¹ (Petelin 1963: 463).

4.1.3.4. Kratka zgodovina in bojna pot udarne čete 31. divizije.

Sredi decembra, po 10 dnevnem urjenju, je bila enota prvič bojno uporabljena v Dolomitih. Njena naloga je bila razbitje obveščevalne točke, kjer je redno patroljiral vod Slovenskega domobranstva. Enota je imela dva spopada, padel pa je tudi prvi član čete. Domobranski poročil nisem našel. 18. decembra je enota drugič vdrla v Dolomite, kjer je imela nalogo, da preusmeri pozornost domobranskih posadk ob napadu divizije na Gorenjo vas in napade četnike, ki naj bi se zadrževali v Zaklancu. Enota je nalogo dobro opravila, saj si nobena enota domobrancev ni upala na pomoč v Gorenjo vas, pri tem pa je v neki hiši ujela tudi 5 nasprotnikov. Imela je 2 spopada z domobranci, četnikov v Zaklancu pa ni bilo več¹² (Zbornik VI/18, dok.št.12; Petelin 1985: 292; Svetina 1977: 23-52). V noči iz 23. na 24. december so demonstrativno napadli domobransko postojanko Suhi dol (Zbornik VI/18, dok.št.41). Enota je bila nato s tovornjaki premeščena proti Idriji. 25. decembra so na sektorju Plužne–Lazne–Otalež v zasedi od blizu presenetili nemško kolono v moči približno 100 mož na poti iz Idrije proti Cerknemu in ji prizadejali približno 20 mrtvih ter veliko ranjenih¹³, nek dokument govori celo o 30 mrtvih in 10 ranjenih. Sami so imeli 2 ranjena. Nemci so se umaknili v bližnjo vas in zagrozili s pobojem civilistov. Divizijski obveščevalci so zahtevali napad na vas in požig objektov, vendar je poveljnik udarne čete to zavrnil (Zbornik VI/18, dok.št.41; Svetina 1977: 59-69). Na Šentviški gori so 30. 12. presenetili nekaj nemških enot, ki so ropale po zaselkih in jih pognali v beg. Prav tako so razbili sovražno zasedo Italijanov na Pečinah pri Šentviški gori in ji prizadejali 2 ranjena (Zbornik VI/18, dok.št.21, 41). Nato je enota odšla na Kras, kjer je 16.

¹¹ Intervju z: Ivan Leban, poveljnik udarne čete, Ljubljana 19. 10. 2005; Intervju z: Viktor Svetina, borec v udarni četi, Jesenice 13. 12. 2007

¹² Dne 21. decembra jih je opazila patrolja 42. čete na Pustem vrhu in v poročilo zapisala, da imajo ogromno brzostrelk in strojnic. 22. decembra so bili opaženi na koti 1030-Pasja Ravan. Poročil o žrtvah ni, glede ujetnikov pa trdijo, da so bili štirje. (ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa III, a.e.433, dnevni poročili z dne 21. in 22. december 1944)

¹³ Intervju z: Ivan Leban, poveljnik udarne čete, Ljubljana 19. 10. 2005

januarja izbojevala svoj največji uspeh proti enoti SS, kar bom predstavil v posebnem podpoglavju. Sama akcija je bila zelo odmevna, partizansko poročilo pa tudi govori, da je nasprotnik močno zmanjšal svojo aktivnost na Krasu, tako patroljiranje kot utrjevanje (Zbornik VI/18, dok.št.72). Ob napadu na Trnovo je 19. in 20. januarja četa odbila dva napada nasprotnikov na področju Ravnice v Trnovskem gozdu, ko je varovala bok brigadi, ki je napadala Trnovo. Število sovražnikovih žrtev ni ugotovljeno (Zbornik VI/18, dok.št.60). 31. januarja je na sektorju Batuje napadla patroljo Italijanov v moči 40 mož in ji po lastnih virih prizadejala 2 mrtva in 4 ranjene¹⁴ (Zbornik VI/18, dok.št.110, 122). Nato je bila ponovno poslana na Kras, skupaj z Gradnikovo brigado. Pred odhodom je bil poveljnik Leban premeščen na drugo poveljevalno mesto v diviziji, vodenje pa je začasno prevzel politični komisar. Izkazalo se je, da je bila enota manj uspešna, saj ni izrabila vseh priložnosti, ko bi lahko močno prizadela enote četnikov, kljub vsemu pa je imela nekaj spopadov s četniki. 6. februarja je s 3. bataljonom Gradnikove brigade ponoči napadla četnike v Kostanjevici na Krasu in jih pregnala iz vasi. Partizanski viri ocenjujejo, da je bilo v vasi 220 četnikov, od tega naj bi jih 15 padlo, 12 pa naj bi jih bilo ranjenih, udarna četa pa ni imela žrtev. Žal četniških poročil ni (Zbornik VI/18, dok.št.110; Petelin 1985: 293; Svetina 1977: 226-229, 247-250). Nato je 15. 02. prišel nov poveljnik (Kovačič)¹⁵ in 28. februarja 1945 je sledil tretji vpad v Dolomite. Pravzaprav je šlo za večjo operacijo 31. divizije, ki se je osredotočila na sektor Črnega vrha, predvsem z namenom rekvizicije hrane. Udarna četa je prodrla najdlje in sicer vse do Horjula in Žažarja ter se tako močno približala Ljubljani. Njena glavna naloga je bila demonstracija moči globoko v sovražnikovem zaledju, pritegnitev domobranskih enot, ki bi lahko ogrožale 31. divizijo, ter raznašanje propagandnega materiala. Med tem se je nekajkrat močno spopadla z domobranskimi enotami – šlo je za dele 19., 42., 43. in 72. posadnih čet Slovenskega domobranstva. Poleg tega so nasprotniki angažirali tudi t.i. »grški bataljon« iz Brezovice in dva voda neznane SS policijske čete. Skupno so po lastnih podatkih nasprotnikom prizadejali približno 15 mrtvih in veliko ranjenih. Sami so, pretežno zaradi artilerijskega ognja, imeli 5 ranjenih, od tega 1 težje in 4 lažje ranjene. Nato so še dvakrat presenetili domobranske patrolje (19.

¹⁴ ARS II, fond AS 1850, t.e. 276 (stara št), mapa II/12, dok. z oznako »na položaju 01. 02. 1945« – Operativnemu odseku XXXI. divizije

¹⁵ ARS II, fond AS 1850, t.e. 276 (stara št), mapa II/12, dok. z oznako »na položaju 15. 02. 1945« – Operativnemu odseku XXXI. divizije

četa iz Dobrove) in se nato umaknili¹⁶ (Zbornik VI/18, dok.št.119; VI/19, dok.št.67; Petelin 1985: 293). V noči na 8. marec je udarna četa ponovno, že četrtič, vdrla v Dolomite in se nekajkrat spopadla z domobranci. Nahajala se je na sektorju Kurja vas–Butajnova-Črni vrh. V samo enem spopadu od blizu naj bi jih ubili 10, sami pa niso utrpeli žrtev¹⁷ (Zbornik VI/19, dok.št.67; Petelin 1985: 293; Svetina 1977: 319-331). Na področju Hotavlje-Malenski vrh so izvršili demonstrativni pohod in raznašali propagandni material (Svetina 1977: 335-337). 16. marca so na planoti Vojsko pri kraju Kočivše ustavili nemško kolono policijskega SS polka v moči 300 mož (najbrž del II. bataljona 10. SS policijskega polka iz Idrije) in jih približno 20 pobili, 3 pa celo ujeli. To jim je omogočila dobra izbira položajev in nepazljivost Nemcev, ki so zašli v zasedo v obliki podkve. Nemci so se sicer umaknili, vendar so nato z minometno mino našli položaj ene od desetine udarne čete in ji prizadejali hude izgube. Nato so zasede nekoliko premaknili in na sedlu Masore 20. marca znova ujeli v podkev nemški policijski SS bataljon (spadal je v sklop bojne skupine »Blank«) in mu prizadejali približno 15 mrtvih in veliko ranjenih.¹⁸ Položaje so uspešno držali še ves dan in preprečevali dostop bojni skupini. Enota je imela boje tudi 21. in 22. marca na Šebreljskem vrhu¹⁹ (Zbornik VI/19, dok.št.23, 59, 67; Klanjšček 1999: 385; Petelin 1985: 293). V 10 dneh je udarna četa izgubila 2 pripadnika, še 9 pa je bilo ranjenih (6 težje, 3 lažje ranjeni), torej skupaj 11 – največ zaradi minometne mine. V času hude sovražnikove ofenzive na IX. korpus je četa z lahkoto, brez žrtev prebila sovražnikov obroč in udarila v sovražnikovo zaledje v kraju Lokev, kjer je napadla nemške štabe in pratež. Žrtve Nemcev ob preboju in napadu v zaledje niso znane (Svetina 1977: 403-406). Nato je bila poslana na Kras z namenom, da nase veže čimveč četniških

¹⁶ Domobranska poročila so zelo skopa in pomanjkljiva. Problem je v tem, da se dnevna poročila posadnih čet št. 19., 42., 43. in 72. niso ohranila. K sreči so na voljo vsaj poročila Šolske skupine. Poročila omenjajo 1. marec, ko se je 43. četa spopadla z udarno četo, nato pa se ji je pridružila še 72. četa. Omenjajo le 2 ranjena, artilerijskega ognja in obkoljevanja pa ne, čeprav je ravno artilerijski ogenj zadal partizanom ranjene. Poročilo z dne 1. marca pa poroča, kako so domobranci pomotoma napadli »grški« bataljon iz Brezovice, le-ta pa je zatrdil, da se je tudi spopadel s partizani in imel 1 ranjenega. Poročilo tudi omenja propagandni material na cesti »med Brezjem in Poličarjem«. V poročilu z dne 2. marca pa je navedeno, da se je 43. četa z udarno četo spopadla že 28. 02. Žrtve niso navedene. Poročilo z dne 03. 03. tudi pravilno ugotavlja pravi namen prodora čete in sicer, da je bil »udarni bataljon« pobočnica divizije, ki je nase povlekel pozornost postojank. (ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa IV, a.e.434, dnevna poročila z dne 28. 02., 01. 03., 02. 03. in 03. 03. 1945)

¹⁷ 8. marca so se spopadli z deli posadke iz Suhega dola. Ti naj bi imeli 2 ranjenega in 1 pogrešanega. Nato so jim prišli na pomoč preostali deli postojanke in več desetih iz postojank Črni vrh, Polhov Gradec in Št.Još. Žal se poročilo konča z navedbo, »da poročil o rezultatih še ni«, v kasnejših poročilih pa nisem našel nobene nove navedbe. (ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa IV, a.e.434, dnevno poročilo z dne: 07. 03. 1945)

¹⁸ Intervju z: Viktor Svetina, borec v udarni četi, Jesenice 13. 12. 2007

¹⁹ ARS II, fond AS 1850, t.e. 277 (stara št), mapa II/1d, dok. z oznako »mesečno poročilo Udarne čete« z dne 23. 03. 1945

enot. Skupaj z udarno četo 30. divizije je najprej napadla nemško kolono protiletalcev v kraju Zagrajec na Krasu in ji prizadejala nekaj izgub, spopadla pa se je tudi s Kozaki. Poročilo udarne čete 30. divizije navaja, da naj bi padlo 17 nemških vojakov, 6 naj bi jih bilo ranjenih, od teh naj bi še 3 nato umrli (Svetina 1977: 422-428; Klanjšček 1999: 408). Petega aprila 1945 je v nočnem napadu skušala zavzeti postojanko Kozakov v kraju Gorjansko. Postojanke sicer ni zavzela, je pa sovražniku prizadejala veliko izgub, tako da je naslednji dan sam izpraznil stavbo in se umaknil pod okrilje večje nemške enote. Sami so imeli 1 padlega in 2 ranjena (Petelin 1985: 293). Udarne četa je nato do konca vojne delovala na Krasu. Tam se je zapletla v nekaj manjših in tudi velikih spopadov s četniki dinarske divizije, a se četniških žrtev žal ne da ugotoviti, ker dokumentov o tem ni. Pri Občinah je zajela in nato ustrelila tudi dva nemška vojaka, ki sta pripadala gorskim lovcom. Pri kraju Sela na Krasu je 25. aprila postavila zasedo in od blizu napadla četniški bataljon in jih (po spominu enega izmed borcev) približno 20 ubila na cesti, po nekaterih podatkih pa celo 40²⁰ (Petelin 1985: 293). Borba se je kmalu preselila v vrtače in kotanje, vendar skupne žrtve nasprotnika niso znane. Nato se je zaradi obkoljevanja večjih četniških enot morala umakniti in se ves dan prebijati iz številnih obročev. Pri tem je pobila veliko število slabo organiziranih četnikov, vendar je tudi sama utrpela 3 mrtve in 4 lažje ranjene.²¹ Udarne četa je nato v moči 85 borcev med prvimi vdrla v Trst, zavzela vojašnico v ulici Via Rossetti in razorožila veliko število nasprotnikov. Pri tem ni utrpela žrtev, sama pa je ubila nekaj nemških vojakov v pouličnih spopadih.²² Po zavzetju Trsta je udarna četa postala četa IV. bataljona 2. brigade Narodne obrambe (Petelin 1985: 293-294; Svetina 1977: 549-550, 556).

4.1.3.5. Izgube udarne čete 31. divizije

Skozi analizo spopadov sem ugotovil, da je udarna četa 31. divizije skupno v 5 mesecih delovanja utrpela 14 mrtvih in 35 lahko/težko ranjenih²³, eden pa je bil ujet. Pri tem je potrebno poudariti, da so lažje ranjeni hitro okrevali in se vrnil v enoto. 1 mrtev borec in 2 ranjena od skupnega števila sta bila na račun nesreče pri preizkušanju novega puškomitraljeza. Nasprotniki so jim tako prizadejali 13 mrtvih in

²⁰ Intervju z: Viktor Svetina, borec v udarni četi, Jesenice 13. 12. 2007

²¹ ARS II, fond AS 1850, t.e. 278 (stara.št), mapa II/9, dok. Poročilo bolničarke udarne čete z dne 04. 05. 1945

²² Intervju z: Viktor Svetina, borec v udarni četi, Jesenice 13. 12. 2007

²³ Številka se ujema z navedbo Petelina, da je »imela 14 padlih in okrog 30 ranjenih«. (Petelin 1985: 294)

33 ranjenih. Nekaj ranjenih pripadnikov iz borbe pri Lipi je umrlo ob napadu na partizansko bolnico v Pedrovem na Krasu, pri tem se je eden rešil sam, še enega pa so Nemci ujeli, vendar je preživel vojno. V celotnem obdobju delovanja so imeli sicer nekaj dezertarjev, vendar se je večina kmalu vrnila, saj je šlo večinoma za primere obiskov svojih domov. Enega so zaradi kaznovanja tudi izključili iz čete.²⁴

4.1.3.6. Udarne čete 31. divizije v nasprotnikovi virih

Podatkov o tem, kako so na udarno četo gledali Nemci, žal nisem našel, čeprav so jo najbrž spremljali, vsaj po spopadu z enoto SS pri Lipi. Nasprotno pa je domobranska obveščevalna služba dokaj dobro spremljala četo, ko je le-ta prišla na področje Dolomitov. Prvo poročilo o ustanovitvi udarne čete datira že na dan 13. december 1944, torej dober teden po formiranju. V njem so zapisali, da je bil ustanovljen »poseben udarni bataljon« iz brigad 31. divizije, ki je 13. decembra imel 92 mož, oborožen pa je bil z 72 brzostrelkami, 3 angleškimi strojnicami in 2 minometoma. 22. februarja 1945 je 44. četa poročala, da se enota nahaja v Žireh ter da je odlično oborožena. Podatke so pridobili od zaupnikov. Takšnih poročil je še kar nekaj, vsem pa je skupno to, da poudarjajo veliko ognjeno moč. Na primer 11. marca so poročali o 80-100 mož močni enoti, ki ima 76 brzostrelk, 15 strojnic in 4 puške.²⁵

4.1.3.7. Študija primera: Borba udarne čete 31. divizije s 7. bataljonom divizije SS »Prinz Eugen«

V tem podpoglavju nameravam s praktičnim primerom oziroma s študijo primera spopada prikazati delovanje udarne čete, pri čemer je do izraza prišla njena velika ognjena moč. Z analizo spopada želim predstaviti bojno učinkovitost udarne čete 31. divizije in tako s konkretnimi podatki dokazati, da je šlo za elitno enoto. Pri tem sem na osnovi podatkov sam izrisal tudi 3 zemljevide, ki prikazujejo potek napada in razporeditev bojnih enot, taktični znaki, ki sem jih pri tem uporabil, pa so v skladu z modernim NATO standardom (STANAG).

²⁴ ARS II, fond AS 1850, t.e. 276 (stara št), mapa II/12, dok. z oznako »na položaju 25. 01. 1945« – Štabu XXXI. divizije

²⁵ ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa III, a.e.433, dnevno poročilo z dne 13. dec 1944; mapa IV, a.e.434, dnevni poročili z dne 22. februar in 11. marec 1945

4.1.3.7.1. Predstavitev strani

Udarna četa, ki sem jo že predstavil, je 16. 01. 1945 pri Lipi na Krasu postavila zasedo delu bataljona iz 7. SS divizije »Prinz Eugen«.²⁶ Šlo je za 7. šolski in dopolnilni bataljon omenjene SS gorske divizije (Gebirgs Ausbildungs und Ersatz Bataillon 7 SS »Prinz Eugen«), ki je bil od maja 1944 nastanjen v Gradiški (slov. Gradišče ob Soči, op.p) in okolici, preostala divizija pa je bila takrat na Hrvaškem.²⁷ Podrejen je bil neposredno štabu Globočnika²⁸ (Ferenc 1977: 30). Bataljon je bil pred tem nastanjen na področju Banata, natančni razlogi zakaj je bil premeščen pa niso povsem znani. Domnevam, da so Nemci predvideli možno prodiranje RA proti Jugoslaviji in so zato to enoto premaknili na področje OZAK-a, kjer je po vsej verjetnosti, poleg urjenja, imela nalogo zavarovati pomembnejše poti in preprečiti partizanskim enotam dostop do Trsta. Edini podatek o številčnosti bataljona, ki sem ga našel, se nanaša na začetek aprila 1945, ko je bataljon sestavljalo presenetljivih 2000 mož. Bataljon je imel poleg štaba najmanj 5 običajnih čet, od katerih je bila 5. četa tista, kamor so prerazporedili tiste, ki so že zaključili z urjenjem in so bili pripravljene za napotitev v bojne enote na fronto. Ta četa se je imenovala »Marsch Kompanie« oziroma pohodna četa. Poleg tega sem našel podatek, da je bataljon imel še težko četo in dve podporni četi, torej skupaj 8 čet + štab. Poveljnik bataljona je bil od junija/julija 1944 SS-Obersturmbannführer Berndt von Steuben, za kasnejši čas v letu 1945 pa je možno, da je vodenje prevzel tudi SS-Obersturmbannführer Adolf Wagner. Identifikacijska številka bataljona (FPN) je bila 35741²⁹ (INTERNET 5; INTERNET 6). Udarna četa se je spopadla z delom tega bataljona, žal mi ni uspelo ugotoviti za kateri del je šlo, najbrž pa sta bili dve četi, saj vsi partizanski viri govorijo

²⁶ Divizija je bila ustanovljena marca 1942, ime pa je dobila po velikem vojskovodji princu Savojskem. Enoto so večinoma sestavljali t.i. »folksdojčerji« - Nemci, ki so prihajali iz vzhodne Hrvaške, Banata v Srbiji, Madžarske in Romunije. Sprva so jo sestavljali izključno prostovoljci, kasneje pa tudi naborniki iz Nemčije. Divizijo, ki je bila izurjena za proti-partizanski boj, je v največjem obsegu sestavljalo približno 21.500 vojakov, opremljena pa je bila s standardnim nemškim pehotnim orožjem. Sodelovala je v vseh večjih nemških operacijah na Balkanu – »Weiß«, »Schwarz«, »Landsturm«, »Kugelblitz«, »Schneesturm«, »Rosselsprung«. V bojih proti Rdeči armadi v Srbiji je doživela velike izgube, kakor tudi kasneje, ko je krila umik nemških enot iz Grčije in Makedonije (INTERNET 2).

²⁷ Zaradi lokacije nastanitve, je v nekaterih poročilih zaveden kot »Ausbildungs-und Ersatz-Batl.7 Gradisca«. (glej ARS II, fond AS 1760, t.e.199, mapa I, dok. 66/45/91 z dne 22. 01. 1945)

²⁸ Rainer pa je v svojem povojnem pričanju trdil nekoliko drugače. »Taktično« naj bi bil podrejen neposredno pod Štab za borbo proti partizanom (=Globočnik), »direktno« pod vodjo vojaške SS v Italiji in preko tega Wolffu in v glavnem uradu državne varnosti SS-glavnemu dopolnilnemu uradu. Bataljon naj bi bil v glavnem izločen iz načrtovanja bojev proti partizanom, torej naj bi bil s tem v bistvu zunaj pristojnosti Globočnika. (ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-8/ZA, INV.205:Višji vodja SS in policije Trst, dok.št.135)

²⁹ Zanimivo je, da je partizanska obveščevalna služba tudi pravilno ugotovila FPN v enem izmed svojih poročil že v letu 1944. (ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-3/a-k, dok. i-16: situacijsko poročilo)

o 350 pripadnikov. Po boju so preko treh zajetih vojakov in zasebnih pisem padlih vojakov ugotovili, da je šlo za zmes izkušenih vojakov z bojnimi izkušnjami iz Bosne in mladih rekrutov, ki so šele zaključevali urjenje. Po nekaterih virih (izjave domačinov iz Lipe) je bil ta del bataljona namenjen v Štanjel, kjer naj bi vzpostavil postojanko za lažjo kontrolo Krasa.

4.1.3.7.2. Teren bojišča

Spopad je potekal na sorazmerno majhnem območju pri vasi Lipa v osrčju Krasa. Vasica leži tik pod sedlom hribovja Trstelj in Železna vrata. To je tipična kraška pokrajina brez površinskih voda, gole planjave, ki so delno prekrite z redkim drevjem in grmičevjem. Površino bojišča bi v najbolj ohlapni obliki lahko zajeli s kvadratom velikim cca 500x500 m na sredi katerega se vije cesta, ki povezuje vasi Lipa in Škrbina. Cesta je bila osrednja točka spopada, saj je po njej prikorakala nemška kolona iz smeri Lipe. Na desni strani ceste proti Škrbini se odpira manjša ravnica s travnikom, na levi strani ceste pa se dvigajo blaga pobočja, preprežena s kamnitimi zidovi, ki so nudili odlične položaje partizanski zasedi. Tik ob cesti se je na obeh straneh vil manjši kamniti zid, ki je nudil osnovne zaklone napadeni nemški koloni, prav tako pa je na obeh straneh, predvsem pa na desni strani, več sorazmerno velikih vrtač. Na levi strani ceste proti Škrbini se približno 300 m vzhodno od vasi dviga edina dominantna točka, ki je bila ključna za obvladovanje položaja (na karti je tudi označena s partizanskim strojničnim gnezdrom). Prav tako je potrebno upoštevati, da je spopad potekal sredi januarja in da je bila pokrajina rahlo prekrita s snegom in ponekod delno poledenela.

4.1.3.7.3. Predpriprava na spopad

Udarne četa je v veliki tajnosti prispela na Kras po 50 kilometrskem maršu sredi januarja. Nastanila se je v vasi Škrbina in se povezala s terenci ter obveščevalci, da so jo seznanili z razmerami, saj poveljujoči niso imeli natančnih podatkov o sovražnikovih aktivnostih. Četa ni imela posebne dodeljene naloge, temveč povsem proste roke in kot taka povsem prepuščena samoiniciativnosti. Štab čete se je odločil, da ne bodo razpošiljali patrolj naokrog, saj bi lahko pritegnile sovražnika in izdale njihovo prisotnost.³⁰

³⁰ Tako je izjavil poveljnik Ivan Leban v intervjuju. Zanimiva in nekoliko nasprotujoča pa je povojna izjava Alberta Jakopiča-Kajtimirja, ki je zapisal, da so bili v IX. korpusu obveščeni o predvidenem

16. januarja je kurirka, ki je prišla iz smeri Lipe, naznanila da se Lipi približuje kolona kakih 40-50 italijanskih vojakov. Spričo inferiornosti sovražnika, tako moštva in oborožitve, kakor tudi njegove pričakovane bojne morale, so se odločili za t.i. taktiko »levjega tropa«. Ta analogija z živalskim svetom ponazarja napad enote tako, da bi en vod neopazno zaobšel vas in postavil zasedo, preostala dva pa bi pričakala sovražnika, ga stisnila v podkev in ga pognala v naročje zasedi prvega voda, katerega sovražnik ne bi pričakoval. Ob idealnem razvoju dogodkov bi lahko celo prišlo do obkolitve in totalnega uničenja nasprotnika. Bataljonu sta bili tega dne začasno pridodani tudi 2 desetini iz inženirskega bataljona in sicer ena deseterina minercev in ena deseterina za proti-oklepni boj³¹ (Svetina 1977: 136). Po polurnem maršu so prispeli do Lipe, kjer pa jih je čakalo presenečenje. Razbegli terenci so jim povedali, da ni Italijanov, temveč okrog 350 pripadnikov SS enote, ki so se na kratko ustavili v Lipi. Kljub povsem spremenjenemu položaju niso izgubljali časa, temveč po krajšem posvetu sklenili, da sovražnika vseeno napadejo. Glavni udarec koloni naj bi zadala čelna zaseda (2. vod), ki bi se razporedil ob cesti, po možnosti na obeh straneh. Poveljnik bi skupaj z enim vodom (1. vod) napadel bočno z blagih vzpetin, še pred tem pa bi ena mitralješka trojka zasedla dominantno vzpetino. Tretji vod je imel nalogo takoj prečkati cesto in po levi strani zaobiti nemško kolono ter jo nato napasti s hrbita. Na spoj čelne zasede in bočnih položajev bi postavili minometalski oddelek (Svetina 1977: 138-139).

4.1.3.7.4. I. faza spopada

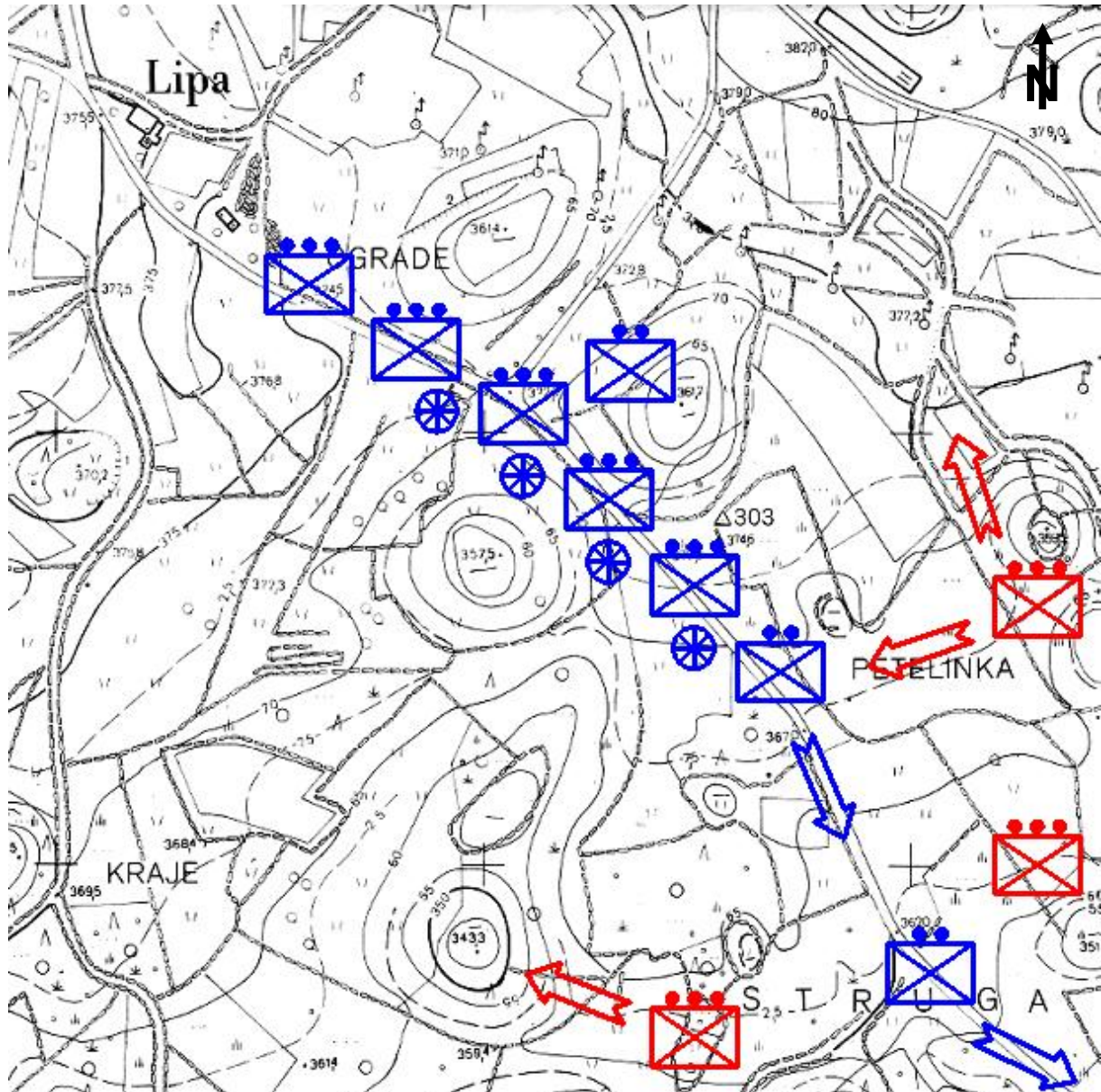
Zaradi pomanjkanja časa je bilo jasno, da jim ne bo uspelo povsem presenetiti sovražnika, saj bo šlo na pol za borbo v srečanju. 2. vod je hitro zasedel položaje in vzpostavil čelno zasedo, vendar ni bilo dovolj časa poslati skupine na levo stran ceste. 3. vod je skozi grape in vrtače hitel v delni obkoljevalni manever, 1. vod pa se je v teku podal na bočne položaje, saj je imel najdaljšo pot. Nemška predhodnica s približno 20 možmi je že prikorakala izza ovinka, z njo pa se je v troidih (!) valila glavnina, skupaj z 12 vozovi in 30 konji ter mulami. Na svoji levi strani so imeli tudi

pohodu dela bataljona SS in sicer prek komande Goriškega vojnega področja. Le-tega je prek obveščevalne točke D3 obvestil italijanski fotograf Erminio Delfabro, ki je Nemcem razvijal filme in je od njih dobil podatke. (Intervju z: Ivan Leban, poveljnik udarne čete, Ljubljana 19. 10. 2005; Pokrajinski arhiv v Novi Gorici (dalje PANG), fond Zbirka spominov, t.e.M70, mapa 1, ovoj 4, dok. »Izjava«)

³¹ ARS II, fond AS 1850, t.e. 276 (stara št), mapa II/12, dok. z oznako »na položaju 16. 01. 1945« – Štabu XXXI. divizije in »na položaju 19. 01. 1945« – Štabu XXXI. divizije.

manjšo pobočnico, ki pa ni služila svojemu namenu, saj se je pomikala praktično skupaj z glavnino in ni varovala boka kolone.

Slika 4.1: razporeditev vodov še pred pričetkom I. faze spopada



Vir zemljepisne karte: Geodetski zavod Slovenije (1981) Ljubljana, merilo 1:5000

Legenda:

- | | | | | | |
|---|---|---|--|---|--|
| Nemška stran | Partizanska stran | vod | desetina | smer pohoda | vozovi |
|---|---|---|--|---|--|

Bilo je malo verjetno, da Nemci ne bi opazili 40 partizanov, ki so se približno 200 m proč spuščali z golih pobočij navzdol. 1. vod se je namreč v streljih spuščal proti

cesti, da bi prišel čim bližje koloni. En oddelek je s »brzim-šarcem« tudi že hitel proti dominantni vzpetini (Svetina 1977: 143-146).

Ko so jih Nemci opazili, sprva niso storili nič, saj tod najbrž niso pričakovali partizanskih enot. Tudi nekaj nemških vojaških fraz iz ust partizanov je dodatno zmedlo Nemce. Kljub vsemu se je močnejša skupina že odpravila proti dominantni točki, ki pa jo je že zasedel partizanski oddelek. Ko so Nemci vendarle spoznali da gre za partizane, so hiteli snemovati orožje in polegati za kamnito ograjo. Takrat je napadla čelna zaseda in tudi 1. vod na boku je zavzel položaje za kamnitimi škarpami ter odprl ogenj. Borci so se s plazenjem premikali od zaklona do zaklona in se ponekod približali nasprotniku celo na 20 m, vendar so se morali kasneje, zaradi močnega nasprotnikovega ognja, nekoliko potegniti nazaj. Na manjši ravnici, kjer so presenetili kolono, so v trenutku obležali prvi mrtvi in ranjeni Nemci, ostali pa so panično bežali za kamnite ograje in v vrtače. Tudi skupina na dominantni točki je odprla ogenj in pregnala skupino Nemcev, ki se jim je skušala približati. Na cesti so ležali pobiti in ranjeni konji, prav tako prevrnjeni vozovi, za katere so se skrivali Nemci.³² Spopad se je začel okoli 13. ure popoldan.³³ Najhujši udarec so prejele prve vrste glavnine, saj so partizani nemško predhodnico spustili mimo, le-ta pa se je namesto, da bi zavila na svojo levo in poskušala udariti partizanom v hrbet, panično vrgla na desno stran v vrtačo in bežala nazaj v smeri vasi. V tem trenutku je bila večina partizanskih položajev približno 80-120 m od napadene kolone, toda v boju sta sodelovala le 2 voda, kajti tretji vod še ni napadel. Dodatno zmedo in paniko pa so vnašale partizanske minometne mine, ki so padale na cesto in v smeri večjih sovražnikovih koncentracij³⁴ (Svetina 1977: 143-146; Vidrih 1994: 1).

4.1.3.7.5. II. faza spopada

Nemci so si po začetnem šoku le nekoliko opomogli in se pričeli organizirati, saj so bili izurjeni vojaki in se niso hoteli predati, temveč poizkušali vrniti udarec. Njihovi poveljujoči so formirali posamezne vozle odpora, ki so začeli usklajeno obstreljevati partizanske položaje. Predvsem je ostala neprizadeta druga polovica enote, saj je

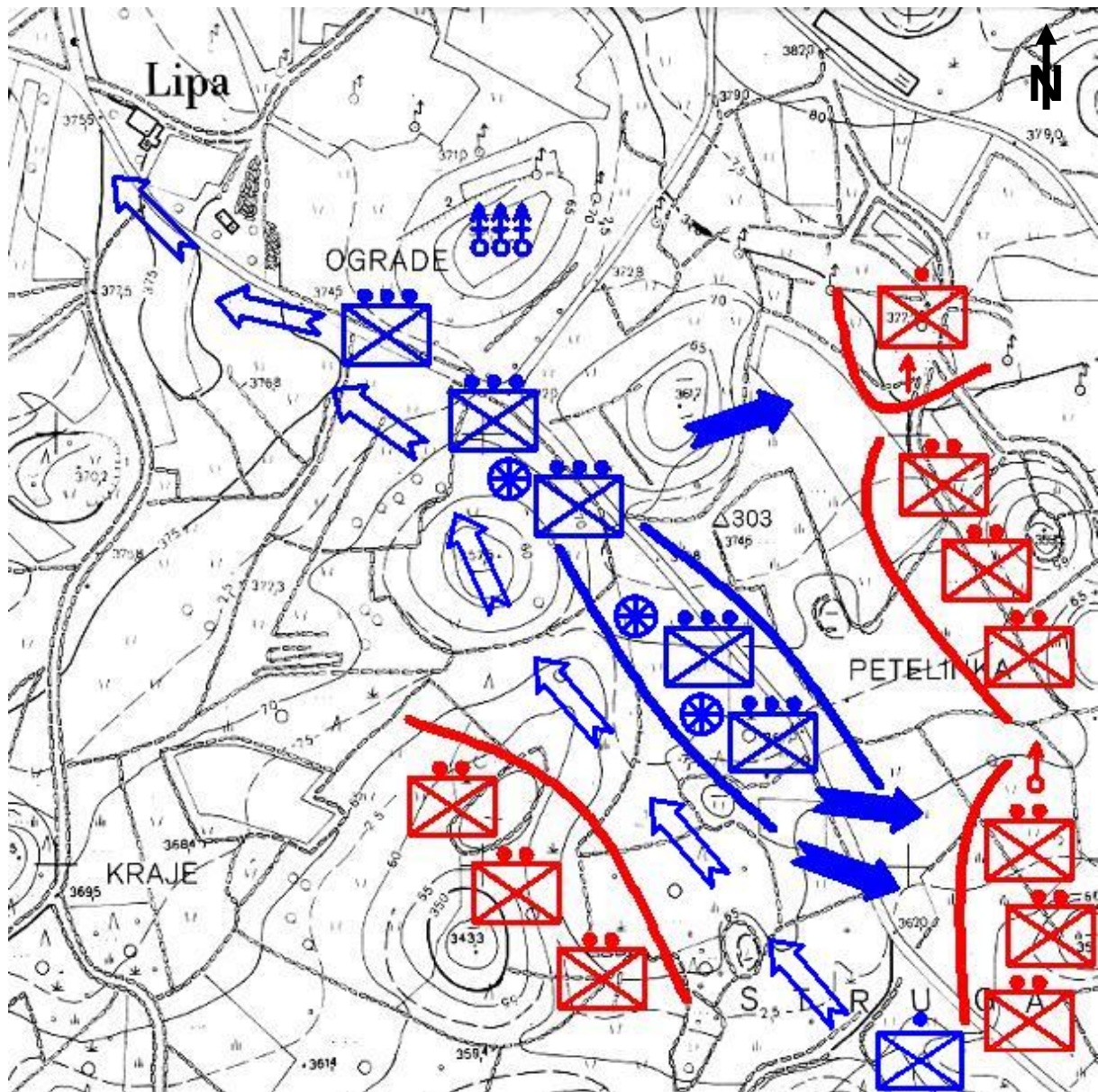
³² Intervju z: Ivan Leban, poveljnik udarne čete, Ljubljana 19. 10. 2005

³³ ARS II, fond AS 1850, t.e. 276 (stara št), mapa II/12, dok. z oznako »na položaju 16. 01. 1945« – Štabu XXXI. divizije in »na položaju 19. 01. 1945« – Štabu XXXI. divizije

³⁴ Intervju z: Ivan Leban, poveljnik udarne čete, Ljubljana 19. 10. 2005

zaseda udarila predvsem po prvih vrstah. Tako so se razkropljeni vojaki počasi strjevali v gruče in za kamnitimi zidovi ter v vrtačah čakali ukaz za juriš.

Slika 4.2: II. faza spopada



Vir zemljepisne karte: Geodetski zavod Slovenije (1981) Ljubljana, merilo 1:5000

Legenda:

■ Nemška stran	\Rightarrow smer pohoda	vod	oddelek
■ Partizanska stran	\Rightarrow smer napada	desetina	vozovi
	lahki minomet	srednji minomet	
	strojnično gnezdo	položaji	

Z močnim zapornim ognjem so prisilili partizane k tlom, nato pa v dveh velikih skupinah po približno 40-50 mož napadli partizanske položaje. Met njihovih ročnih granat se jim je ponesrečil, saj so morali metati rahlo navkreber, nato pa je še partizanska zaseda odgovorila v enaki meri z bombami in zaustavila nemški juriš. Njihovi poveljujoči so jih s psovkami in grožnjami ponovno poslali v napad, pridružila se jim je še ena nova skupina vojakov. Tokrat so prišli že bližje in tudi čelna zaseda je imela prve mrtve in ranjene. Kljub temu da je čelna zaseda vzdržala tudi ta napad, je bilo jasno, da dolgo sama ne more kljubovati takšnemu pritisku, poleg tega je ponekod že začelo primanjkovati streliva³⁵ (Svetina 1977: 146-149). 3. vod udarne čete je medtem nekoliko zašel in se že kak kilometer oddaljil od vasi. Na srečo so napako kmalu spoznali in v teku končno dospeli na dogovorjene položaje na vzpetinskem pobočju levo od ceste. Pred seboj so imeli cesto, kjer se jim je odpiral pogled predvsem na razbite vozove in pratež ter napadalne vrste Nemcev, ki so naskakovali čelno zasedo. Z nenadnim sunkom v hrbet so zmedli esesovce, da so ti prenehali napadati partizanske položaje ter se panično razbežali v vrtače in za kamnite zidove. Več kot očitno je bilo, da niso pričakovali napada v hrbet, kar potrjuje domnevo, da je bil napad na njihovo kolono velik šok, tako da si niso niti zavarovali hrbta, po tem, ko se je boj že začel. S tem se je podkev, kakršno so načrtovali, tudi dejansko zaprla. Nemcem je preostala le še vrnitev v vas³⁶ (Svetina 1977: 150-152). Tudi Nemci so postavili svoje minomete (kaliber 82 mm) ter poizkušali najti položaj partizanskega minometa. Toda ker so bili preblizu skupaj, so mine padale preko položajev partizanskih zased. Nemci so medtem reševali ranjence in se delno že umikali proti vasi. Pri tem je bilo močno v napoto mitralješko gnezdo na dominantni vzpetini, od koder je partizanski »brzi-šarec« nadzoroval cesto. Močna skupina Nemcev se je v zavetju grmovja neopazno prebila že tik pod vrh vzpetine, po vsej verjetnosti pa je ostrostrelec ubil partizanskega mitraljezca. Toda njegov pomočnik je odreagirал prisebno in takoj prevzel strojnico in začel kositi po grmovju. Ena desetina 1. voda je z bombami jurišala bočno ter razbila nemško skupino, ki se je nato vrnila v vrtačo. Borba se je počasi umirjala in ta krajši premor je izkoristila skupina prostovoljcev, ki se je v varstvu zapornega ognja odplazila do prevrnjenih vozov, od

³⁵ ARS II, fond AS 1850, t.e. 276 (stara št), mapa II/12, dok. z oznako »na položaju 16. 01. 1945« – Štabu XXXI. divizije.

³⁶ Intervju z: Ivan Leban, poveljnik udarne čete, Ljubljana 19. 10. 2005

koder se je vrnila s strelivom za puškomitraljez MG-42 in brzostrelke. Prav tako je bil to pravi čas za zamudno polnjenje okvirjev z naboji.³⁷

4.1.3.7.6. III. faza spopada

Nemci so poizkusili s še enim odločilnim sunkom proti čelni zasedi. Tokrat so se dobro pripravili – zaporni ogenj je omogočil nemškim skupinam, da so se privlekle na dobre položaje za naskok na zasedo, nato pa so z dimnimi bombami ustvarili umetno zaveso. Vidljivost se je močno zmanjšala, vnetljivi hlapi pa so povzročali kihanje, toda rahel veter je razblinjal dim. Spopad je bil silovit, saj so si bili zelo blizu. Čelna zaseda je v tem napadu izgubila 3 borce, še nekaj pa je bilo ranjenih. Na pomoč je prišel minometalski oddelek, kateremu je medtem zmanjkalo min in skupaj z delom 1. voda so uspešno odbili nemški napad (Svetina 1977: 159-162).

3. vod je medtem z nekaj drznimi solo akcijami napadal nemški hrbet. Manjša skupina 4 borcev se je celo preoblekla v esesovske plašče in se otovorila z bombami ter se nato neopazno premaknila za vas Lipo. Tam so uprizorili slepilni napad, tako da so streljali v zrak in metali bombe. To je najbrž zmedlo Nemce, saj so se ustrašili, da jim kaka druga partizanska enota zapira izhod iz vasi (Svetina 1977: 157-159). Udarni vod komande mesta Goriškega vojnega področja, ki je varoval položaje pri sedlu Železna vrata, je udarni četi prinesel strelivo, predvsem so bili veseli nabojev za angleške brene, saj streliva za te strojnice niso mogli dobiti pri Nemcih. Poveljnik Leban se je skupaj s še 13 borci splazil za kamnitimi škarpami povsem do položajev nemških minometov. Posadko so v kratkem spopadu z brzostrelkami in bombami pobili, nekaj pa jih je ušlo, toda glavni cilj – utišanje minometov - so dosegli.³⁸

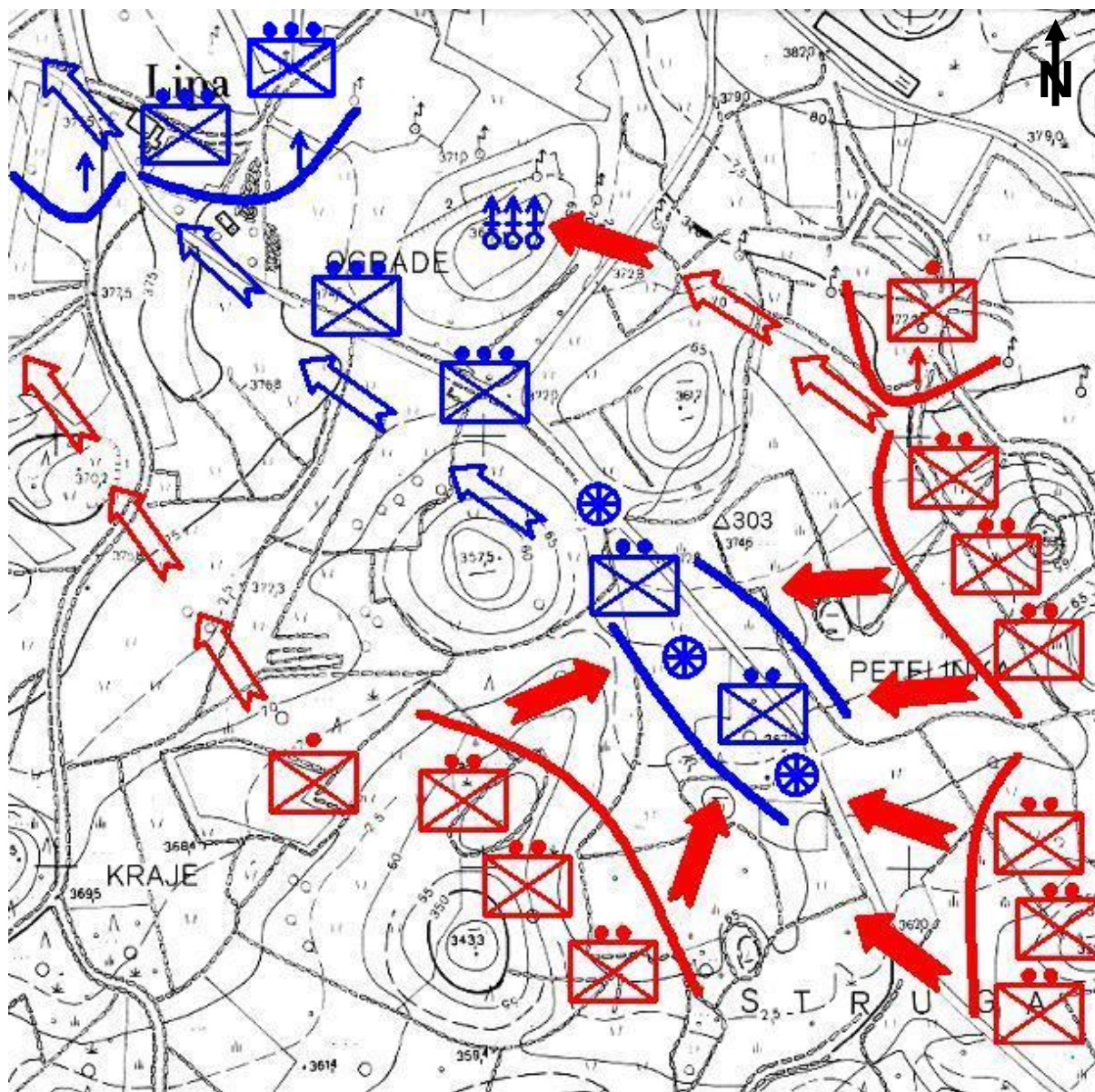
Nemške težke strojnice so se utrdile tik ob vasi – praktično med hišami – in krile umik zadnjih nemških napadalnih skupinic. Za težke ranjence so naredili nosila in jih nato ob močnih zaščitnicah začeli umikati iz vasi. Udarna četa se je pripravljala na dokončni juriš, zato so pospešeno delili strelivo, čelna zaseda (2. vod) pa se je za 50 m pomaknila bližje k cesti. Na znak so okrog 6-ih popoldan ob velikem kričanju krenili proti cesti. Kar je še preostalo Nemcev, seveda ni preneslo pritiska, zato so se panično razbežali v grape in globeli in od tam proti vasi. Četa je takoj zasedla cesto

³⁷ Intervju z: Ivan Leban, poveljnik udarne čete, Ljubljana 19. 10. 2005

³⁸ Intervju z: Ivan Leban, poveljnik udarne čete, Ljubljana 19. 10. 2005








in vozove ter pobila preostale Nemce, tudi ranjence, saj se ti niso predajali in so s pištolami streljali na partizane.

Slika 4.3: III. faza spopada – zaključni juriš partizanov in umik Nemcev



Vir zemljepisne karte: Geodetski zavod Slovenije (1981) Ljubljana, merilo 1:5000

Legenda:

■ Nemška stran	\Rightarrow smer pohoda	 vod	 oddelek
■ Partizanska stran	\Rightarrow smer napada	 desetina	 vozovi
	 srednji minomet	 strojnično gnezdo	 položaji

Odločili so se, da se bodo zadovoljili z zmago na bojišču in ne bodo preganjali Nemcev še naprej ter po nepotrebnem žrtvovali kakega borca. S tem se je nekajurni spopad končal, četa pa je v znak zmagoslavja razvila zastavo³⁹ (Vidrih 1994: 3; Svetina 1977: 167-170). Nemci so se umikali nazaj v Gradiško, na poti pa so v Temnici pobrali vse vozove, da so nanje naložili ranjene.⁴⁰

4.1.3.7.7. Izgube in vojni plen

V borbi pri Lipi je sodelovalo 97 borcev udarne čete, oziroma če smo natančni – 96 borcev in 1 bolničarka. Kot že omenjeno, sem našel podatek, da naj bi jim pomagala neka manjša inženirska enota, vendar mi njena vloga ni poznana. Esesovski bataljon oziroma njegov del je štel okrog 350 vojakov, s seboj pa so imeli 12 vozov in 30 konjev ter mul. Partizani so imeli 6 padlih in 8 ranjenih, izgube pa so bile najštevilčnejše pri čelni zasedi (2. vod), kjer so padli štirje borci, medtem ko je 1. vod na boku imel dva padla, eden izmed njiju je padel na dominantni vzpetini. 3. vod ni imel žrtev. Povsem drugače pa je s podatki za nemške izgube.ocene ali trditve so različne. Žal mi, kljub velikemu trudu, ni uspelo dobiti kakšnega nemškega dokumenta. Preživeli borci, med njimi tudi poveljnik Leban, se spominjajo, da je nemška enota na bojišču pustila cca 35 mrtvih vojakov, katere so borci tudi preiskali in jim pobrali opremo. Ujeli so tudi tri težko ranjene vojake in jih po kratkem zaslišanju postrelili. Tako je Leban divizijskim poročevalcem poročal o okrog 40 mrtvih in 30 ranjenih, kar je bilo objavljeno 23. 01. 1945 v Partizanskem dnevniku (Raičević 1945: 1). V intervjuju mi je povedal, da ni želel prenapihovati števil, za katere ni bil povsem prepričan, poleg tega se je že znočilo in da enoti ni uspelo povsem pregledati bojišča, saj se je četi mudilo na druge položaje, ker niso vedeli kako bo odreagiralo nemško poveljstvo, kajti možne so bile represalije proti civilistom.⁴¹ V svoje poročilo štabu 31. divizije je zapisal, da so imeli Nemci 40-50 mrtvih in okrog 40 ranjenih.⁴² Seveda pa se je zastavljalo vprašanje, ali je Nemcem pred umikom uspelo izvleči del svojih padlih, kar bi pomenilo, da je skupno število višje od 40 ali 50. O tej borbi sem našel tudi dve navedbi v poročilih Obveščevalnega centra Goriškega vojnega področja. V situacijskem poročilu z dne 17. 01. 1945 je navedeno, da je sovražnik imel velike

³⁹ ARS II, fond AS 1850, t.e. 276 (stara št), mapa II/12, dok. z oznako »na položaju 16. 01. 1945« – Štabu XXXI. divizije in »na položaju 19. 01. 1945« – Štabu XXXI. divizije

⁴⁰ PANG, fond Topografija NOB, mapa Lipa I, dok. »Lipa« - str.4

⁴¹ Intervju z: Ivan Leban, poveljnik udarne čete, Ljubljana 19. 10. 2005

⁴² ARS II, fond AS 1850, t.e. 276 (stara št), mapa II/12, dok. z oznako »na položaju 16. 01. 1945« – Štabu XXXI. divizije in »na položaju 19. 01. 1945« – Štabu XXXI. divizije

izgube in da je naslednji dan, torej 17. januarja, poslal močno patroljo, ki je prišla pobrat mrtve.⁴³ Drugo poročilo pa navaja, da je udarna četa pognala v beg 350 SS vojakov, »iz stroja« pa je bilo vrženih cca 70 vojakov.⁴⁴ Ali so to ugotovili sami, ali jim je te podatke posredoval poveljnik udarne čete, ne piše. Podobno je v mesečnem poročilu IX. korpusa iz dne 31. januar 1945 moč najti navedbo, da je padlo 50 sovražnih vojakov, 30 pa je bilo ranjenih⁴⁵ (Zbornik VI/18, dok.št.72-74). Nek drug dokument pa govori o okoli 60 mrtvih in veliko ranjenih.⁴⁶ Poveljnik Leban mi je povedal, da so število padlih Nemcev ugotovili po vojni, ki naj bi jih bilo 72.⁴⁷ Tone Svetina je v knjigi »Ognjeni plaz«, ki je nekakšna kronika te enote, napisal število 74 (Svetina 1977: 222). Kako se je dokopal do te številke, mi ni uspelo ugotoviti. Razlika teh dveh vojakov bi lahko nastala zaradi upoštevanja tudi dveh naknadno ubitih Nemcev, saj so partizani pod padlega nemškega vojaka skrili proti-tankovsko mino, ki naj bi ubila dva nemška vojaka, ko sta naslednji dan poskušala premakniti truplo padlega vojaka.

Partizani so med bojem pobili 19 konj in 6 mul, 2 konja in 3 mule pa zaplenili. Poleg tega so zaplenili 3 minomete, 1 »šarca« (MG-34), večje število pušk, nekaj brzostrelk in več deset tisoč nabojev. Na vozovih so našli velike količine hrane in odej ter kar je morda še najpomembnejše – »esesovske« obleke. Na vozovih in v nahrbtnikih mrtvih Nemcev so namreč našli skupno okrog 70 »esesovskih« plaščev, s katerimi se je oblekla skorajda vsa četa, te obleke pa so jim do konca vojne velikokrat pomagale preslepiti sovražnika⁴⁸ (Petelin 1963:451; Svetina 1977:170-173). Te velike količine opreme in hrane najbrž dokazujejo, da je bila enota na poti za ustanovitev postojanke.

⁴³ Poleg tega poročilo navaja, da je 16. januarja proti večeru iz Štanjela krenila enota s 150 možmi na pomoč enoti SS v Lipo, vendar se je zaradi prenehanja spopada ustavila. (ARS II, fond AS 1864, t.e.315, mapa III/2 dopisovanje z 6c IX. korpusa – poslano - vmesna situacijska-informacijska poročila – dokument:situacijsko poročilo z dne 17. 01. 1945)

⁴⁴ Naj dodam, da je besedna zveza "vrženi iz stroja" zelo dvoumna - lahko pomeni mrtve, še bolj verjetno pa mrtve in ranjene. (ARS II, fond AS 1864, t.e.315, mapa III/2 dopisovanje z 6c IX. korpusa – poslano:štirinajstdnevno poročilo z dne 24. 01. 1945)

⁴⁵ PANG, fond Topografija NOB, mapa Lipa I, dok. Vojno poročilo IX. korpusa za čas 01.01. - 31.01. 1945

⁴⁶ PANG, fond Zbirka spominov, t.e.3, mapa 4, dok.št.8

⁴⁷ Intervju z: Ivan Leban, poveljnik udarne čete, Ljubljana 19. 10. 2005

⁴⁸ ARS II, fond AS 1850, t.e. 276 (stara št), mapa II/12, dok. z oznako »na položaju 16. 01. 1945« – Štabu XXXI. divizije in »na položaju 19. 01. 1945« – Štabu XXXI. divizije

4.1.3.7.8. Analiza spopada

Kot je razvidno iz opisa spopada, je prišlo do edinstvene situacije, kjer je trikrat šibkejši napadalec premagal nasprotnika. Razloge za uspeh partizanskega napada lahko iščemo v večih smereh, torej ne moremo izpostaviti le enega ključnega elementa. Prav gotovo je bila pomembna predpriprava, torej izurjenost enote, ki je kot celota sicer delovala šele dober mesec, a so pripadniki imeli zelo pomembne izkušnje še iz časa bojevanja v brigadah, velik delež borcev pa je tudi služil v nemški vojski. Borci so tako poznali tehnike manevriranja po bojišču, pripravo zaklonov, maskiranje položajev, hkrati pa seveda tudi nasprotnika in njegovo taktiko. Za uspeh je seveda zaslužena vsa četa, toda velik del uspeha lahko pripišemo tudi dobremu poveljevanju, v prvi vrsti poveljniku čete ter nato še vodnikom in komisarjem, ki so dobro izvrševali povelja in znali vzpodbujati in motivirati borce. Motivacija je bila zelo pomembna, saj je iz spominov borcev razvidno, da so si mnogi želeli takšnega spopada ravno zaradi dejstva, da takšnih priložnosti, ko je bil na papirju močnejši nasprotnik v podrejenem položaju, v brigadah ni bilo veliko.

Poleg tega so jim šle na roko tudi napake in slabosti nemške enote. Ta je najbrž verjela svojim obveščevalnim podatkom, da na tem odseku ni močnejših partizanskih enot, saj si drugače ni mogoče razlagati njihove najbolj pomembne napake in sicer, da se enota ni ustrezno zavarovala, predvsem z bolj previdnimi in budnimi pobočnicami ter predhodnico. Zelo velika napaka je bila tudi pohodna kolona v troidih, kar je partizanom omogočilo učinkovitejši začetni udarec in s tem prizadejanje velikega števila mrtvih in ranjenih že v samem začetku borbe. Tudi kar se tiče samega boja imam nekaj pripomb glede nemške taktike. Poveljujoči bi po mojem mnenju morali znati pravilneje oceniti kakšna sila jih je napadla in kakšno oborožitev ima. Velika napaka je bila, da so sprejeli borbo na zanje taktično neugodnem ozemlju in pošiljali valove vojakov proti čelni zasedi. Evidentno je bilo, da jim je glavni cilj preboj čelne zasede, jo razkropiti, nato pa z obkoljevalnim manevrom potisniti bok partizanske zasede proti cesti, kjer bi partizane lahko uničili. S tem sicer ni nič narobe, toda pri tem so si pozabili zavarovati hrbet, tako da jim je 3.vod udarne čete pripravil neprijetno presenečenje. Najbrž niso pričakovali, da bi partizani uporabljali sicer tipično nemško taktiko – zasede v obliki podkve, manevri obkoljevanja, slepilni napadi itd – temveč da gre le za nenaden sunek enote, ki se bo nato hitro umaknila, saj so izkušnje kazale, da se partizani ne spuščajo v frontalni boj. Enako napako so storili pri svoji posadki minometov, saj je bila praktično

nezaščiten, tako da jo je partizanska skupina zlahka uničila in zaplenila minomete. Glavno napako Nemcev tako vidim v malomarnosti, podcenjevanju nasprotnika in s tem nespametnim podaljševanjem boja na zanje neugodnem terenu.

Upošteva vse okoliščine lahko mirno zatrdim, da je partizanski napad potekal dobro in učinkovito. Ključna je bila čelna zaseda, na katero so Nemci vršili največji pritisk, saj je kljub dokaj hudim izgubam vzdržala vse nalete nasprotnika. Morda bi jo veljalo okrepiti z dodatno desetino že na začetku in ne šele ob največjem pritisku, toda pglavitno je, da so poveljujoči pravočasno zaznali nevarnost.

Pri napadu je eno ključnih vlog odigrala tudi zasedba dominantne vzpetine in držanje le-te za vsako ceno. Zaradi dobrega pregleda nad bojiščem, je branilec na njej lahko obvladoval nevarne nemške strelce in onemogočal, da bi kaka skupina sovražnika udarila partizanom v bok. Nasploh je zasedba višinskih točk s pojavom in razvojem ognjenega orožja postala sinonim za prednost v boju, tu se je pokazalo da še toliko bolj, saj je bil teren odprt in neporaščen. Pomemben je bil tudi udarec v hrbet Nemcev in formiranje partizanske zasede v obliki podkve, svoje pa je dodal tudi slepilni napad za vasjo. Težko se je namreč boriti, če hrbet ni zavarovan in enota ne ve ali lahko pričakuje udarec v hrbet, obkolitev oziroma novo zasedo pri morebitnem umiku. Pri vsem tem je Nemce najbrž begala tudi udarna moč, torej oborožitev, saj je udarna četa vzbujala vtis, da napada cela partizanska brigada in ne le okrepljena četa. Torej je svoje dodala tudi preslepitev in nemško nepoznavanje nasprotnika. Morda bi se borba povsem drugače odvijala, če bi se enoti spopadli »v srečanju« na poti med vasema Lipa in Škrbina. V tem primeru bi se partizanska udarna četa, spričo trikrat manjšega moštva, nepostavljene obrambe in krajšega dometa orožja⁴⁹, morala po vsej verjetnosti hitro umakniti. Toda po drugi strani si lahko predstavljamo tudi še bolj bleščečo zmago partizanov, če bi zasedo postavili uro prej. V tem primeru bi nemška kolona padla v že postavljeno podkev, ki bi jo tvorili še boljši položaji, kot so jih sicer partizani imeli. Časovna stiska je namreč pomembno vplivala na potek borbe, saj je zaseda uspela le na pol – prvi vod so Nemci opazili, ko se je v strelcih spuščal z vzpetin navzdol proti cesti, 3. vod pa je za nekaj minut celo zamudil borbo. V primeru postavljene zasede bi se lahko že pred bojem bolj natančno dogovorili, katere odseke sovražnikove kolone bo obstreljevala posamezna desetina. Ob tako

⁴⁹ Nemški vojaki so bili po večini oboroženi s puškami, ki bi na odprtem terenu Krasa prišle bolj do izraza kot pa partizanske brzostrelke, ki so bile namenjene boju od blizu.

veliki koncentraciji avtomatskega orožja, usklajenosti borcev in velike bližine, bi lahko prišlo do pravega pokola kolone. Zanimivo je tudi ravnanje Nemcev po koncu spopada, saj niso izvajali nikakršnih represalij proti civilnemu prebivalstvu, kar je bila sicer navada nemške vojske, še posebej SS enot.

4.2. NEMŠKI OKUPATOR

Tu bom predstavil nemške enote in poizkušal dokazati, zakaj jih lahko štejemo za elitne enote izmed tistih, ki jih je nemško poveljstvo imelo na voljo. Potrebno pa je razumeti, da je virov, ki bi izčrpno opisovali enote na splošno, bolj malo ali pa sploh nič. Še najbolj so uporabna originalna poročila enot, podatki partizanske obveščevalne službe, ki jih je kljub vsemu potrebno jemati s preudarkom, in pa tuja literatura, ki opisuje njim nadrejene enote. Pregled zato zaradi pomanjkanja virov ne bo tako izčrpen kot na primer pri partizanih.

Potrebno je poudariti, da je nemško poveljstvo ob koncu leta 1943 in začetku 1944 na slovenskem ozemlju pričelo uporabljati novo taktiko, vsaj tako je nove razmere in dogodke razumel Glavni štab NOV in POS (Bravničar v Mlakar 2000: 67; Petelin 1983: 290-291). Ta je opozarjal, da Nemci z manjšimi enotami izvajajo dobro pripravljene napade brez predhodne obkolitve. Do tedaj je bilo glavno delovanje Nemcev namreč precej predvidljivo, saj so ponavadi zbrali velike sile, obkolili partizane na velikih območjih in nato obroč pričeli stiskati. Bistvo taktike je slonelo na dobri obveščevalni službi, ki je priskrbela podatke o lokaciji partizanskih enot. Nato je sledil bliskovit napad manjše dobro izurjene enote, ki je z manevrom presenetila partizansko enoto in jo porazila s svojo agresivnostjo (Ambrožič 1975: 631). Partizansko vodstvo je bilo prepričano, da je nova taktika posledica premajhnega števila razpoložljivih nemških enot, saj je na primer iz nekega navodila Glavnega štaba NOV in POS z začetka januarja 1944 razbrati, da se zavedajo, da Nemci nimajo dovolj ustreznih sil za večje ali daljše napade (Zbornik VI/10, dok.št.7). Od sredi novembra pa do konca leta 1943 je tako 26. divizija (kasneje preštevilčena v 31.) zaradi te »nove« taktike izgubila več mož kot pa prej v ofenzivi »Traufe« (Klanjšček 1999: 55).

Druga možna razlaga bi lahko bila, da so poveljujoči spoznali, da velike ofenzive ne prinašajo zaželenih uspehov, vsaj ne sorazmerno z velikim številom angažiranih enot, saj tudi prvovrstne frontne enote v omejenem času niso mogle

poraziti partizanov kot se je na primer izkazalo v času operacije »Wolkenbruch«. Pri tem so veliko vlogo najbrž imeli tudi štabi za protipartizansko bojevanje, saj so bili realizacija idej protipartizanskega boja. Najbrž bo odgovor na to nekakšna mešanica obeh možnih razlogov, sploh če analiziramo delovanje Nemcev skozi leto 1944 in 1945, saj so pripravili še kar nekaj velikih obkolutvenih ofenziv. Zaradi omenjenega so Nemci pričeli na ozemlju Slovenije uporabljati boljše enote, saj so si močno prizadevali vsaj zatreti razmah NOB po kapitulaciji Italije. Zaradi reliefa je šlo predvsem za klasične gorske enote⁵⁰ (bataljon »Heine«) ali podobne (na primer bataljon SS »kraških lovcev«), pripeljali pa so tudi večje število SS policijskih polkov, ki so bili kar solidno opremljeni in izurjeni, vendar le-ti kakšnih posebnih uspehov sami niso dosegali, kvečjemu v času večjih ofenziv skupaj z drugimi enotami.

Poleg tega je potrebno omeniti še posebne majhne ad-hoc enote, ki so bile ponavadi formirane samo za točno določeno akcijo ali krajše delovanje na določenem območju, šlo pa je praviloma za enote manjših formacij – do velikosti čete. Tako so večje enote (na primer bataljoni, brigade, polki ali divizije) izločili iz svojih enot majhne skupine, ki so bile dobro izurjene in oborožene ter odločne. Glavni namen tovrstnega delovanja je bilo s presenečenjem doseči čim večji uspeh, pri tem pa so praviloma napadali manjše partizanske enote ali pa ob uporabi hitrega manevriranja udarjali v boke in hrbet večjim partizanskim enotam. S tem so posegli po oblikah in sredstvih gverilskega bojevanja oziroma v sfero nekonvencionalnega vojskovanja. V literaturi sem našel več različnih izrazov, ki po mojem mnenju označujejo isti pojav. Kot »*Truppe*« jih navaja Klanjšček v knjigi »IX. korpus NOV 1943-45«. To naj bi bile manjše bojne enote, ki so postavljale zasede in poizkušale presenetiti manjše partizanske enote ali posameznike, včasih pa so pri tem uporabljale tudi zaplenjene partizanske uniforme. Takšni skupini je tako uspelo ubiti poveljnika 30. divizije (Ivan Turšič-Iztok), ki je padel v zasedo na cesti Nemci-Lokve konec julija 1944 (Klanjšček 1999: 146). Z istim izrazom jih omenjajo tudi partizanska poročila (glej v Zbornik VI/11, dok.št.3). Podobna izraza, ki sem ju našel v literaturi, sta tudi »*Spezialtruppe*«

⁵⁰ Rad bi tudi opozoril na podatek, ki je zanimiv za slovensko področje. V posebni ediciji založbe Osprey o gorskih lovcih (Gebirgsjäger) avtor navaja, da je bil eden izmed tvorcev organiziranja gorskih enot nasploh general Ludwig Kübler, kasnejši poveljnik vseh vojaških enot v OZAK-u. Ta je namreč v 30-ih prejšnjega stoletja v Bavarski dobil za nalogo, da izuri skupino častnikov, ki so sicer spadali pod državno policijo. Ta enota je sčasoma prerasla v gorsko brigado, ta pa je postala jedro 1.gorske divizije. Gorske enote pa naj bi si v času 2. svetovne vojne, po mnenju avtorja, pridobile status elite (Williamson 2003: 5-6).

in »Stosstruppe« (Svetina 1977: 266). Kljub vsemu pa je bil pravi uradni izraz bržkone t.i. lovski odred oziroma »Jagdkommando«. Tovrstne zelo mobilne enote oborožene z lahkim (pretežno avtomatskim) orožjem je na primer uporabljala enota SS »kraških lovcev«, njeni pripadniki naj bi se tudi preoblačili v partizane in tako čakali v zasedah (tovrstne akcije so se imenovale »getarnte Einsatz«). Zaradi visoke stopnje tajnosti in konspiracije, se ne ve veliko o samih podrobnostih delovanja teh enot. Podobna enota na področju OZAK-a je bila tudi t.i. »Bandenjagdkommando«, ki je bila posebna proti-partizanska enota poveljnika redarstvene policije v Italiji (BdO Italien). Vendar je potrebno poudariti, da je tovrstno taktiko nemško poveljstvo uporabljalo že prej – na primer »Gegendbande«, ki je spadal pod pristojnost policije (RSHA), se je na Gorenjskem pojavil že leta 1942, deloval pa je na podoben način. Prav tako se je tovrstna taktika pojavljala že prej na Balkanu in Sovjetski zvezi, v Bosni so takšno taktiko uporabljali predvsem 7. gorska divizija SS »Prinz Eugen« in pripadniki divizije »Brandenburg«. Za pravi razmah tovrstne taktike na področju današnje Slovenije pa lahko najbrž štejemo obdobje delovanja domobranskih udarnih bataljonov oziroma njihovih delov po Notranjski in Dolenjski, predvsem od sredine 1944 pa do konca leta (Kocjančič in Vidmar 2008: 94; INTERNET 11).

Na koncu sem se na podlagi krajše predhodne analize odločil, da opišem gorski bataljon »Heine« in alarmni polk divizije »Brandenburg«. Čeprav je bil slednji šolska enota, se mi zdi ustrezno, da ga opišem že z avtorizirane dejstva, da je bil del ene izmed najbolj elitnih nemških divizij. Žal ohranjenih poročil o bojih te enote ni, tako da sem opravil le splošni opis in povezal nekaj drobcev, ki se najdejo v skromni literaturi. Za daljšo analizo »kraških lovcev« se nisem odločil zato, ker večino časa niso bili nastanjeni na slovenskem ozemlju, ampak so le vpadali na to področje. Drugi razlog je v tem, da je največkrat deloval v sodelovanju z drugimi enotami, tako da je težko določiti pravo bojno vrednost samega bataljona. Nenazadnje pa nam, sicer nepopolni, podatki hitro razkrijejo, da so utrpeli kar hude izgube v bojih proti nasprotnikom. Iz nekaj ohranjenih nemških poročil, ki pa ne pokrivajo vseh akcij, je tako razbrati, da je v bataljonu padlo ali bilo pogrešanih najmanj 88 vojakov, več kot 150 pa je bilo ranjenih (Kocjančič in Vidmar 2007; 2008), kar je vsaj pri merilu »mrtvi vojaki« skoraj dvakrat več kot je žrtev imel bataljon »Heine«, ki pa je nemalokrat

deloval sam proti celotnima partizanskima divizijama.⁵¹ Vseeno pa sem bataljon »SS kraških lovcev« dal za zgled pri formiranju »Jagdkommandov«. Zavaljo slabših bojnih rezultatov sem tudi izpustil gorski polk »Treck«, ki je deloval na Štajerskem proti IV. operativni coni.

4.2.1. BATALJON »HEINE«

Bataljon gorskih lovcev⁵² »Heine« je na območju Slovenije spadal večino časa pod poveljstvo 139. polka 188. rezervne divizije gorskih lovcev (188. Reserve-Gebirgsjäger-Division). Poveljnik enote je bil stotnik Heine, po katerem je bataljon tudi dobil ime⁵³ (Petelin 1980: 87). 139. polk je imel dva bataljona, zato naj bi se bataljon »Heine« včasih neuradno imenoval tudi III. bataljon 139. polka rezervnih gorskih lovcev.⁵⁴ Tako vsaj ga navaja avtor Kaltenecker, ko opisuje sestavo 904. (139.) polka za zadnji mesec vojne (Kaltenecker 1993: 251). Tam je moč najti podatek, da naj bi bil poveljnik III. bataljona omenjenega polka Heine, pri čemer gre najbrž za napako, saj je bil v tistem času bataljon »Heine« že dlje časa pod poveljstvom 157. gorske divizije. Lahko pa iz tega domnevamo, da pa je v času delovanja pod poveljstvom 139. polka res veljal za tretji bataljon, čeprav to ni razvidno iz nobenega uradnega dokumenta. Njegova identifikacijska številka oziroma vojna pošta (Feldpostnummer – FPN) naj bi, glede na internetni vir, bila 59966. Dodana končnica A pomeni štab, črke B, C, D, E pa naj bi označevale posamezne čete po vrstnem redu (INTERNET 3).

4.2.1.1. Struktura enote: formacija in moštvo

Williamson v knjigi »Gebirgsjäger« navaja, da naj bi klasični gorski bataljon sestavljale 3 čete, vsaka z okrog 150 možmi, kot zgornjo mejo skupnega števila pripadnikov bataljona pa je izpostavil število 900 mož. Gorske enote so imele tudi manjšo posebnost kar se tiče činov. Vojak se je namreč imenoval »Jäger« (lovec),

⁵¹ Za primerjavo dodajam še podatke za 14. SS policijski polk kot tipičnega predstavnika glavne nemške ofenzivne sile na področju Slovenije. Od 12. 11. 1943 do 13. 02. 1945 (15 mesecev) je po poročilu Rösenerja utrpel 225 mrtvih, 850 ranjenih in 15 pogrešanih (Zbornik VI/18, dok.št.143).

⁵² V virih se pojavlja tudi naziv »planinski« bataljon.

⁵³ Nemci so velikokrat svoje enote, na primer bataljone ali ad-hoc bojne skupine, poimenovali po priimkih poveljnikov, ki so jih vodili. Moram pa opozoriti na napako pri navajanju imena stotnika Heineja, ki se je pojavlja v večih virih, in sicer da naj bi imel povsem slovansko oziroma slovensko ime – Boruť (glej Zbornik VI/11, dok.št.109, opomba 2). Več dokumentov v fondu Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev pri predsedstvu slovenskega NO sveta (v nadaljevanju KUZOP) namreč navaja, da mu je bilo ime Bernd, doma pa naj bi bil iz Gradca. (glej ARS II, fond AS 1827 KUZOP, t.e.24, mapa II Idrija, dok. - prijava Alič Slavko)

⁵⁴ Nemški bataljoni so se vedno označevali z rimskimi številkami.

ena stopnja višje pa Oberjäger (višji lovec). Ostali čini so bili enaki činom kopenske vojske (Williamson 2003: 23-24).

Moštvo bataljona »Heine« so sestavljali Tirolci, Štajerci in Korošci, med katerimi jih je bilo tudi nekaj slovenskega rodu (Mlakar 2000: 64). Moštvo so sestavljali bolj ali manj mladi fantje⁵⁵, medtem ko so častniki že imeli bojne izkušnje iz prvih let vojne.

Na podlagi poročil bataljona »Heine« sem ugotovil, da je bil razdeljen v 4 čete (Kompanien) in štab, nato pa se je četa naprej delila na 3 vode (Züge), le-ti pa naprej na skupine (Gruppen). Pri analizi dokumentov nisem ugotovil, da bi bataljon imel t.i. »težko četo«, torej četo oboroženo s težjim orožjem. Ne samo, da težka četa ni nikjer omenjena, na podlagi analize oborožitve, kar bom predstavil kasneje, sem tudi ugotovil, da je bila količina težkega orožja ves čas skorajda enaka, ne glede na to katere čete so bile udeležene. Možno bi sicer bilo, da bi težka četa, če bi obstajala, vsakič razdelili med ostale čete, vendar takšnega podatka nisem našel. Dodatni argument v prid mojemu razmišljanju je tudi pisna izjava enega izmed članov bataljona »Heine«⁵⁶, iz katere je razbrati, da je vsaka četa sama imela svoje težke strojnice in minomete v sklopu t.i. težkih skupin. Na podlagi vsega tega zato sklepam, da so bile vse čete enakovredne, vsaka s svojimi lastnimi oddelki težkih strojnic, minometalskimi oddelki in s približno enakim številom tromblonskih pušk.

Presenetljivo nisem nikjer našel natančnih podatkov o moštvu bataljona »Heine«. Celotnega števila pripadnikov ni ne v poročilih bataljona, ne v dostopnih dokumentih 139. polka ali 188. gorske divizije. Tudi poročila partizanske obveščevalne službe ne navajajo natančne številke – v različnih poročilih je moč najti podatek, da je bilo v Idriji med 600 in 1000 vojakov. Najbolj verodostojno poročilo pa je najbrž tisto, ki navaja število vojakov tik pred napadom na Spodnjo Idrijo in blokado same Idrije aprila 1944, saj so se takrat najbrž dodobra pozanimali o moči nasprotnika. Tako naj bi bilo v Spodnji Idriji med 60 in 100 vojakov, v Idriji pa okrog 600 (Petelin 1985: 77).

⁵⁵ To je moč sklepati iz podatkov o nastanku enote, kar bom bolj podrobno predstavil nekoliko kasneje. Enota je bila ustanovljena leta 1943, torej v času, ko vojakov še ni kritično primanjkovalo in so lahko vpoklicali tekoče letnike – na primer letnik 1925. Tudi Franz Riedl, vojak v bataljonu »Heine«, je v svoji izjavi zapisal, da je bil vpoklican kot še ne 18-letni fant. Prav tako je možno iz slik po videzu vojakov razbrati, da so enoto, vsaj kar se tiče navadnega moštva, sestavljali zelo mladi fantje, stari okrog 20 let. Častniki in podčastniki pa so bili nekoliko starejši, kar je razvidno tudi iz fotografij. (glej slike 4.4. in 4.5.; Franz Riedl, pisna izjava dr.Borisa Mlakarju, hrani dr.Boris Mlakar)

⁵⁶ Franz Riedl, pisna izjava dr.Borisa Mlakarju, hrani dr.Boris Mlakar

Za potrebe rekonstrukcije enote sem si zato pomagal s tistimi dostopnimi poročili bataljona »Heine«, kjer je za vsako akcijo navedeno koliko pripadnikov posamezne čete se je udeležilo akcije (pri tem pa je celo podano razmerje častniki/podčastniki/vojaki) in tako opravil manjšo analizo, seveda pa to niso vse akcije, kjer je sodeloval bataljon »Heine«. Zelo očitno je, da bataljon, po dostopnih podatkih, niti enkrat ni deloval popoln, kar si razlagam s tem, da je del bataljona (ponavadi ena četa) ostajal za zavarovanje Idrije. Poročila namreč kažejo, da je napadal z eno, dvema ali tremi četami, samo dvakrat pa z vsemi štirimi, vendar je tudi v teh dveh primerih uporabil samo 1 okrepljen vod.

Tabela 4.1: udeleženosť posameznih čet bataljona »Heine« v akcijah po mesecih v letu 1944 z dodanim številom pripadnikov preko razmerja častniki/podčastniki/vojaki

Mesec	1. četa	2. četa	3. četa	4. četa	štab
Jan		1:11:126			
Feb (zač.)	2:13:136				
Feb (konec)	2:7:131	1:17:123			2:2:10
Mar	2:5:103		3:15:155		
Apr	2:10:145	1:9:153	1:7:68	2:10:121	2:2:10
Jun (zač.)		2:12:143	2:11:141	2:7:115	2:6:17
Jun (sred.)		2:12:111	1:11:139		2:2:11
Jul (zač.)		2:13:128	2:11:145	2:7:80	3:8:31
Jul (konec)	1:9:63	1:9:134	2:12:151	2:14:139	3:3:22
Avg		2:13:133	1:13:148	1:17:134	2:5:27

Vir: Zborniki VI/10 (dok.št.226), VI/11 (dok.št.109), VI/12 (dok.št.127,145,151), VI/14 (dok.št.138,148), VI/15 (dok.št.151,169); Arhiv Vojnoistorijskog instituta Beograd (dalje AVIB): fond Nemški arhiv, mapa 15, dok. 48/4 (kopijo hrani dr.Boris Mlakar)

Zelo očitno je, da število pripadnikov po posameznih četah niha (pada in celo narašča), kar si lahko različno razlagamo. Možno je, da so posamezni pripadniki za določene akcije bili preprosto začasno dodeljeni drugim četam, vendar je to le domneva. Verjetneje se odgovor skriva drugje - potrebno je upoštevati tudi obolele/utrjene in seveda najpomembnejše – mrtve in ranjene, kar bom predstavil v enem izmed naslednjih podpoglavij. Tako je četa lahko številčno zopet narasla, ko so se vrnilo oboleli ali tisti, ki so okrevali zaradi ran, žuljev ipd.⁵⁷

⁵⁷ Na podlagi dobljenih podatkov sem izračunal, da je moč 1. čete v povprečju znašala 140 pripadnikov, 2. čete 145 pripadnikov, 3. čete 161 pripadnikov, 4. čete 141 pripadnikov in moč štaba 25 pripadnikov. Na podlagi teh podatkov bi bilo moč sklepati, da je bataljon štel okrog 610 pripadnikov.

Ob upoštevanju vsega napisanega, analizi žrtev (glej podpoglavje 4.2.1.5.) in podatku, da je sredi julija v akcijo odšlo 565 mož, sklepam, da je bataljon »Heine« na začetku sestavljalo približno 720-760 vojakov z okoli 170-180 vojaki v vsaki četi ter s približno 40 člani štaba. Seveda so to podatki za moštvo, ki je odhajalo v akcije. Dopuščam tudi možnost, da je manjši del bataljona (saniteta, intendantje ipd) konstantno ostajal v Idriji, tako bi številka nemara lahko dosegla približno 800 mož. To število se tudi približno ujema s podatki partizanske obveščevalne službe, ki sem jih že omenil – do 100 vojakov v Spodnji Idriji in okrog 600 v sami Idriji aprila 1944, pri tem pa je potrebno upoštevati, da je do aprila že imel nekaj mrtvih in ranjenih.⁵⁸

Tudi analizo razmerja častniki/podčastniki/vojaki sem opravil s pomočjo poročil bataljona. Iz teh podatkov sledi, da bi bataljon v primeru udeležitve akcije z vsemi štirimi četami in štabom imel moč, izraženo preko razmerja častniki/podčastniki/vojaki, v povprečju 10:49:552, seveda pa pri tem niso upoštevani predhodno ranjeni in mrtvi. Če pa bi upošteval najvišje število častnikov, podčastnikov in vojakov udeleženih v akcijah po posameznih četah ter štabu, pa bi razmerje znašalo 12:70:623 (brez predhodno ranjenih in mrtvih). Tako v primeru, če upoštevam povprečno razmerje, lahko domnevam, da je bil 1 častnik v povprečju odgovoren za približno 5 podčastnikov in 55 vojakov.⁵⁹

Za celotno obdobje (januar – avgust 1944) sem izračunal, da je bila moč čete na terenu v povprečju 147 mož. Če to pomnožimo s 4 in dodamo povprečno število pripadnikov štaba (25), dobimo število 613. Opravil sem tudi analizo števila pripadnikov za mesece april, junij, julij in avgust, ko so se akcij udeleževale tri čete in štab. Aprila je tako sodelovalo 467 pripadnikov v treh četah in štabu, junija 460, julija 492, avgusta pa 496, oziroma v povprečju 479 pripadnikov. Povprečno število pripadnikov v posamezni četi je znašalo 151, če pa to pomnožimo s 4 in prištejemo povprečno število pripadnikov štaba (25) pa dobimo 630. Nato sem izračunal še zgornjo mejo, torej največje število pripadnikov po posameznih četah, ki so se udeležili akcij. V 1. četi jih je v okviru akcij bilo največ 157, v drugi 163, tretji 173, četrti 155 in štabu 42, kar skupaj da število 690.

⁵⁸ Po že opravljeni analizi sem naletel na edino navedbo natančnega števila vojakov. Tone Ferenc je v enem izmed člankov navedel število **778**, vendar žal ne navaja vira za svojo trditev (Ferenc 1962: 292). Vseeno menim, da sem z razpoložljivimi podatki dokaj natančno ugotovil število vojakov.

⁵⁹ Kot je razvidno iz omenjene tabele 4.1. sta v akcijah v vsaki četi in štabu ponavadi sodelovala 2 častnika, število podčastnikov in vojakov pa je zelo nihalo. Izračunal sem, da se je akcij v 1. četi povprečno udeleževalo 9 podčastnikov, v vseh preostalih treh četah po 12 in v štabu 4. Največje število podčastnikov udeleženih v akcije v prvi četi je bilo 13, v drugi 17, v tretji 15, četrti 17 in v štabu 8. V prvi četi je bilo povprečno 139 vojakov, v drugi 131, v tretji 147, v četrti 127 in štabu 18. Največje število vojakov v prvi četi je bilo 145, v drugi 153, v tretji 155, v četrti 139 in v štabu 31. Razmerje častniki/podčastniki/vojaki v prvi četi je tako v povprečju znašalo 2:9:129, v drugi 2:12:131, v tretji 2:12:147, četrti 2:12:127 in štabu 2:4:18.

Slika 4.4: del poveljniškega kadra v bataljonu »Heine«⁶⁰



Vir: Fototeka Mestnega muzeja Idrija

4.2.1.2. Rekrutacija in urjenje

Kakršnikoli posebnih podatkov o rekrutaciji in urjenju samega bataljona »Heine« nisem našel. Smatram pa, da je bil postopek enak ali podoben kot pri ostalih gorskih enotah, zato sem si za to podpoglavje pomagal z viri, ki obravnavajo nemške gorske enote na splošno.

Postopek rekrutiranja pripadnikov gorskih enot se ni bistveno razlikoval od ostalih. Nemški model rekrutacije je temeljil na vojaških okrožjih (Wehrkreis), kamor so se morali javiti rekruti iz istega območja. Vsak bodoči vojak se je izuril v t.i. nadomestnih in šolskih enotah (Ersatz und Ausbildungs Abteilung), nato pa je bil napoten v redno enoto (Williamson 2003: 7). Za gorske enote so prišla v poštev pretežno področja Bavarske in avstrijskih dežel, predvsem iz Tirolske (Williamson 2003: 9), saj se je najbrž smatralo, da so bodoči vojaki iz teh področij veliko bolj primerni za gorsko bojevanje kot tisti iz ravninskih predelov - na primer iz Porenja v Nemčiji.

⁶⁰ Na sliki lahko vidimo 2 častnika in 7 podčastnikov. Častnika sta prva dva sedeča z leve. Lahko gre za poveljstvo ene čete, lahko pa je na sliki tudi del bataljonskega štaba.

Slika 4.5: manjši del pripadnikov bataljona »Heine« v Idriji⁶¹



Vir: Fototeka Mestnega muzeja Idrija

Vsak bodoči pripadnik gorskih enot je moral najprej opraviti standardno osnovno vojaško urjenje, ki je bilo enako za vse vojake. Potrebno je poudariti tudi dejstvo, da so celotni letniki rekrutov od leta 1935 oziroma 1938 (Tirolska) že pred tem sodelovali v t.i. »Državni službi dela« (Reichs Arbeits Dienst - RAD). Ta je bila uniformirana, mladi fantje pa so se že tu srečali z hierarhijo, disciplino in drilom, podobnim vojaškemu. Poleg tega se je močno poudarjal pomen športa in fizične moči ter dobre pripravljenosti, vse to pa je olajšalo delo inštruktorjem v času vojaškega urjenja, saj so se lahko bolj posvetili različnim vojaškim veščinam (Williamson 2003: 6, 10). Poleg tega je bilo v nemških oboroženih silah zelo razširjeno urjenje s pravim strelivom, veliko pa se je poudarjalo tudi samoiniciativnost vojakov. Po osnovnem urjenju je za pripadnike gorskih enot prišla na vrsto druga faza, ki je obsegala različne veščine, potrebne za gorsko vojskovanje: plezanje, smučanje, topografija in veščine za uspešno preživetje v gorah, kjer so možne nenadne vremenske spremembe ali nevšečnosti kot so (zimski) plazovi. Seveda pa je bila za gorske lovce

⁶¹ Na sliki v ospredju stojijo častniki in podčastniki, v ozadju pa navadni vojaki. S funkcijo »zoom« se lahko razločno vidi, da so moštvo sestavljali zares mladi fantje.

prav gotovo najpomembnejša dobra fizična pripravljenost, brez katere bi težko ali pa sploh ne bi zmogli delovati. Tudi to naj bi pripomoglo k elitnemu statusu tovrstnih enot. Zaradi reliefa so enote gorskih lovcev redko delovale v večjih formacijah od bataljona. Izurili so se za izvajanje premika v cik-cak manevru ali v formaciji kolone, kjer so posamezniki hodili eden za drugim (Williamson 2003: 11). Kot enega glavnih atributov avtor knjige o gorskih lovcih navaja fleksibilnost – zmožnost prilagajanja na hitre in nenadne spremembe ter uporabo lokalnih tovornih živali (na severu pasje vprege, na Kavkazu kamele). Prav tako naj bi bili zelo dobro izurjeni njihovi inženirci, medicinci in pripadniki zvez, ki so se morali znajti na več načinov, da so prenašali sporočila na območjih, kjer je teren prekinjal signal (Williamson 2003: 12).

4.2.1.3. Oborožitev

Podatke za orožje sem razbral iz poročil bataljona »Heine«, žal pa je zelo malokrat pripisan model orožja. Poročila namreč vsebujejo podatke o številu strojnic (lahkih oziroma puškomitraljezov in težkih oziroma mitraljezov), tromblonskih pušk, minometov (lahkih, srednjih) in ponekod tudi brzostrelk, ne vsebujejo pa podatkov o samih modelih orožja. Zato bom pri podajanju le-teh zgolj ugibal oziroma sklepal na podlagi mojega poznavanja nemškega standardnega pehotnega orožja, nekoliko pa si bom pomagal tudi z literaturo.

Pri strojnicah bataljonska poročila vsebujejo dve kategoriji: mitraljeze in puškomitraljeze. Tu sem takoj naletel na manjšo zagato. Edini dve poročili, ki omenjata tudi model mitraljezov, namreč navajata strojnici MG-34 in MG-42, ki pa pravzaprav spadata v kategorijo puškomitraljezov (Zbornik VI/12, dok.št.150; VI/15, dok.št.169). Upravičeno se zato zastavi vprašanje, med katere modele pa potem spadajo puškomitraljezi, ki so v ločeni kategoriji. V enem izmed dokumentov sem zasledil podatek, da so uporabljali tudi italijanske puškomitraljeze (Zbornik VI/12, dok.št.150), tako da je možno, da so v večji meri uporabljali zaplenjene italijanske puškomitraljeze, vendar tega ne morem zagotovo trditi. Najbolj splošen puškomitraljez italijanske izdelave je bil sicer model Breda Mod 30. Na podlagi poročil pa sem ugotovil, da je vsaka četa v akciji uporabljala 2 mitraljeza in v povprečju 10 puškomitraljezov, včasih tudi 12. Sredi julija je bil bataljon v moči 565 mož tako oborožen z 33 puškomitraljezi in 7 mitraljezi, poleg štaba pa so sodelovale 3 čete in 1 okrepljeni vod (Zbornik VI/15, dok.št.151).

Analiza poročil je tudi pokazala, da je vsaka četa skorajda konstantno uporabljala 6 tromblonskih pušk. Stopnja uporabe minometov je bila zelo različna, več kot očitno se je prilagajala naravi same akcije. V uporabi so imeli lahke in srednje minomete, tudi tu pa sem naletel na podatek, da so bili med njimi tudi italijanski.⁶² V povprečju je ena četa imela 2 minometa, toda potrebno je dodati, da so jih za daljše več-dnevne akcije vzeli nekoliko več, za hitre napade, predvsem ponoči, pa morda le enega na četo. V že omenjenem primeru sredi julija je bataljon imel 8 minometov, od tega 3 srednje in 5 lahkih (Zbornik VI/15, dok.št.151). Izmed nemških modelov bi to lahko bila »leichte Granatewerfer 36« (kaliber 50 mm, domet 500 m) ali pa »kurzer Granatewerfer 42« s kalibrom 80 mm in dometom 1100 m (Williamson 2003: 28). Močnejšega orožja bataljon ni imel, našel pa sem podatek, da se je akciji enkrat pridružil manjši del 139. polka in 19. SS policijskega polka s 4 jurišnimi topovi in lahkim pehotnim topom (Zbornik VI/12, dok.št.145).

Prvo poročilo o številu brzostrelk datira v junij, vendar sem prepričan da to ne pomeni, da jih pred tem niso uporabljali. Model brzostrelk ni znan, predvidevam pa, da je šlo za nemške brzostrelke MP-38/40 ali morda kakšne starejše, na primer avstrijske MP-34. Podatki so znani za pet akcij, število pripadnikov na eno brzostrelko pa variira od 6 do 9. Sredi julija je od 565 mož, brzostrelko nosilo 59 pripadnikov (Zbornik VI/15, dok.št.151). Toda na podlagi poročila o hitri nočni akciji sredi junija je mogoče sklepati, da so za kratke akcije, kjer so pričakovali oster bližinski boj, brzostrelke uporabljali v večji meri. Tako je od 291 pripadnikov brzostrelko imelo 46 mož, oziroma vsak šesti.⁶³

Standardno pehotno orožje je po vsej verjetnosti bila puška Mauser Kar98, ki jo je uporabljala večina navadnih vojakov. Ostrostrelci so najbrž uporabljali optične namerilnike zF41 s povečavo 2,5x ali zF4 s štirikratno povečavo. Častniki in podčastniki so imeli še osebno oborožitev in sicer pištole P.08 ali P.38. Ročne granate so bile tudi najbrž iste kot v drugih gorskih enotah – »Stiehlhandgranate« in »Eierhandgranate« (Williamson 2003: 26-28).

Naj omenim tudi to, da so za večdnevne akcije s seboj vzeli tudi večje število vprežnih živali, predvsem konj (včasih tudi mul), ki so nosili opremo in hrano. Izračunal sem, da je bilo razmerje število konj/število pripadnikov v povprečju okoli 1:6. Sredi julija je 565 mož s seboj vzelo 91 konj. V štiri-dnevni akciji na začetku

⁶² Franz Riedl, pisna izjava dr.Borisu Mlakarju, hrani dr.Boris Mlakar

⁶³ AVIB: fond Nemški arhiv, mapa 15, dok. 48/4 (kopijo hrani dr.Boris Mlakar)

julija pa so se jim pridružili tudi t.i. »Hilfswillige« (skupno 18) - to so bili Italijani, ki so pomagali Nemcem, vendar ne z orožjem, temveč le s fizičnim delom. Nemci so jih tako največkrat uporabili kot nosače, konjevodce in mulovodce (Zbornik VI/14, dok.št.138 in 148; VI/15, dok.št.151 in 169).

4.2.1.4. Kratka zgodovina in bojna pot bataljona »Heine«

Ustanovljen je bil avgusta 1943 kot bataljon »Klagenfurt« v XVIII. vojaškem okrožju iz štirih čet dopolnilnih/nadomestnih enot (Ersatzheer) – dveh iz Celovca in dveh iz Beljaka. V času od 12.-14. avgusta 1943 se je nahajal na področju Bohinjske Bistrice, nato pa je po italijanski kapitulaciji prešel pod poveljstvo 71. pehotne divizije in v sklopu bojne skupine »Scharenberg« skozi železniški tunel vdrl v Baško grapo, pomagal pa je tudi pri razoroževanju italijanske vojske (Di Giusto 2005: 24; INTERNET 4). Nekaj časa je opravljal naloge varovanja železniške proge v Mostu na Soči, oktobra pa je prišel na področje Vrhniko. 11. oktobra se je tako bataljon na primer nahajal na področju Ljubljana-Planina, ena četa pa je kasneje odšla v Idrijo, najbrž 17. oktobra, vsaj tako je razvidno iz enega izmed poročil. Od 9. septembra pa do 14. oktobra je bataljon utrpel 6 mrtvih in 5 ranjenih.⁶⁴ Od 15. oktobra pa do 12. novembra je sodeloval v operaciji »Wolkenbruch« (predvsem v fazah III in IV), vendar verjetno bolj ali manj v vlogi branjenja določene zaporne črte. Na začetku novembra je tako zapiral prostor med Vrhniko in Rakitno, v času slabega meseca pa je utrpel 5 ranjenih⁶⁵ (Di Giusto 2005: 94,120; Klanjšček in drugi 1976: 602-603; Petelin 1980: 649). V času velike ofenzive »Traufe« (11.-23. november), ki jo je vodila 44. grenadirska divizija, je v okviru močne bojne skupine vdrl iz Logatca proti Želinu, utrpel pa je 1 mrtvega in 7 ranjenih⁶⁶ (Klanjšček in drugi 1976: 616). Iz poročila 162. »Turkestanske« divizije, ki je z manjšimi enotami čistila področje Planina-Godovič-Št.Vid, je razbrati, da je bila glavna bataljona 3. decembra še vedno vzhodno od Idrije, torej najbrž v Logatcu ali na Vrhniko (Zbornik VI/9, dok. št.171). Četa, ki je bila v Idriji, je od 17. oktobra pa do 27. novembra utrpela 15 ranjenih.⁶⁷ Po končani ofenzivi »Traufe« se je celotni bataljon nastanil v Idriji⁶⁸ in

⁶⁴ ARS II, fond AS 1618, t.e. 9 (stara št. 217), mapa VI, dok. brez št. oznake z naslovom: *Gesamterfolge des Geb.Jg.Btl.Heine*, dne: 08. 05. 1944

⁶⁵ Prav tam

⁶⁶ Prav tam

⁶⁷ Prav tam

⁶⁸ V Idriji je bil nastanjen v obeh stavbah t.i. palazine (italijanski izraz za večjo, premožnejšo hišo, ki je bila namenjena višjim slojem) in najbrž tudi v nekdanji italijanski vojašnici (danes psihiatrična bolnišnica). Poleg tega je imel postojanko tudi v Spodnji Idriji, najbrž v župnišču.

kmalu postal glavna udarna pest nemških sil proti partizanom IX. korpusa, imel pa je tudi nalogo, da zavaruje idrijski rudnik živega srebra⁶⁹ (Kaltenegger 1993: 41). Organizacijsko je sedaj prešel pod 188. rezervno divizijo gorskih lovcev, oziroma pod 139. polk omenjene divizije, kar je razvidno iz ukaza poveljstva 2. SS oklepne korpusa z dne 23. novembra (Di Giusto 2005: 160). Vendar pa je bil bolj ali manj samostojen, pa tudi za razliko od pretežnega dela enot 188. rezervne gorske divizije ni bil šolska enota, oziroma enota za urjenje, res pa je, da so tudi 188. rezervno gorsko divizijo sčasoma iz tretjerazredne divizije spremenili v drugorazredno. Da je bil bataljon bolj samostojen je razvidno tudi iz poročil o razmestitvi enot v Operacijski coni Jadransko Primorje, saj je bil bataljon »Heine« do začasne vključitve pod 188. rezervno gorsko divizijo povsod zaveden kot povsem samostojna enota (Di Giusto 2005).

Partizanski viri mu pripisujejo akcijo 3. decembra, ko je neka enota iz smeri Idrije presenetila 5. bataljon Gradnikove brigade na Mrzlem vrhu severno od Idrije in mu prizadejala 19 mrtvih, 9 pa jih je ujela (Petelin 1985: 57). Ena četa bataljona »Heine« je bila takrat, kot sem že omenil, namreč res že v Idriji in je možno, da je ta napadla omenjeni partizanski bataljon. Ena izmed prič trdi, da so pripadniki tega bataljona 24. decembra v Godoviču postrelili 17 partizanov, ki so bili prej ujeti na Javorniku.⁷⁰ 5. januarja 1944 je bataljon napadel Žiri in imel enega lažje ranjenega (Kaltenegger 1993: 36). Bataljon »Heine« naj bi bil odgovoren tudi za hude izgube 4. in delno 3. bataljona Gradnikove brigade v Trebčah 6. januarja 1944, ko je padlo 46 partizanov. Nemci so prehiteli partizane in osvojili višinske točke ter nato odprli ogenj na borce, ki so se približevali po čistini (Petelin 1985: 62-63; Mlakar 2000: 64). Domnevo potrjuje februarско poročilo štaba 188. gorske divizije, saj se je omenjenega dne bataljon res udeležil akcije in po nemških (pretiranih) trditvah pobil 152 nasprotnikov (Kaltenegger 1993: 36). Od 15.-21. januarja je bil v sklopu večje operacije »Edelweiss« še z drugimi enotami angažiran proti enotam 32. divizije (kasneje preštevilčena v 30. divizijo) na področju Trnovskega gozda, vendar mi same vloge bataljona »Heine« ni uspelo ugotoviti. Znale pa so izgube: 2 mrtva in 10 lahko/težko ranjenih

⁶⁹ Živo srebro je bilo nujno za izdelavo vžigalnikov eksplozivnih teles. Idrijski rudnik je bil največji v Evropi, po uničenju naprav pa so rudo morali pretežno uvažati iz Španije, čeprav naj bi idrijski rudnik za silo popravili.

⁷⁰ Priča trdi, da so bili postavljeni pred tankovski jarek, nakar so jih postrelili in zasuli, brez preverjanja, če je še kdo živ. (ARS II, fond AS 1827 KUZOP, t.e.24, mapa I/9 Godovič, dok. – Podružnica komisije za ugotovitev vojnih zločinov za slovensko Primorje, izjava Lukan Ana)

(Kaltenegger 1993: 31, 36). 27. januarja je enota z eno četo dosegla enega svojih največjih uspehov, ko je nepričakovano napadla Cerčno in pobila 50 nasprotnikov, samo akcijo pa bom predstavil v posebnem podpoglavju. V mesecu januarju 1944 je bataljon utrpel 6 mrtvih in 17 ranjenih.⁷¹ 2. februarja je ena četa napadla 3. bataljon Vojkove brigade v Novi Oselici in mu prizadejala 13 mrtvih in 3 ranjene, sama pa je imela 3 ranjene zaradi minometnih drobcev (Zbornik VI/11, dok.št.13 in 109; Petelin 1980b: 159). Kot je razvidno iz izjave neke domačinke, so 9. februarja na Cerkljanskem vrhu utrpeli 7 ranjenih.⁷² 29. februarja sta dve četi bataljona v moči 307 mož vdrla v Cerčno in ga po večurni borbi zavzeli. Padli so 4 nemški vojaki, 14 je bilo ranjenih, partizani (šlo je za 3. bataljon Vojkove brigade) pa 3 mrtve in 2 ranjena, toda žrtve so bile verjetno tudi pri zaščitni četi in podoficirski šoli (Zbornik VI/12, dok.št.127; Petelin 1980b: 179). V času od 1.-29. februarja je bataljon utrpel skupno 4 mrtve in 28 ranjenih.⁷³ Eno izmed poročil navaja, da naj bi bataljon z dvema svojima četama sodeloval tudi pri akciji na sektorju Podpeč-Rakitna 18. marca 1944, ki jo je vodil 1. bataljon 139. polka, vendar nisem našel zagotove potrditve (Zbornik VI/12, dok.št.140). Kot okrepljeni bataljon je 25. marca neuspešno zasledoval enote 31. divizije na področju Črni Vrh-Col v okviru operacije »Dachstein«. Ujel je 1 partizana (Zbornik VI/12, dok.št.145). V mesecu marcu pa je bataljon moral najbrž sodelovati v še kakih drugih akcijah, saj je tega meseca imel 8 mrtvih in 73 ranjenih.⁷⁴ Skoraj zagotovo je to bilo v času napada 31. divizije na Hotedršico in Godovič ob koncu marca. 31. divizija je takrat samo od 18. pa do 24. marca izgubila 49 mož, 45 je bilo ranjenih in kar 134 pogrešanih. Nekaj jih je padlo ob napadih na omenjeni postojanki, toda kljub vsemu so največ žrtev povzročili »Nemci iz Idrije«, ki so deblokirali postojanki, to pa so bili lahko le pripadniki bataljona »Heine« (Petelin 1985: 82). Ob napadu 30. divizije na Spodnjo Idrijo na začetku aprila, se je v kraju nahajal del 1. čete bataljona »Heine« v moči 72 vojakov. Imeli so 1 mrtvega in 16 ranjenih, čemur pisci kronik enot NOB komajda verjamejo, toda možno je, da je bilo še nekaj mrtvih v drugih enotah, ki so kot okrepitev prišle kasneje (manjši deli iz 139.polka). Samo 30. divizija pa je imela 28 padlih, 102 ranjena in 50 pogrešanih (Zbornik VI/12, dok.št.150; Klanjšček 1999:98). Bataljon se je hitro maščeval in z

⁷¹ ARS II, fond AS 1618, t.e. 9 (stara št. 217), mapa VI, dok. brez št. oznake z naslovom: *Gesamterfolge des Geb.Jg.Btl.Heine*, dne: 08. 05. 1944

⁷² ARS II, fond AS 1827 KUZOP, t.e.27, mapa I/2 Cerkljanski vrh, dokument z oznako 11

⁷³ ARS II, fond AS 1618, t.e. 9 (stara št. 217), mapa VI, dok. brez št. oznake z naslovom: *Gesamterfolge des Geb.Jg.Btl.Heine*, dne: 08. 05. 1944

⁷⁴ Prav tam

nekaj okrepitevami na področju Ledin v okviru akcije »Renate« 11. aprila 30. diviziji prizadejal enega najhujših porazov, saj je povsem razbil Kosovelovo in Gregorčičevo brigado, še hujše žrtve pa je preprečila Bazoviška brigada. Sprva se je zdelo, da je bilo na partizanski strani 54 mrtvih in 26 ranjenih, toda po kasneje zbranih podatkih domačinov je mogoče trditi, da je padlo kar 88 borcev, 40 jih je bilo ranjenih, preko 30 pa jih je bataljon »Heine« ujel. Sami so imeli le 2 padla in 14 ranjenih. S tem je izkoristil napako 30. divizije, ki se je na enem mestu zadrževala kar 10 dni (Klanjšček in drugi 1999: 102; Zbornik VI/12, dok.št.151). V času ofenzive na območju Cerknega sredi aprila 1944 je enota sodelovala pri ropanju in požiganju zaselkov (vir: glej opomba 302, str. 137). Enota naj bi delno ali ves čas sodelovala tudi v operaciji »Braunschweig«, ki je potekala od 25. aprila do 13. maja na področju severne Istre, vendar nisem dobil podatkov o (ne)uspehih bataljona (Di Giusto 2005: 396). Skupno je v mesecu aprilu padlo 9 vojakov, 65 pa je bilo ranjenih.⁷⁵ Meseca maja in junija bataljon ni bil udeležen v pomembni bojih, kar izkazuje tudi pomanjkanje poročil o akcijah iz tega obdobja in majhno število žrtev - v dveh mesecih samo 1 mrtev in 5 ranjenih.⁷⁶ Vemo pa, da je v času od 3. do 10. junija deloval na območju Sovodenj – Nova Oselica – Fužine ter tako sodeloval v času akcije »Annemarie«, ki je postala znana po tem, da je enota t.i. »SS kraških lovcev« na področju Idrijskih Krnic obglavila 2 partizana, ki ju je prej ujel bataljon »Heine« (Zbornik VI/14, dok.št.138; Kocjančič in Vidmar 2008: 94). 15. junija so napadli ter uničili manjšo partizansko bolnišnico na Masori (spadala je pod bolnico »Pavla« kot okrevališče št.2) in ubili 7, zajeli pa 3 nasprotnike⁷⁷, toda partizanski viri trdijo nekoliko drugače.⁷⁸ V času velikega partizanskega napada na železniško progo v Baški grapi je bataljon s štabom, dvema četama in okrepljenim vodom v skupni moči 432 mož 2. julija predrl obrambo pri Reki in odločilno prispeval k temu, da so partizani napad predčasno končali. Pri tem je odrinil Kosovelovo in Bazoviško brigado. Spopadel se je tudi z bataljonom Vojkove brigade in mu prizadejal 10 mrtvih, sam pa je imel le enega

⁷⁵ ARS II fond AS 1618, t.e. 9 (stara št. 217), mapa VI, dok. brez št. oznake z naslovom: *Gesamterfolge des Geb.Jg.Btl.Heine*, dne: 08. 05. 1944

⁷⁶ ARS II fond AS 1618, t.e. 9 (stara št. 217), mapa VI, dok. brez št. oznake z naslovom: *Gesamterfolge des Geb.Jg.Btl.Heine*, dne: 15. 09. 1944

⁷⁷ AVIB: fond Nemški arhiv, mapa 15, dok. 48/4 (kopijo hrani dr.Boris Mlakar)

⁷⁸ Partizansko poročilo navaja 14. junij. Stražar je pravočasno opazil Nemce in opozoril osebje, ki je hitro izpraznilo bolnico. Vseeno je Nemcem uspelo ubiti stražarja, neko naključno kurirko in bolnišničnega intendanta, nato pa so v bližini našli še 4 civiliste, ki so jih očitno označili kot sodelavce NOB in zato ubili. V številu mrtvih in ujetih se tako nemško in partizansko poročilo povsem ujemata, razlika je v datumu napada in nemškem tolmačenju »uspeha«. (ZAL, enota v Idriji, fond: Občinski odbor ZB NOV Idrija, IDR 67, t.e.2, mapa: Kronika NOB Idrijske Krnice, str 7-8)

mrtvega. Koliko žrtev je povzročil vsega skupaj, je težko določiti, partizanski viri pa priznavajo, da je enotam NOV povzročil več žrtev kot so jih prej utrpeli v 4 dneh in nočeh proti vsem drugim enotam. Nato se je sestal z drugimi nemškimi enotami, preiskal planino Kojco in se 4. julija vrnil v Idrijo (Zbornik VI/14, dok.št.148; Klanjšček 1999: 127-130). Z ukazom poveljnika v Operativni coni Jadransko primorje je bil bataljon od 16. 07. 1944 podrejen 136. rezervnemu polku gorskih lovcev. V času od 19. pa do 23. julija je bataljon v moči 565 mož izvajal bojne naloge na rajonu Cerčno-Šebrelje-Oblakov vrh. Predvsem na Oblakovem vrhu se je zapletel v več urne spopade z Vojkovo brigado, ki ji je na pomoč prišel tudi del Bazoviške. Bataljon »Heine« je imel 6 mrtvih in 36 ranjenih/poškodovanih, partizani pa skupno 8 mrtvih, 13 ranjenih in 2 pogrešana (Zbornik VI/15, dok.št.151; Petelin 1980b: 354-359). V času drugega dela poletne ofenzive od 26. julija do 12. avgusta je bataljon »Heine« predstavljal eno izmed sedmih bojnih skupin, podrejen pa je bil 3. polku »Brandenburg«. S tremi četami in štabom v skupni moči 496 mož je vdrl na področje Čepovana, ena od pomembnih nalog pa je bilo iskanje partizanskih skladišč in uničevanje električnih napeljav ter telefonskih vodov. Težko je določiti koliko izgub so imeli partizani, saj so se pripadniki bataljona »Heine« spopadli z vsaj tremi različnimi brigadami, poleg tega pa so sodelovale tudi druge nemške enote, tako da je ugotavljanje uspešnosti posamezne nemške enote oteženo. Vojkova brigada pa je 26. julija utrpela 8 mrtvih in 8 ranjenih, najbrž ravno proti bataljonu »Heine«. V 18 dneh ofenzive je bataljon »Heine« imel 6 mrtvih in 13 ranjenih (Zbornik VI/15, dok.št.169; Petelin 1980b: 362; Petelin 1985: 135-136). Po 13. avgustu se je bataljon premaknil proti jugu, zasledimo pa ga na področju Kozina-Podgrad-Šapjane (1. četa je bila na primer nastanjena v postojankah Podgrad in Materija), od koder je izvajal redne napade na področje Brkinov (Zbornik VI/16, dok.št.88; VI/17, dok.št.29, 59). Sredi jeseni je nato zapustil operacijsko cono Jadransko primorje in bil z železniškim transportom premeščen v severozahodno Italijo, kjer je prešel pod poveljstvo 157. rezervne gorske divizije. V njej je tvoril II. bataljon novo-ustanovljenega 296. polka in sicer v sestavi: štab, štabna četa in čete 6, 7, 8, 9 in 10 (Di Giusto 2005: 478; Kaltenegger 1993: 41; INTERNET 3). Kaltenegger tudi trdi, da naj bi manjši vod bataljona »Heine« ostal v Idriji z nalogo, da zavaruje idrijski rudnik. Tako ga v sklopu 904. polka (pred tem 139.) 188. gorske divizije navaja tudi še za datum 19. april 1945 (Kaltenegger 1993: 41, 251).

4.2.1.5. Izgube bataljona »Heine«

Tabela 4.2: Izgube bataljona »Heine« na slovenskem ozemlju

OBDOBJE	AKCIJA/KRAJ	MRTVI	RANJENI
9.9.1943	Razoroževanje lt. vojske	/	1
10.9. – 14.10. 1943	Varovanje proge	6	4
15.10. – 12.11. 1943	»Wolkenbruch«	/	5
13.11. – 23.11. 1943	»Traufe«	1	7
17.10. – 27.11. 1943	Ena četa v Idriji	/	15
28.11. – 31.12. 1943	Idrija in okolica	1	13
1.1. – 31.1. 1944	Idrija in okolica	6	17
1.2. – 29.2. 1944	Idrija in okolica	4	28
1.3. – 31.3. 1944	Idrija in okolica	8	73
1.4. – 30.4. 1944	Idrija in okolica	9	65
1.5. – 31.5. 1944	Idrija in okolica	/	4
1.6. – 30.6. 1944	Idrija in okolica	1	1
1.7. – 31.7. 1944	Idrija in okolica	7	36
26.7. – 12.8. 1944	Čepovan in okolica	6	13
	SKUPAJ	49	282

Vir: prirejeno po: ARS II fond AS 1618, t.e. 9 (stara št. 217), mapa VI, dok. brez št. oznake z naslovom: *Gesamterfolge des Geb.Jg.Btl.Heine*, dne: 15. 09. 1944

Od 9. septembra 1943 do 12. avgusta 1944, torej v slabem letu dni, je bataljon »Heine« imel 49 mrtvih in 282 ranjenih. Iz tabele je razvidno, da so se bataljonu žrtve zelo povečale v marcu in aprilu 1944, kar ni presenetljivo glede na to, da je deloval praktično sam in je moral pomagati vsem postojankam v okolici. Število žrtev v naslednjih dveh mesecih nato močno upade, nekoliko pa se zopet poveča julija in avgusta, vendar z opazno manj ranjenimi kot marca in aprila. Pri tem je potrebno opozoriti, da je v poročilih bataljona »Heine« mogoče zaslediti tri različne kategorije za ranjene: *težko ranjeni*, *lahko ranjeni* in *poškodovani*, vsi pa so bili zavedeni kot »ranjeni« (glej Zbornik VI/15, dok.št.151). Zaradi tega dopuščam možnost, da se v relativno visoki številki ranjenih skrivajo tudi takšni primeri, kot so zvin noge ali lažje površinske poškodbe zaradi drobcev min in ročnih granat ter da so najbrž taki pripadniki hitro okrevali in jih tako ne moremo šteti za ranjence, ki bi bili odsotni dlje časa. Tudi sicer poročila bataljona »Heine« ne izkazujejo težav z moštvom, saj bataljon večino časa nastopa s približno enakim številom pripadnikov, tako da število

ranjenih najbrž ne prikaže realnega števila izgub, saj bi moral potem bataljon »Heine«, ob predpostavki, da je imel 720-760 mož, julija nastopati le še z okrog 450-470 pripadniki, iz poročil pa vemo, da je štel preko 560 pripadnikov. Prav tako bi se tako veliko ranjenih odražalo v opaznem zmanjševanju števila članov v četah, ki so sodelovale v akcijah, česar pa v analizi nisem zaznal. Ker enota ni imela akcij ravno vsak dan, je bilo moštvo najbrž tudi manj utrujeno oziroma je imelo manj zdravstvenih težav in tako manj trenutno nesposobnih za boj. V nekem drugem dokumentu pa sem našel podatek za število padlih in ranjenih po kriteriju častniki/podčastniki/vojaki. Žal je dokument z dne 8. maja 1944 in zajema le čas od nastanitve v Idriji pa do tega dne. V tem času je bataljon »Heine« izgubil 1 častnika, 3 so bili ranjeni, nadalje 3 podčastnike, 11 je bilo ranjenih in 26 vojakov, 168 pa je bilo ranjenih.⁷⁹

4.2.1.6. Bataljon »Heine« v partizanskih virih

Navedb o »Nemcih iz Idrije« je seveda veliko, zato sem se to pot odločil nekoliko drugače. Zanimalo me je, kako je bataljon »Heine« ocenjen v povojni literaturi, ki obravnava NOB na Slovenskem in tako dobiti nek zgoščen splošni vtis, kakšno grožnjo je ta enota predstavljala partizanom. V knjigi »NOV na Slovenskem 1941-45« iz leta 1976 je podpolkovnik Jože Novak iz takratnega Vojaško zgodovinskega inštituta napisal, da je bil najbolj usposobljena vojaška enota 188. rezervne gorske divizije ter ga opisal kot »zloglasni bataljon«⁸⁰ (Klanjšček in drugi 1976: 691). Zdravko Klanjšček ga v knjigi »Deveti korpus NOV 1943-45« prav tako opiše kot najbolj usposobljen bataljon (Klanjšček 1999: 69). Še večkrat ga omenja Stanko Petelin v svojih monografijah o posameznih enotah IX. korpusa. V knjigi »Prešernova brigada« je napisal, da je bataljon »Heine« imel bogate proti-partizanske izkušnje in da je bila postojanka v Idriji, kjer je bil nastanjen, zelo nevarna (Petelin 1980: 284). V knjigi »Gradnikova brigada« ga je opisal kot izrazito proti-partizansko enoto z bogatimi bojnimi izkušnjami in da se je udeležil praktično vseh večjih bojev v vzhodnem delu Slovenskega primorja (Petelin 1983: 308). V knjigi o 31. diviziji mu prizna, da je v času napada IX. korpusa na Baško grapo, zopet dokazal vse svoje

⁷⁹ ARS II, fond AS 1618, t.e. 9 (stara št. 217), mapa VI, dok. brez št. oznake z naslovom: *Gesamtverluste.Btl.Heine seit Ers.Idria*, dne: 08. 05. 1944

⁸⁰ S tem se je očitno strinjal tudi prvi poveljnik udarne čete 31. divizije Ivan Leban. V intervjuju mi je na moje vprašanje, katero nemško enoto bi izmed vseh, s katerimi se je bojeval, izpostavil kot najboljšo, odgovoril, da so bili »tisti iz Idrije najboljši.« (Intervju z: Ivan Leban, poveljnik udarne čete, Ljubljana 19. 10. 2005) Res da pri tem ni eksplicitno navedel bataljona »Heine«, toda ta oznaka je lahko veljala samo za to enoto. S pripadniki tega bataljona se je kot član Vojkove brigade namreč velikokrat spopadel – pri Cerknem, v Baški grapi, na Oblakovem vrhu, pri Čepovanu itd (op.p).

sposobnosti za proti-partizanski boj. Predvsem opozarja na njegovo vzdržljivost in žilavost, saj je na težko prehodnem zemljišču v 24 urah »pod bojem« prišel iz Idrije v Baško grapo in pregnal brigade. Izpostavlja ga tudi kot tipičen primer uporabljanja nove nemške taktike za proti-partizanski boj: dobra obveščevalna služba, nočni napadi, hitri udari in umik, dobra oborožitev. Zanimivo pa je predvsem to, da med drugim pride tudi do zaključka, da je bila to »elitna nemška enota za proti-partizansko dejstvovanje.« (Petelin 1985: 120, 137-138, 416)

4.2.1.7. Študija primera: Akcija 27. januarja 1944 v Cerknem

Za predstavitev delovanja bataljona »Heine« sem si izbral akcijo, ki po mojem mnenju dokazuje posebno vrednost tega bataljona in ki je bila zelo nenavadna in drzna. Morda res ni šlo za enakovreden boj dveh taktičnih enot, toda menim, da je s napadom enota dokazala svojo posebnost, hkrati pa najbolje demonstrira nemško taktiko manjših enot, ki so dosegale velike uspehe z direktnimi napadi, brez širokega obkoljevanja ozemlja. Pri tem se bom osredotočil bolj ali manj na samo akcijo, izognil pa se bom vprašanju odgovornosti in raziskovanju ali bi partizani napad s tako katastrofalnimi posledicami lahko preprečili.⁸¹

Po premisleku sem se odločil, da ne bom narisal skice poteka napada, saj prave medsebojne borbe sploh ni bilo, problem pa predstavlja tudi dejstvo, da pri partizanih ni šlo za kakšno operativno enoto, temveč za manjše skupine partizanov iz več zalednih enot ter za tečajnike, ki so se ob napadu zelo pomešali med seboj.

4.2.1.7.1. Nemška stran in priprave na spopad

Bataljonska obveščevalna služba, ki je podatke pridobivala od prebivalcev, dezertarjev in ujetnikov, je izvedela, da se v Cerknem nahaja pod-oficirska šola (šola za hitre podčastniške tečaje). Poveljstvo je zato sklenilo, da bodo to šolo napadli z nenadnim sunkom ter jo uničili (Mlakar 2000: 66). Vojaško akcijo, ki jo je izvedla ena četa bataljona »Heine«, v vojaški terminologiji lahko poimenujemo kot naskok.⁸²

Priprave so potekale v največji tajnosti, tako da bi dosegli največjo možno stopnjo presenečenja. Po pripovedovanju pripadnika bataljona »Heine« po vojni, tudi

⁸¹ Glavni štab NOV in POS je namreč IX. korpus še pred napadom opozoril na spremenjeno nemško taktiko od konca jeseni 1943 (Bravničar v Mlakar 2000: 67).

⁸² »Naskok je načrtovano ofenzivno delovanje, ki vključuje hiter, časovno omejen prodor na nasprotnikovo območje, za uresničitev posebnega poslanstva. Običajno se zaključi z načrtovanim umikom.« (Začasno navodilo pehotni-motorizirani bataljon v Obramba, oktober 2007: 56)

sami pripadniki enote niso vedeli ničesar o načrtovani akciji, bojda zato, ker so nekateri vojaki imeli dobre zveze z domačini in bi se načrt lahko razkril (Mlakar 2000: 66). Za načrtovani naskok je bila določena 2. četa bataljona, najbrž pa je bila tudi znotraj enote opravljena določena selekcija in so poslali res samo najboljše. To sem ugotovil na podlagi drugih poročil o akcijah, ki se jih je udeležila 2. četa v kasnejšem obdobju in ta navajajo višje število vojakov v četi kot pa jih je sodelovalo pri napadu na Cerkno.⁸³ Napada se je skupno udeležilo 138 mož, pri čemer je razmerje častniki/podčastniki/vojaki znašalo 1:11:126. Poročilo poročnika Teichmanna, ki je vodil napad, navaja, da so bili oboroženi z 12 lahкими strojnicami (puško-mitraljezi), 2 težkima strojnicama, 6 tromblonskimi puškami in 2 srednjima minometoma (Zbornik VI/10, dok. št.226).

4.2.1.7.2. Partizanska stran

Kot sem že omenil so Nemci nameravali napasti t.i. podoficirsko šolo. Dejansko pa se je ta šola umaknila iz Cerknega, prišla pa je pokrajinska partijska šola, ki je izvajala tečaje že od konca oktobra 1943. Od skupno sedmih zaključenih tečajev (osmi se ni začel) je bil šesti z 109 tečajniki največji, potekal pa je od 11. do 27. januarja v Čepovanu in Cerknem. Varovala jih je t.i. šolska skupina, za katero sem v virih našel podatek, da je sprva štela 15 mož, nato pa je bila v decembru okrepljena s približno 30 novimi, od tega jih je bilo 20 iz Komande mesta Vojsko, vendar nisem našel podatka ali so se ti premaknili skupaj s šolo v Cerkno. Za obrambo šole je bil predviden tudi poseben bataljon, vendar ni prišlo do uresničitve zamisli. Šola se je namreč preselila v Cerkno in štab IX. korpusa je napačno sklepal, da je šola varna samo zaradi bližine vseh treh brigad 31. divizije. Dejansko pa so bile te brigade preveč oddaljene, da bi 27. januarja lahko prišle na pomoč. Poleg tečajnikov, ki so bili pomanjkljivo oboroženi ali pa sploh ne, in šolske čete za varovanje, je potrebno upoštevati tudi pripadnike t.i. delavskega bataljona Komande mesta Cerkno. (Mlakar 2000) Skupno naj bi tistega dne bilo v Cerknem vsaj 150 partizanov (Mlakar 2000: 75), po drugem viru pa celo 200 (Petelin 1985: 67).

4.2.1.7.3. Potek napada

Četa je na pohod krenila ponoči 27. januarja 1944 ob pol enih zjutraj v veliki tajnosti, zapovedana pa je bila stroga tišina. Zaradi potrebe po premičnosti, niso imeli

⁸³ Akcije v aprilu se je udeležilo 163 mož 2. čete (Zbornik VI/12, dok.št.151).

praktično nobene dodatne opreme, tudi hrane skorajda nič. Enota je šla po cesti do Travnika, nato pa je zavila navzgor v Otalež oziroma Plužnje. V vasi Lazec je Nemce videlo več civilistov, nato pa je kolona zavila proti Cerkljanskemu Vrhu in nato proti Kladju. Ko so dosegli grapo Oresovke, so se spuščali proti Cerknemu nad njenim levim bregom. V Cigunci so se razdelili v tri skupine, imeli manjši spopad s partizansko patroljo in ob približno osmi uri, ko naj bi se pričel tečaj, napadli (Mlakar 2000: 69-72; Zbornik VI/10, dok.št.226).

Glede na to, da se je ofenzivni del akcije končal v času približno ene ure, se mi zdi nesmiselno potek akcije razdeljevati na več faz. Prvi vod je imel nalogo prodirati skozi naselje po sredini, mimo cerkve do Gospodarskega doma, ki so ga najbrž smatrali za nekakšno središče. Drug vod naj bi prodiral po desni strani, nato pa po glavni ulici proti središču naselja. Levo krilo je prevzel tretji vod, ki je imel nalogo prečkati reko Cerknico in prodirati preko njiv, hkrati pa tudi ščititi smer načrtovanega umika proti Želinu (Riedl Franc v Mlakar 2000: 72).

Naskok je potekal tako kot je bilo načrtovano. Prvi vod je v formaciji strelcev prodiral mimo cerkve, kjer je naletel na edini učinkoviti odpor v celotni akciji. Dva tečajnika sta streljala na prodirajoče Nemce in enega ubila, enega pa ranila. Vod je pustil 1 težko strojnico v ozadju, puškomitraljeze pa je imel na samem čelu. Pred Gospodarskim domom so prvi udarni oddelki prečkali Cerknico in prodrli po dveh ulicah do nekdanje občinske stavbe ter nato še naprej do Sigad. Del voda je z puškomitraljezi obstreljeval grič Brdce, drugi del pa se je odpravil na sam grič, kjer so se povezali z deli 2. voda in nato z bombami, pištolami in celo bajoneti pobili ranjence (Mlakar 2000: 73; Volčjak 1983: 73).

Drugi vod je prodiral najprej proti trgu pri cerkvi, nato pa po desni strani skozi naselje. Zaradi ugodne lege so imeli najboljše položaje za obstreljevanje griča Brdce, tako da so bili njihovi strelci najbolj učinkoviti in so najbrž pobili največ partizanov. Ob svojem prodoru je šel vod tudi mimo vseh tistih hiš, kjer so prebivali tečajniki in predavatelji partijske šole (Mlakar 2000: 73-74).

Tretji vod je imel najmanj stika z nasprotnikom, saj naj bi ubili le dva partizana. Kot že rečeno je vod prodiral po levi strani, vendar zaradi nižje ležečega terena ni imel

dobrega pregleda. Poveljnik je sicer zahteval, da naj na bežeče streljajo z minometi, vendar ukaza niso mogli izvršiti, ker je zaostal nosilec streliva (Mlakar 2000: 72-73).

Med partizani je nastala velika panika, tako da so pričeli neorganizirano in posamično bežati. To jutro sploh niso imeli patrolj, prav tako nikakršnih straž na dohodih v Cerknjo. Tečajniki so bili delno še po hišah, delno pa že na ulici. Delavski bataljon Komande mesta Cerknjo se je zbiral pred Gospodarskim domom. Tisti, ki so napačno presodili smer napada, so postali žrtve 1. in 2. voda, ki sta prodirala skozi naselje. Večina se jih je kljub vsemu umikala proti severu in zahodu. Odpora, razen obeh omenjenih tečajnikov, ni bilo. Tisti, ki so se odločili, da bodo bežali po dolinah Cerknice in Zapoške proti Novakom, so se večinoma vsi rešili. Vseeno pa je velika skupina napačno presodila, da bodo rešeni, če se umaknejo preko griča Brdce proti Labinjam. Ko so prišli na čistino, so jih v precep dobile strojnice 2. voda z višinskih položajev in jih dobesedno kosile. Nemci so prodrli tudi po dolini Zapoške do vojašnic, kjer so požgali dvorano v napačnem prepričanju, da gre za kraj »podoficirskega« tečaja. Majhne skupine vojakov, ki so ostajale za čelom prodirajočih strelcev nemških vodov, so takoj začele preiskovati hiše, največ v samem centru. Toda, ker so zelo hiteli in zelo površno preiskovali, so odkrili zelo malo tistih, ki so se potuhnili po hišah.⁸⁴ Ob tem je potrebno tudi poudariti, da se tako v partizanskih kot nemških virih napačno pojavlja podatek, da bi eni in drugi streljali iz cerkvenega zvonika. Nemci so sicer vstopili vanj, vendar niso postavili strojnice (Mlakar 2000: 74-81; Petelin 1980b: 142-144).

Štab 31. divizije je šele čez slabo uro spoznal kaj se dogaja. Minometni oddelek spremljevalne čete je tako iz Čezplaza na slepo streljal mine na Cerknjo. Mine Nemcem niso napravile škode, so jih pa vzpodbudile k temu, da so se hitro zbrali in se pričeli umikati v načrtovani smeri, seveda skladno z vsemi potrebnimi ukrepi (Mlakar 2000: 83).

Končni rezultat samega napada je bil katastrofalen za partizansko stran. Skupno je bilo kar 48 padlih, od tega 26 tečajnikov pokrajinske partijske šole, 9 pripadnikov šolske zaščitne čete ter 13 pripadnikov Komande mesta Cerknjo ali posameznikov, ki

⁸⁴ Koroški Slovenec Franz Riedl, ki je bil član tretjega voda 2.čete bataljona »Heine«, je v svoji izjavi tudi zatrdil, da se sam osebno niti ni veliko trudil koga odkriti in da je načrtno »preslišal« zvoke iz kleti, kjer so se najbrž skrivali partizani (Franz Riedl, pisna izjava dr.Borisu Mlakarju, hrani dr.Boris Mlakar).

so se po naključju znašli tam.⁸⁵ Poleg tega so Nemci odpeljali tudi 5 ujetnikov, od katerih so 2 kmalu ustrelili. Tako je tistega dne pravzaprav umrlo 50 oseb na partizanski strani, iz seznama žrtev pa sem razbral, da je bilo med njimi 8 žensk (Mlakar 2000: 92-93).

V virih sem tudi našel podatek o okoli 15 ranjenih, od katerih so jih 12 prepeljali v bolnico Franjo (Petelin 1980b: 144; Volčjak 1983: 55). V oči bode podatek o nenavadnem nesorazmerju med padlimi in ranjenimi, saj je slednjih običajno enkrat več kot mrtvih. To priča o tem, kako brezkompromisni so bili pripadniki 2. čete bataljona »Heine« ter kako velika zmeda in panika je morala vladati v Cerknem, saj je 150-200 partizanom uspelo ubiti ali raniti le 2 nemška vojaka.

Poveljnik 2. čete bataljona »Heine« Teichmann je v svojem poročilu močno pretiraval in napihoval uspeh. Kot priznanje za to akcijo je bil s strani poveljnika bataljona »Heine« in poveljnika 139. rezervnega polka Christla predlagan za železni križec prve stopnje (E.K.1), ki ga je najbrž dobil, hkrati pa je bil povišan v stotnika in premeščen v štab 188. rezervne gorske divizije.⁸⁶

4.2.1.7.4. Analiza napada

Tudi če odmislimo katastrofalne napake partizanov na področju zavarovanja in obveščevalne dejavnosti, lahko ugotovimo, da je nemška enota dosegla velik uspeh. Sama akcija je bila načrtovana zelo drzno, lahko bi rekli z visoko stopnjo tveganja. Enota je najbrž imela vsaj osnovne podatke o varovanju Cerknega in razporeditve brigad 31. divizije, vendar je kljub vsemu nekoliko tvegala, da jo obkolijo v Cerknem, saj so bile nenadne spremembe položaja partizanskih brigad možne in bi se lahko zgodilo, da bi se kakšna brigada premaknila bližje Cerknemu.

Zelo pomemben faktor je bilo presenečenje, ki so ga dosegli z napadom zjutraj, saj so dolg pohod opravili ponoči, kar je bila bolj ali manj novost v nemški taktiki. Na pot so namreč krenili ob 00.30 ter prehodili 18 km težavnega odseka po slabših poteh in stezah, z vzponom na Cerkljanski vrh. Tako so se skorajda izognili možnosti, da jih partizanska obveščevalna služba odkrije in na prikrit način dosegli izhodiščne položaje za naskok na Cerkno. Ta napad je bil šolski primer taktike, ki so

⁸⁵ Po vojni je obveljala številka 47, saj je bil iz neznanih vzrokov izvzet 1 član zaščitne čete, upoštevana pa nista bila tudi ubita ujetnika (Mlakar 2000: 93). Vseeno pa je Vojkova brigada v svoji kroniki že takoj po napadu pravilno ugotovila število žrtev – 48, saj za ubita ujetnika takrat še ni mogla vedeti (Zbornik VI/10, dok.št.200).

⁸⁶ AVIB: fond Nemški arhiv, mapa 15, dok.1/4 in 10/4 (kopiji hrani dr.Boris Mlakar); Franz Riedl, pisna izjava dr.Borisu Mlakarju, hrani dr.Boris Mlakar

jo Nemci začeli bolj obširno uporabljati v pozni jeseni 1943 in na kar je opozarjal tudi Glavni štab NOV in POS. Manjše enote so namreč pričele izvajati prikrite napade na posamezne cilje, brez predhodne obkolitve območja, kar so Nemci počeli prej in je bilo partizanom dobro vidno.

Prav tako se je izkazalo, kako pomembno je zasesti vzpetine in druge dominantne točke, pomembno pa je bilo tudi, da je bilo izhodišče napada višje ležeče področje, saj je bil naskok tako silovitejši in hitrejši. Le-ta je potekal tekoče in brez napak, saj so edini odpor doživeli pri cerkvi, kleščni manever 1. in 2. voda pri griču Brdce pa je, z vidika učinkovitosti, akcijo zaokrožil v celoto.

Pravilno so se odločili za časovno omejen napad in da niso hoteli doseči več kot je bilo v danih razmerah možno. Partizanske brigade so namreč res po ukazu 31. divizije krenile proti Cerknemu in če bi četa bataljona »Heine« brez pretirane potrebe vztrajala v naselju in preiskovala hiše, bi lahko zašla v težave s hudimi izgubami. Dejansko pa so poveljujoči po prvih partizanskih minah s piski piščalk zbrali četo in se nemudoma odpravili proti Idriji. Zelo pomembno je bilo tudi predhodno analiziranje poti umika, saj so najbrž kljub vsemu smatrali, da bodo po določenem času močnejše partizanske enote reagirale. Pri tem so morali upoštevati dejstvo, da se bodo umikali podnevi, ko bodo vse partizanske enote alarmirane in bi jih v ozkih dolinah lahko presenetili. Izbrali so si daljšo pot preko Želina in po 8 urah brez posebnosti dosegli Idrijo.

O partizanski strani ni kaj dosti za reči. Posamezniki, prepuščeni vsak sebi, so se reševali samostojno na vse strani, le ena pa se je izkazala za pravilno. To dokazuje, da ni bilo pripravljene obrambnega načrta, ki bi določal postopke v primeru napada. Edina olajševalna okoliščina je ta, da pri partizanih ni šlo za operativno enoto, mnogi izmed tečajnikov so bili tudi neoboroženi. Jasno pa je, da se slabo organizirane majhne zaledne enote, brez postavljene obrambe, niso mogle spopasti z dobro oboroženo nemško četo. V primeru, da bi se zabarikadirali v več objektov in odprli ogenj na napadalce, jih le-ti vsaj ne bi brezskrbno kosili po griču Brdce. V slučaju, da bi zdržali vsaj 1 uro, bi naposled vendarle prišla pomoč, tako pa je ta napad dokazal, kako nepripravljeno je bilo vodstvo partizanov na to novo taktiko, saj so se v Cerknem počutili povsem varne, o čemer priča tudi podatek, da tisti dan sploh ni bilo patrolj in zased na dohodih v naselje. Svoje je nato dodala še popolna

neorganiziranost Komande mesta Cerčno in šolske zaščitne čete, pomenljiva pa je najbrž tudi neaktivnost in panika bodočega polit-komisarskega kadra.

4.2.2. Pripadniki enot »Brandenburžanov«

4.2.2.1. Kratka zgodovina koncepta »Brandenburžanov«

V okviru vojaške obveščevalne službe Abwehr so v mestu Brandenburg oktobra 1939 ustanovili četo z.b.V. 800, oziroma četo 800 za posebno uporabo.⁸⁷ Ta se je kmalu povečala in preimenovala v šolski bataljon za posebno uporabo »Brandenburg« (z.b.V. Lehrbataillon »Brandenburg«). Nato se je bataljon najprej razširil v polk in nazadnje v divizijo. Bistvo nove enote je bilo zagotavljanje dobro izurjenih mož, ki so bili sposobni izvajati misije z globokimi vdori v nasprotnikovo zaledje. Enota je bila sprva zamišljena za povsem obveščevalne naloge, torej kot orodje za zbiranje informacij, tik pred operacijami redne nemške vojske pa naj bi enota zavzela določene ključne točke, predvsem na komunikacijah, kot so to bili na primer pomembni mostovi. Hkrati pa so enoto vse bolj urili tudi za bojevanje proti osvobodilnim gibanjem, ki so se pojavila v SZ in na Balkanu. S povečevanjem velikosti se je tudi sama enota notranje močno diverzificirala in spremenila svoj ustroj. Tako je pridobila tudi specialiste za puščavsko delovanje v Afriki in na Bližnjem Vzhodu, posebne oddelke za bojevanje v džungli, pomorske enote in celo padalce (Kurowski 2005).

4.2.2.2. Delovanje »Brandenburžanov« v Sloveniji

»Brandenburžani« so na območju Slovenije delovali že takoj ob izbruhu vojne aprila leta 1941. Možno je tudi, da so določeni oboroženi pripadniki že pred 6.aprilom vstopili na slovenska tla, kot so to storili na primer na področju Srbije in tako zbirali pomembne podatke o vojski Kraljevine Jugoslavije. Iz pričevanja enega izmed številnih Slovencev, ki so delovali v enoti »Brandenburžanov«, pa lahko ugotovimo, da je veliko Slovencev že pred vojno odšlo na urjenje v Rajh in se še pred začetkom vojne vrnilo nazaj, kjer so se pridružili vojski Kraljevine Jugoslavije.⁸⁸ Njihova glavna

⁸⁷ z.b.V. = zur besonderer Verwendung

⁸⁸ Pelzguter Ivan, član divizije »Brandenburg«, je v svoji izjavi po vojni zatrdil, da naj bi še pred izbruhom vojne nemškim agentom uspelo pridobiti cca 200 Slovencev iz Štajerske, ki so se pridružili enotam »Brandenburžanov«. (ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.32) Pristavnik Anton, tudi član divizije »Brandenburg«, v svoji izjavi trdi, da je k II. bataljonu (najbrž 1. polka) v Banji Luki samo proti koncu leta 1943 bilo priključenih cca 80 Slovencev, še nadaljnih 20 pa je bilo napotenih v Kraljevo v Srbiji. (ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.127)

naloga je bila zniževanje morale jugoslovanskih vojakov in zbiranje najrazličnejših informacij - potek mobilizacije vojske Kraljevine Jugoslavije; obseg, struktura in razporeditev enot; pridobivanje obrambnih načrtov in lokacij fortifikacijskih objektov; lokacije protitankovskih ovir ipd.⁸⁹ Posebna bojna skupina »Hettinger«, takrat še polka »Brandenburg«, je 7. aprila 1941 vstopila v karavanški predor in skušala priti skozenj. Ker je bil tunel miniran in prehod onemogočen zaradi uničenega stropa, se je enota morala vrniti. 9. aprila so pripadniki te enote preplezali 1800 m visok vrh in tako presenetili jugoslovanske stražarje ter jih premagali (Kurowski 2005: 91-92). Naslednji enoti, ki sta delovali na slovenskem ozemlju, pa sta bili alarmni/šolski polk divizije »Brandenburg« in 3. polk omenjene divizije. Sam se bom osredotočil le na prvo enoto, ki je tudi delovala na slovenskem ozemlju skorajda eno leto. 3. polk, ki je na področje OZAK-a prišel v drugi polovici junija 1944, je namreč ostal le do oktobra, ves čas pa je bil pravzaprav nastanjen na današnjem italijanskem ozemlju. Nekajkrat je deloval tudi proti slovenskim partizanom (med drugim je enkrat sodeloval tudi z bataljonom »Heine«), vendar kakih posebno odmevnih akcij na ozemlju današnje Slovenije ni izvajal. Zato ga v diplomskem delu izpuščam, čeprav bi si po kvaliteti bolj zaslužil obravnavo kot pa alarmni/šolski polk »Brandenburg«.

4.2.2.3. ALARMNI/ŠOLSKI POLK DIVIZIJE »BRANDENBURG«

Podatkov o delovanju te enote zelo malo, tako da se bom bolj ali manj osredotočil na strukturo enote in urjenje. Originalnih nemških poročil skorajda ni, še največ sem izvedel iz partizanskih obveščevalnih poročil, ki bazirajo na informacijah lokalnih obveščevalcev in redkih nemških dezertarjev.

4.2.2.3.1. Struktura enote: formacija in moštvo

Alarmni polk naj bi skupno štel okrog 2000 mož, vendar se je število tudi spreminjalo s prihodi novih vojakov in odhodi tistih, ki so dokončno zaključili z urjenjem. Organizacijsko se je delil na štab in 4 bataljone, vsak bataljon pa je imel 4 čete. Iz virov je možno razbrati, da so bili I., III. in IV. bataljon navadni pehotni bataljoni, medtem ko je bil II. bataljon gorski. Za razliko od večine partizanskih poročil, tuja literatura navaja, da je polk imel tudi t.i. težko četo, ki je imela oznako 18. težka šolska četa (18. schwer Lehrkompanie). Partizanska obveščevalna služba je sicer v decembru 1944 zaznala ločeno težko četo, vendar je v svojem poročilu februarja

⁸⁹ ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.25, 30-32

1945 ni več navajala, za kar obstajata dve možnosti – bodisi so obveščevalno poročilo iz decembra spregledali, bodisi je težka četa do takrat že odšla. V poročilih se znova pojavi ob koncu marca 1945. Posamezen bataljon je lahko štel tudi do 580 mož, medtem ko naj bi posamezne čete imele cca 120 članov. Navidezno neskladje je možno razložiti s tem, da so bataljoni najbrž imeli še določene podporne enote, tako da je skupno število ob 4 četah lahko naraslo do številke 580, seveda pa so lahko bile določene čete tudi številčno močnejše. Prve tri čete v bataljonu so bile pehotne, četrta pa mitralješka⁹⁰ (Petelin 1985: 105; Spaeter 1992: 383).

Iz izjave Slovenca, ki je služil v enoti »Brandenburžanov«, je razvidna struktura pehotne čete, kar je najbrž veljalo tudi za ta šolski polk: četa je imela 2 lahka voda in 1 težki vod. Lahki vod so sestavljale 3 desetine, vsako desetino pa desetar, mitralješka trojka in 6 strelcev. Težki vod pa je sestavljala skupina minometalcev in skupina težkih strojnic.⁹¹

Podatki o razmerju častniki/podčastniki/vojaki so zelo skopi, saj sem našel le eno poročilo, kjer je to razmerje navedeno. Na žalost je poročilo iz junija 1944, torej za čas, ko je enota šele prišla na slovensko ozemlje, velja pa samo za 4 okrepljene čete dveh bataljonov. Prav gotovo je to razmerje veljalo v prvih mesecih na našem ozemlju, a je povsem možno, da se je spremenilo po prihodih/odhodih vojakov, tako da teh podatkov ne morem posploševati za celotno obdobje. Junija 1944 je tako bilo v eni bojni skupini, kjer sta bili 2 okrepljeni četi, 6 častnikov, 49 podčastnikov in 345 vojakov. V drugi bojni skupini z enako formacijo pa 12 častnikov, 57 podčastnikov in 395 mož (Zbornik VI/14, dok.št.140). Iz teh podatkov je razvidno, da gre za dokaj velike razlike v številu mož po činih že v isti časovni točki.

Štab polka so poleg poveljnika tvorili tudi:

- Pribočnik (adjutant): vodil je administrativne posle in bil odgovoren za notranjo službo. V primeru odsotnosti poveljnika je prevzel poveljstvo. Zahtevani čin je bil stotnik ali major
- Častnik za zvezo z Abwehrom («Abwehroffizier»): odgovoren je bil za špijonažo in obrambo. Skupaj s častnikom za zvezo II. je pripravljala strategijo in načrt ter ga predložil poveljniku, ki ga je taktično uresničil. Zahtevani čin je bil stotnik ali major

⁹⁰ ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.2, 6-7; ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-3/a-k, dok. i-63: situacijsko poročilo 11.12.1944

⁹¹ ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.20

- Častnik za zvezo I. («I.Ordonansoffizier»):⁹² bil je pomočnik pribočnika in pripravnik za slednjega. Zahtevani čin je bil podporočnik ali poročnik
- Častnik za zvezo II («II.Ordonansoffizier»): pomočnik »Abwehroffizierja« in pripravnik za slednjega. Zahtevani čin je bil podporočnik ali poročnik
- Intendant: bil je odgovoren za hrano in obleko. Zahtevani čin je bil stotnik ali major
- Zdravnik: odgovoren za ranjence in obolele. Dajal je povelja bolničarjem v bataljonih. Po činu je bil major.
- Tehnični inšpektor: po poklicu inženir, bil je odgovoren za pripravljenost vozil. Po činu je bil stotnik ali major
- Častnik za orožje: skrbel za pripravljenost orožja in dajal smernice za ravnanje z njim. Po činu je bil poročnik ali stotnik
- Obveščevalni častnik: skrbel za radio-telegrafijo. Po činu je bil poročnik ali stotnik⁹³

Partizansko poročilo iz februarja 1945 navaja, da je bila enota narodnostno dokaj homogena in da so glavnino moštva tvorili Nemci. Prav tako naj bi glavnino oficirskega kadra tvorili bolj ali manj Prusi, večinoma zelo mladi, nekateri naj bi celo komajda izšli iz »Hitlerjugenda«. Vseeno pa sem na podlagi več poročil obveščevalne službe ugotovil, da je bilo v tem polku pravzaprav veliko vojakov drugih narodnosti, predvsem madžarske, kar je razumljivo, saj je bila enota prvotno mišljena za zasedbo Madžarske.⁹⁴ To potrjuje tudi poročilo iz aprila 1945, ko so partizani napadli in zajeli večino izmed 45 »Brandenburžanov« na cesti med Mengšem in Litijo (Zbornik VI/19, dok.št.76). Našel sem tudi navedbe, da so v polku bili Srbi, Hrvati in Rusi,⁹⁵ pa tudi še nekatera druga poročila kažejo, da je bila enota v določenih obdobjih zelo narodnostno heterogena. Poročilo o posadki vojašnice na Bohinjski Beli iz novembra 1944 navaja, da gre za t.i.»Volksdeutscherje« iz Ukrajine, Banata, Madžarske ter Tirolice in Italijane.⁹⁶ Iz redkih dokumentov (izjave dezertarjev in ujetnikov, nemški povojni razglasi pogrešanih) je tudi razvidno, da je bilo veliko zelo mladih vojakov – tudi 18-letnikov, kar kaže na to, da so bili nekateri res takoj po

⁹² Nekateri avtorji termin prevajajo preprosto kot »ordonančni častnik«. Ordonan je sicer kurir. Vseeno menim, da je pravi termin bržkone častnik za zvezo.

⁹³ ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.12-13

⁹⁴ ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.6

⁹⁵ ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-3/a-k, dok. i-36: situacijsko poročilo 23. 11. 1944

⁹⁶ AGM KR, t.e. 21, mapa 208:obvešč.točka »Bela 13«, dok. brez oznake:poročilo 29. 11. 1944

rekrutaciji napoteni v enote divizije »Brandenburg«⁹⁷ (INTERNET 8). Partizanski obveščevalec iz okolice Bleda v svojem poročilu navaja, da moštvo sestavljajo vojaki stari med 17 in 25 let,⁹⁸ neki drugi pa, da so stari med 17 in 22 let.⁹⁹ Po drugi strani pa sem ugotovil, da je bil častniški kader že dokaj izkušen, saj se imena poveljnikov posameznih čet in bataljonov alarmnega polka pojavljajo tudi pri različnih enotah divizije »Brandenburg« po celi Evropi, na primer v letu 1943.¹⁰⁰

Različna poročila navajajo dokaj kontradiktorne navedbe o morali enote, saj naj bi več kot 50 % moštva še februarja 1945 verjelo v dokončno nemško zmago. Preostali del tako iluziorne predstave ni imel, so pa vojaki vseeno vzdrževali visoko bojno moralo. V času delovanja polka na Gorenjskem sta tako od najmanj 2000 mož dezertirala samo dva.¹⁰¹ Po drugi strani pa več poročil o enoti na Bohinjski Beli govori o apatičnosti moštva, slabi morali in celo slabih odnosih med različnimi narodnostmi.¹⁰²

4.2.2.3.2. Razmestitev

Enota ni bila ves čas razporejena na istem kraju, temveč se je nenehno selila sem ter tja, sploh v času večjih sprememb, ko so izurjeni vojaki odhajali ali prihajali novi rekruti. Glavni kraji razmestitve pa so bili Bled, Bohinjska Bela, Št.Vid (Šentvid) nad Ljubljano, Kamnik in Domžale. Podatkov o razmestitvi je ogromno, tako da sem veliko časa porabil, da sem vse drobce iz najrazličnejših arhivov združil v približno celoto, seveda pa je potrebno upoštevati, da je kljub vsemu še veliko lukenj v podatkih, prav tako je potrebno upoštevati možnost napake partizanskih obveščevalcev. Število vojakov je z odhodi in prihodi ves čas nihalo, tako da se je lahko zgodilo, da je število mož v mesecu dni iz 600 upadlo na 100 ipd.

⁹⁷ ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.7-8

⁹⁸ ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-3/a-k, dok. i-36: situacijsko poročilo 23. 11. 1944

⁹⁹ AGM KR, t.e. 21, mapa 208:obvešč.točka »Bela 13«, dok. brez oznake:poročilo 29. 11. 1944

¹⁰⁰ Poveljnik polka major Pinkert je bil po vsej verjetnosti v aprilu 1943 poveljnik II. bataljona 1. polka divizije »Brandenburg«.(Spaeter 1992: 278). Poveljnik III. bataljona Grawert je bil pred tem poveljnik III. bataljona 3. polka (Spaeter 1992: 278). Tudi poveljnika I. bataljona stotnika Pollmana najdemo kot poveljnika 7. težke čete v 3. polku (Spaeter 1992: 365). Poveljnik 1. čete III. bataljona Dujardin je bil pred tem poveljnik specialne skupine imenovane Legionarska četa, ki je delovala med Francijo in Španijo v Pirenejih. (ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.18) Poveljnik 4. bataljona major Müller je bil po vsej verjetnosti že leta 1940 poveljnik enega izmed bataljonov v polku Lehr-Regiment »Brandenburg« z.b.V.800. (ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.11)

¹⁰¹ ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.7

¹⁰² AGM KR, t.e. 21, mapa 208:obvešč.točka »Bela 13«, dok.22b/38b/11:situacijsko poročilo 12. 12.44

Kot že rečeno je podatkov o natančni razmestitvi polka veliko, prva poročila, ki sem jih našel, segajo v oktober 1944, obsegajo pa vojaštvo na Bledu. V mesecu novembru poročila beležijo tudi okrog 600 vojakov v vojašnici na Bohinjski Beli¹⁰³ (to je bil najbrž III. bataljon, op.p), najbolj detajlna poročila pa obsegajo čas december 1944 - januar 1945, pri tem pa gre za podatke o razmestitvi štaba polka, I. bataljona in težke čete na Bledu.

Tako naj bi 120 mož težke čete pod poveljnikom Nietschkejem prebivalo v hotelu Astorija, še nadaljnjih 40 pa v zdraviliškem domu, kjer je bilo skladišče streliva in delavnica za popravilo orožja. 200 mož naj bi bilo v župnišču, štab polka pod poveljstvom majorja Pinkerta, skupaj z nadaljnjimi 200 možmi, pa je bil v hotelu Golf. 150 mož 3. čete je prebivalo v hotelu Zaka, poveljnik I. bataljona stotnik Pollman pa je bil nastanjen v vili Justi. Nadalje je bilo še 100 mož v hotelu Central in 80 mož v hotelu Petran ter 150 mož ob golf igrišču, ki je bilo skupaj z okolico minirano.¹⁰⁴ Prav tako podatki iz januarja 1945 kažejo, da so bili deli enot na Bledu takrat nastanjeni tudi v vili Adrija, sokolskem domu, kraljevskih garažah (tu so imeli mehanično delavnico z 12 možmi), hotelu Turist, hotelu Toplice, stari kasarni (tu so imeli med drugim tudi konje), v vili Marica, vili Belvue in vili Jadran, kjer so imeli 18 radiotelegrafistov. Moštvo v bližnjih Gorjah (1. četa I. bataljona) je bilo nastanjeno v prosvetnem domu, šoli, župnišču in stavbi občine.¹⁰⁵

Moštvo 4. čete I. bataljona, ki je prebivalo v hotelu Union, se je decembra 1944 premaknilo v vojašnico na Bohinjsko Belo.¹⁰⁶ Okrepitev te vojašnice beleži tudi poročilo iz dne 10. 12. 1944, kjer je navedeno, da naj bi prejšnjih 600 vojakov okrepilo še nadaljnjih 150 mož, vojaki pa naj bi izvajali utrjevalna dela in napeljevali žične ovire okrog vojašnice.¹⁰⁷ En bataljon je bil kot sem omenil že prej nastanjen na Bohinjski Beli, skupaj s 4. četo I. bataljona pa je bilo v vojašnici tako cca 750 mož.

¹⁰³ ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-3/a-k, dok. i-36: situacijsko poročilo 23. 11. 1944

¹⁰⁴ ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-3/a-k, dok. i-63: situacijsko poročilo 11. 12. 1944; AGM KR, t.e. 22, mapa 210:OC »Triglav«, dok.22b/44b/8: situacijsko poročilo 12. 10. 1944

¹⁰⁵ AGM KR, t.e. 21, mapa 198:Jelovca 2-obvešč.točka, dok.22b/40b/32:situacijsko poročilo 12. 01. 1945; AGM KR, t.e. 21, mapa 198:Jelovca 2-obvešč.točka, dok.22b/40b/40:razmestitev sovražnih edinic

¹⁰⁶ ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-3/a-k, dok. i-63: situacijsko poročilo 11. 12. 1944

¹⁰⁷ ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-3/a-k, dok. i-61: situacijsko poročilo 10. 12. 1944

Tabela 4.3: Razmestitev posameznih enot alarmnega polka in njihovi poveljujoči¹⁰⁸

ENOTA	KRAJ RAZMESTITVE	POVELJUJOČI
Alarmni polk	štab: Bled (hotel Golf)	major Martin/major Pinkert/Polkov.Pribyl ¹⁰⁹
I.bataljon	štab: Bled (vila Justinraj)	stotnik Pollman
1.četa/I.bat.	Gorje	poročnik Franz
2.četa/I.bat.	Lesce (»golfplatz«)	poročnik Reinhert
3.četa/I.bat.	Bled (hotel Zaka)	poročnik Schöpf
4.četa/I.bat.	Bled (hotel Union)	nadporočnik Schwarz
II.bataljon	štab: Št.Vid nad LJ	stotnik von Einem Josten
1.četa/II.bat.	Št.Vid nad LJ (Šentvid)	poročnik Gutweniger
2.četa/II.bat.	Vižmarje	poročnik Gerold
3.četa/II.bat.	Št.Vid nad LJ (Šentvid)	poročnik Wiedmann
4.četa/II.bat.	Št.Vid nad LJ (Šentvid)	nadporočnik Hau
III.bataljon	štab: Kamnik	stotnik Grawert
1.četa/III.bat.	Kamnik	poročnik Dujardin
2.četa/III.bat.	Mekinje	nadporočnik Feldmann
3.četa/III.bat.	Kamnik	nadporočnik Gollberg
4.četa/III.bat.	Kamnik	nadporočnik Mezzlenn
IV.bataljon	štab: Domžale	stotnik Sellgrad/major Müller
1.četa/IV.bat.	Domžale	nadporočnik Bistrik
2.četa/IV.bat.	Mengeš	nadporočnik Reineke
3.četa/IV.bat.	grad Krumperk	nadporočnik Fridrichmayer
4.četa/IV.bat.	Domžale	nadporočnik Ulbrich

Vir: prirejeno po: ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.2, 5-7

¹⁰⁸ Dokument o razmestitvi je sicer iz februarja 1945, vendar se v njem nahaja navedba, da gre za trenutne ali pretekle lokacije. Tako najdemo na primer navedbo, da je bila 4.četa I.bat nastanjena v hotelu Union na Bledu, čeprav se je že decembra 1944 premaknila na Bohinjsko Belo. Kot je razvidno iz tabele, navajam tudi priimke poveljnikov, to pa zato, ker ti podatki niso lahko dosegljivi v literaturi.

¹⁰⁹ Kar se tiče poveljnika/ov polka, v razpoložljivih dokumentih vlada manjša zmeda. Po podatkih partizanske OZNE naj bi major Martin, ki je bil poveljnik alarmnega polka od ustanovitve, prišel v mesecu juniju 1944 v spor z Rainerjem, zaradi nekega poročila o stanju na Gorenjskem ter bil zato primoran oditi. Nadalje dokument navaja, da je bil v začetku februarja 1945 poveljnik polka major Pinkert, še eden izmed dokumentov, ki je označen kot "priloga broj 1", pa na strani 1 navaja, da je bil poveljnik polkovnik Pribyl. Vsekakor je bil polkovnik Pribyl zadnji, saj isti dokument na strani 3 navaja, da sta pred polkovnikom Pribylom bila še dva poveljnika – major Martin in major Pinkert. Na srečo sem našel še neko drugo poročilo obveščevalne službe Škofjeloškega odreda z začetka februarja 1945, ki navaja, da je najbrž ravno prišlo do zamenjave majorja Pinkerta. Neko obveščevalno poročilo pa govori tudi o poveljniku Görner-ju. Po drugi strani pa Rainer v svojih izpovedih na zaslišanjih pravi, da naj bi do zamenjave poveljnika prišlo prvenstveno zaradi poboja vseh prebivalcev vasi (Srednja) Radovna septembra 1944 in da je sam osebno zahteval preiskavo ter sprožitev postopkov pred vojaškim sodiščem za poveljnika polka. Rainer ga v svoji izjavi poimenuje kot »major Rudolf«, vendar pri tem opozori, da je ime najbrž napačno, ker so od teh dogodkov takrat že minila 4 leta. Vendar je pri tem pomemben tudi drugi podatek iz njegove izjave in sicer, da gre za isto osebo s katero je prišel v spor že junija zaradi poročila o stanju na Gorenjskem. Tako lahko trdim, da je bil to major Martin, ki je moral oditi po zločinu v Radovni, nasledil pa ga je major Pinkert, ki pa ga Rainer ne navaja z imenom, prav tako ne omenja, da bi tudi kasneje prišlo do še kakšne nove zamenjave. Major Pinkert je bil poveljnik od odhoda majorja Martina do najmanj februarja 1945, nato pa ga je nasledil polkovnik Pribyl, vendar mi razloga menjave ni uspelo ugotoviti, lahko pa da je šlo za povsem običajno premestitev. Pri prej omenjenem Görner-ju pa gre bržkone za pomoto, saj je bil najbrž le kak član ožjega štaba, ki je bil v določenem času morda vršilec dolžnosti. (ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.2, 4, 7, 116, 118-119; ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-2/a-d, dok. b-5; AGM KR, t.e. 21, mapa 198:Jelovca 2-obvešč.točka, dok.22b/40b/32: situacijsko poročilo 12. 01. 1945)

II. bataljon se je novembra 1944 nahajal v Št.Vidu (Šentvid) nad Ljubljano in sicer pretežno v Škofovih zavodih, kjer je bilo nastanjeno cca 330 mož. »Brandenburžani« so nekaj časa sestavljali tudi posadko postojanke na Brodu, kjer so varovali most čez Savo in kot pravi neko poročilo, tudi nekakšno zalogo pohištva »Erjavec«, ki je bila najbrž kak objekt lesne industrije. Tu naj bi bilo cca 45 mož, še nadaljnjih 50 pa v postojanki ob tekstilni tovarni »Hribernik«, ki so jo varovali.¹¹⁰ Ena četa naj bi bila nastanjena tudi v šoli v Šmartnem pod Šmarno goro.¹¹¹

III. bataljon je bil prvotno poslan v Kamnik in okolico, vendar je bil proti koncu leta 1944, najbrž oktobra ali novembra poslan v vojašnico na Bohinjsko Belo¹¹², vendar mi ni uspelo ugotoviti ali s prvotnim moštvom, ali pa je vmes že ena generacija odšla na fronto. V letu 1945 se bataljon zopet pričinja pojavljati v Kamniku, podatki pa kažejo, da je šlo ravno za bataljon iz Bohinjske Bele.

Bataljon, ki je bil v Domžalah in okolici, je bil, po podatkih sodeč, nastanjen v meščanski šoli v Domžalah, posamezne čete pa kot je razvidno iz tabele 4.3. tudi v Mengšu in gradu Krumperk. Štab bataljona naj bi zasedal v tovarni usnja. Šlo je najbrž za IV. bataljon, čeprav sem našel tudi navedbo, da je bil tam nekaj časa III. bataljon, kar je možno, saj je moštvo po končanem urjenju odhajalo, štabi bataljonov pa so se večkrat premaknili.¹¹³

4.2.2.3.3. Rekrutacija in urjenje

Rekrutacija v enote »Brandenburžanov« je sprva potekala povsem na prostovoljni osnovi, kar je povsem zadostovalo za popolnitev sorazmerno majhnih formacij na začetku vojne. Sčasoma pa je prostovoljcev pričelo primanjkovati, pri čemer je potrebno upoštevati, da z novinci niso samo nadomeščali izgube, temveč je bilo potrebno popolniti tudi vse novo ustanovljene enote, saj se je krovna enota »Brandenburžanov« močno razširila. Četa iz leta 1939 je do leta 1943 prerasla v divizijo, kar je zahtevalo ogromno vojakov, posledično pa je enota s kar petimi polki vse bolj delovala v frontnem boju oziroma proti-gverilskih akcijah, kar je prinašalo tudi večje izgube. Tako so pričeli navadne rekrute preprosti delegirati v učne centre

¹¹⁰ AGM KR, t.e. 21, mapa 206:OC »Sava 11«, dok.22a/36a/17: 14-dnevno poročilo 06. 11. 1944

¹¹¹ AGM KR, t.e. 21, mapa 206:OC »Sava 11«, dok.22a/36a/33: poročilo 27. 12. 1944

¹¹² AGM KR, t.e. 21, mapa 208:obvešč.točka »Bela 13«, brez oznake: situacijsko poročilo 27. 12.1944

¹¹³ AGM KR, t.e. 21, mapa 206:OC »Sava 11«, dok.22a/36a/31: podatki od štaba »Brandenburg«

divizije »Brandenburg«, kjer so opravili usposabljanje. Urjenje je sprva potekalo v krajih Brandenburg-Havel in Düren, spomladi leta 1944 pa je bila v Freiburgu/Breisgau ustanovljena posebna šola za urjenje – Borbena šola za posebno uporabo (»Kampfschule für z.b.V.«). Uporabljali so tudi drugo ime »Nachschule« po stotniku Nachsenu, ki je bil poveljnik te šole. Gorski bataljon se je uril tudi v Avstriji v Admontu. Padalska enota se je urila na vadišču padalcev nemškega letalstva (Luftwaffe) v kraju Spandau¹¹⁴ (The Oxford companion to Military History 2001: 866; Kurowski 2005).

Urjenje je trajalo 5-6 mesecev in je obsegalo 6 tednov poostrenega pehotnega urjenja, 6 tednov t.i. »specialnega« urjenja (med drugim na primer zavzetje in varovanje mostov, tovarn, pregledovanje železniških postaj ipd) ter 6 tednov pionirske službe. Ves preostali čas so namenjali urjenju jurišev in drugih taktičnih postopkov. Urjenje v centrih za usposabljanje in v praksi je tako obsegalo poznavanje terena in sposobnosti preživetja v naravi, vojaško taktiko, preživetje na bojišču, streljanje, boj od blizu, ubijanje s hladnim orožjem, poznavanje nemškega in tujega orožja, upravljanje z majhnimi plovili, obvladanje topografije, branje letalskih posnetkov, sabotaze in miniranje, radio-komunikacije, zbiranje podatkov, učenje tujih jezikov, proučevanje sovražnikovih oboroženih sil, opreme in njegovega delovanja v posameznih akcijah ter tudi delovanje v civilnih oblekah ali v uniformah nasprotnika. Z razraščanjem odporniških gibanj so vse več pozornosti posvečali proti-gverilskemu bojevanju, odkrivanju odporniških taborišč, taktiki »raztrgancev« ipd. V šolskem centru je poučevanje potekalo tako na teoretičnem kot na praktičnem področju in sicer v okviru šolskih polkov (»Ausbildung-Regiment«), glavno prakso pa so opravili šele na terenu kot pripadniki t.i. »alarmnega« polka (Alarm-Regiment)¹¹⁵ (The Oxford companion to Military History 2001: 866). Alarmni polk je bil tako očitno vmesna enota za pripadnike, ki so že zaključili temeljno vojaško urjenje skupaj s specializacijo, potrebovali pa so še bojne izkušnje, preden so jih odposlali v redne enote. Obstaja vrsta poročil partizanske obveščevalne službe, kjer je navedeno, da je neko določeno število vojakov zaključilo z urjenjem in so bili premeščeni proti aktualnim frontam. Nekaj teh poročil bom navedel v nadaljevanju pri zgodovini enote, ugotovil pa sem, da je za prehodno vozlišče veljal Wiener Neustadt, od koder so bili

¹¹⁴ ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.1

¹¹⁵ ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.3, 6-7

potem razposlani v različne polke.¹¹⁶

4.2.2.3.4. Oborožitev

Podatkov o oborožitvi je izredno malo, veliko mi je bila v pomoč izjava Slovenca, ki je služil v enoti »Brandenburžanov« ter seveda poročila partizanske obveščevalne službe. Vodniki in deseterji so imeli brzostrelke MP-38/40 in pištole. Mitralješko trojko so sestavljali mitraljezec s strojnico in pištolo (partizanski obveščevalci navajajo MG-je) in dva pomočnika, pri čemer je eden imel le pištolo (najbrž je bil on podajalec streliva in tudi nosač na pohodu), drugi pa je imel karabinko Kar 98K. Izmed preostalih šestih vojakov je eden imel avtomatsko puško, eden brzostrelko MP-38/40, eden karabinko in tromblonsko puško, preostali trije pa karabinko Kar 98K z daljnogledom. Skupina minometov v težkem vodu je posedovala 2 srednja minometa kalibra 8 cm (najbrž model »kurzer Granatewerfer 42«), skupina težkih strojnic pa je imela 2 težki strojnici. Kot zanimivost lahko navedem, da so enote »Brandenburžanov« uporabljale tudi »neslišno« orožje in sicer pištolo, puško in brzostrelko. Neslišnost so dosegli s posebnim plaščem (»Schalldämpfer«), katerega so nataknili na posamezno orožje in je tako absorbiral čelni pok. Sočasno pa so uporabljali tudi posebno strelivo - zeleno posebno strelivo (»grüne Sondermunition«), ki je vsebovalo manjšo smodniško polnitev, kar je povzročilo, da izstreljena krogla ni dosegla hitrosti zvoka in posledično glasnega poka.¹¹⁷

Dokaj podrobno poročilo iz oktobra 1944 navaja količino oborožitve »Brandenburžanov« na Bledu. Štab polka in radio-oddajna postaja v moči 60 mož naj bi tako imela 2 težki strojnici, 10 puškomitraljezov, 30 brzostrelk in 3 tromblonske puške (najverjetneje je orožje ostalo od kake druge enote, op.p). 100 mož v hotelu Union naj bi imelo 5 težkih strojnic, 20 puškomitraljezov, 30 brzostrelk ter celo 2 lahka pehotna topa in 2 štiri cevna protiletalska topa. Na golf igrišču naj bi 50 vojakov imelo 1 štiricevni protiletalski top, 2 lahka pehotna topa, 10 lahkih strojnic, 4 tromblonske puške in 12-15 brzostrelk. V župnišču je 50 mož imelo 3 tromblonske puške in 5 puškomitraljezov. V hotelu Astorija pa je 40 mož imelo 2 protitankovska topa in 1 protiletalski top. Za 150 mož do takrat še niso imeli podatkov.¹¹⁸ Konec novembra je 120 mož težke čete v hotelu Astorija imelo 1 top in 20 puškomitraljezov,

¹¹⁶ ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-3/a-k, dok. i-51: situacijsko poročilo 05. 12. 1944

¹¹⁷ ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.20

¹¹⁸ AGM KR, t.e. 22, mapa 210:OC »Triglav«, dok.22b/44b/8:situacijsko poročilo 12. 10. 1944

nadaljnjih 40 iste enote v Zdraviliškem domu pa 1 lahek top, 3 težke strojnice in 5 puškomitraljezov ter nekaj brzostrelk. Tudi posadka v župnišču se je okrepila, saj je 200 mož imelo 1 lahek top, 2 minometa, 15 puškomitraljezov in 20 brzostrelk. V hotelih Golf in Adrija pa je 200 mož imelo 5 minometov, 15 puškomitraljezov in 35 brzostrelk. Za tistih 150 iz prejšnjega poročila je bilo ugotovljeno, da imajo 2 minometa in 20 puškomitraljezov.¹¹⁹ Poročilo partizanskega obveščevalca navaja, da naj bi cca 600 vojakov brandenburškega polka na Bohinjski Beli imelo 27 lahkih strojnic, 4 poljske kuhinje in 10 konj.¹²⁰ Poročilo iz decembra je podobno: 480 mož na Bohinjski Beli naj bi imelo 27 strojnic, 5 lahkih minometov, 1 srednji minomet, 1 protitankovsko puško, 1 protiletalsko strojnico ter 12 konj.¹²¹ Iz poročila z začetka leta 1945 pa je razvidno, da naj bi takratnih cca 300 vojakov na Bohinjski Beli imelo na razpolago 8 minometov kalibra 8 cm ter 6 minometov 10,5 cm. Poleg tega pa tudi 124 pušk Kar98, 196 pušk Mauser, 30 brzostrelk, 97 pištol in 35 strojnic MG-42.¹²² Posadka štaba I. bataljona na Bledu je skupaj s stražo imela 8 brzostrelk in 2 puškomitraljeza.¹²³ 6. četa II. bataljona v Vižmarjah v moči 120 mož je imela 2 teži in 6 lahkih strojnic, 2 težka in 3 lahke minomete ter 8 brzostrelk. »Brandenburžanom« je najbrž pripadala tudi večina orožja v postojanki Št.Vid, kjer je 509 mož imelo 8 težkih in 45 lahkih strojnic, 6 težkih in 12 lahkih minometov ter 26 brzostrelk. (Zbornik VI/18, dok.št.119) Polk je na Bledu sam razpolagal z 20 tovornimi vozili, na voljo pa so mu bila tudi osebna vozila, motorna kolesa in vozovi s konjsko vprego. Konec novembra so imeli pri hotelu Petran 35 konj.¹²⁴

Kar se tiče oznak, naj bi vojaki imeli kot oznako na desni podlahtnici hrastov list, prav tako na levi strani kape. Partizansko poročilo trdi, da je bila to le kamuflaža, da bi se jih zamenjalo z lovsko enoto.¹²⁵

4.2.2.3.5. Kratka zgodovina in bojna pot alarmnega/šolskega polka »Brandenburg«

Jedro enote je bilo postavljeno že maja 1943, ko je bil na pobudo poveljnika divizije ustanovljen nadomestni bataljon »Brandenburg«, sestavljali pa so ga deli prejšnjega

¹¹⁹ AGM KR, t.e. 22, mapa 210:OC »Triglav«, dok.22b/44b/21:situacijsko poročilo 31. 11. 1944

¹²⁰ ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-3/a-k, dok. i-36: situacijsko poročilo 23. 11. 1944

¹²¹ AGM KR, t.e. 21, mapa 208:obvešč.točka »Bela 13«, dok.22b/38b/14:situacijsko poročilo 13. 12. 44

¹²² AGM KR, t.e. 21, mapa 208:obvešč.točka »Bela 13«, dok.22b/38b/28:situacijsko poročilo 04. 01. 45

¹²³ AGM KR, t.e. 21, mapa 198:Jelovca 2-obvešč.točka, dok.22b/40b/38:opis postojanke 16. 01. 45

¹²⁴ AGM KR, t.e. 22, mapa 210:OC »Triglav«, dok.22b/44b/8:situacijsko poročilo 12. 10. 1944; 22b/44b/21:situacijsko poročilo 31. 11. 1944

¹²⁵ ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.7

šolskega polka, torej agentje in inštruktorji, poleg njih pa tudi sveži novinci, ki so šele pričeli z urjenjem. Podrejen je bil direktno drugemu oddelku Abwehra. II. bataljon (gorskih lovcev) se je sredi avgusta formiral v Badnu pri Dunaju, nato pa se je pridružil prvemu bataljonu v kraju Brandenburg-Havel. Takoj za tem je bil formiran še nadomestni gorski bataljon, ki je bil poslan v Admont, kjer se je uril v gorskem bojevanju. 5. marca 1944 je OKW poslal zahtevo, da vse razpoložljive sile do 10. marca združijo v t.i. alarmni polk, ker naj bi sodeloval v akciji JV od Krakowa in sicer v povezavi z operacijo »Trojanski konj« (zasedba Madžarske). Ker je bila operacija zelo hitro končana, alarmni polk ni bil uporabljen in je bil napoten nazaj v izhodiščne vojašnice. Zaradi grožnje desanta in izkrcanja zaveznikov v Istri, sta bila sredi maja napotena dva polno opremljena bataljona iz vojašnice Brandenburg – Havel na področje med Reko in Trstom, vendar zaveznikov ni bilo, je pa enota sodelovala v akciji proti partizanom. S 4 okrepljenimi četami se je enota od 10.-15. junija udeležila akcije »Sonnenwende« v Gorskem Kotarju in na Notranjskem v Sloveniji, kjer je utrpela 2 mrtva in 15 ranjenih (Kurowski 2005: 283–284; INTERNET 7; Zbornik VI/14, dok.št.140).

Z posebnim ukazom (OKW/WFSt/Op (H) Südost Nr. 005053/44 Geheim) je vrhovno poveljstvo oboroženih sil 9. junija alarmni polk, ki je bil v Istri z omenjenima dvema bataljonoma, preimenovalo v šolski polk »Brandenburg« (Lehr-Regiment-Brandenburg) ter ga 18. junija 1944 poslalo na Gorenjsko, kjer sta se mu pridružila še dva bataljona (iz Freiburga in Admonta) ter najbrž tudi težka četa. Polk je tako dobil končno obliko – imel je štab, 4 bataljone in težko četo. Organizacijsko je prešel pod XVIII. vojaško okrožje, ki ga je načeloma smelo le v omejenem obsegu uporabiti tudi za boj proti partizanom, in sicer ob pogoju, da to ne bi ogrozilo urjenja kot temeljne funkcije polka (Kurowski 2005: 284). Kljub temu so enoto, zaradi vse večje aktivnosti partizanov, vse bolj uporabljali v boju proti njim.

Enota naj bi že takoj po prihodu na Gorenjsko vstopila v boj. Podatek je sicer na prvi pogled malo verjeten, a vendar tako trdi vrsta partizanskih poročil.¹²⁶ Prav tako na takšno možnost kažejo poročila o izkušnjah na Jelovici konec junija, saj je partizane

¹²⁶ Verjetno pa je napačnih večina poročil, ki trdijo, da je na Bled prispelo 2000 članov šolskega polka, saj je ta številka veljala za celotno Gorenjsko, na Bled sta takrat najbrž prišla le štab polka in eden ali dva bataljona.

presenetilo novo delovanje Nemcev, ki bi ga lahko pripisali »Brandenburžanom«.¹²⁷ 19. junija, torej dan po prihodu, naj bi tako »Brandenburžani« že posegli v boje na Jelovici, kjer so na Selški planini in planini Rovtarica v zasedi pričakali Prešernovo brigado in ji prizadejali najmanj 19 mrtvih ter 15 ranjenih¹²⁸, bataljonu Gradnikove brigade, ki je prišel na pomoč, pa 5 mrtvih, 6 ranjenih, 3 pa so celo ujeli. V končni fazi so partizani vseeno odrinili zasedo in Nemcem po lastnih navedbah prizadejali veliko izgub, česar pa ne morem preveriti. Trdijo tudi, da Nemcem ni uspelo rešiti vseh mrtvih, tako da so našli nekaj trupel, med njimi tudi domobranca, ki je bil najbrž vodič (Petelin 1980: 367-370; Petelin 1983: 410; Križnar 2003: 235; Križnar 2007: 390). Glavno področje delovanja tistega dela šolskega polka »Brandenburg«, ki je bil stacioniran na Bledu in okolici, je bila predvsem Jelovica in zahodni predel Škofjeloškega okrožja (Križnar 2003: 308). Naslednjič je bil del enote angažiran proti enotam NOV v času partizanskega napada v Baški grapi v začetku julija. Dve četi (najbrž I. bataljona) sta prodirali iz smeri Bohinjske Bistrice (skozi tunel) in se prebili do postojanke Hudajužna, kjer sta se srečali z bataljonom »Heine« (Petelin 1980: 381-383; Zbornik VI/14, dok.št.148). 6. julija (partizani trdijo 7. julija) je 12. četa (najbrž III. bataljon) pri Dobravi med Črnučami in Trzinom napadla 3. četa IV. bataljona brigade Slavko Šlander. Kolona, ki je potovala z tovornjaki, je utrpela 6 mrtvih in 15 ranjenih, medtem ko so partizani imeli 2 mrtva in 1 ranjenega (Zbornik VI/14, dok.št.118 in 152). 30. julija so prevzeli stražo v samostanu Mekinje (najbrž 2. četa III. bataljona – Zbornik VI/15, dok.št.181). Enota se je v moči 900 mož (najbrž dva bataljona) udeležila nekajdnevne akcije sredi septembra na področju Dolomitov, katere cilj je bil preprečiti osip domobrancev. Na izhodiščno mesto v Gorenji vasi je

¹²⁷ Poročila govorijo o pojavljanju manjših, zelo gibljivih bojnih skupin, oboroženih z lahkim avtomatskim orožjem, ki so izvajale hitre napade in se nato hitro umaknile. Na ta način so najprej zelo otežili izvidovanje partizanov, saj so manjše skupine partizanov hitro postale plen teh nemških bojnih skupin, ravno tako tudi posamezniki kot so bili obveščevalci in kurirji. Nadalje pa so s tem utrujali tudi večje enote, ki so bile razpotegnjene v dolgo frontno linijo in se nikakor niso znale prav odzvati na te majhne ofenzivne sunke. Partizani so v svojem poročilu z dne 6. julija 1944 priznali, da so bili zaradi te taktike prisiljeni zapustiti Jelovico, čeprav so imeli veliko številčno premoč (Petelin 1985: 104-108). Opisane lastnosti sovpadajo z nemško taktiko »Jagdkommandov«, torej manjših ad-hoc ustanovljenih lovskih odredov.

¹²⁸ Pri tem je prišlo do prave katastrofe pri poveljniškem kadru: padla sta poveljnika I. in III. bataljona, ranjena pa sta bila poveljnik brigade in še poveljnik II. bataljona (Petelin 1980: 370). V to število 19-ih padlih so vštete tudi žrtve med obveščevalci, ki so jih Nemci zajeli dan prej. Podatki o številu so različni, Petelin je očitno upošteval najmanjše število (3), vendar poudarja, da jih je lahko bilo tudi 6 (glej v Petelin 1980: 365, opomba 592), kar bi lahko pomenilo skupno 22 mrtvih. Na truplih obveščevalcev so bili več kot dobro vidni znaki hudega mučenja, s katerim so najbrž Nemci prišli do podatkov o nameravani poti Prešernove brigade ter jo tako pričakali v zasedi. V opombi 599 na strani 370 navaja, da so jim »*polomili noge in roke, jim odrezali spolovila, glave pa razbili s puškinimi kopiti*«.

prispela 15. septembra¹²⁹ s 37 tovornjaki in 8 avtomobili, nato pa se je razdelila v dve skupini. Ena se je spopadla z Dolomitskim odredom pri Fužinah, druga pa je skušala na Žirovskem vrhu najti Vojkovo brigado, ki pa se je umaknila (Zbornik VI/dok.št.45, 52, 68, 77, 83; Petelin 1985: 162-163; Klanjšček 1999: 307). I. bataljon je 20. septembra igral glavno vlogo pri požigu vasi Srednja Radovna in poboju vseh prebivalcev, ki so bili takrat v vasi. Podatki kažejo, da je prišlo 400 mož skupaj s tremi tovornjaki, 5 motorji s prikolico, 5 motorji brez prikolice in 3 vozovi. Pobitih je bilo 24 vaščanov, večinoma starejših oseb in mladih žensk z otroki (najmlajši je imel 8 mesecev), požganih je bilo 11 kmetij z vsemi poslopji, Nemci pa so se tudi vračali z veliko naropane živine.¹³⁰ 21. oktobra naj bi se posamezni oddelki bataljona iz Kamnika udeležili akcij proti Tomšičevi brigadi in nekaterim drugim manjšim enotam (Klanjšček in drugi 1976: 792; Zbornik VI/17, dok.št.17, 25). Obveščevalni podatki z dne 1. november 1944 navajajo, da naj bi se 28. oktobra zamenjalo vojaštvo na Bledu in Gorjah, število pa naj bi ostalo nespremenjeno. Vojaki naj bi odšli proti Madžarski.¹³¹ Situacijsko poročilo iz novembra 1944 navaja, da je 31. oktobra odšlo z Bleda 150, prišlo pa 100 pripadnikov polka »Brandenburg«. Število članov na Bledu naj bi se tako zmanjšalo iz prejšnjih 690 na 640.¹³² Glede na to, da sta datuma zelo skupaj, je možno, da gre za isti dogodek in je prvo poročilo pretirano in se je v resnici zamenjalo samo teh 100-150 vojakov. Možno je, da sta se bataljona iz Kamnika in

¹²⁹ 15. septembra je tudi prišlo do preimenovanja in preureditve celotne divizije, ki je dobila ime Panzergrenadier Division »Brandenburg«. 20. decembra 1944 pa je prišlo do nove preureditve celotne divizije, ki se je skupaj z oklepno-grenadirsko divizijo »Großdeutschland« združila v oklepni korpus »Großdeutschland« (INTERNET 9; INTERNET 10).

¹³⁰ Odgovornost je povsem neizpodbitna, saj je dogodek zabeležila tudi nemška orožniška postaja Gorje, ki je v poročilu eksplicitno navedla priimek poveljnika I.bataljona (Pollman) in FPN enote. Razlog za požig in poboj ljudi naj bi bil partizanski napad teden prej na nemške vojake, ki so šli po drva, dva od njih pa so partizani tako ujeli in vzeli s seboj. Krivdo »Brandenburžanov« je potrdil tudi Rainer v svojem pričanju po vojni, poleg tega je trdil, da je on zahteval odstavitev poveljnika polka majorja Martina. Partizanska stran sprva govori samo o Nemcih, ki so jih spremljali domobranci z Bleda ter da je glavno vlogo imel njihov vodja (Nemec) Göppert. V enem izmed poročil je zapisano, da so najbrž vsi živi zgoreli (tako tudi piše danes na spomeniku v Radovni), toda eno izmed poročil navaja, da jih je bilo vsaj 8 postreljenih s strelnico ter da je bil to ukaz Göpperta, ukaz pa naj bi, po obotavljanju nekega Nemca, izvršil neznani domobranec. Za najmanj eno žensko naj bi zahteval, da se jo zveže in živo vrže v ogenj, nato pa še trupla prej pobitih. Kako so umrli ostali, to isto poročilo ne navaja. Göppert je bil mesec dni kasneje ubit v avtomobilu, nekje med Tržcem in Kamnikom, skupaj s še tremi pripadniki Gestapa. Poročilo z dne 8. januar 1945 dokazuje, da so partizani vedeli, da so »Brandenburžani« sodelovali pri poboju vaščanov Srednje Radovne in požigu vasi. (ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št 117-119; AGM KR, t.e. 21, mapa 208:obvešč.točka »Bela 13«, dok.22b/38b/31:situacijsko poročilo 08 01. 1945; t.e. 22, mapa 210:OC »Triglav«, dok.22b/44b/5: situacijsko poročilo 08. 10. 1944, 17:situacijsko poročilo 25. 10. 1944; mapa 212a: »Plus minus«, dok. brez oznake z dne 22. 09. 1944, dok.brez oznake z dne 26. 09. 1944; Zbornik VI/16, dok.št.137)

¹³¹ ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-3/a-k, dok. a-9: situacijsko poročilo št.154

¹³² ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-3/a-k, dok. i-22: situacijsko poročilo november 1944

Domžal od 07. do 08. 11. na območju Lukovica – Krašnja udeležila bojov proti I. bataljonu brigade Mirka Bračiča (Zbornik VI/17, dok.št.46). 14. novembra je v Št.Vid nad Ljubljano prišlo še dodatnih 300 vojakov, tako da jih je bilo v II. bataljonu v Škofovih zavodih skupno 630.¹³³ I. bataljon z Bleda je morda deloval v akciji sredi novembra proti enotam NOV v Bohinju in na Pokljuki, kjer je na Uskovnici požgal 80 senikov. Podatek ni povsem zanesljiv, toda zelo verjeten, saj obveščevalna služba navaja, da je to opravila vojaška enota z Bleda, ki se je vrnila 16. 11. 1944.¹³⁴ 19. novembra so vojaki II. bataljona iz Št.Vida izvajali blokado na sektorju Stanežiče-Medno in pomagali pri preiskavi hiš.¹³⁵ 22. novembra je z Bleda odšlo 16 vojakov, dan pozneje 60 iz Bohinjske Bele, 2. decembra iz Gorij 40 vojakov, kjer je moštvo tako iz prejšnjih 104 upadlo na 64 vojakov, 5. decembra ena četa iz Bohinjske Bele, nato pa še 7. decembra iz Bleda kar 350 mož v smeri Jesenic, od tam pa v Wiener Neustadt.¹³⁶ Ena četa II. bataljona iz Št.Vida je v času od 3. do 6. decembra bila noč in dan v zasedi med Stanežičami in Sv.Marjeto, ker so pričakovali enote NOV.¹³⁷ III. bataljon je sodeloval ob napadu na osvobojeno ozemlje Zgornje Savinjske doline in sicer v sklopu večje ofenzive, ki se je pričela 2. decembra (Zbornik VI/18, dok.št. 27). Celoten II. bataljon iz Št.Vida se je 10. 12. udeležil akcije na sektorju Preska-Sora, kjer je bilo aretiranih 36 oseb, dan kasneje pa je odšel v akcijo proti enotam NOV pri Kamniku in se z nekaj izgubami vrnil 14. decembra. Na sploh so bile naloge tega bataljona, da se udeležuje vseh akcij proti NOV, da izvaja blokade in aretacije ljudi.¹³⁸ Obveščevalno poročilo iz decembra 1944 navaja, da so vojaki iz Bleda in okolice izvedli večkratne izpade proti Jelovici, Mežaklji ter Bohinju in da so bili najbolj aktivni pripadniki polka »Brandenburg«.¹³⁹ Prav tako so pošiljali patrolje (10-14 mož) ponoči in podnevi v okolici ter varovali dohode na Bled. Ponoči so postavljali zasede ob Savi Bohinjski. Včasih so izvedli kakšno preiskavo hiš ali celotnega naselja (na primer vas Ribno 24. januarja 1945). 14. decembra pa so tudi iskali 2 vojaka, ki sta

¹³³ AGM KR, t.e. 21, mapa 206:OC »Sava 11«, dok.22a/36a/23: poročilo od 11. 11. do 18. 11. 1944

¹³⁴ ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-3/a-k, dok. i-36, i-63 situacijski poročili 23. 11. in 11. 12. 1944

¹³⁵ AGM KR, t.e. 21, mapa 206:OC »Sava 11«, dok.22a/36a/20: Dodatno poročilo

¹³⁶ ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-3/a-k, dok. i-48: situacijsko poročilo 02. 12. 1944; AGM KR, t.e. 21, mapa 198:Jelovca 2-obvešč.točka, dok.22b/40b/5-7; AGM KR, t.e. 21, mapa 208:obvešč.točka »Bela 13«, dok.22b/38b/4:poročilo 06. 12. 1944

¹³⁷ AGM KR, t.e. 21, mapa 206:OC »Sava 11«, dok.22a/36a/25, 27: situacijski poročili december 1944

¹³⁸ AGM KR, t.e. 21, mapa 206:OC »Sava 11«, dok.22a/36a/30: 14-dnevno poročilo

¹³⁹ AGM KR, t.e. 21, mapa 198:Jelovca 2-obvešč.točka, dok.22b/40b/5:situacijsko poročilo december

dezertirala.¹⁴⁰ »Brandenburžani« naj bi v akciji dan prej ujeli enega partizana v Bohinju, 3 pa na Mežaklji, kjer so 1 tudi ubili.¹⁴¹ 29. decembra se je na Brod pri Št.Vidu iz kamniškega okoliša vrnila ena četa, ki naj bi imela nekaj izgub.¹⁴² Vrsta poročil iz decembra tudi navaja, da posadka »Brandenburžanov« na Bohinjski Beli, ki je takrat štela cca 600 mož (po odhodu ene čete pa 480), ves čas izvaja intenzivno urjenje.¹⁴³ Obveščevalno poročilo iz januarja 1945 zelo natančno opisuje odhode od 30. decembra 1944 do 9. januarja 1945. 12. januarja 1945 naj bi se na Bledu nahajalo le še 157 vojakov polka »Brandenburg«, na Bohinjski Beli pa naj bi se 16. januarja nahajalo 300 vojakov, predvsem novih rekrutov,¹⁴⁴ medtem ko neko drugo poročilo pravi, da je bilo le še 210 vojakov.¹⁴⁵ 38 vojakov, ki so varovali postojanko Golf hotel, je 31. januarja odšlo v Domžale.¹⁴⁶

Partizanska obveščevalna služba si je močno prizadevala slediti polku »Brandenburg«. To dokazuje dokument iz konca januarja 1945, kjer obveščevalni center ŠO daje obveščevalcem navodila, da je potrebno ves čas spremljati to enoto in zaradi nenehnih prihodov ter odhodov moštva ves čas ugotavljati trenutno številčno stanje.¹⁴⁷ 5. februarja so poveljujoči v OC zelo ostro nastopili proti določenim obveščevalcem, da je potrebno nujno ugotoviti, ali so enote »Brandenburžanov« res še v vojašnicah na Bohinjski Beli, kajti po njihovih podatkih je bila tam neka druga enota, zato so od obveščevalcev zahtevali večjo natančnost in zbranost pri poročanju.¹⁴⁸ Del vojakov na Bohinjski Beli naj bi odšel 03. 02. v Cottbus pri Berlinu, tako da naj bi jih 09. 02. bilo le še 150, pripadali pa so enoti »Panzergrenadier Ausb.Bat.U«.¹⁴⁹ 4. februarja naj bi se umaknila posadka iz Gorij in pred tem porušila vse utrdbe in bunkerje, razen enega.¹⁵⁰ 6. februarja je bil del enot z Bleda premeščen na fronto (Križnar 2007: 483). Škofjeloški odred je 9. februarja poročal štabu IX. korpusa, da je v januarju odšlo z Bleda več manjših oddelkov, z

¹⁴⁰ AGM KR, t.e. 21, mapa 198:Jelovca 2-obvešč.točka, dok.22b/40b/9:poročilo iz dne 15. 12. 1944; t.e. 22, mapa 210:OC »Triglav«, dok.22b/44b/79: situacijsko poročilo 27. 01. 1945

¹⁴¹ AGM KR, t.e. 21, mapa 208:obvešč.točka »Bela 13«, dok.22b/38b/14: situacijsko poročilo 13.12.44

¹⁴² AGM KR, t.e. 21, mapa 206:OC »Sava 11«, dok.22a/36a/34: situacijsko poročilo 28. - 30. 12. 1944

¹⁴³ AGM KR, t.e. 21, mapa 198:Jelovca 2-obvešč.točka, dok.22b/40b/5, 8, 23

¹⁴⁴ AGM KR, t.e. 21, mapa 198:Jelovca 2-obvešč.točka, dok.22b/40b/40

¹⁴⁵ AGM KR, t.e. 21, mapa 208:obvešč.točka »Bela 13«, dok.22b/38b/32:situacijsko poročilo 18. 01.45

¹⁴⁶ AGM KR, t.e. 21, mapa 198:Jelovca 2-obvešč.točka, dok.22b/40b/47:situacijsko poročilo

¹⁴⁷ ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-3/a-k, dok. i-71: situacijsko poročilo 29. 01.1945

¹⁴⁸ ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-2/a-d, dok. b-3: situacijsko poročilo 05. 02.1945

¹⁴⁹ glej opombo 129

¹⁵⁰ ARS II, fond AS 1864, t.e.315, mapa III/2 dopisovanje z 6c IX. korpusa – prejeto - dokument informacijsko poročilo št.36

Bohinjske Bele pa je 26. januarja odšlo 120 mož v Kamnik.¹⁵¹ 27. februarja je bil ranjen en pripadnik polka ob napadu na avto med Kranjem in Naklem (Zbornik VI/19, dok.št.163). Eno od mesečnih poročil OC ŠO iz marca 1945 navaja, da je bil štab polka skupaj z ostanki enot stacioniranih na Bledu 7. marca premeščen v Domžale¹⁵², od tam pa naj bi del odšel na fronto.¹⁵³ Ta navedba je najbrž netočna, saj je OC kmalu sam zahteval, da je potrebno razjasniti resničnost navedb, kajti druga poročila so kazala, da je del polka še kar na Bledu.¹⁵⁴ V nekem drugem poročilu (dne 17. april), pa sem našel navedbo, da so »Brandenburžani« z Bleda odšli »pred tremi tedni« (torej konec marca) v Domžale, Kamnik, Št.Vid, nekaj pa morda tudi v Kranj.¹⁵⁵ Ta navedba je najbrž pravilna, saj sta bila dva bataljona angažirana tudi v zadnji veliki ofenzivi na Gorenjskem, ki se je začela 19. marca 1945 (Križnar 2003: 311). Vseeno pa obstaja možnost, da sta v izhodiščne položaje na Gorenjsko prišla iz kakšne druge postojanke – na primer Št.Vida ali Kamnika. Vsekakor se je na Bledu še 20. marca nahajala težka četa v moči 120 mož, tako da je polk v celoti zapustil Bled šele enkrat po tem datumu.¹⁵⁶ Del enot naj bi bil razmeščen tudi na področju Rogaške Slatine (Klanjšček in drugi 1976: 876). 5. aprila je polk doživel verjetno največje izgube na slovenskem ozemlju. I. bataljon brigade Tone Tomšič je skupaj s Kamniško-Zasavskim odredom na cesti pri Podšentjurju pričakal v zasedi tri tovornjake s katerimi je 42 »Brandenburžanov« (+ 3 vozniki) iz Domžal hotelo doseči Litijo. 7 vojakov je padlo, ostalih 38 pa so partizani zajeli ter jih po kratkem zaslišanju postrelili. Partizani so imeli 1 padlega¹⁵⁷ (Zbornik VI/19, dok.št.76). Poročilo enega izmed partizanskih obveščevalcev navaja, da se je 26. aprila ob 1³⁰ ponoči na železniški postaji Lesce ustavil vlak z 28 vagoni, ki je prevažal cca 1000 »Brandenburžanov« iz Domžal, Kamnika in Mengša.¹⁵⁸ To sta bila najbrž I. in II. bataljon, ki sta odhajala proti Semmeringu, da bi okrepila obrambo pred sovjetskim vdorom z Madžarske (Križnar 2003: 320).

¹⁵¹ ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-2/a-d, dok. b-5: odgovor na dopis 09. 02. 1945

¹⁵² V nekem drugega poročilu IX. korpusa pa sem našel navedbo, da naj bi se štab polka skupaj s I.bataljonom premaknil 6. marca z Bleda v Kamnik in ne Domžale. (Zbornik VI/19, dok.št.13)

¹⁵³ ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-2/a-d, dok. a-5: informacijsko poročilo št. IX

¹⁵⁴ ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-2/a-d, dok. b-19: situacijsko poročilo 13. 03. 1945

¹⁵⁵ ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-3/a-k, dok. e-1: situacijsko poročilo april 1945

¹⁵⁶ AGM KR, t.e. 22, mapa 213:»OT Vogel«, dok.brez oznake:situacijsko poročilo: 20. 03. 1945

¹⁵⁷ Podatki se ujemajo z nemškimi navedbami. Nemški Rdeči križ, ki je po vojni zbiral podatke o pogrešanih, hrani izjavo enega vojaka, ki je takrat ostal v Domžalah. V njej je potrdil, da se je aprila 1945 42 vojakov odpravilo v Litijo in da se niso vrnil. Večina izmed 30 pogrešanih vojakov šolskega polka »Brandenburg«, kolikor jih je Rdeči križ imel na seznamu, ima kot datum zaveden marec ali april 1945 (INTERNET 8).

¹⁵⁸ ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-3/a-k, dok. e-12: poročilo obveščevalca Gustla 04. 05. 1945

S tem se končajo navedbe o delovanju »Brandenburžanov« na našem ozemlju. Kot je razvidno iz zgornjega zapisa, je žal konkretnih podatkov o delovanju enote proti partizanom zelo malo. Za konec dodajam še zelo zanimivo izjavo Rainerja na zaslišanju po vojni in sicer, da naj bi pripadniki te enote takoj po vojni pomagali Britancem pri iskanju nacističnih in vojaških vodilnih oseb. Sam osebno je tako videl nekaj nekdanjih vojakov, ki so preoblečeni v civilna oblačila nadzorovali tranzitne povezave na Koroškem. Prav tako je skušal stopiti z njim v stik mlajši častnik »Brandenburžanov«, da bi odkril njegovo skrivališče. Izjavo zaključim z navedbo, da glede na to, da so se pripadniki tega polka z Gorenjske Britancem takoj javili za pomoč in glede na to, kaj je bilo ugotovljeno v Nürnbergu o povezavah Canarisa z Britanci, da obstaja velika verjetnost, da je divizija »Brandenburg« že med vojno sodelovala z britanskim Intelligence Service.¹⁵⁹

¹⁵⁹ ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.119

4.3. DOMOBRANCI

V tem poglavju bom predstavil t.i. domobranske udarne bataljone ter se nato s študijo primera osredotočil na enega izmed njih. Moj namen je s celovitim pregledom strukture in delovanja enote predstaviti najboljšo enoto slovenskega domobranstva. Pestrega in turbulentnega razvoja domobranske vojaške organizacije ne bom obravnaval in predstavljal, dotaknil pa se bom le problematike bataljonov v Slovenskem domobranstvu.

4.3.1. Zgodovina nastanka udarnih bataljonov Slovenskega domobranstva

Kot navaja Mlakar, so bataljoni neformalno obstajali že v jeseni 1943, nato pa se je njihov razvoj ustavil, saj jih Rösener ni priznaval. Organizacijski štab SD je namreč želel enote formirati v bataljone, tako je decembra 1943 dejansko obstajalo že 6 ohlapno organiziranih bataljonov. Vendar pa Rösener bataljonom ni bil naklonjen, temveč je ukazal formiranje čet ter ob tem računal na temeljito organsko rast od čet navzgor. Zaradi porazov v začetnih mesecih leta 1944 ter pritiska partizanskih enot, ki so ogrožale izpostavljene domobranske postojanke, se je zopet pojavila ideja o bataljonih, vendar kot udarne in učinkovite enote, ki bi bile kos večjim partizanskim formacijam. Mlakar tudi navaja, da naj bi bila po nekaterih virih pri nemških oblasteh podana anonimka, ki naj bi zahtevala ustanovitev udarnih bataljonov. Po vojni pa naj bi Leon Rupnik izjavil, da je on predlagal bataljone Rösenerju. Medtem je tudi prišlo do zamenjave nemškega stotnika Schumacherja, ki je operativno nadzoroval Slovensko domobranstvo in ki ni slovel po tem, da bi znal prisluhniti domobranskim predlogom. Zamenjal ga je podpolkovnik Balke, le-ta pa naj bi bil bolj naklonjen domobranskim željam (Mlakar 2003: 165-166, 175-177).

Sprva se je celo predvidevalo, da bi bataljone sestavljalo pet čet, nato pa je ostalo pri štirih.¹⁶⁰ Prvi bataljon je bil formiran že 25. marca in se je imenoval po svojem poveljniku majorju Križu, ostali so sledili slaba 2 meseca kasneje. 16. maja, sočasno z novo preureditvijo SD in razdelitvijo na 4 cone, so končno nastali 4 bataljoni: »N« (Nord=sever, ki pa ni zares zaživel, temveč ga je nadomestil omenjeni 1. bataljon »Križ«), »W« (West=zahod), »M« (Mitte=center) in »O« (Ost=vzhod). Vsem bataljonom so bili kot inštruktorji dodeljeni tudi nemški nižji častniki¹⁶¹ (Mlakar 2003:

¹⁶⁰ V letu 1945 je kljub temu na primer »Rupnikov« bataljon imel 5 čet.

¹⁶¹ ARS II, fond AS 1877, t.e. 18 (stara št), mapa I, a.e.27, dok.št.10332

165-166, 175-177; Zbornik VI/14, dok.št.43). Podrobnosti o sestavi bataljonov ne bom navajal, dodal bi še dinamiko preimenovanja in preštevilčenja do konca vojne. 5. julija je prišlo do novega preimenovanja – »Križev« bataljon se je preimenoval v I. bataljon, »W« v II.; »M« v III. in »O« v IV. bataljon. I., III. in IV. bataljon so skupaj tvorili t.i. (bojno) skupino »Schumacher«, II. bataljon pa skupino »Rupnik«.¹⁶² 10. novembra je nastal prvi nemško-domobranski mešani bataljon z oznako »alarmni« (kasneje imenovan tudi V. bataljon), ki ga je vodil nemški častnik Schmitz (zaradi tega imenovan tudi bataljon »Schmitz«)¹⁶³, februarja 1945 mu je sledil še drugi - bataljon »Fiedler« oziroma t.i. VI. bataljon.¹⁶⁴ Tudi I. in IV. bataljonu so bile pridodane nemške čete in nemški poveljniki, čemur je sledilo novo preimenovanje nekaterih bataljonov – I. bataljon je postal bataljon »Köhl«, IV. je postal bataljon »Lindner«, V. bataljon je 13. februarja postal »Gereis«, VI. pa je že 15. februarja postal bataljon »Kaspar«.¹⁶⁵ Vendar je potrebno poudariti, da so bila to uradna nemška imena, medtem ko je Organizacijski štab SD bolj ali manj ohranil stara – številčna imena.¹⁶⁶ Dne 28. marca 1945 so enote že zadnjič preštevilčili – bataljon »Köhl« je postal I. bataljon, bataljon »Lindner« je postal II. bataljon, nekdanji II. bataljon (»Rupnikov«) je postal V. bataljon, III. bataljon je bil že 6. marca razformiran¹⁶⁷, bataljon »Gereis« je postal VI. ter bataljon »Kaspar« X. bataljon. Te oznake so ostale nato do konca vojne, 18. aprila pa je bil formiran še en »mešani« bataljon z oznako XII. bataljon (Zbornik VI/17, dok.št.83; VI/18, dok.št.27, 37, 78, 115; VI/19, dok.št.40, 55, 78; Nose 2008: 101-102).

Mlakar v svoji knjigi ugotavlja, da se je očitna ofenzivna naravnost bataljonov kazala tudi skozi različne uradne ali neuradne vzdevke. Tako so se poleg najbolj splošne oznake »udarni«, pojavljale še druge oznake kot na primer »jurišni«, »pokretni« in »alarmni« (Mlakar 2003: 181). Zelo pogosta oznaka je bila tudi »napadalni«. Vseeno pa moram opozoriti, da so formalno obstajali samo bataljoni, kajti praktično v vseh dokumentih lahko v glavi dokumenta ali pripadajoči stampiljki

¹⁶² ARS II, fond AS 1877, t.e. 18 (stara št), mapa I, a.e.27, dok.št.10337

¹⁶³ Našel sem tudi originalno poročilo: ARS II, fond AS 1877, t.e.18 (stara št.), mapa I, a.e. 27, dok.št.10344

¹⁶⁴ Bataljon »Fiedler« se v poročilih pojavlja že v januarju, čeprav je bil uradno formiran 11. februarja. Oznaka VI. se po nekaterih podatkih nanaša pravzaprav na številčenje s partizanske strani v nekaterih poročilih enot NOV.

¹⁶⁵ V Zbornikih VI/18 in VI/19 je povsod zaveden kot »Kasper«.

¹⁶⁶ Primer, da so domobranci v poročilu uporabljali nemško ime bataljona, se najde na primer tu: ARS II, fond AS 1877, t.e.18 (stara št), mapa I, a.e. 27, dok.št.10347

¹⁶⁷ ARS II, fond AS 1877, t.e.18 (stara št), mapa I, a.e.27, dok.št.10346

najdemo samo izraz bataljon z določeno (številčno) oznako. Neformalne oznake (»udarni« itd) se namreč praviloma pojavljajo v raznih dopisih na primer Organizacijskega štaba ali kakih drugih enot, medtem ko so bataljoni v svoji lastni dokumentaciji uporabljali zgolj naziv bataljon. Razumeti pa je, da se je sčasoma, predvsem oznaka »udarni«, zelo udomačila, navsezadnje pa so jo uporabljali celo partizani v svojih poročilih.

Teoretično opredelitev delovanja udarnih enot Slovenskega domobranstva najbrž zelo dobro predstavljajo načela domobranske taktike, ki so bila zapisana v posebni skripti Šolske skupine in so bila najbrž povzeta tudi po nemških izkušnjah.¹⁶⁸ Pri tem bom izpustil splošna načela ter se osredotočil na načela »jurišnih enot«. Tu najdemo več načel:

- te enote delujejo po enakih taktičnih načelih kakor njim enake enote, vendar bolj energično in drzno ter z menjavanjem napada in obrambe;
- zaradi delovanja na širokem prostoru, enote ne delujejo v sklenjeni črti, pri tem pa imajo odprte boke in zaledje, kar je potrebno zavarovati. Vendar enako velja tudi za nasprotnika, kar je potrebno izkoristiti za manever;
- ob delovanju več udarnih enot skupaj, je obkolitev najboljši način za uničenje nasprotnika;
- če so obkoljene lastne sile, je rešitev koncentracija sil in preboj. Ob primerni postavitvi rezerve, se lahko nasprotnika obkoli in uniči;
- zaradi dolgih in težkih smeri, se s seboj ne jemlje težke komore, prav tako se za umik izbere druga pot in ne dohodne;
- pohodi morajo biti tajni. Večje enote se lahko razdelijo na manjše kolone kar jim olajša razvoj za borbo, koristijo pa tudi lažne vesti o pohodu;
- izvidništvo je zelo pomembno – nikoli ni preveč patrolj;
- zaradi oteženih zvez, morajo enote že na začetku dobiti širše cilje in več samostojnosti;
- potrebno je izkoriščati manever v najširšem smislu in izkoriščati možnosti udarcev v bok nasprotnika;
- na pomembnejših mestih naj se pusti zasede za oporo manevru ali pri umiku;

¹⁶⁸ Naslov skripte je: »Ratna služba: marši – sodobni borec (napad, obramba) – načela domobranske taktike«. Kdaj je skripta nastala nisem ugotovil, nek drug avtor trdi, da konec poletja 1944 (Potočnik 2000: 30). Lahko je bilo tudi prej, kajti v besedilu skripte lahko velikokrat zasledimo termin legionar in ne na primer domobranec.

- umik je del manevra;
- del težjega orožja se vedno pusti pri tistem delu, ki podpira odporno črto, ne glede na to, da je operacija zaradi tega potem počasnejša;
- ob srečanju s partizansko enoto enake ali slabše moči, se jo nemudoma napade in uniči. V primeru, da je le-ta močnejša, se jo napade na najšibkejšem mestu, nato pa se je potrebno hitro umakniti;
- po začetnem uspehu je zelo pomembno nadaljnje zasledovanje nasprotnika. Ne sme se ustavljati pri padlih nasprotnikih, temveč se zato odredijo manjše sile;
- taktične točke nasprotnika je potrebno zavzeti s pomočjo obkolitve in ga napasti s težkim orožjem;
- če se težje orožje nasprotnika ne more uničiti, ga je potrebno napasti z manjšimi udarnimi skupinami ali nanj osredotočiti ogenj;
- če so enoti pridodani jurišni topovi ali tanki, je potrebno zagotoviti 2-3 pionirje, ki pred njimi pregledujejo cesto, prav tako je potrebno ta orožja zavarovati z delom pehote.¹⁶⁹

Po splošni predhodni analizi virov sem prišel do zaključka, da sta bila najboljša bataljona II. in IV. bataljon SD, za potrebe tega diplomskega dela pa sem se na koncu odločil za II. oziroma t.i. «Rupnikov» bataljon. Vseeno pa moram že takoj na začetku poudariti, da je bil izmed vseh bataljonov gotovo najaktivnejši IV. bataljon pod poveljstvom Dušana Meničanina. S svojo agresivnostjo je povzročil partizanski strani veliko žrtev, pravzaprav lahko zatrdim je bil po tem kriteriju zagotovo najboljši domobranski bataljon.¹⁷⁰ Vendar je k moji odločitvi, da se odločim za opis II. bataljona, botrovalo več dejavnikov oziroma kriterijev. Prva stvar, ki jo lahko »očitam« IV. bataljonu, je dejstvo, da je deloval v sklopu večje bojne skupine – skupaj s I. in III. bataljonom je tvoril t.i. stiško vozlišče oziroma t.i. bojno skupino »Schumacher«, kjer je tudi poveljeval stotnik Schumacher. Tako je malce težje povsem objektivno določiti povsem pravo individualno kakovost bataljona, saj je velikokrat imel pomoč ostalih bataljonov ali celo delov nemških enot, ki so ga na nek način varovali, sam pa se je

¹⁶⁹ ARS II, fond AS 1877, t.e. 38 (stara št), mapa III, a.e.116, dok.št.21653-21654

¹⁷⁰ Nenazadnje tako razmišlja tudi Ambrožič - Novljan v knjigi »Petnajsta divizija«, kjer pravi, da je bil Meničaninov bataljon najbolj uspešen v boju proti partizanom. Meničanina je označil kot izvrstnega poveljnika, ki se je učil od partizanov in od njih prevzemal tiste taktične izkušnje, ki bi mu lahko koristile. Predvsem pa naj bi »najbolj dosledno uvajal v svojo enoto nemška načela protipartizanskega boja in jih dopolnjeval s svojimi izvirnimi idejami«. (Ambrožič 1983: 395)

lahko osredotočil na neko specifično točko. Druga »slabost« tega bataljona je bilo dejstvo, da ni bil ves čas svojega obstoja povsem slovenski (pridodana mu je bila nemška četa), še celo več – del časa ga je vodil nemški častnik. Nenazadnje je potrebno tudi upoštevati, da je padel celo njegov poveljnik Meničanin ter da je v letu 1945 doživel hud poraz v Suhi Krajini, kjer je imel 54 mrtvih, ranjenih in pogrešanih.¹⁷¹

Po drugi strani pa je II. bataljon ves čas obstoja ohranil svojo borbena pripravljenost in kontinuiteto, poleg tega pa je bil edini domobranski bataljon, ki je ostal povsem slovenski in ki ni dobil nemškega poveljnika. Priznati je sicer potrebno, da II. bataljon ni bil tako aktiven kot IV. bataljon in da je imel tudi na ta račun manj žrtev ter začasno nesposobnega moštva zaradi utrujenosti. II. bataljonu namreč ni bilo potrebno na ofenzivne akcije tako pogosto, zaradi česar je lahko ohranil in tudi izboljševal svoj nivo pripravljenosti in udarnosti. Pomembna je bila tudi disciplina moštva, ki jo je lahko Vuk Rupnik sorazmerno uspešno vzdrževal, medtem ko je splošno znano, da je imel Meničanin veliko problemov ravno na račun discipline ter da so prihajale pritožbe nad njegovimi vojaki iz vseh strani, tudi s strani Vuka Rupnika.

4.3.2. II. BATALJON SD

4.3.2.1. Struktura enote: formacija in moštvo

Zgodovina II. bataljona se formalno prične že 16. maja 1944, ko je Organizacijski štab odredil, da se na Rakeku do 20. maja ustanovi bataljon »W« pod poveljstvom majorja Lehmana. Določeno je bilo, da ga sestavljata 17. in 112. četa, tretja pa naj bi se kmalu ustanovila iz najboljšega moštva ostalih čet. S to isto odredbo je bilo hkrati tudi že predvideno, da se bodo enoti pridružili še nekateri novi bataljonski deli. Kot nemški inštruktorji so jim bili dodeljeni poročnik Bauer in 3 podčastniki, ki so vodili 6-tedensko urjenje, podrejeni pa so bili nemškemu operativnemu štabu za uničevanje tolpa¹⁷² (Klanjšček in drugi 1976: 694). Kmalu se je iz notranjskih čet formirala 47. četa¹⁷³, tako da so prvo formacijo bataljona tvorile 17., 47. in 112. četa. Slednjo je že

¹⁷¹ Za primerjavo med II. in IV. bataljonom je morda zanimiv tudi dogodek iz novembra 1944, ko sta se oba bataljona pomotoma spopadla. Iz poročila o delovanju I. bataljona majorja Križa, čigar bataljon je stal za IV. bataljonom, je razvidno, da so borci IV. bataljona med spopadom z II. bataljonom začeli bežati in se umikati nazaj (Zbornik VI/17, dok.št.133).

¹⁷² ARS II, fond AS 1877, t.e. 18 (stara št), mapa I, a.e.27, dok.št.10332

¹⁷³ 47. četa se je formirala iz šolske čete na Vrhniki in moštva postojank Skupine za zavarovanje proge. V začetnem obdobju je imela dokaj velike težave z moštvom, saj je sredi junija pogrešala kar

do junija zamenjala 13. četa, priključil pa se je tudi 2. težko strojnični (TS) vod z Rakeka.¹⁷⁴ Na mesto poveljnika je 14. junija stopil stotnik Vuk Rupnik (Nose 2008: 101). Formacijo bataljona so tako tvorile 13., 17. in 47. četa ter 2. TS vod.¹⁷⁵ Takšna formacija je nato ostala do 5. julija, ko se je bataljon preštevilčil in postal II. bataljon.¹⁷⁶ Pri tem je prišlo do novih sprememb, kajti 13. četa je bila razformirana in razdeljena med ostale čete, dodeljena je bila 48. četa iz Novega mesta, 1. julija pa se je že formirala tudi 2. težka četa.¹⁷⁷ Nova formacija so tako sestavljale 17., 47., 48. četa in 2. težka četa.¹⁷⁸ Moštvo teh čet je nato sestavljalo bataljon do konca vojne, 26. februarja 1945 pa je v sestav bataljona prišla še 4. četa iz Borovnice (Zbornik VI/18, dok.št.124; VI/19, dok.št.55). Bataljon so tako sestavljale 4., 17., 47., 48. in 2. težka četa. 28. marca 1945, ko so bataljon preštevilčili v V. bataljon, je prišlo tudi do renumeriranja čet znotraj bataljona – čete so oštevilčili od 1 do 5, s tem, da je 4. četa postala 1. četa, 2. težka četa pa 5. četa.¹⁷⁹ Formacijo bataljona, ki je v takšni obliki nato ostal do konca vojne, so tako sestavljale 1., 2., 3., 4. in 5. četa (Mlakar 2003: 180-181; Nose 2008: 102; Zbornik VI/19, dok.št.55). Sedež bataljona je bil že od ustanovitve bataljona »W« na Rakeku, januarja 1945 pa so strelske čete premestili v Cerknico¹⁸⁰, na Rakeku pa je ostala 2. težka četa oziroma kasnejša 5. četa. Ena četa je bila tudi v Martinjaku.¹⁸¹ Nemški zvezni častnik v tem bataljonu je bil nadporočnik Friedrich, ki je prišel 20. 01. 1945¹⁸² (Mlakar 2003: 178; Zbornik VI/18, dok.št.124).

42 mož, ki niso hoteli sodelovati v bataljonu. (ARS II, fond AS 1877, t.e. 57 (stara št), mapa II, a.e.285, dok.št.30016)

¹⁷⁴ V virih najdemo tudi termina *vod težkih strojnic* (glej Mlakar 2003: 184) in pa *težki strelski vod* (glej Nose 2008: 107).

¹⁷⁵ Z odredbo z dne 12. junij 1944 so določene čete bataljona okrepili z odvečnim moštvom 6. čete. (ARS II, fond AS 1877, t.e. 17 (stara št), mapa I, a.e.16, dok.št.09846)

¹⁷⁶ ARS II, fond AS 1877, t.e. 18 (stara št), mapa I, a.e.27, dok.št.10337

¹⁷⁷ 2. julija 1944 je bila izdana odredba po kateri naj bi čete št. 42.-45. dodelile bataljonu "W" oziroma bodočemu II. bataljonu SD odvečno moštvo. Poveljnika 43. in 45. čete sta zatrdila, da odvečnega moštva nimata. Prav tako je bilo tega dne 48. četi odrejeno, da se do 06. 07. preseli na Rakek, ko bo hkrati postala del bataljona. (ARS II, fond AS 1877, t.e. 17 (stara št), mapa I, a.e.16, dok.št.09865-09867); ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa III, a.e.346 dok.št.32031-32032

¹⁷⁸ Mlakar v svoji knjigi navaja, da naj bi II. bataljon SD sprva sestavljali 1., 6. in 17. četa (Mlakar 2003: 178). Pri tem gre gotovo za pomoto, saj 1. in 6. četa nista nikoli bili del II. bataljona. Podobno napako najdemo tudi v enem izmed domobranskih dokumentov, kjer avtor enega izmed poročil navaja, da naj bi II. bataljon sestavljali tudi 44. in 45. četa, kar pa seveda ni res. (ARS II, fond AS 1877, t.e. 18 (stara št), mapa I, a.e.24, dok.št.10177)

¹⁷⁹ ARS II, fond AS 1877, t.e. 43 (stara št), mapa III, a.e.167, dok.št.24198

¹⁸⁰ Nose v svoji knjigi navaja datum 23. december 1944 (Nose 2008: 101), kar je zelo verjetno, saj obstajajo poročila bataljona na primer z dne 18. in 27. december 1944 o utrjevanju Cerknice. (glej ARS II, fond AS 1877, t.e. 43 (stara št), mapa I, a.e.165, dok.št.23963 in 23975) Enako je navedeno tudi v Zborniku dokumentov kjer pa je najdemo podatek, da je bil celoten bataljon premeščen v Cerknico, torej tudi 2. težka četa (Zbornik VI/18, dok.št.20).

¹⁸¹ Postojanko v Martinjaku so 5. februarja 1945 vzpostavili deli 47. čete, konec februarja pa jih je zamenjala 4. četa, ki je postala del bataljona (Zbornik VI/19, dok.št.2).

¹⁸² ARS II, fond AS 1877, t.e. 43 (stara št), mapa I, a.e.165, dok.št.23981

Podatkov o II. bataljonu SD je dovolj za solidno analizo, saj je ohranjenih kar veliko uporabnih dokumentov, sploh poročil o akcijah.¹⁸³ Nekoliko slabše pa je stanje pri arhivu posameznih čet. Dokumenti o 2. težki četi so dobro ohranjeni in zelo izčrpni, slabše je že pri 47. četi, a vendar je možno narediti dobro rekonstrukcijo tudi te čete. Skorajda nikakršnih podatkov pa ni na primer za 17. in 48. četo, ki sta bili večji del obstoja bataljona njegova sestavna dela. K sreči obstaja nekaj splošnih poročil o številčnem stanju celotnega bataljona, tako da je možno dobro rekonstrukcijo enote opraviti tudi s temi dokumenti. Glede na to, da je ta bataljon v literaturi skorajda še ne obdelan, sem se odločil, da napišem nekoliko več o njem.

Pri organizacijski strukturi oziroma formaciji so zopet imeli veliko vlogo Nemci. Dejstvo je, da si je domobransko vodstvo drugače predstavljalo že strukturo čet. Peterlin je namreč predvideval četo s 4 vodi (četrtna formacija), le-te pa s po 4 desetimi, tako da bi strelska četa imela kar 218 mož. Poleg tega je predvideval veliko ognjeno moč, saj naj bi četa imela 3 težke strojnice, 18 lahkih strojnic in 6 lahkih minometov. Stotnik Schumacher, ki je o tem odločal, se je seveda odločil drugače ter odredil trojno formacijo čete (3 vodi), vsak vod pa naj bi imel 5 desetini, skupno pa naj bi četa imela 161 mož. Ob tem je tudi postavil nizke kvote za avtomatsko in težko orožje (Mlakar 2003: 168-169). Po formaciji naj bi bili bataljoni sestavljeni iz: štaba, pionirske desetine, desetine za zvezo (signalisti), treh pehotnih čet s 3 vodi (skupno 161 mož v četi) ter težke čete s 127 možmi, ki bi bila sestavljena iz 2 mitraljeških in 1 minometnega voda (Zbornik VI/15, dok.št.71).

Pred preimenovanjem v II. bataljon 5. julija 1944 je prišlo tudi do pomladitve moštva. Prva poročila so že iz maja 1944, ko je poveljnik 4. TS voda naprošal za mlajše moštvo, ki mu ga je Organizacijski štab odobril.¹⁸⁴ Kot je razvidno iz enega izmed dokumentov, ki datira v junij 1944, je Organizacijski štab poslal dopis, da naj v bataljonu sestavijo seznam starejših in nesposobnih mož za akcije v bataljonu, v

¹⁸³ Opozarjam, da se bom osredotočil le na najpomembnejše podatke, ki so relevantni za to diplomsko delo. Izpuščam pa: sezname častnikov, podčastnikov, kaplarjev; pravila stražarske službe in natančna navodila postavljanja straž na Rakeku; poročila o utrjevanju Cerknice; pravila kaznovanja in izrečene kazni; pravila za varčevanje s strelivom, razne pisarniške zadeve, pravila za spanje, dopuste, plačilne sezname, zadeve s terenci, priprave za pohode, okrajšave za radiotelegrafiste in sporazumevalne svetlobne znake, verske zadeve (vojaški kurat), kupovanje opreme in razne druge zadeve (prepoved lova, pripravljanje drv ipd).

¹⁸⁴ ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa I, a.e. 337, dok.št.31755

zameno pa bodo dobili mlajše vojake iz ljubljanskih »bunkerskih čet«.¹⁸⁵ Lahko bi rekli, da je pri preimenovanju bataljona iz »W« v II.bataljon prišlo do spremembe v kvaliteti in kvantiteti. Bataljon se je okrepil z novima četama, predvsem pa je prišlo do pomladitve celotnega moštva, ki je bilo tako sposobno izvajati težke pohode. Tudi kasneje so tekli podobni postopki, saj je moštvo prihajalo in odhajalo – zaradi odhoda v bolnico, različnih zdravstvenih težav, utrujenosti, starosti, tečajev itd. Pri 2. težki četi je decembra 1944 na primer odšlo 7 moških, na novo pa prišlo 6 vojakov.¹⁸⁶ Ta četa je sicer v bataljonu delovala na več načinov – včasih se je borila kot samostojna četa, včasih pa so jo v celoti ali delno razdelili med ostale tri čete.¹⁸⁷

Tabela 4.4: Struktura II. bataljona SD po kriteriju častniki/podčastniki/vojaki za mesec avgust 1944

II. bat.SD	častniki/podčastniki/vojaki			
	Po spisku	Sposobnih za boj	Nespos.za boj	Bolni/beg/drugo
štab	3:2:2	3:2:2		
Pionirji/sign.	0:1:23	0:1:23		
17. četa	3:21:123	2:18:113	1:2:7	0:1:3
47. četa	2:11:146	1:10:135	1:1:12	0:0:1
48. četa	3:6:150	3:5:140	0:0:7	0:1:3
2. težka četa	2:17:104	2:15:92	0:2:9	0:0:7
SKUPAJ	13:58:552	11:51:505	2:5:35	0:2:14

Vir: prirejeno po ARS II, fond AS 1877, t.e. 280 (stara št), mapa IV, a.e.429, dnevno poročilo 18.-19. avgust 1944¹⁸⁸

Kot je razvidno iz tabele, je bataljon sredi avgusta imel na spisku skupno 623 moških, od tega 13 častnikov, 58 podčastnikov in 552 vojakov. Nesposobnih za boj je bilo skupno 42, nekaj pa tudi odsotnih (od tega 7 na begu), torej je na terenu lahko računal s 567 moškimi: štab je sestavljalo 7 moških, pridodanih pionirjev in signalistov je bilo 24, 17. četa je imela 133 moških, 47. četa 146 moških, 48. četa 148 in 2. težka četa

¹⁸⁵ ARS II, fond AS 1877, t.e. 43 (stara št), mapa IV, a.e. 174, dok.št.24229

¹⁸⁶ ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa III, a.e. 346, dok.št.32044-32045

¹⁸⁷ Primer, da je bila 2. težka četa razdeljena med ostale čete, je na primer tu: ARS II, fond AS 1877, t.e. 64 (stara št), mapa I, a.e. 353, dok.št.32780; primer, da je bila razdeljena med ostale čete le delno pa tu: ARS II, fond AS 1877, t.e. 64 (stara št), mapa II, a.e. 354, dok.št.32813 in 32818

¹⁸⁸ Podatki se ne ujemajo za 2 člana – po spisku naj bi jih bilo 623 (v originalnem poročilu celo samo 619), ko pa seštejemo sposobne in nesposobne za boj ter odsotne, pa dobimo število 625. Očitno je prišlo do napake pri vnosu po kriteriju častniki/podčastniki/vojaki pri 47. in 2. težki četi.

109 mož. Nekoliko bode v oči le nesorazmerje med primerljivimi strelskimi četami pri številu podčastnikov, saj jih je (gledano vseh na spisku) 48. četa imela le 6, medtem ko pa 17. četa kar 21. Celo 2. težka četa jih je imela 17, vendar je potrebno razumeti, da je bila ta četa posebna. Pregledov stanja moštva je še kar nekaj, sam bom navedel le še stanje za 21.-22. november 1944, ko je moštvo zaradi nenehnih bojev že močno upadlo.¹⁸⁹ Tedaj je bataljon po spisku štel 522 mož. Štab je tedaj sestavljalo 9 mož (4:3:2), pionirjev in signalistov je bilo 18 (0:1:17), 17. četa je imela 121 mož (3:12:106), 47. četa 145 mož (1:9:135), 48. četa 125 mož (2:12:111), 2. težka četa pa 104 mož (3:7:94). Sposobnih za boj je bilo v tistem trenutku 380 mož (štab 9, pionirji in signalisti 12, 17. četa 99, 47. četa 111, 48. četa 71 in 2. težka četa 78 mož), začasno nesposobnih pa kar 135 + 10 odsotnih.¹⁹⁰ Najbolj očitna razlika je seveda skupno število mož. Razlogov za dejstvo, da je v 3 mesecih bataljon izgubil 100 mož, je več – nekaj jih gre na račun mrtvih/ranjenih (najmanj 54), nekaj jih je očitno ušlo in so jih prenehali voditi v evidenci, nekaj pa jih je bilo najbrž tudi prerazporejenih v druge enote – po vsej verjetnosti zaradi nadaljnje nesposobnosti na račun utrujenosti. Druga pomembna razlika je število trenutno nesposobnih za boj, ki se je od avgusta praktično več kot potrojilo (o razlogih nekoliko več kasneje). Tretja razlika, ki jo lahko opazimo, je bolj uravnotežena popolnitev s podčastniki pri strelskih četah, četrta pa nekoliko okrepljen štab. Zaradi zmanjšanja števila moštva, je 22. decembra bataljon dobil 60 novih mož iz dopolnilne čete.¹⁹¹

Ker obstaja zelo dobro ohranjen arhiv 2. težke čete, sem se odločil, da malce več napišem o njej, saj nam daje neko splošno sliko, s katero si lahko pomagamo pri predstavi celotnega bataljona, vsaj pri kriterijih kot so na primer sposobni/nesposobni za borbo (in razlogi za to), starost moštva, notranja funkcionalna strukturiranost itd. 2. težka četa »Rakek« se je formirala 1. julija 1944.¹⁹² Njeno ogrodje sta tvorila 2. TS vod in 4. TS vod iz Rakeka.¹⁹³ Za dokončno formiranje 2. težke čete »Rakek« so v

¹⁸⁹ V oklepajih bom navedel razmerje po častnikih/podčastnikih/vojakih.

¹⁹⁰ Podatki se zopet ne ujemajo za 3 može. Očitno je zopet prišlo do napake pri vpisovanju in sicer pri 48.četi in 2. težki četi. (ARS II, fond AS 1877, t.e. 280 (stara št), mapa IV, a.e. 429, dnevno poročilo 20.- 22. november 1944)

¹⁹¹ ARS II, fond AS 1877, t.e. 18 (stara št), mapa II, a.e. 28, dok.št.10390

¹⁹² ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa III, a.e. 346 dok.št.32031-32032

¹⁹³ Le-ta je bil formiran 24. aprila, na dan 1. maj 1944 je imel na razpolago skupno 49 članov: 1 častnika, 3 podčastnike, 6 kaplarjev in 39 navadnih vojakov-domobrancev. Do 16. maja je število padlo na 39, nato pa se do 28. junija dvignilo na 46. Predpisana formacija je bila sicer 43 mož, tako, da je poveljnik bataljona "W" junija lahko višek podelil v druge čete. Skupno je v 2. težko četo prispeval 37 vojakov. 4. TS vod je bil formiran 11. 05. 1944 in je bil pravzaprav matična enota za 2. težko četo,

četo dodelili 55 novincev, po večini članov nekdanje 13. čete, ki je kot vemo sestavljala postojanko Sv.Urh.¹⁹⁴ Številčno stanje je ves čas nihalo – padalo in raslo. Vendar je potrebno poudariti, da vsaj v tej četi ne zaradi bojnih žrtev, temveč so glavni problem predstavljali razni nepredvidljivi odhodi domobrancev, bolezni in t.i. notranja služba.¹⁹⁵ Glede na dokument iz konca avgusta 1944 naj bi bila predpisana formacija 124 moških,¹⁹⁶ nek drug dokument govori o 127 moških (Zbornik VI/15, dok.št.71). 14. julija je bilo na spisku 117 moških, od tega 115 sposobnih za boj. 3. avgusta je bilo na spisku 124 moških, vendar 111 sposobnih za boj, štirje od trinajstih odsotnih so bili na begu. Enota je imela 2 častnika, 17 podčastnikov in cca 100 vojakov.¹⁹⁷ Stanje je postalo nekoliko kritično proti koncu oktobra, ko je poveljnik za pohod lahko uporabil 79 moških, novembra pa le še 52.¹⁹⁸ Iz dokumenta z dne 9. avgusta je razvidno, da je bilo v četi 8 mitraljezcev in 4 minometni namerilci.¹⁹⁹ 2. januarja 1945 je bilo na spisku 114 moških od tega 77 na voljo za borbo, 15. 04. (že kot 5. težka četa) pa 117 na spisku, od tega 73 sposobnih za boj.²⁰⁰ Na podlagi razpoložljivih domobranskih podatkov sem izračunal povprečno starost moštva v 2. težki četi »Rakek«. Ta je znašala 21,4 let.²⁰¹ Imeli so tudi nekaj mladoletnikov - 18. 02. 1945 je na primer enota imela 13 sedemnajstletnikov, od katerih so bili vsi, razen enega, označeni kot šibki ter zato po večini uporabljeni kot konjevodci.²⁰² Enota je imela tudi 8 signalistov, izračunal pa sem, da so bili v povprečju stari 19,6 let.²⁰³

skupno je prispeval 33 vojakov. Največji delež je dala 13.četa in sicer skupno 58 vojakov, po nekaj vojakov pa so prispevale tudi 4., 10., 17., 18., 20., 24., 29., 47., 48. in 111. četa. 24 vojakov je morala poslati v druge čete. (ARS II, fond AS 1877, t.e. 18 (stara št), mapa II, a.e.28, dok.št.10356; t.e. 43 (stara št), mapa II, a.e. 166, dok.št.24046; t.e. 62 (stara št), mapa I, a.e.334, dok.št.31723, 31735, 31740; mapa III, a.e. 346, dok.št.32031-32032). Zanimivo je, da se na primer 4.TS vod znova pojavi v poročilih novembra in decembra 1944 (ARS II, fond AS 1877, t.e. 18 (stara št), mapa II, a.e.28, dok.št.10370 in 10393)

¹⁹⁴ ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa I, a.e.337, dok.št.31821

¹⁹⁵ 23. oktobra 1944 je bilo npr upravičeno ali ne odstotnih kar 26 moških (ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa IV, a.e.347, dok.št.32155) Novembra 1944 je zaradi zdravstvenih težav manjkalo kar 54 moških, od teh jih je največ imelo težave z nogami (žulji, poškodbe, vnetja) in s srbečico. Dodatne težave je predstavljalo dejstvo, da so določeni vojaki imeli poklic, ki so ga morali opravljati drugje (notranja služba) - npr kovači, telefonisti, čevljarji, krojači itd. (ARS II, fond AS 1877, t.e. 64 (stara št), mapa I, a.e.352, dok.št.32699; mapa II, a.e.354, dok.št.32799 - 32800)

¹⁹⁶ ARS II, fond AS 1877, t.e. 64 (stara št), mapa I, a.e.352, dok.št.32699

¹⁹⁷ ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa I, a.e.339, dok.št.31904 in 31907

¹⁹⁸ ARS II, fond AS 1877, t.e. 64 (stara št), mapa I, a.e.352, dok.št.32708; mapa II, a.e. 354, dok.št.32799

¹⁹⁹ ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa II, a.e.340 dok.št.31920

²⁰⁰ ARS II, fond AS 1877, t.e. 64 (stara št), mapa II, a.e.354, dok.št.32893; mapa VI, a.e.363, dok.št.33191

²⁰¹ Podatki so za dan 14. 10. 1944, kjer je na seznamu 139 moških, letnica rojstva pa je pripisana za 128 moških. (ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa III, a.e.346, dok.št.32014 - 32017)

²⁰² ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa III, a.e.346, dok.št.32089

²⁰³ ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa III, a.e.346, dok.št.32029 - 32030

Ponekod so bili v poročilih zavedeni kot pridodano moštvo, ponekod pa kot sestavni del 2. težke čete. Dokument iz novembra 1944 razkriva notranjo funkcionalno strukturo enote s 123 mošči (navajam po izvirniku): enota je imela 1 poveljnika, 2 vodnika, 1.čtetnega narednika, 8 vodnikov oddelkov, 9 specialistov, 11 pionirjev, 8 signalistov, 1 bolničarja, 63 strelcev, 1 računskega podčastnika, 1 ordonana (=kurir, op.p), 1 pisarja, 2 telefonista na štabu, 1 kolarja, 1 trobentača, 1 mizarja, 1 kovača, 1 sedlarja, 1 krojača, 2 kuharja, 1 komesarja (=intendant, op.p), 1 čevljarja, 4 pa so bili na begu.²⁰⁴ Zanimiv je dokument z dne 3. avgust 1944, kjer je podana ocena o politični zanesljivosti pripadnikov 2. težke čete po posameznih vodih. V tem pogledu naj bi bil 1. težko-mitralješki vod povsem nezanesljiv, sestavljen iz Posavcev, ki naj bi po mnenju avtorja poročila le iskali priložnost za dopust ter bili na splošno zelo nedisciplinirani. V 2. težko-mitralješkem vodu naj bi bilo takšnih le nekaj posameznikov, medtem ko naj bi bil 3. minometalski vod čisto nasprotje prvega voda, saj naj bi ga sestavljali nekdanji »Urhovci« (iz 13. čete, op.p.), ki naj bi bili 100% zanesljivi.²⁰⁵

Zaradi razpoložljivih podatkov sem lahko izračunal tudi povprečno starost v 47. četi – ta je znašala 21,9 let.²⁰⁶ Razlika s težko četo je praktično nična – le pol leta, torej bi bilo po teh podatkih možno sklepati, da je celotno moštvo II. bataljona bilo v povprečju staro med 21 in 22,5 let.

4.3.2.2. Rekrutacija in urjenje

Konkretnih in podrobnih podatkov o urjenju bataljona nisem našel. Obstaja le nekaj navedb, vendar pa je mogoče marsikaj sklepati iz drugih podatkov. Iz seznamov moštva, ki so na voljo, je razvidno, da je veliko članov bataljona med domobranci vstopilo že leta 1943, mnogo že pred kapitulacijo Italije in so delovali znotraj MVAC. Našel sem na primer podatek, da je bilo 10 podčastnikov od 14-ih v 4. težkem mitralješkem vodu »Rakek«, ki je bil kasneje del 2. težke čete, pred tem vključeno v formacije MVAC.²⁰⁷ Takšni možje so neko predznanje in izkušnje tako že imeli. Na podlagi podatkov 47. čete sem ugotovil, da je od 162 mož, za katere so pripisani podatki o datumu vstopa v SD, kar 113 mož vstopilo v SD že leta 1943 (od tega 52

²⁰⁴ ARS II, fond AS 1877, t.e. 64 (stara št), mapa II, a.e.354, dok.št.32799

²⁰⁵ ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa I, a.e.337, dok.št.31767

²⁰⁶ Povprečno starost sem izračunal za leto 1944 na podlagi podatkov za 166 članov 47. čete. (ARS II, fond AS 1877, t.e. 56 (stara št), mapa I, a.e.280 dok.št.29353-29357)

²⁰⁷ ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa I, a.e.337, dok.št.31765

septembra 1943), 46 mož leta 1944 in 3 možje leta 1945.²⁰⁸ Žal pri tem ni navedbe, koliko jih je pred tem že služilo pri MVAC.²⁰⁹ Lahko pa si seveda ogledamo tematiko tudi skozi prizmo zgodovine čet. 4., 13. in 17. četa so bile ustanovljene že kmalu po uradnem nastanku SD in so bile kasneje del bojnih skupin – 4. četa v V. bojni skupini, 13. in 17. četa pa v I. bojni skupini (Nose 2008: 96). Ti možje so se tako urili že znotraj teh čet, podobno je bilo tudi v preostalih četah - 112. četa je bila sploh povsem klasična šolska četa (ustanovljena marca 1944; glej Križnar 1970: 264), do neke mere pa je to veljalo tudi za 47. in 48. četo, ki sta bili formirani spomladi 1944. 112. četa je bila zamenjana najbrž ravno zaradi poznega formiranja, saj moštvo očitno ni bilo dovolj izurjeno za predvidene napore bataljona, medtem ko sta bili 47. in 48. četa drugačni, saj sta bili formirani iz najboljšega moštva dotedanjih že izurjenih posadnih čet. Kako natančno je potekalo urjenje in čemu so dali največ poudarka nisem mogel ugotoviti, najbrž pa so se držali smernic, zapisanih v raznih priročnikih kot je obstajal na primer pri Šolski skupini. Prelomnica, kar se tiče urjenja, je bila seveda ustanovitev bataljona 16. maja 1944. Takrat so bili bataljonu dodeljeni nemški inštruktorji (častnik in 3 podčastniki), ki so z bataljonom opravili skupno 6 tedensko urjenje²¹⁰, o katerem pa zopet nisem načel nič konkretnega²¹¹ (Klanjšček in drugi 1976: 694). Ti inštruktorji so morali poskrbeti za ustrezno urjenje posameznikov, kakor tudi čet, s poudarkom na praktičnem pouku (Mlakar 2003: 177). Predpostavljam, da je šlo za pomembno nadgradnjo znanja, saj so jim Nemci tako posredovali svoje znanje za boj proti partizanom, ki so si ga nabrali tekom vojne, ter jim svetovali kako sestaviti enoto, ki bo uspešna in učinkovita. Naslednja pomembna komponenta so bili častniški, predvsem pa podčastniški tečaji v okviru Šolske skupine, prav tako pa tudi tečaji v nemški SS podčastniški šoli. Septembra so bili bataljonu na primer dodeljeni trije častniški pripravniki, ki so zaključili II. častniški tečaj.²¹² Bataljon je moral pošiljati določeno število mož na šolanje, včasih so mu bili izšolani podčastniki, iz sicer drugih enot, tudi dodeljeni. Tako je na primer na začetku novembra 1944 dobil 9 podnarednikov, ki so uspešno končali tečaj v nemški SS

²⁰⁸ ARS II, fond AS 1877, t.e. 56 (stara št), mapa I, a.e.280 dok.št.29353-29357

²⁰⁹ Pri sorodnem IV. bataljonu Dušana Meničanina naj bi kar 80% mož bilo nekdanjih vaških stražarjev. (glej ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa III, a.e.433, dok. – dnevno poročilo z dne 03. 11. 1944)

²¹⁰ Vendar pa to ne pomeni, da Nemci niso bili več skupaj z bataljonom. Iz poročila z dne 15. avgust 1944 je razvidno, da so se še vedno udeleževali pohodov. (glej ARS II, fond AS 1877, t.e. 43 (stara št), mapa II, a.e.166, dok.št.23988)

²¹¹ ARS II, fond AS 1877, t.e. 18 (stara št), mapa I, a.e.27, dok.št.10334 in 10332

²¹² ARS II, fond AS 1877, t.e. 287 (stara št), mapa IV, a.e.460, dok.z naslovom: »Seznam tečajnikov II. častniškega tečaja SD«

podčastniški šoli.²¹³ Marca 1945 pa je na primer moral poslati 13 mož iz štirih čet na minometalski tečaj, prav tako 12 mož iz štirih čet na VIII. podčastniški tečaj, aprila pa 11 mož na IX. podčastniški tečaj.²¹⁴ To so bili zelo pomembni tečaji, saj so na bodoči poveljujoči kader prenašali teorijo in prakso bojevanja proti partizanom ter s tem povečevali kakovost enote, ki je, zaradi standardiziranega znanja, postajala tudi vse bolj kohezivna. O vsebini tečajev ne bom pisal, saj sem mnenja, da so to dobro opravili že drugi avtorji (glej Kladnik 2006). Na koncu pa je bilo seveda zelo pomembno tudi vsakdanje urjenje bataljona, torej v času, ko ni bil v akciji. Obstaja veliko poročil iz katerih je možno razbrati, da je poveljnik Vuk Rupnik zelo skrbel za ustrezno urjenje enote. To je obsegalo postopke v fazi napada/obrambe, streljanje na strelišču, manevriranje bataljona ali njegovih delov na terenu, vkopavanje, stražarske dolžnosti ipd. Kot primer navajam urjenje konec julija 1944, ko so čete imele »borbeni pouk« in sicer: šolsko streljanje, četa v pohodu, četa v napadu, izvajanje naskoka ter zasledovanje nasprotnika.²¹⁵

4.3.2.3. Oborožitev

Iz dokumentov je razvidno, da so imele domobranske enote predpisane količine posameznega orožja, seveda tudi udarni bataljoni. Strelske čete so imele predpisano število pušk (117) in brzostrelk (10).²¹⁶ Orožje je bilo skorajda izključno italijansko, čeprav sem našel tudi podatke, da so (vsaj) v določenem obdobju posedovali nekaj nemškega in angleškega orožja.²¹⁷ Orožje so dobili od Nemcev iz fonda zaplenjenega italijanskega orožja, kar je razvidno praktično tudi iz vseh poročil, ki izkazujejo oborožitev. Vendar pa z njim niso bili povsem zadovoljni, predvsem poveljnik II. bataljona Vuk Rupnik si je želel več nemškega orožja²¹⁸ (Mlakar 2003: 361). Žal v poročilih ni pripisan model orožja, temveč kvečjemu kaliber. Zato sem si pri ugotavljanju modelov orožja pomagal s člankom, ki obravnava domobransko oborožitev. Pri italijanskih puškah je šlo po vsej verjetnosti za puške Mannlicher-Carcano (kal 6,5 mm) različnih modelov: mod.91, mod.91 TS (karabinka) in mod.91

²¹³ ARS II, fond AS 1877, t.e. 18 (stara št), mapa II, a.e.28, dok.št.10363

²¹⁴ ARS II, fond AS 1877, t.e. 43 (stara št), mapa II, a.e.166, dok.št.24008; mapa III, a.e.167, dok.«dnevno povelje» za 21. 04. 1945

²¹⁵ ARS II, fond AS 1877, t.e. 43 (stara št), mapa I, a.e.165, dok.št.23960

²¹⁶ ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa II, a.e.340 dok.št.31921

²¹⁷ 3. vod 47. čete je na primer posedoval 1 angleški puškomitraljez Bren, 1 nemški MG-34, 12 nemških pušk Mauser in 14 angleških pušk. (ARS II, fond AS 1877, t.e. 57 (stara št), mapa I, a.e.284, dok.št.29803)

²¹⁸ V enem izmed poročil italijansko orožje označi celo kot drugorazredno. (glej ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 20. 08. 1944)

TS s preklopnim bajonetom. Možno je tudi, da so imeli nekoliko novejše mod.38 in pa mod.41. Tudi brzostrelke so bile najbrž po večini italijanske in sicer Beretta mod.38A, morda so imeli tudi kasnejše mod.38/42. Lahke strojnice so bile skorajda zagotovo Brede mod.30 (kal. 6,5 mm), težke strojnice pa Fiati mod.35 (kal. 8 mm) Lahki minometi so bili bržkone Brixia mod.35 kalibra 45 mm, težki minometi pa mod.35 kalibra 81 mm²¹⁹ (Kokalj-Kočevar 1999: 59-62). Našel sem tudi podatke o količini streliva, ki jo je bataljon vzel seboj na 3 dnevno akcijo: za vsako puško 90 nabojev, za vsako lahko strojnico 600 nabojev, za vsak lahki minomet 50 min, 5000 nabojev za 3 težke strojnice in 50 min za vsak težki minomet.²²⁰

Tabela 4.5: Oborožitev II. bataljona SD v avgustu 1944

Vrsta orožja	štab	Pion./signal.	17.č.	47.č.	48.č.	2.TČ	Skupaj
Revolverji 7,65 mm	3		13		7	17	40
Puške 6,5 mm itd	2	13	127	117	117	85	448
Brzostrelke 9 mm	2		10	9	10	16	47
Lahke strojnice 6,5 mm			8	10	9		27
Težke strojnice 8 mm Fiat						8	8
Lahki minometi 45 mm			5	3	5		13
Težki minometi 81 mm						3	3
Signalne pištole	2		4	4	3	4	17

Vir: ARS II, fond AS 1877, t.e. 280 (stara št), mapa IV, a.e.429, dnevno poročilo 21. avgust 1944

Kot je razvidno iz tabele 4.5. je bila glavno orožje bataljona puška (448 kosov), ki je predstavljala kar 82% vsega orožja. Avtomatskega orožja enota ni imela zelo veliko, vsaj ne glede na velikost enote. Skupno je imel 35 strojnic (27 lahkih in 8 težkih) ter 47 brzostrelk, kar skupaj predstavlja zgolj 15% avtomatskega orožja znotraj celotne oborožitve. Minometi (13 lahkih, 3 težki) so predstavljali preostale 3%. Pri tem je pomembno dodati, da s to količino orožja niti ne bi mogli oborožiti celotnega moštva, ki ga je imel na spisku v mesecu avgustu. (glej tabelo 4.4.) Stanje se je do novembra 1944 že nekoliko izboljšalo, saj je bataljon takrat razpolagal z 480 puškami, 44

²¹⁹ Minometi 81 mm so pravzaprav srednji minometi, vendar pa, ker so v vseh poročilih zavedeni kot »težki« minometi, navajam ta termin.

²²⁰ ARS II, fond AS 1877, t.e. 43 (stara št), mapa II, a.e.166, dok.št.23988

strojnicami (36 lahkih, 8 težkih), 43 brzostrelkami in 17 minometi (13 lahkih in 4 težki). S tem orožjem pa je bataljon v novembru seveda lahko oborožil celotno moštvo, ki ga je imel na spisku.²²¹ Našel sem tudi podatek, da je bataljon določen čas posedoval gorski top. Najbrž je šlo za 47-milimetrski italijanski top *cannone da 47/32 M35* (Mlakar 2003: 182; Nose 2008: 114, 184). V poročilu 2. težke čete sem ga zasledil le enkrat in sicer konec septembra 1944, v poročilih iz oktobra pa ga ni več.²²² Podatkov o skupni količini streliva ne bom navajal, čeprav o tem obstaja veliko dokumentov, prav tako bom izpustil podatke o osebni opremi – čevlji, odeje, nahrbtniki itd. Lahko dodam le to, da se je čevljem razumljivo pripisoval velik pomen, tako je bila na primer 2. težka četa »Rakek« v juliju opremljena z novimi čevlji.²²³ Najmanj 39 vojakov je uporabljalo kolesa.²²⁴ Bataljonu sta bili odrejeni tudi 2 motorni kolesi, skupaj s šoferjem.²²⁵

Zaradi ohranjenega arhiva 2. težke čete »Rakek«, je nekoliko več podatkov za to četo. Dne 14. julija 1944 je posedovala 85 italijanskih pušk (kaliber 6,5 mm), 19 brzostrelk, 8 težkih strojnic Fiat (kaliber 8 mm), 3 težke italijanske minomete (kaliber 81 mm), 20 revolverjev (kaliber 7,65 mm) in 4 signalne pištole. Od pušk jih je bilo približno po ena tretjina kratkih, srednjih in dolgih.²²⁶ Ker ji je po formaciji pripadalo le 16 brzostrelk je morala razliko podeliti 17. in 47. četi, tako da sta jih ti dve imeli po 10.²²⁷ Od 30. 09. naprej je težka četa imela 4 težke minomete.²²⁸ Nekoliko odstopajoče je poročilo z dne 22. novembra 1944.²²⁹ Iz tega je razvidno, da je četa do tedaj nekoliko izgubila moč pri lažji oborožitvi, saj je imela le še 62 pušk, zanimiv pa je podatek, da je četa imela tudi 2 lahka minometa in pa da je 3 težke strojnice »Fiat« dodelila drugim četam, sama pa je imela še 5 težkih »Bred«. Skupno torej 10 težkih strojnic, kar pa se ne ujema s podatki za celotni bataljon za mesec november, ki sem jih predstavil v prejšnjem odstavku. Ker gre po vsej verjetnosti za interni dokument, je to najbrž dokaz, da je del orožja bataljon tudi skrival, o čemer je na

²²¹ ARS II, fond AS 1877, t.e. 280 (stara št), mapa IV, a.e.429, dnevno poročilo 20.-22. november

²²² ARS II, fond AS 1877, t.e. 64 (stara št), mapa I, a.e.353, dok.št.32760

²²³ ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa II, a.e.340, dok.št.31923

²²⁴ ARS II, fond AS 1877, t.e. 43 (stara št), mapa II, a.e.166, dok.št.24026

²²⁵ ARS II, fond AS 1877, t.e. 18 (stara št), mapa II, a.e.28, dok.št.10339

²²⁶ ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa I, a.e.339, dok.št.31904; mapa II, a.e. 340, dok.št.31918

²²⁷ ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa II, a.e.340, dok.št.31922

²²⁸ ARS II, fond AS 1877, t.e. 64 (stara št), mapa I, a.e.353, dok.št.32761

²²⁹ ARS II, fond AS 1877, t.e. 43 (stara št), mapa II, a.e.166, dok.št.24046

splošno pisal tudi Mlakar²³⁰ (glej Mlakar 2003: 169). V novembru je 2. težka četa imela tudi 23 mul in 24 samarov.²³¹ Prav tako je imela na voljo 2 težka vozova z lestvami, 2 vozova na peresa, 4 velike in 5 malih karet.²³² Iz poročila z dne 26. 04. 1945 je razvidno, da je četa do tedaj nekoliko pridobila na moči pri puškah, saj jih je imela 68, število brzostrelk pa je močno upadlo – imeli so le še 4, medtem ko je količina težkega orožja (težke strojnice in minometi) ostala enaka kot v »uradnem« stanju novembra (4 težki minometi in 8 težkih strojnic), imeli so tudi eno lahko strojnico.²³³

4.3.2.4. Kratka zgodovina in bojna pot II. bataljona SD²³⁴

Iz druge polovice meseca maja 1944 nisem našel poročil, najbrž bataljon ni sodeloval v nobeni akciji, temveč se je le uril. 1. junija se je bataljon spopadel z Notranjskim odredom (dalje NO) na Slivnici in v okolici krajev Gradišče, Martinjak ter ceste Grahovo-Cerknica. Partizani so imeli 7 mrtvih in 1 ranjenega, bataljon »W« pa 5 ranjenih, od tega 3 zaradi lastnega ognja. Ujel naj bi tudi 2 partizana²³⁵ (Zbornik VI/14, dok.št.71). 10. junija je 47. četa pred Planino presenetila 2. četa I. bataljona Dolomitskega odreda in ji prizadejala 1 mrtvega in 8 ranjenih²³⁶ (Zbornik VI/14, dok.št.66). V času od 1.-10. junija sta se v postojanki poškodovala 2 domobranca.²³⁷ 13. 06. je 13. četa bataljona »W« ob podpori oklepnih vozil napadla položaje NO in mu prizadejala 1 ranjenega (Zbornik VI/14, dok.št.71). Pred tem, v noči iz 12. na 13. junij, pa je NO napadel Rakek, kjer naj bi ena izmed min ranila 13 domobrancev iz 13. čete (Guštin in Premk 2004: 185). Od 17. do 25. junija je bataljon ob pomoči

²³⁰ O prikrivanju orožja in stanja streliva govori tudi dokument, ki ga je podpisal adjutant (pribočnik) bataljona. (glej ARS II, fond AS 1877, t.e. 43 (stara št), mapa II, a.e.166, dok.št.24037)

²³¹ ARS II, fond AS 1877, t.e. 64 (stara št), mapa II, a.e.354, dok.št.32802

²³² ARS II, fond AS 1877, t.e. 43 (stara št), mapa II, a.e.166, dok.št.24046

²³³ ARS II, fond AS 1877, t.e. 64 (stara št), mapa VI, a.e.363, dok.št.33193

²³⁴ Naj samo opozorim, da sem pri navedbi žrtev v poročilih seveda upošteval le navedbe za lastne žrtve in pa število ujetih, saj sta obe strani pri navedbah nasprotnikovih žrtev zelo pretiravali. Tako sem za vsak spopad poiskal domobranksko in partizansko poročilo in nato križno primerjal podatke. Vseeno naj opozorim, da je morda partizanskih žrtev bilo nekoliko več kot je morda to razvidno iz partizanskih poročil, to pa zato, ker večina poročil vsebuje le podatke operativnih enot (brigade, odredi), ne pa tudi manjših zalednih enot kot so bile komande mest, vojna področja itd, večinoma v Loški dolini. Te žrtve so najbrž bile ob nenadnih vpadih domobrancev v naselja in tako v večih primerih domobranska stran trdi, da je na primer ujela več nasprotnikov, partizanska poročila operativnih enot pa, da ne pogrešajo nikogar. Kar se tiče razpoložljivosti poročil, je leto 1944 zelo dobro pokrito, leto 1945 pa, razen posameznih akcij, dokaj slabo, prav tako skorajda ni podatkov o žrtvah iz akcij zadnjega meseca vojne.

²³⁵ ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 2. junij 1944

²³⁶ ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 10. junij 1944

²³⁷ ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 6. in 10. junij 1944

nemških enot (na primer tankovske čete II. bataljona 139. polka) deloval na širšem območju Cerknice in imel več spopadov na Slivnici, pri Liscu, Martinjaku itd. Spopadal se je z IV. brigado in NO, iz poročil pa je razvidno, da je NO imel 3 mrtve (tudi poveljnik – po nesreči ga je ubila straža 4. brigade), 6 ranjenih in 2 pogrešana, IV. brigada pa je imela 5 mrtvih in 23 ranjenih. Žal števila žrtev domobrancev nisem našel, razen v partizanskih poročilih, ki pa so gotovo pretirana²³⁸ (Zbornik VI/14, dok.št.93; Guštin in Premk 2004: 192-193). 11. julija sta 17. in 47. četa imeli nalogo odkriti terenske organizacije in enote NOV na področju Korošce-Sv.Urh-Podslivnica. Napadel ju je NO, o žrtvah ni poročil. Podobno je bilo tudi 14. julija, ko so deli bataljona preiskovali področje Martinjaka (Zbornik VI/15, dok.št.33). Bataljon je bil v akciji tudi v času 18.-20. julija.²³⁹ Od 20.-23. julija bataljon ni imel borb, temveč je le pošiljal izvidnice.²⁴⁰ 24. julija se je spopadel z NO pri Srednji Slivnici in ubil 2 partizana, sam izgub ni imel²⁴¹ (Zbornik VI/15, dok.št.82). 25. julija je kot okrepljeni bataljon preiskoval širše območje Gradišče-Kajndol-Zaplana, vendar je ujel le 6 terencev.²⁴² Bataljon in NO sta se ponovno spopadala med 27. in 29. julijem ob kraju Zelše in na Martinjaku. Bataljon je šel v akcijo zaradi pristajanja letal. NO ne poroča o žrtvah, bataljon pa tudi ni imel žrtev²⁴³ (Zbornik VI/15, dok.št.82). 30. in 31. julija je pošiljal le izvidnice in patrolje.²⁴⁴ 1. avgusta je ujel 4 partizane in 14 terencev.²⁴⁵ 3. avgusta je bataljon krenil na izvidovanje in se z vsemi četami zapletel v borbe, v katerih je imel 2 ranjena. NO je imel 1 mrtvega. V noči na 4. avgust pa jih je napadlo približno 40 partizanov, najbrž X. Ljubljanske brigade (dalje X. brigada), vendar niso imeli žrtev²⁴⁶ (Zbornik VI/16, dok.št.12). 7. avgusta se je zapletel v boje z NO na področju Martinjaka in Slivnice. Prišlo je celo do boja z noži in kopiti. NO je imel 1 padlega in 1 ujetega, sami niso imeli žrtev. Naslednji dan so izvidniške patrolje zajele 3 partizane X. brigade²⁴⁷ (Zbornik VI/15, dok.št.70). 10. 08. se je bataljon spopadel z

²³⁸ Našel sem samo eno povsem ločeno poročilo o padlem domobrancu 47. čete z dne 24. junija. (ARS II, fond AS 1877, t.e. 57 (stara št), mapa IV, a.e.287, dok.št.30236)

²³⁹ ARS II, fond AS 1877, t.e. 43 (stara št), mapa IV, a.e.175, dok.št.24238

²⁴⁰ ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevna poročila z dne 20., 22., 23. in 24. julij 1944.

²⁴¹ ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 25. julij 1944

²⁴² ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 26. 07. 1944

²⁴³ ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 29. 07. 1944

²⁴⁴ ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 30. 07. in 31. 07. 1944

²⁴⁵ ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 03. 08. 1944

²⁴⁶ ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevni poročili z dne 04. 08. in 05. 08. 1944

²⁴⁷ ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevni poročili z dne 08. 08. in 09. 08. 1944

X. brigado v rajonu Radlek-Lisec in ji prizadejal 9 mrtvih, 2 ranjena, 8 jih je zajel, več pa jih je brigada tudi pogrešala.²⁴⁸ Sam je imel 1 ranjenega. Blizu Dolenje vasi ob Cerknici pa je 11. 08. razbil II. bataljon NO in se nato najbrž spopadel še s I. bataljonom in III. bataljonom X. brigade. Zajel je 17 partizanov, sam pa ni imel izgub. Partizani (NO) so imeli po nekaterih podatkih 3 ranjene, 19 so jih pogrešali, torej bi lahko sklepali, da sta bila 2 mrtva. Toda kasneje je bilo ugotovljeno, da so padli 4 borci, 13 pa je bilo pogrešanih. X. brigada ni imela žrtev²⁴⁹ (Zbornik VI/15, dok.št.93; VI/16, dok.št.12; Borivoj Lah 1990: 248-249; Guštin in Premk 2004: 219). Bataljon je od 16. pa do 19. avgusta bil v akciji na področju Gora-Hribljane, kjer se je 18. avgusta spopadel z delom II. bataljona X. brigade pri Radleku, nato pa še s I. bataljonom pri Mali Slivnici. Imel je enega ranjenega in 1 ubito mulo. Zajel naj bi 4 nasprotnike, medtem ko je X. brigada imela 5 mrtvih in 1 ranjenega, NO pa 1 ranjenega²⁵⁰ (Zbornik VI/15, dok.št.103; VI/16, dok.št.57). Od 20. pa do 26. avgusta je bataljon postavljal zasede ali pošiljal patrolje, na primer na Bloke²⁵¹ (Zbornik VI/15, dok.št.115, 122). 28. avgusta se je bataljon spopadel z VIII. brigado in ji prizadejal 2 mrtva, 2 ranjena, 4 pa so bili pogrešani. Nato je v celoti uničil tudi minersko-sabotažno skupino NO v moči 8 mož. Sam naj bi imel le 1 ranjenega²⁵² (Zbornik VI/16, dok.št.57). 29. avgusta je 47. četa pri Gradišču naletela na minsko polje NO in imela 2 mrtva in 3 ranjene.²⁵³ Do 3. septembra so bile nato dejavne le izvidnice in zasede.²⁵⁴ 5. septembra se je bataljon skupaj s posadno četo iz Borovnice spopadel z X. brigado pri Kožljeku in pri Pikovniku. V boju je po enem partizanskem poročilu padlo 13 partizanov, 5 je bilo ranjenih, 32 so jih pogrešali. Poročilo 18. divizije pa

²⁴⁸ Brigada je sprva poročala samo o 7 mrtvih, 3 ranjenih, 2 zajetih in večih pogrešanih (Zbornik VI/15, dok.št.93). Iz domobranskega poročila pa je razvidno, da je bilo ujetih 8 partizanov, tako da so bili pogrešani najbrž ujeti. (ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 13. 08. 1944) V knjigi »Ljubljanska brigada« pa je navedeno: 9 mrtvih, 2 ranjena, 2 ujeta in 16 pogrešanih (Borivoj Lah 1990: 248).

²⁴⁹ Podatek se ujema tudi z domobranskim poročilom z dne 14. 08., da so domobranske patrolje našle 2 padla borca iz prejšnje borbe. Od skupno 19 pogrešanih sta torej 2 padla, 17 pa so jih domobranci ujeli. (ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevni poročili z dne 13. 08. in 14. 08. 1944)

²⁵⁰ ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 20. 08. 1944

²⁵¹ ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevna poročila z dne 21.-27. 08. 1944

²⁵² ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 29. 08. 1944

²⁵³ ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 30. 08. 1944

²⁵⁴ ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevna poročila z dne 30. 08. – 04. 09. 1944; V poročilu SNVZ z dne 3. september je tudi podatek, da naj bi bataljon šel na pomoč postojanki v Črnem vrhu, ki je bila napadena in uničena, vendar naj ne bi smel prečkati stare pokrajinske meje. V domobranskih poročilih tega podatka nisem našel (Zbornik VI/16, dok.št.126). Naj ob tem še dodam, da so za mesec september na voljo poročila praktično za vsak posamezen dan, vendar bom v tekstu navajal le odmevnejše akcije. Tako izpuščam poročila za dneve: 1.-3., 6.-8., 11.-13., 18.-20., 23. 09. 1944. (ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevna poročila z dne 2.-4., 7.-9., 13.-14., 19.-20., 24. 09. 1944)

navaja 14 mrtvih, 2 ranjena in 11 pogrešanih. Sami so imeli 6 ranjenih, ujeli so tudi 1 partizana. Poročilo trdi, da je bila uničena celotna partizanska četa²⁵⁵ (Borivoj Lah 1990: 254-256). Poveljnik bataljona je bil predlagatelj večje operacije v Loško dolino, kjer so najbrž želeli uničiti med drugim tudi letališče Nadlesk. Ofenziva je trajala od 8. do 11. septembra, bataljon pa je deloval v sklopu bojne skupine »Buchberger«. 09. 09. je 2 partizana zajel, nato je napadel neko partizansko taborišče. 10. septembra je napadel grad Snežnik, Kozarišče, Šmarato in Šmareški vrh. Partizanske žrtve so vsekakor bile, vendar so težko določljive zaradi vpletenosti različnih enot na obeh straneh. Sam ni imel izgub, le eden se je po nesreči obstrelil. Skupno je ujel 4 partizane²⁵⁶ (Borivoj Lah 1990: 258; Zbornik VI/16, dok.št.88). Od 14. do 17. septembra je bil angažiran proti enotam 31. divizije na področju Dolomitov predvsem na področju Gore in v rajonu Razpotje-Govejk. Žrtve je imela predvsem Prešernova brigada, vendar je težko določiti ali je vse povzročil ravno II. bataljon. Vsekakor je 14. septembra brigada imela 2 mrtva in 4 ranjene. Sam je v celotni akciji imel 2 ranjena, 4 nasprotnike pa je ujel, od teh je 1 ustrelil zaradi poskusa bega²⁵⁷ (Zbornik VI/16, dok.št.45; Petelin 1980: 428). Od 21. do 22. septembra se je v sklopu širše akcije spopadal z IX. brigado na območju Koščake-Pikovnik in nato pri Sv.Vidu. Nato se je združil s bojno skupino »Schumacher« in prodiral naprej proti Krvavi peči. IX. brigada je imela 2 mrtva in 5 ranjenih. Sam je imel 3 ranjene, zajel je 7 ujetnikov²⁵⁸ (Zbornik VI/16, dok.št.118). 27. septembra je sodeloval pri obkolitvi partizanov, ki so porušili Štampetov most. Zasedel je zaporno črto Begunje pri Cerknici-Topol-Ponikve-Hribarjevo-Šivče in se povezal z bojno skupni »Schmitz«. 29. 09. se je premaknil na črto Stražišče – Gornje Otave – Koščaki. V Otavah so domobranci celo obkolili stavbo, kjer je bil del štaba VII. korpusa in ubili/ranili nekaj članov. 30. septembra je pregledoval območje. Sami so v tem času imeli le 2 ranjena, ujeli so 15 nasprotnikov. Skupne žrtve partizanov je težko določiti zaradi različnih vpletenih enot na obeh straneh, vsekakor pa so bile veliko večje kot domobranske (Borivoj Lah 1990: 272, 275-276; Zbornik VI/16, dok.št.144). V septembru je bataljon imel skupno 13 ranjenih

²⁵⁵ ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 06. 09. 1944

²⁵⁶ ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 20. 09. 1944; t.e. 64 (stara št), mapa I, a.e.353, dok.št.32749

²⁵⁷ ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 23. 09. 1944; t.e. 64 (stara št), mapa I, a.e.353, dok.št.32752

²⁵⁸ ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 22. 09. 1944

in nič mrtvih.²⁵⁹ Od 8. do 11. oktobra je v okviru bojne skupine »Christl« sodeloval skupaj z deli 188. gorske divizije v ofenzivni akciji v Loški dolini. Bojeval se je z X. brigado pri Radleku in Novi vasi, slednja je imela 2 ranjena, med drugim pa tudi z IX. brigado, udarno četo 18. divizije in NO. Sam je imel 4 ranjene, ujel pa je 6 partizanov²⁶⁰ (Borivoj Lah 1990: 280; Zbornik VI/16, dok.št.115; VI/17, dok.št.13). 10. 10. se je na Rakeku poškodoval 1 mož, ki je moral v bolnico.²⁶¹ V času od 16.-21. oktobra je sodeloval ob napadu v Suho krajino. Z vlakom je bil pripeljan do Grosuplja, nato pa je pot nadaljeval peš in 17. oktobra zjutraj v Korinju povsem razbil en bataljon VIII. brigade Fran Levstik, kar bom predstavil v posebnem podpoglavju. 19. in 20. oktobra se je spopadal z VIII. brigado pri Laščah in bataljonom VDV pri Visejcu, nato pa še z X. brigado. Partizanske žrtve so težko določljive. Sam je imel v celotnem času 1 mrtvega, 3 ranjene in 1 pogrešanega. 13 nasprotnikov naj bi tudi ujel (Zbornik VI/17, dok.št.120; Borivoj Lah 1990: 292-293). Sodeloval naj bi tudi v akciji, ki je trajala od 20.-23. oktobra v Loški dolini, najbrž samo zadnji dan.²⁶² 26. oktobra je odšel v Male Lašče, kjer je ostal do 28. 10. Pred tem je 26. 10. verjetno mučil in ubil 6 aktivistov OF iz Vrhnik in okolice. 28.10. je odšel v Grosuplje, kjer je ostal do 3. novembra, nato pa se je vrnil na Rakek. 1 partizana je ujel²⁶³ (Zbornik VI/17, dok.št.53; Guštin in Premk 2004: 238). V oktobru (do 27. v mesecu) je bataljon imel 1 mrtvega in 7 ranjenih.²⁶⁴ Od 6.-7. novembra so bile odposlane izvidnice, ki so imele manjši spopad s partizani. Bataljon ni imel žrtev. V Grahovem so morda oni pobili 3 aktiviste OF in 3 partizane²⁶⁵ (Guštin in Premk 2004: 241). 8. novembra je odšel v Grosuplje, nato pa se 09. 11. na Rebri spopadel s VI. brigado Slavka Šlandra in ji prizadejal 1 mrtvega, 4 ranjene in 1 pogrešanega. Na Rakek se je vrnil 11. 11. Sam je imel 1 mrtvega in 1 ranjenega²⁶⁶ (Zbornik VI/17, dok.št.77). Od 14.-17. novembra je sledil vpad v Belo krajino, kjer je II. bataljon imel verjetno največje izgube v celotni vojni, polovico na račun pomote, ko se je pri naselju Miklarji spopadel

²⁵⁹ Navedeni podatek se ujema s podatki, ki so navedeni ob posameznih akcijah za mesec september. (ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa III, a.e.433, dok. z oznako zaupno 447 z dne 06. 10. 1944; t.e. 285 (stara št), mapa III, a.e.286, dok.št.30087)

²⁶⁰ ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa III, a.e.433, dnevno poročilo z dne 14. 10. 1944

²⁶¹ ARS II, fond AS 1877, t.e. 280 (stara št), mapa IV, a.e.429, oktober 1944

²⁶² ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-3/a-k, dok. i-17: situacijsko poročilo z dne 25. 10. 1944

²⁶³ ARS II, fond AS 1877, t.e. 280 (stara št), mapa IV, a.e.429, dok. zaupno 556 z dne 05. 11. 1944

²⁶⁴ Podatek se ujema z navedbami v akcijskih poročilih za mesec oktober. (ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa III, a.e.433, dok. z oznako zaupno 487 z dne 27. 10. 1944; t.e. 43 (stara št), mapa II, a.e.166, dok.št.23991)

²⁶⁵ ARS II, fond AS 1877, t.e. 280 (stara št), mapa IV, a.e.429, dok. zaupno 517 z dne 09. 11. 1944; t.e. 281 (stara št), mapa III, a.e.433, dnevno poročilo z dne 13. 11. 1944

²⁶⁶ ARS II, fond AS 1877, t.e. 280 (stara št), mapa IV, a.e.429, dok. zaupno 557 z dne 12. 11. 1944

s kolono stotnika Schumacherja - I. in IV. bataljon ter podčastniška šola iz Stične. Tako je bilo 10 mrtvih in 13 ranjenih domobrancev iz I. in IV. bataljona ter več mrtvih in ranjenih Nemcev iz podčastniške šole. Sam je imel 5 mrtvih in 6 ranjenih. Poleg tega se je nekajkrat spopadel s partizani in sicer z Belokranjskim odredom, Dopolnilnim bataljonom VII. korpusa, VIII. brigado, udarno četo 18. divizije, morda pa tudi z delom častniške (oficirske) šole. Skupno je proti njim imel 10 mrtvih in 2 ranjena, partizani pa so imeli najmanj 14 padlih, 17 ranjenih in 19 pogrešanih²⁶⁷ (Zbornik VI/17, dok.št.63, 68, 82, 133-135; Borivoj Lah 1990: 304-305; Perovšek-Pelko 1968: 124). 23/24. novembra je bil, skupaj z dokaj velikimi okrepitvami iz vrst posadnih čet, poslan proti Ložu, kjer se je spopadal z NO. Ta je imel 4 ranjene, sam pa je imel 1 ranjenega²⁶⁸ (Zbornik VI/17, dok.št.81). Od 28. 11. do 01. 12. je bil poslan na sektor Grosuplje-Korinj-Videm, vendar ni prišel v stik s partizani²⁶⁹ (Zbornik VI/17, dok.št.116). 5. decembra je odšel v smer Bloške planote in se spopadel z NO. Ujel je 1 terenka, sam ni imel izgub²⁷⁰ (Zbornik VI/18, dok.št.38). 08. 12. je prodiral proti Radleku, Blokam in Studencu na Blokah. Nekajkrat se je spopadel z NO. Vrnil se je 09. 12. Sam ni imel izgub, ujel je 1 partizana in 2 terenca, partizani pa poročajo o nekaj pogrešanih²⁷¹ (Zbornik VI/17, dok.št.103). 14. decembra se je najbrž spopadel z NO pri Blokah. NO je imel 2 ranjena (Zbornik VI/17, dok.št.118). 18. decembra so se patrolje 47. čete pri Radleku spopadle z NO in mu prizadejale 1 mrtvega in 1 ranjenega. V Grahovem so tudi našli položene mine. Ista četa se je z NO spopadla tudi 21. decembra blizu Bloških polic in mu zadala 1 mrtvega in 3 ranjene. Sam v obeh akcijah ni imel izgub²⁷² (Zbornik VI/18, dok.št.38). Do konca decembra se zaradi selitve najbrž ni nikjer spopadal, saj tudi poročil o tem ni. Skupno je v mesecu decembru imel samo 2 ranjena in nič mrtvih.²⁷³ V januarju in februarju je bataljon izvajal pogoste izpade na Notranjsko in sicer v Loško dolino in proti Bloški planoti. Namen naj bi bil le kontrola terena in zavarovanje proge Postojna-Ljubljana

²⁶⁷ Iz poročila 2. težke čete je razvidno, da so ujeli tudi 1 ranjenega partizana, ki jim je povedal za vsa skladišča v Dobliču. V skupnem poročilu bataljona nato ni navedeno, da bi bil kdo ujet, čeprav je to bataljon vedno navajal, četudi je bil ujet samo 1. Partizan je bil najbrž ustreljen. (glej ARS II, fond AS 1877, t.e. 64 (stara št), mapa II, a.e.354, dok.št.32806); Poročilo VII. korpusa je zelo pretiravalo pri navedbah žrtev za domobranski II. bataljon, saj so zapisali, da je bil bataljon prepolovljen (glej Zbornik VI/17, dok.št.69).

²⁶⁸ ARS II, fond AS 1877, t.e. 280 (stara št), mapa IV, a.e.429, dok. zaupno 566 z dne 25. 11. 1944

²⁶⁹ ARS II, fond AS 1877, t.e. 280 (stara št), mapa IV, a.e.429, dok. zaupno 585 z dne 02. 12. 1944

²⁷⁰ ARS II, fond AS 1877, t.e. 280 (stara št), mapa IV, a.e.429, dok. zaupno 587 z dne 06. 12. 1944

²⁷¹ ARS II, fond AS 1877, t.e. 280 (stara št), mapa IV, a.e.429, dok. zaupno 594 z dne 10. 12. 1944

²⁷² ARS II, fond AS 1877, t.e. 280 (stara št), mapa IV, a.e.429, dok. zaupno 616 z dne 18. 12. 1944 in zaupno 628 z dne 21. 12. 1944

²⁷³ Podatek se ujema s podatki akcijskih poročil za mesec december. (ARS II, fond AS 1877, t.e. 25 (stara št), mapa V, a.e.68, dok.št.14160)

(Zbornik VI/18, dok.št.124; VI/19, dok.št.2). 5. januarja je bataljon napadel NO blizu Gline. NO je imel 8 mrtvih, 4 ujete in 10 pogrešanih (Zbornik VI/18, dok.št.88). 47. četa je z deli 2. težke čete 14. 01. napadla 1. in 3. četo NO pri Sv. Ani na Ravni gori, ki sta imeli po prvih podatkih 15 mrtvih, 16 ranjenih in 1 ujetega, nato pa je bilo ugotovljeno da je padlo ali bilo postreljenih 16 partizanov, 10 pa je bilo ujetih²⁷⁴ (Zbornik VI/18, dok.št.88; Guštin in Premk 2004: 258-270). 25. januarja je bataljon preiskoval širše območje Blok, dan kasneje pa je pluzil ceste. Uničil je eno skladišče streliva²⁷⁵ (Zbornik VI/18, dok.št.125). V času 8.-10. februarja sta bili angažirani dve četi. Pri Metljah so ubili 3 partizane NO in 1 ranili, nato pa na različnih lokacijah še 7, poleg tega so ujeli tudi 6 deklet, domnevno članic TV 18, ki so jo uničili. Izkazalo se je, da so to bile civilistke, ki so bežale in vasi na Blokah. Kasneje so 5 deklet ustrelili, 1 pa je umrla že prej zaradi ran. Sami so imeli 1 ranjenega²⁷⁶ (Zbornik VI/18, dok.št.125; Guštin in Premk 2004: 273). 13. 02. se je utrjeval v Cerknici.²⁷⁷ 14. februarja je bil bombardiran Rakek, kjer je bila med drugim poškodovana ambulanta II. bataljona.²⁷⁸ Od 16. do 18. februarja so se deli bataljona nahajali na sektorju Bloške planote, kjer so varovali nemški štab za določitev utrdbene črte, hkrati pa izvajali izvidništvo. Spopadli so se z NO in mu zadali 1 mrtvega in 1 ranjenega. Sami so imeli 1 ranjenega²⁷⁹ (Zbornik VI/19, dok.št.2). Podobno je bilo v času od 25. februarja do 1. marca, ko se je v moči 511 mož podal na področje Nove vasi, Prezida, Babnega polja in Loškega potoka, kjer se je večkrat spopadel s partizani, na primer 27. 02. z NO. Sam je imel 2 ranjena²⁸⁰ (Zbornik VI/18, dok.št.125; VI/19, dok.št.2). 5. in 6. marca je poveljnik določil po en vod iz vsake čete, za t.i. prosti lov. NO je imel 1 mrtvega 2 ranjenega, sam ni imel izgub. Ob tem tudi trdi, da je 3 ujel, NO je pogrešal 2 moža.²⁸¹ Enako nalogo je imelo 403 mož od 12. 03. do 15. 03. v rajonu Babnega polja. NO je imel 4 mrtve, 3 ujete in 5 pogrešanih. 14. 03. naj bi v hiši

²⁷⁴ Domobranksko poročilo sicer govori o 16 ujetih. (ARS II, fond AS 1877, t.e. 57 (stara št), mapa I, a.e.284, dok.št.29921) Dejansko ujetih pa je bilo 10, ker so preostale ustrelili na licu mesta. (Guštin in Premk 2004: 258-270)

²⁷⁵ ARS II, fond AS 1877, t.e. 280 (stara št), mapa IV, a.e.429, dnevno poročilo z dne 27. 01. 1944

²⁷⁶ ARS II, fond AS 1877, t.e. 280 (stara št), mapa IV, a.e.429, poročilo o akciji z dne 12. 02. 1945 (zaup.75)

²⁷⁷ ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa IV, a.e.434, dnevno poročilo z dne 14. 02. 1945

²⁷⁸ Ta je bila v stavbi takratne Ljubljanske kreditne banke. Sicer je bilo na Rakeku nekaj domobrancev mrtvih in ranjenih, vendar poročilo ne navaja, ali so bili člani II. bataljona ali pa posadnih čet z Rakeka. (ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa IV, a.e.434, dnevno poročilo z dne 16. 02. 1945)

²⁷⁹ ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa IV, a.e.434, dnevno poročilo z dne 20. 02. 1945

²⁸⁰ ARS II, fond AS 1877, t.e. 280 (stara št), mapa IV, a.e.429, poročilo o akciji z dne 01. 03. 1945 (zaup.119)

²⁸¹ ARS II, fond AS 1877, t.e. 280 (stara št), mapa IV, a.e.429, poročilo o akciji z dne 07. 03. 1945 (zaup.125)

na Babnem polju ubili 5 partizanov oziroma kurirjev TV 18. Sami so imeli v celotni akciji 1 padlega, ujeli pa naj bi skupno 9 partizanov²⁸² (Zbornik VI/19, dok.št.40, 55). V času od 19. marca do 5. aprila je bil bataljon angažiran proti enotam IX. korpusa in sicer v sklopu bojne skupine »Dippelhofer«, kasneje pa tudi »Krumme«. Sam ni imel izgub, medtem ko je ujel 8 nasprotnikov, navaja pa tudi nekaj mrtvih, kar pa je težko določiti (Zbornik VI/19, dok.št.67,174). Manjši deli bataljona so se praktično vso prvo polovico aprila spopadali z ostrostrelskimi skupinami NO, obe strani pa sta imeli žrtve (Guštin in Premk 2004: 282-283). 10. aprila se je spopadel z NO v Loški dolini, kjer je NO imel 3 mrtve, bataljon pa 1 ranjenega, 1 partizana naj bi tudi ujel²⁸³ (Zbornik VI/19, dok.št.71). 15. aprila je bil bataljon z okrog 400 možmi premeščen v Kočevje ter takoj nato na položaje v Starem logu (Zbornik VI/19, dok.št.72). 20. aprila se je bataljon umaknil z Male gore in bil skupaj s I. bataljonom in večjim številom tankov premeščen v rajon Podhoste, kjer je imel nalogo bojno delovati proti Beli krajini (Zbornik VI/19, dok.št.78). 25. aprila je krenil proti Globodolu in prečesaval teren. Tega dne je težka četa oziroma 5. četa imela 1 padlega in 6 ranjenih.²⁸⁴ Nato je bil najbrž s tovornjaki prepeljan na Notranjsko, kjer se je 27.-30. aprila udeležil bojev v rajonu Starega trga pri Ložu, skupaj z bojno skupino »Tatalović« Srbskega prostovoljnega korpusa. 8. maja naj bi se nahajal pri Iški (Zbornik VI/19, dok.št.146, 180, 181). Bataljon nato zasledimo le še pri prebitju zapore na boroveljskem mostu 10. maja, kjer je igral ključno vlogo, imel naj bi tudi pomoč nemškega težkega orožja. Bračičeva brigada in Koroški odred sta imela velike izgube, domobranci pa naj bi kruto ravnali tudi z njihovimi ranjenci – med drugim naj bi veliko ranjenih pometali v reko. Kasneje so bili pripadniki bataljona vrnjeni v Jugoslavijo (najbrž 30. 05. 1945), kjer so jih za kratko namestili v Teharjah, nato pa praktično v celoti pobili. Poveljniku Vuku Rupniku se je uspelo izogniti izročitvi in je nato emigriral v Argentino (Mlakar 2003: 487, 509; Klanjšček 1999: 464; Kladnik 2006: 31).

4.3.2.5. Izgube II. bataljona SD

Natančnih skupnih podatkov o žrtvah bataljona žal ni, obstaja le nekaj mesečnih poročil. Skupno je v letu dni obstoja imel zagotovo 26 mrtvih in 77 ranjenih ter nekaj poškodovanih zaradi nesreč v postojanki. Natančni podatki obstajajo samo za

²⁸² ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa IV, a.e.434, dnevno poročilo z dne 16. 03. 1945

²⁸³ ARS II, fond AS 1877, t.e. 280 (stara št), mapa IV, a.e.429, poročilo o akciji z dne 10. 04. 1945 (zaup.180)

²⁸⁴ ARS II, fond AS 1877, t.e. 64 (stara št), mapa VI, a.e.363, dok.št.33193

mesece september, oktober in december 1944, saj sem za te mesece našel mesečna poročila. Najbrž so žrtve bolj ali manj znane tudi za meseca avgust in november 1944, žal pa primanjkuje poročil za mesece junij in julij 1944, ter nato za vseh pet mesecev leta 1945. Najhujše žrtve je utrpel meseca novembra 1944, ko je imel najmanj 16 padlih in 10 ranjenih, najmanjše pa decembra 1944, ko je imel le 2 ranjena.

4.3.2.6. Ocena »Rupnikovega« bataljona v virih

V partizanskih poročilih je, zaradi nenehnih bojev po Dolenjski in Notranjski, razumljivo veliko navedb o domobranskih bataljonih, čeprav so ponavadi bolj splošna in ne tako zelo konkretna za posamezen bataljon. Razen enega poročila, prav posebnih in zanimivih poročil o samem »Rupnikovem« bataljonu nisem našel. Poročila se namreč ne ukvarjajo toliko z ocenjevanjem bataljona, temveč bolj s splošnimi zadevami – čas izpadov iz postojanke, moč enote, delovanje na terenu ipd. Zato sem se odločil, da poskušam najti bolj zanimiva poročila o »udarnih« bataljonih na sploh, ki pa so seveda veljala tudi za »Rupnikov« bataljon.

Prvo takšno poročilo je iz avgusta 1944, ki kaže, kako zmotno je partizanska stran ocenjevala te domobranske bataljone. V njem so namreč zapisali, da niso resna nevarnost, da pa lahko zadajo nepotrebne žrtve. Ob tem so se zavedali, da imajo mlajše moštvo, z navedbo, da je le po 300 mož v bataljonu, pa so za 50% podcenili številčnost. Opazili so tudi, da sta aktivna bolj ali manj le dva bataljona, pričakovali pa so njihovo hitro utrujenost. Prav tako so zapisali, da ne gre za elitne vojake, temveč da so vsi dotedanji uspehi le plod taktike, ki naj bi obsegala prikrito premikanje, nepričakovane napade, razne trike, ob tem pa naj bi imela dobro relejno obveščevalno službo. Navedli so tudi njihove pomanjkljivosti in sicer maloštevilnost, da nimajo pravega zavarovanja, da se ob napadih nahajajo globoko na partizanskem ozemlju, da ne morejo zdržati daljše borbe, da ne morejo računati na pomoč ter da morajo ranjence in mrtve nositi daleč do svojih matičnih baz (Zbornik VI/15, dok.št.71). Sam osebno podobnega in tako podcenjujočega poročila v kasnejšem obdobju do konca leta 1944 nisem več našel, kar je najbrž razumljivo, če upoštevamo številne hude poraze partizanskih enot, ki so, najbrž tudi zaradi takšnih »ugotovitev«, bile manj pripravljene in se izkazale za zelo naivne ter tako imele na stotine mrtvih, ranjenih in ujetih. Še več, ti bataljoni so spodbudili partizansko

vodstvo, da je pričelo razmišljati o protiukrepih, tako v smislu spremenjenih postopkov in pravil kot tudi z osnovanjem udarnih čet/jurišnih bataljonov, ki so bili nekakšna kopija med drugim tudi teh domobranskih bataljonov, o čemer sem pisal v poglavju o udarnih četah. To poročilo sem izpostavil kot ponazoritev zmotne percepcije partizanske strani, ki se je streznila šele proti koncu leta 1944, po mojem mišljenju pa zaradi slabše kvalitete vojaškega kadra spada bolj v sfero ideološkega spopada in propagande, kar pa je nekaterim enotam morda zelo škodovalo, saj so morale same na boleč način spoznati, da so tovrstne navedbe docela napačne.

Da je to res, dokazuje dokument z dne 30. november, kjer pa so v obveščevalnem oddelku GŠ NOV in POS že nekoliko spremenili mnenje ter domobranske bataljone primerjali z nemškimi SS policijskimi enotami. Navedeno je, da so v nekaterih primerih celo boljši in da so to enote, s katerimi bodo imeli partizani še opraviti.²⁸⁵ Zato predlagajo, da morajo vsi napori iti v smer, da se ti bataljoni uničijo ali vsaj ohromijo, saj naj bi bil to ključ za uničenje domobranstva kot celote. Posadne čete naj bi se v tem primeru razšle kot v primeru MVAC ob kapitulaciji Italije (Zbornik VI/17, dok.št.83).

Naslednji takšen dokument je iz začetka leta 1945, ko pa se je že poznala utrujenost domobranskih bataljonov, ki so doživeli tudi nekaj porazov, vendar še zdaleč ne tako velikih kot v pol leta nekatere partizanske enote. Poleg tega so partizanske enote postale veliko bolj pozorne nanje in se tudi bolje pripravile. V poročilu obveščevalnega oddelka GŠ NOV in POS tako ugotavljajo, da se je aktivnost bataljonov zmanjšala ter da niso več »udarna sila, kakor so bili pred približno pol leta.« (Zbornik VI/18, dok.št.27) Pri tem so pravzaprav vendarle posredno priznali, da so neko nevarnost pred tem vendarle predstavljali, čeprav je več kot jasno, da je imel VII. korpus na Dolenjskem in Notranjskem leta 1944 veliko več dela z domobranskimi bataljoni kot pa nemškimi silami. Glavni razlog k zmanjšani aktivnosti pripisujejo novim nalogam bataljonov, ki so morali varovati določene postojanke, torej so dobivali karakteristike posadnih enot. Zopet pa, na podlagi napačnih informacij,

²⁸⁵ Našel sem tudi navedbo v poročilu partizanske obveščevalne službe, da naj bi nemški polkovnik Christl iz 188. gorske divizije izjavil, da naj bi se II. bataljon oktobra v Kalu izkazal bolje kot pa SS enote. (ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-3/a-k, dok. i-17: situacijsko poročilo z dne 25. 10. 1944) Pri tem je verjetno imel v mislih ravno nemške policijske SS bataljone.

zaključijo z zmotnim prepričanjem, da se bodo bataljoni v kratkem razformirali ter da bo ostal le IV. bataljon v Šentvidu pri Stični (Zbornik VI/18, dok.št.27).

Zanimiv je tudi dokument partizanske obveščevalne službe, ki bojno vrednost enot analizira tudi skozi prizmo osebnih kvalitiet poveljnikov. Tako so opravili krajšo primerjavo II. in IV. bataljona, kjer so ugotovili, da se je IV. bataljon pod poveljstvom Dušana Meničanina povsem drugače udeleževal kot pa II. bataljon pod Vukom Rupnikom. Za »Rupnikov« bataljon so ugotovili, da prodira počasi in v skladu z vsemi taktičnimi predpisi. Tako naj bi med drugim vedno najprej zavzemal dominantne točke, nato pa se spuščal v dolino. Poveljnik je tudi žrtvoval velik del svojih sil za zavarovanje na račun udarnosti prodirajočih delov. IV. bataljon pa je bil njegovo nasprotje, saj naj bi deloval povsem »partizansko«, skorajda brez zavarovanja prostora pa naj bi prodiral globoko v zaledje. Poveljnik je tako večji pomen pripisoval sprednjim udarnim delom, ki so se pomikali brez zavarovanja, vendar so bili hitrejši, s tem pa se je tudi povečevala možnost presenečenja nasprotnika.²⁸⁶ Ta dokument pa po mojem mnenju prezentira dobro obveščevalno delo in tako daje enotam koristne informacije. Opisane karakteristike obeh poveljnikov namreč povsem ustrezajo resničnim dogodkom, opravljena primerjava pa daje zanimiv pogled na vlogo in pomen samega poveljnika pri vodenju enote. Hkrati je primerjava dragocena tudi zato, ker jasno kaže, kakšne so bile osnovne karakteristike II. bataljona oziroma kako je manevriral na terenu in koliko pozornosti je pripisoval zavarovanju. Slog Vuka Rupnika je bil namreč res nekoliko bolj previden oziroma lahko bi rekli »šablonski«, vendar je to verjetno potrebno razumeti v njegovi želji po čim manjših lastnih žrtvah.

4.3.2.7. Študija primera – borba II. bataljona SD s IV. bataljonom 8. brigade Fran Levstik

V tem podpoglavju bom analiziral borbo II. bataljona s partizani, ki je bila bržkone največja zmaga tega bataljona. Žal je podatkov zelo malo – domobranska poročila so zelo kratka in skopa, na partizanski strani pa je problem v tem, da so enoto praktično povsem sestavljali Italijani, zato konkretnih podatkov v slovenski literaturi praktično ni. Prikaz borbe zato žal ne bo tako podroben kot sta bila prikaza spopada pri drugih dveh proučevanih enotah.

²⁸⁶ AS II, fond AS 1864, t.e. 315, mapa III/2, dopisovanje z 6c IX. korpusa – prejeta b) prejete okrožnice 20. 09. 1944 – 14. 02. 1945, dok. z dne 11. 02. 1945

4.3.2.7.1. Predstavitev nasprotnika

Na partizanski strani se je boril IV. bataljon 8. brigade Fran Levstik. Enota so sestavljali večinoma samo Italijani, tudi poveljnik Mario Abram je bil Italijan, enota pa je imela tudi nekaj Slovencev. Pripadniki so bili pred tem člani italijanske brigade »Trieste«, nato pa so bili dodeljeni pod okrilje slovenskih enot, najprej IX., nato pa VII. korpusa. Našel sem 2 različni navedbi, kako naj bi nastal IV. bataljon. Član brigade Fran Levstik mi je v intervjuju povedal, da so bili kot celotni bataljon (Roma er Orfeo) brigadi dodeljeni v začetku avgusta, enako navedbo sem našel v knjigi o brigadi Fontanot²⁸⁷ (Iaksetich 1983). V drugem viru pa sem našel navedbo, da je bil IV. bataljon ustanovljen sredi septembra iz III. bataljona Notranjskega odreda in novincev iz Dopolnilnega bataljona VII. korpusa (Zbornik VI/16, dok.št.121). Ta italijanski bataljon je od 24. avgusta res bil v sestavi Notranjskega odreda (Guštin in Premk 2004: 58). Iz razpoložljivih podatkov nisem mogel natančno razbrati, koliko pripadnikov je štela partizanska enota v času spopada 17. oktobra. Vsekakor je bataljon imel 5. oktobra 204 mož na spisku, od tega 193 prisotnih. Lahko, da je kasneje moštvo še nekoliko upadlo, saj so opravili naporen pohod s področja Kočevja. 30. oktobra pa so imeli na spisku 183 ljudi, od tega 125 prisotnih. Od 58 odsotnih je bilo 38 mož pogrešanih, 13 v bolnici, 5 na šolanju, 2 pa sta dezertirala. Enota je tako morala v času spopada šteti približno 180-190 mož, torej je termin »bataljon« potrebno jemati z rezervo, saj je bila enota primerljiva kvečjemu z domobransko četo. Bataljon so kasneje premestili na področje Bele krajine, kjer je 17. decembra postal jedro brigade Fratelli Fontanot, enoti pa so bili dodeljeni tudi preostali partizani italijanske narodnosti na področju VII. korpusa (Iaksetich 1983).

V prvi polovici oktobra 1944 se je brigada nahajala na Kočevskem, od koder je nato po dolgem maršu, skupaj z celotno 18. divizijo, odšla na področje Suhe krajine. Štab divizije je bil v Hinjah, štab Levstikove brigade v Rdečem Kalu, IV. bataljon te brigade pa je bil odposlan na Korinj.²⁸⁸

4.3.2.7.2. Potek spopada

II. bataljon SD je s pomočjo letalskega izvidovanja prejel podatke o približni lokaciji partizanskih enot. 16. oktobra 1944 ob 14. uri se je bataljon v moči 374 mož z

²⁸⁷ Intervju z: Adolf Dimnik, član VIII. brigade Fran Levstik, Ljubljana 31. 07. 2008; Adolf Dimnik je bil sicer obveščevalni častnik v 8. brigadi, na dan borbe z II. bataljonom SD, pa je po spopadu odšel v izvidovanje proti Korinju, od koder so domobranci na njegovo patroljo odprli močan ogenj, tako da se je moral umakniti.

²⁸⁸ Intervju z: Adolf Dimnik, član VIII. brigade Fran Levstik, Ljubljana 31. 07. 2008

oklopnim vlakom odpeljal v Grosuplje, nato pa peš krenil proti vasi Plešivice, kjer je imel nočni odmor. 17. četa je štela 80 mož, 47. četa 109 mož, 48. četa 102 moža in 2. težka četa 83 mož. Poleg tega so bili bataljonu dodeljeni še 3 nemški radiotelegrafisti. Težka četa ni delovala samostojno, temveč je bila že v vasi Plešivce porazdeljena med ostale čete. 17. četa je dobila eno težko strojnico in en težki minomet, 47. četa je dobila 2 težki strojnici, 48. četa pa je dobila 2 težki strojnici in 1 težki minomet²⁸⁹ (Zbornik VI/17, dok.št.120).

Bataljon je znova krenil na pohod 17. oktobra med 3. in 4. uro zjutraj in sicer v smeri Luče-Krka-Podbukovje-Laze nad Krko-Korinj, ki ga je dosegel okrog 9. ure zjutraj. Tu je na Velikem Korinju, Malem Korinju in Boljevskem brdu presenetil IV. bataljon brigade Fran Levstik in ga po sorazmerno dolgi borbi odgnal iz vasi. Partizanska stran navaja, da se je bataljon neopazno približal položajem partizanov, nato pa jih silovito napadel. II. bataljon SD je napadel iz smeri sever-jug in nato z deli enot (najbrž s po eno četo na vsaki strani) takoj pričel obkoljevati. Kdaj natanko se je borba začela, mi ni uspelo ugotoviti, najbrž nekaj po 9 uri. Partizani pa so se, glede na navedbo poveljnika II. bataljona SD, morali kar dolgo upirati, saj je Vuk Rupnik zapisal, da se je borba končala ob 12-ih. Napad je partizane povsem presenetil, nato pa jih je nasprotnik še skorajda obkolil in pričel močno stiskati pol-obroč. Tako so se borci IV. bataljona znašli v navskrižnem ognju sredi naselja in postalo jim je jasno, da se ne bodo mogli dolgo upirati in čakati na pomoč. Edina rešitev, ki jim je preostala, je bil umik vseh borcev iz vasi in sicer v smeri proti zahodu in jugo-zahodu. Problem pa je nastal zaradi dejstva, da so se morali umikati preko velike čistine in so postali lahke tarče za domobrance. Enota se je tako povsem razbila, vsak posameznik pa se je reševal kot je vedel in znal. Partizansko poročilo tudi navaja, da so domobranci postavili strojnico v zvonik cerkve ter tako z njo povsem dominirali nad naseljem in okolico. Pripadniki bataljona so partizane nato zasledovali v smeri Mačkovega vrha. Poveljnik težke čete v II. bataljonu je zapisal, da se je pri zasledovanju dobro izkazalo predvsem težko orožje. Partizansko poročilo navaja, da naj bi kasneje poveljnik zbral cca 50 mož in skušal osvojiti višinsko točko nad Velikim Korinjem, vendar neuspešno. Domobranci pa v svojem poročilu navajajo, da so jih partizani ponoči 3x

²⁸⁹ ARS II, fond AS 1877, t.e. 64 (stara št), mapa I, a.e.353, dok.št.32780

napadli, vendar da so vse poskuse zavrnil²⁹⁰ (Zbornik VI/17, dok.št.120; VI/16, dok.št.121; Kiauta 1969: 583-586).

4.3.2.7.3. Izgube

II. bataljon SD je ob napadu utrpel le 1 mrtvega in 3 ranjene. Na pravo katastrofo pa so kazala prva partizanska poročila. V enem je moč najti navedbo, da je IV. bataljon imel 8 ranjenih in kar 89 pogrešanih. Nekoliko kasneje se je ta številka znižala na 80. Poveljnik domobranskega bataljona je v svoje poročilo zapisal, da je padlo 80 partizanov, 3 Italijane pa da je bataljon ujel. Kljub vsemu se je na koncu izkazalo, da partizanske izgube niso bile tako katastrofalne kot se je lahko ugibalo na podlagi prvih poročil. Po podatkih z dne 30. oktobra je 24 mož padlo, 9 je bilo ranjenih, 38 pa je bilo pogrešanih. Skupinice razpršenih borcev so se namreč pričele vračati, na koncu pa je bilo ugotovljeno, da je padlo skupno 32 partizanov, najmanj 9 pa je bilo ranjenih, čeprav mi natančnega števila ni uspelo ugotoviti. 30. oktobra so, kot že rečeno, imeli 13 mož v bolnici. Glede na domobransko poročilo, so bili 3 možje tudi ujeti. Mrtvi so bili pokopani v Ambrusu, po vojni pa so bili prekopani v Italijo v okolico Trsta²⁹¹ (Zbornik VI/17, dok.št.53 in 120; Ambrožič 1983: 586; laksetich 1983).

Poleg človeških žrtev je partizanski bataljon izgubil tudi veliko materialnih sredstev – 52 pušk, 3 težke strojnice, 6 lahkih strojnic, 1 proti-tankovsko puško in 3 mule z vso opremo za kuhanje. II. bataljon SD navaja, da je zaplenil 2 težki in 2 lahki strojnici, 1 brzostrelko, 1 protitankovsko puško in 3 mule (Zbornik VI/17, dok.št.53 in 120).

4.3.2.7.4. Analiza spopada

Že iz primerjave žrtev je evidentno, da so partizani doživeli velik poraz, pa čeprav je bila domobranska enota v tem primeru 2,2x močnejša. Razloge za poraz partizanska stran vidi v pomanjkljivi izurjenosti novincev, ki naj ne bi bili pripravljeni na tako ostre spopade. Seveda pa je bolj na mestu vprašanje, kako da partizanske straže IV. bataljona niso opazile skoraj 380 nasprotnikov, ki so jih pričeli obkoljevati. Glavno krivdo za poraz prav gotovo nosi slabo zavarovanje enote in pomanjkljivo izvidništvo. Iz drugega vira sem tudi izvedel, da se je ta enota vedla sila sproščeno ter da je razmestitev na Korinju jemala prej kot oddih, ne pa kot funkcijo prednje straže za

²⁹⁰ ARS II, fond AS 1877, t.e. 64 (stara št), mapa I, a.e.353, dok.št.32780

²⁹¹ Intervju z: Adolf Dimnik, član VIII. brigade Fran Levstik, Ljubljana 31. 07. 2008

celotno brigado na tej smeri.²⁹² II. bataljon SD je v tem primeru izkoristil napake partizanov in hitro dokazal kaj se lahko zgodi po tem, če se bataljon lahko neopazno približa na razdaljo za naskok. V normalnih okoliščinah bi kljub premoči najbrž imel nekaj težav ob primerno postavljeni obrambi partizanov, čeprav gre dvomiti, da bi jih partizani s tako majhno enoto sploh čakali. Domobranski bataljon je bil enostavno prevelik in predobro izurjen, da bi se mu ta bataljon partizanov lahko uspešno postavil po robu. Iz poročil je razbrati, da so domobranci težili k veliki hitrosti in hitremu zavzemanju dominantnih točk na terenu (bojda so imeli strojnico tudi v zvoniku). Prav tako so velik pomen pripisovali zasledovanju umikajočega nasprotnika, saj so se najbrž dobro zavedali, da je bil ravno takrat najboljši trenutek za dokončno razbitje nasprotnikove enote. Pred tem so približno enakovredno razdelili težko četo med preostale strelske čete, ki so lahko nato vse neodvisno prodirale na svojih odsekih s težkim orožjem in kasneje z le-tem tudi zasledovale partizane. Le-ti se očitno niso hoteli takoj umakniti, a vendar bi to bilo za njih v danih okoliščinah še najbolj primerno. V primeru, da bi imeli postavljeno obrambo in da bi domobrance pričakovali, potem bi bil takšen odpor smiseln. Ker pa so bili povsem presenečeni, kar so zapisali tudi v svoja poročila, pa bi bilo veliko boljše, če bi se enota takoj umaknila, saj nepripravljeni niso imeli možnosti proti odločnemu in številčnejšemu napadalcu. Prav tako ni povsem razumljiva poteza poveljnika, ki naj bi kasneje skušal s samo 50 možmi odgnati domobranski bataljon iz Korinja, kar seveda ni prineslo nikakršnega rezultata.

5. PRIMERJAVA ENOT MED SEBOJ

V tem poglavju bom enote primerjal med seboj po večih kriterijih. Poglavje sem razdelil na 2 glavna ločena sklopa: *splošno* primerjavo in primerjavo *delovanja enot na terenu*, nato pa sem dodal še posebno podpoglavje o vplivu uporabe nove taktike in elitnih enot s strani Nemcev in domobrancev na partizansko stran. V prvem sklopu bom enote primerjal po povsem splošnih kriterijih (formacija in moštvo, urjenje, oborožitev, izgube), medtem ko bom v drugem poskušal najti podobnosti in razlike v delovanju na terenu, kolikor to pač dopuščajo razpoložljivi podatki.

²⁹² Intervju z: Adolf Dimnik, član VIII. brigade Fran Levstik, Ljubljana 31. 07. 2008

5.1. SPLOŠNA PRIMERJAVA

5.1.1. Formacija in moštvo

Pri skupni primerjavi bi se uvodoma najprej dotaknil najbolj očitne razlike - *velikost enote*. Največji je bil razumljivo šolski polk divizije »Brandenburg«, ki je imel 4 bataljone in posebno težko četo, skupno okrog 2000 mož. Nato po velikosti sledita bataljona »Heine« in II. bataljon SD, pri čemer je potrebno poudariti, da je bil bataljon »Heine« vsaj za 150 mož močnejši. Najmanjša izmed vseh pa je bila seveda partizanska udarna četa 31. divizije. Velikost je pomembno determinirala značaj in delovanje enote, saj je bilo od števila mož odvisno, s kako velikimi nasprotnikovimi enotami so se lahko bojevali. Vseeno pa je iz analize bojne poti enot razvidno, da so se zelo razlikovali od običajnih enot, saj so se vse enote bojevale praviloma s številčno močnejšimi nasprotnikovimi enotami ali pa so to vsaj nekajkrat dokazale. Tu bi za zgled dal nemški bataljon »Heine«, ki je nemalokrat deloval sam proti nekaj brigadam, včasih celo proti celotni partizanski diviziji, julija 1944 pa je posredno odgnal iz Baške grape praktično celotni IX. korpus. Tudi udarna četa 31. divizije se je skorajda povsod zapletala v boje s številčno močnejšimi enotami, bodisi z Nemci, bodisi s domobranci ali pa četniki na Krasu. Četudi se je domobranski II. bataljon večino svoje bojne poti spopadal z Notranjskim odredom, pa je kar nekajkrat dokazal, da lahko brez težav napade tudi celotno partizansko brigado. Jasno pa je, da je vsaka enota tudi težila k temu, da je poskušala čim bolje izkoristiti priložnosti, ko je imela številčno prednost.

Pri primerjavi *moštva* sem ugotovil, da so se enote nekoliko razlikovale že pri rekrutiranju v enoto. Partizanska udarna četa pri tem izstopa, saj je vsaj ob formiranju šlo za izključno prostovoljce, kasneje pa so bili v enoto borci tudi odrejeni. Pri bataljonu »Heine« je šlo za klasično vojaško enoto, izurjeno za gorsko bojevanje, vojaki pa so bili v enoto vpoklicani, torej ne moremo govoriti o prostovoljnosti. Morda bi to veljalo za častniški kader, če so morda imeli možnost, da se prostovoljno prijavijo iz kake druge enote, vendar je to le domneva. Pri »Brandenburžanih« nisem mogel ugotoviti, ali je šlo za prostovoljce ali pa je šlo za vpoklicane vojake. »Brandenburžani« so sprva res bili le prostovoljci, toda izgube in trajanje vojne so prisilili nemško poveljstvo, da je pričelo vojake tudi preprosto odrejati v to enoto. Koliko je bilo enih ali drugih v tem šolskem polku, žal nisem mogel ugotoviti, na podlagi izjav Slovencev v enotah »Brandenburžanov« pa je mogoče sklepati, da je

šlo za obveznike. Tudi domobranski bataljon v osnovi ni bil baziran na prostovoljnosti, čeprav je iz posameznih poročil razvidno, da so se nekateri moške prijavili tudi kot prostovoljci. Ustanovitev bataljona je bila preprosto ukazana, za to pa so bile določene tudi posamezne čete, seveda pa so pri tem naredili veliko selekcijo in pomladitev moštva. Starost moštva je namreč bila zelo pomemben dejavnik pri delovanju enote. Vse obravnavane enote so imele mlado moštvo, torej vojake stare okrog 20 let, pri udarni četi in II. bataljonu SD sem lahko celo izračunal povprečno starost, ki je bila primerljiva. Enako kažejo tudi razpoložljivi podatki za bataljon »Heine« in šolski polk divizije »Brandenburg«, vsaj kar se tiče navadnega moštva, poveljujoči so bili razumljivo starejši. Mladost vojakov je namreč omogočala, da so enote lahko premagovale hude napore in se bojevale v hribovitem svetu.

Pri razmerju častniki/podčastniki/vojaki sem ugotovil, da so najboljše razmerje imeli pri udarni četi (10:15:85), vendar sem tudi ugotovil, da tu ni šlo za povsem klasične častnike in podčastnike, zato je to razmerje nekoliko dvomljivo kar se tiče primerljivosti kadrov z ostalimi enotami. Vendar pa to kaže, kako veliko poveljniškega kadra se je vpisalo v enoto iz brigad in da so bili zato že dokaj izkušeni. Razmerje pri bataljonu »Heine« sem izračunal sam in sicer sem iz razpoložljivih podatkov lahko ugotovil razmerje 12:70:623. Razmerje pri II. bataljonu SD je bilo avgusta 1944 13:58:552, kar kaže na približno primerljivost z bataljonom »Heine«. Podatkov za šolski polk divizije »Brandenburg« praktično ni, saj sem našel podatke le za 1 akcijo, ko so delovale 4 okrepljene čete, torej 1 okrepljeni bataljon. Razmerje je znašalo 18:106:740.

Narodnostno je bil povsem homogen le II. bataljon SD, medtem ko sem pri ostalih enotah zaznal tudi tujce. Pri bataljonu »Heine« so to bili koroški Slovenci, vendar mi ni uspelo ugotoviti v kako veliki meri. Nekaj tujcev je imela tudi udarna četa, medtem ko je bil po razpoložljivih podatkih šolski polk »Brandenburžanov« vsaj v določenih obdobjih narodnostno zelo nehomogen.

5.1.2. Rekrutacija in urjenje

Pri kriteriju urjenja lahko ugotovimo, da so si bile vse tri proti-partizanske enote v osnovi podobne, partizanska udarna četa pa je v pomembni točki odstopala. Pripadniki udarne čete namreč niso imeli dolgotrajnega skupnega urjenja, saj je četa

nastala zelo na hitro decembra 1944, praktično iz posamičnih prostovoljcev, ki so se prijavili iz brigad in drugih manjših enot 31. divizije. Urjenje je sicer potekalo, vendar je bilo veliko krajše kot pri na primer pri bataljonu »Heine« ali domobranskem udarnem bataljonu. Po vsega 10-dnevnem urjenju pa je že bila poslana v bojno akcijo. Problem, ki pa se ni izkazal za posebno perečega, je bil namreč v tem, da je bilo zaradi načina izbire moštva pripadnikom težko določiti skupno predznanje. V enoto niso bile poklicane že oblikovane kohezivne manjše enote, na primer desetine, kjer bi se borci že zelo dobro poznali, temveč so se borci v enoti morali v zelo kratkem času spoznati in se privaditi na nove poveljnike. Vseeno se je izkazalo, da je bila pravilna odločitev, da se s pomočjo sugestije divizijskega poveljstva povabi iz brigad samo najboljše, torej tiste, ki so že imeli bogate bojne izkušnje iz brigad in vojaško predznanje iz nemške vojske. Na ta način so navkljub improvizaciji dosegli, da se je enota tako hitro povezala v kohezivno celoto. Dodeljen jim je bil tudi stalni inštruktor, ki jih je nato seznanjal z najnovejšimi izsledki vojne taktike pri sovražniku in z izkušnjami gverilskega vojskovanja. Na drugi strani pa je bil na primer bataljon »Heine« ustanovljen v letu 1943 iz rekrutov in je nato nekaj mesecev lahko uril enoto ter jo še pred prihodom v Idrijo bojno preizkusil v večjih operacijah (»Traufe«, »Wolkenbruch«). Šolski polk divizije »Brandenburg« je praktično sinonim za urjenje, zato ne bi izgubljal besed, prepričan sem tudi, da so imeli najboljše vojaške inštruktorje izmed vseh obravnavanih enot. Pri II. bataljonu SD sem že v poglavju o tem bataljonu predstavil način urjenja in izpopolnjevanja enote. Pomembno je bilo, da so bile čete že pred prihodom v bataljon dlje časa kompaktne enote, kjer je moštvo skupaj opravilo temeljno vojaško usposabljanje in so delovali kot celota. Tudi tiste čete, ki so bile formirane naknadno, niso bile ustanovljene povsem na novo iz neizurjenih rekrutov, temveč so iz posadnih čet pobrali najboljše vojake in to ne posameznike, temveč že formirane enote, na primer v moči desetin. Nato je sledilo usposabljanje z nemškimi inštruktorji, v čemer se ta enota tudi razlikuje od ostalih. Kasneje je podobno kot pri udarni četi 31. divizije in šolskem polku divizije »Brandenburg« sledilo še praktično vsakodnevno urjenje znotraj enote.

5.1.3. Oborožitev

Kot je razvidno iz podatkov vsake enote, so vse enote imele dobro oborožitev, možno pa je najti nekaj razlik. Najbolj izstopa partizanska udarna četa, ki je imela povsem avtomatsko orožje, puške so nosili le ostrostrelci. Ostale proučevane enote so bile v

tem pogledu nekoliko bolj konzervativne, so pa vse imele tudi težjo oborožitev, ki pa je udarna četa ni imela. V kolikor so pravilni podatki partizanskih obveščevalcev, bi lahko rekli, da so pripadniki »Brandenburžanov« imeli večji delež avtomatskega orožja kot pa bataljon »Heine« in II. bataljon SD. Slednji je nekaj orožja tudi skrival, kar sem dokazal z nekaj poročili, šlo pa je za orožje, ki ga enota ne bi smela imeti, saj je imela predpisano število kosov posamezne vrste orožja. Orožje nemških dveh enot je bilo praviloma nemško, bataljon »Heine« je uporabljal tudi nekaj italijanskega orožja (minometi, puško-mitraljezi). Orožje II. bataljona SD je bilo skorajda povsem italijansko, edino med skritim orožjem se je našla tudi nemška in angleška oborožitev. Udarna četa je imela najmanj enotno oborožitev, saj so brzostrelke prihajale iz 3 različnih držav – Italije, Nemčije in Velike Britanije. Strojnice so bile večinoma vse angleške, imeli pa so tudi dva nemška puško-mitraljeza MG. To je botrovalo k temu, da je enoti včasih primanjkovalo streliva za določeno orožje.

5.1.4. Izgube

Primerjava žrtev posameznih enot v absolutnem smislu ni možna, saj je šlo za enote različne velikosti, kar je bilo tudi odločilno pri tem s kakšnim nasprotnikom so se bojevali in kakšne naloge so enote imele. Udarna četa je skupno imela 14 padlih (oziroma 13) in 2,5-krat toliko ranjenih, kar v primerjavi s svojimi nasprotniki ni veliko. Žal ne vemo točnega podatka koliko različnih posameznikov je služilo v enoti, saj bi tako lahko izračunali delež mrtvih v odstotkih. Pri proti-partizanskih enotah so natančne žrtve znane le za bataljon »Heine«, medtem ko podatkov za šolski polk »Brandenburžanov« ni, za II. bataljon SD pa so nepopolni. Bataljon »Heine« je imel 49 mrtvih, kar pri okoli 780 vojakih seveda ni veliko in predstavlja 6,3% izgub moštva. Toda po drugi strani je imel skoraj šestkrat toliko ranjencev, vendar kot sem že pojasnil so imeli tri kategorije za ranjene, enota pa je imela julija 1944 še vedno prek 560 vojakov. Seveda pa je pri tem potrebno upoštevati, da je deloval praktično sam proti celotnemu IX. korpusu in da je partizanom že samo z akcijo v Cerknem zadal več žrtev kot jih je imel sam v celotnem času na slovenskem ozemlju. Žal celovitih podatkov o žrtvah II. bataljona SD ni, obstajajo samo navedbe za nekaj mesecev. Tako je imel bataljon v času obstoja najmanj 26 mrtvih in 77 ranjenih, seveda pa so bile izgube nekoliko večje, saj poročil o žrtvah na primer iz leta 1945 praktično ni, prav tako ni veliko podatkov za junij in julij 1944. Vseeno pa je že iz poglavja o bojni poti bataljona bržkone razvidno, da so partizani v boju proti II. bataljonu SD imeli

veliko večje izgube. Tudi tu nimamo povsem popolnih podatkov, vseeno pa lahko trdimo, da je v boju padlo najmanj 161 nasprotnikov (ne upoštevajoč dogodkov na boroveljskem mostu in žrtev pomote pri Miklarjih), 122 pa ranjenih. Poleg tega sem lahko razbral, da je bilo 127 ujetih - partizanov, terencev, sumljivih oseb, vendar je slednji podatek lahko tudi zavajajoč, saj gre med njimi najbrž tudi za tiste, ki so bili aretirani po vaseh in so bili pravzaprav civilisti. Seveda so tudi partizanske žrtve še nekoliko večje, saj kar za nekaj spopadov, zaradi velikega števila vpletenih enot, nisem mogel določiti vseh partizanskih žrtev.

5.2. PRIMERJAVA DELOVANJA POSAMEZNIH ENOT

Zaradi različne količine in vrste razpoložljivih podatkov, žal nisem mogel opraviti direktne primerjave delovanja enot. Zato bom analiziral vsako enoto posebej in sproti opozarjal na najbolj pomembne razlike ali podobnosti. Ker podatkov o šolskem polku divizije »Brandenburg« praktično ni, ga žal izpuščam.

5.2.1. Delovanje udarne čete 31. divizije na terenu

Na začetku bi rad poudaril, da je bila enota večino časa na pohodu, zato ni imela neke svoje matične baze. Po prihodu v nov kraj oziroma zaselek, so ponavadi zasedli nekaj hiš in se nastanili. Ker se je četa ves čas selila sem ter tja, tako ni imela nekega stalnega rajona, kjer bi dodobra spoznala teren in navade sovražnika, ki se tam nahaja. To je bila zelo pomembna razlika od ostalih enot, ki jih analiziram. Ob več podatkih in boljšem poznavanju določenega terena bi lahko bolje spoznali nasprotnika in ga napadli ob ugodnem trenutku. Tako pa so bili velikokrat odvisni od obveščevalnih podatkov, ki so jih priskrbeli razni lokalni organi, bodisi civilni ali vojaški, podatki pa niso bili vedno najbolj zanesljivi. Poleg tega so, na njim tujem terenu, morali uporabljati lokalne vodnike. Pri vpadih v Dolomite sta udarni četi bila na primer dodeljena dva vodnika, ki sta dobro poznala teren, minska polja, navade in delovanje domobrancev. Enega so postavili na začetek kolone, drugega pa na začelje. Tako bi se izognili temu, da bi ostali brez nujnih vodičev, če bi četa zašla v zasedo in bi eden od vodičev padel. Enota se je na terenu večinoma prehranjevala sama, le kadar se je vrnila v štab divizije, je dobila hrano za prve dni pohoda. V enoti so namreč imeli organizirano komoro, ki jo je sestavljalo nekaj kuharjev oziroma intendantov s pomočniki. V vaseh, kjer so imeli podporo prebivalstva, s hrano ni bilo težav, drugod - na primer v Dolomitih - pa so morali hrano tudi zaseči.

Enota je veliko pozornosti namenjala varnosti. V pohodni formaciji je pred glavnino vedno hodila predhodnica, na sovražnikovem ozemlju pa so formirali tudi pobočnice, da so tako preprečili, da bi celotna četa zašla v past. Predhodnico je ponavadi sestavljala desetina z puškomitraljezom, hodila pa je približno 200 m pred glavnino. Ta je vedno hodila v enoredu s presledkom približno 5 m med vojaki. Ob izrednem primeru kot je bil na Krasu, ko jih je nasprotnik iz velike oddaljenosti obstreljeval z minometi, so to razdaljo povečali celo na 30 m. Izvidniki so bili pozimi ogrnjeni v bele plašče. Tudi pri pregledovanju objektov so vedno najprej poskrbeli za ustrezno zavarovanje. En vod je ponavadi zasedel položaje v širši okolici, sploh pa višinske točke, drugi vod je obkolil objekt, tretji pa se je lotil preiskovanja objektov in zaslišanj prebivalstva. Tudi pri prečkanju ovir so poskrbeli za varnost, najsi je bila to reka ali žične ovire - del enote je vedno varoval preostali del. Stražarska služba je bila obvezna in nekaj borcev je vedno varovalo enoto – podnevi in ponoči. Posebna patrolja je ponoči pregledovala nekoliko širše področje in tudi preverjala budnost stražarjev²⁹³ (Svetina 1977).

Enota je bila zamišljena kot enota presenečenja. To pomeni, da je bilo njeno glavno delovanje izvajanje hitrih udarov z uporabo bližinskega boja in postavljanje zased. Sploh slednje so znali postavljati zelo smelo, saj so svoje največje uspehe doživeli ravno z dobro postavljenimi zasedami, kar je bila pravzaprav izvorna partizanska taktika, hkrati pa je spominjala tudi na nemško taktiko »Jagdkommandov«. Za presenečenje sovražnika je bila zelo pomembna dobra izbira kraja napada in ureditev zaklonov ter maskiranje. Dober dokaz za to je bila borba pri Lipi, ko so napadli SS enoto divizije »Prinz Eugen«. Udarna četa si je namreč izbrala zelo nenavaden kraj za postavitve zasede, saj je Nemce pričakala na golih planjavah. V primeru, da bi bila okolica poraščena, bi bili Nemci najbrž bolj pozorni, tako pa skoraj zagotovo niso pričakovali, da bi si jih kakšna enota drznila napasti na odprtem terenu, kjer ne bi mogli prikriti zasede, ki so jo partizani tradicionalno postavljali na poraščenem ozemlju.

Prav tako je bilo pomembno, da so pred bojem še enkrat pregledali orožje in da so se dogovorili katere odseke nasprotnikovih sil bo obstreljeval posamezen vod oziroma desetina. Začetek boja je s strelom iz signalne pištole označil poveljnik, razen če je bilo povelje, da se nasprotnika spusti tako blizu, da sam opazi zasedo. To

²⁹³ Intervju z: Viktor Svetina, borec v udarni četi, Jesenice 13. 12. 2007

se je dejansko zgodilo dvakrat in to na domala istem kraju. V času borb na planoti Vojsko je enota nemških SS policistov kar dvakrat zašla v zasedo U oblike (podkev), tako da so bili najbližji SS policisti oddaljeni le 30 m. V obeh primerih sta jih pred še večjo katastrofo rešila psa, ki sta zaznala zasedo. Razporeditev v zasedi je bila odvisna od vrste zasede, števila angažiranih vodov in tudi samega terena. Desetina je bila ponavadi razporejena tako, da je bila mitralješka trojka skupaj, preostali borci pa so bili okoli v razmaku približno 5 m ali več.²⁹⁴

Pri prebojih so uporabljali taktiko točkovnega prebijanja, torej veliko koncentracijo (avtomatskega) orožja na majhnem odseku in vedno jim je uspelo prebiti obroč ali napadalno vrsto. Glavna značilnost te enote je bila namreč prav njena presenetljivo velika ognjena moč, saj se z njo ni mogla primerjati nobena druga enota. Ta velika količina avtomatskega orožja jim dajala dovolj samozavesti, da so lahko napadali tudi številčnejše nasprotnikove enote, saj so se zavedali, da bodo že s prvim uničujočim udarom svojega orožja lahko sovražnikovo enoto povsem omrtvičili in prestrašili. Potrebno je vedeti, da je med 2. svetovno vojno bila standardna oborožitev vojaka vendarle navadna puška in da je oborožitev določene enote s povsem avtomatskim orožjem predstavljalo precedens, saj se je hkrati z zavedanjem o učinkovitem dometu takratnih brzostrelk vedelo v naprej, da bo enota delovala izključno v bližinskem boju – na oddaljenosti okrog 100 m ali manj.²⁹⁵

V primeru, da so se razvili v formacijo strelcev na širšem odseku, so prodirali na približno 200 m širine. Na Krasu so proti četnikom uporabili tudi formacijo t.i. »ježa«. To pomeni, da so se nagnetli na zelo majhen prostor in se zavarovali v vse smeri.

²⁹⁴ Intervju z: Viktor Svetina, borec v udarni četi, Jesenice 13. 12. 2007

²⁹⁵ Koncept popolne oborožitve določene enote z avtomatskim orožjem so partizani najbrž povzeli po sovjetskem vzoru. Sovjeti so namreč v drugi polovici vojne pričeli celotne vojaške sestave - celo do velikosti polkov in divizij - oboroževati z brzostrelkami, predvsem z najbolj znanim modelom PPŠ 41 »špagin« (kaliber 7,62 mm TT). To jim je omogočala masovna proizvodnja preproste in poceni brzostrelke, ki je bila enostavna za uporabo in vzdrževanje (Vukčević 2006: 69). Toda pravi avtorji tega koncepta niso bili Sovjeti, temveč Finci. Ti so jim na zelo boleč način demonstrirali prednosti tega novega pristopa. Finci so namreč kot prvi celotne taktične enote opremili z brzostrelkami in to celo lastne proizvodnje – z modelom KP/-31 »suomi«. V t.i. zimski vojni 1939/40, ko je SZ napadla Finsko, so tako finske oborožene sile imele veliko prednost kar se tiče oborožitve, SZ pa je na koncu kljub vsemu zmagala zaradi velike premoči. Vseeno pa je takrat Finska prva dokazala potencial brzostrelk, saj so finske enote izvajale prave pokole nad slabo oboroženimi pripadniki sovjetske armade. Ti so, za razliko od Fincev, svojim pehotnim četam dodajali le manjše skupinice z brzostrelkami. Finci so tako narekovali ostri bližinski boj v gozdu, kjer so brzostrelke lahko resnično prišle do izraza in hkrati izkoriščali ugoden teren, svoje pa je dodala še boljša kakovost finskega orožja, ki v ostrih zimskih razmerah ni odpovedovalo. Od 8. decembra pa do 11. januarja jim je tako uspelo uničiti 2 sovjetski diviziji, kar je Sovjete povsem ustavilo (Vukčević 2006: 68; Vukčević 2006b: 68).

Poveljstvo četniške Dinarske divizije je namreč v zadnjih dneh aprila organiziralo lokalno ofenzivo s katero so hoteli uničiti obe udarni četi IX. korpusa in brigado VDV (vojska državne varnosti). Po pokolu nad četniškim bataljonom, ki sem ga že omenil, je namreč veliko število četnikov nekajkrat obkolilo udarno četo. Ta se je skrila v goščavo in v »ježu« pričakala četniške obroče, ki so preiskovali teren. Ta odločitev je bila sicer izredno tvegana, kajti če bi četniki uporabili minomete, bi lahko povzročili ogromno žrtev. Spustili so jih na vsega 10 m, nato pa planili v prodor na širini cca 25 m in prebili vse obroče četnikov (vsaj 3). To jim je omogočilo avtomatsko orožje, saj so bile na majhnem prostoru in v boju zbliza brzostrelke velika prednost. To je bil tudi edini primer, da se je enota razbila, kajti skozi začetno vrzel, sta se rešila le dva voda, tretji pa je ostal obkoljen, zato so se borci morali prebijati sami, kar je večini uspelo – ob preboju sta padla le 2 borca. Nasprotnika je četa preslepila tako, da so se borci prebijali na kraj, kjer so napadli četniški bataljon, četniki pa so jih iskali v ravno nasprotni smeri. V primerjavi z nasprotnikom so imeli zanemarljive žrtve, saj so bile v smeri preboja celotne vrste četnikov preprosto pokošene²⁹⁶ (Svetina 1977: 510-513; 517-518; 526-527).

Velikokrat jim je pri preslepitvi nasprotnika pomagalo dejstvo, da so nekateri pripadniki (dezerterji iz nemške vojske) dobro govorili nemško in da so imeli celo nemške plašče (pri Lipi so zasegli približno 70 plaščev esesovcev) ter kape gorskih lovcev. Tako jih nasprotnik kar nekajkrat ni napadel, četudi ni pričakoval nemških enot iz smeri, od koder je prihajala udarna četa. Domobranske zasede jih kar nekajkrat niso upale napasti, saj so menile, da gre za Nemce, nemške enote v Trnovskem gozdu pa jih v času spomladanske ofenzive niso napadle niti potem, ko jih je udarna četa napadla s hitrim udarom in prodorom skozi obroč, saj so verjetno menili, da je prišlo do pomote. Podobno je bilo tudi s četniki, saj so se najmanj dvakrat umaknili s položajev, ko so se predstavili za Nemce. Tudi sicer se je poveljstvo posluževalo prijemov, ki niso bili značilni za tipično partizansko delovanje. Ko so jih domobranske enote poizkušale blokirati v Dolomitih v okolici Horjula, se je vodstvo čete odločilo, da se bodo izognili gozdnim potem in prelazom, kjer jih najverjetneje čakajo zasede ter se odločilo za pohod kar po glavni cesti, skupaj z ranjenci. Ukana je uspela, saj niso naleteli na nobenega nasprotnika, še več,

²⁹⁶ Intervju z: Viktor Svetina, borec v udarni četi, Jesenice 13. 12. 2007

poskrbeli so celo za to, da so domobranske enote pomotoma napadle enoto »Grkov«, misleč, da je to udarna četa, ki jo pričakujejo²⁹⁷ (Svetina 1977).

V virih je moč najti navedbe, da so tudi sami sebe dojemali kot elito, kar pa ni bilo vedno pozitivno, saj kot navaja Petelin, so uspehi povzročili, da je disciplina po odhodu prvega poveljnika začasno močno popustila, pripadniki pa naj bi se nekoliko prevzeli. Razloge za to vidi v slavi enote in v izjemnem položaju, ki ga je enota imela v diviziji. Vseeno dodaja, da se je stanje normaliziralo po prihodu novega poveljnika (Petelin 1985: 294).

5.2.2. Delovanje bataljona »Heine« na terenu

O značilnostih in podrobnostih bataljona ter njegovem delovanju je možno marsikaj razbrati iz originalnih poročil bataljona »Heine«, saj so na višje poveljstvo pošiljali solidna in kar natančna poročila. Analiziral sem 11 originalnih poročil.

Prva stvar, ki sem jo zasledil skozi analizo poročil bataljona je ta, da je bil bataljon skoraj vedno obvešččen o položaju nasprotnika in je nato na podlagi tega pripravil akcijo. To kaže na dobro obveščevalno službo bataljona ali dobre zveze z domobranskimi agenti, če so sodelovali z njimi. Potrebno je tudi upoštevati, da je bataljon praviloma sam zasliševal ujetnike, ki jih je zadrževal na idrijskem gradu in da je najbrž na takšen način pridobil marsikatero informacijo. Druga pomembna lastnost je bila, da je bataljon imel praviloma proste roke pri načrtovanju in izvajanju akcij, le nekajkrat pa je sodeloval še z drugimi enotami. Zanimivo pri tem je, da sem pri analizi akcij ugotovil, da so se tiste, ki jih je izvršil sam in na lastno pobudo, največkrat končale uspešno, kadar pa je bil začasno pod poveljstvom druge enote, so se akcije ponavadi izjalovile ali pa so imele majhen učinek.

Pri pohodih je nedvomno imel predhodnico, nikjer pa ni eksplicitno omenjeno, da bi imel tudi pobočnice. V primeru, da je prespal na terenu, je ponoči odpošiljal naokrog tudi patrolje, ki bi bataljon opozorile na nevarnost. Pohodi so bili ponavadi dolgi in naporni, nemalokrat tudi 10, 15 ali celo 24 urni, kar kaže na res dobro fizično pripravljenost te gorske enote. Iz poročila, ki opisuje napad na partizansko bolnico na Masori, je razbrati, da je bataljon uporabljal tudi slovenske vodiče – v poročilu jih

²⁹⁷ Intervju z: Viktor Svetina, borec v udarni četi, Jesenice 13. 12. 2007

poveljnik imenuje »V-mann« (=Vertrauensmann), kar pomeni zaupnik oziroma ovaduh. Pri tem tudi poudari, da je za čas vodenja oblekel nemško uniformo z namenom, da prikrije svojo identiteto, saj bi sicer morebitni očividci na poti verjetno bili bolj pozorni na civilista in bi ga kdo lahko kasneje prepoznal.²⁹⁸

Bataljon je pogosto ponoči opravil pot na izhodiščne položaje, kar je razvidno iz večine poročil. Na pot se je odpravljaj ponavadi okrog polnoči in se tako izognil možnosti, da bi bil opažen strani partizanskih zaupnikov in partizanske obveščevalne službe. Iz poročil je razvidno, da so bile akcije dobro pripravljene. Posamezne čete so že pred začetkom spopada morale doseči izhodiščno mesto napada in nato napasti po natančno določeni smeri, saj so čete imele navodila točno katere kote morajo doseči, kje postavljati zaporni ogenj ipd. Veliko dela je bilo tako opravljeno že s tem, da so na rajon izhodišča napada dospeli neopazno in so tako lahko hitro izvedli napad na partizane, ki pa so imeli tako zelo omejen čas za reagiranje, kot se je izkazalo na primer na Ledinah aprila 1944.

Bataljon je bil izrazito ofenzivna enota, saj je ponavadi imel nalogo zasesti nek kraj ali pomembne višinske točke ter od tam prepoditi ali uničiti partizanske enote. Sploh višinske točke so bile ključne v vseh napadih, saj so bile prvi cilj napada, kar je razvidno iz vseh poročil. Vseeno pa so znali kritično presoditi, kdaj je napad možen in kdaj ne – v enem izmed poročil tako lahko najdemo navedbo, da niso hoteli napasti dobro utrjenih višinskih točk, do katerih je vodila le gola planjava in kjer bi tako bilo pričakovati velike žrtve. Pri napadih na točno določen cilj so ponavadi uporabljali taktiko napada z večih strani oziroma so težili k temu, da bi nasprotnika tudi obkolili. Praktično iz vseh poročil sem razbral, da so vedno dosegli svoj cilj, le na Oblakovem vrhu, kjer se je na težkem terenu spopadel z dvema brigadama, je moral popustiti in si izbrati drugo pot za vrnitev v Idrijo. Pri napadih so bile posamezne bojne skupine samostojne in v primeru, da so trčile ob močne obrambne položaje nasprotnika, je veljalo načelo samoiniciativnosti posameznih bojnih skupin ali njihovih delov, ki so skušali prebiti obrambo in napraviti vrzel za druge dele bataljona. Napadalne enote so takoj krenile v obkoljevalni manever in skušale partizanom udariti v bok ali hrbet.

²⁹⁸ AVIB fond Nemški arhiv, mapa 15, dok. 48/4 (kopijo hrani dr.Boris Mlakar). Očitno se je vseeno izvedelo, kdo je vodil Nemce, saj kronika kraja Krnice navaja, da je bil izdajalec domačin Medved Franc. (Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota v Idriji, fond: Občinski odbor ZB NOV Idrija, IDR 67, t.e.2, mapa Kronika NOB Idrijske Krnice, str 7; ARS II, fond AS 1827 KUZOP, t.e.27, mapa I/5 Krnice, dokument z oznako 122)

Vendar je potrebno poudariti, da je tu šlo za zelo hitre obkoljevalne napade in ne za počasne in okorne obkolitvene manevre kot v času večjih nemških ofenziv. Kot je razvidno iz poročil, so se močno zanašali na moč težkih in lahkih strojnic ter podporo minometov. Prav tako je razbrati, da so uporabljali kleščni manever stiskanja nasprotnika na majhen prostor ter ga na takšen način poizkušali uničiti. Izvajali so tudi nasilno izvidovanje, torej delovanje z manjšim delom bataljona, da so preverili kako informacijo ali zbirali podatke za načrtovanje bodočih akcij.

Bataljon je bil le malokrat v defenzivi. Za tovrstno delovanje bi lahko šteli borbo dela 1. čete v obrambi Spodnje Idrije in pa obrambo ob protinapadih partizanov v času akcij. Kot najbolj učinkovito sredstvo v svojih poročilih bataljon navaja koncentričen ogenj avtomatskega orožja, ki naj bi po poročilih bataljona vedno zaustavil partizane. Nisem pa našel podatka, da bi postavljali zasede in tako čakali partizane. Po zasedbi določenega kraja so pričeli z drugo fazo nalog, ki so ponavadi obsegale temeljito čiščenje kraja, preiskava hiš, iskanje skladišč v samem kraju in okolici ter zasliševanje prebivalstva vse v zvezi s partizani. Nemalokrat so se vračali tudi z velikim bojnim plenom v obliki orožja in različne opreme.

Kot sem že omenil pri analizi oborožitve, bataljon ni imel topov ali težkih minometov. Vendar pa je iz dveh poročil razvidno, da so za dve akciji dobili pomoč iz 19. SS policijskega polka in 139. rezervnega gorskega polka v obliki jurišnih ter pehotnih topov. S seboj so jih vzeli z namenom, da bi rušili odporne točke, kjer se partizani ne bi hoteli umakniti. Dejansko v enem izmed poročil potrdijo, da so bili topovi v tisti akciji odločilni, ker so lomili vsakršen odpor. V eni izmed akcij so bili bataljonu pridodani tudi pionirji, ki so popravljali ceste in odstranjevali prepreke za topove. Kot je razvidno iz ohranjenih poročil je bataljon v najmanj dveh akcijah uporabljal tudi radijske zveze, čemur so v bataljonu pripisovali velik pomen, pravzaprav v enem izmed dveh poročil poveljnik tako zatrdi, da so radijske postaje nujnost. Na ta način so se tako lahko res dobro uskladili in izboljšali poveljevanje.

Iz poročil je tudi razbrati, da je bataljon dobro opazoval tudi partizansko stran. Avtor poročil tako večkrat pohvali brezhibno urejene obrambne položaje partizanov, vendar hkrati navede tudi, da so partizani dobri samo v obrambi, v premiku pa slabi. Ob naraščanju lastnih žrtev (od marca 1944 naprej) so to opravičevali s tem, da naj bi partizani močno izboljšali bojevanje in da ne odpirajo več ognja na 1500 m (najbrž

pretiravanje, op.p) kot prej, temveč na veliko manjši razdalji. Prav tako avtor poročil trdi, da partizani uporabljajo ruska pravila bojevanja in da imajo ruske inštruktorje. Tako naj bi imeli čvrsto in taktično dobro vodstvo obrambe, način utrjevanja pa naj bi bil povsem ruski. Tovrstne navedbe si sam razlagam z dejstvom, da so do takšnega zaključka najbrž prišli po več ostrih bojih z Bazoviško brigado, kjer so res imeli poseben bataljon nekdanjih sovjetskih vojakov, ki so dezertirali iz nemške vojske. Prav tako so Nemci spremljali tudi oborožitev partizanov. V enem izmed poročil so tako navedli, da se je oborožitev partizanov močno izboljšala in da uporabljajo veliko angleškega orožja. Opazovali so celo naboje, saj so v poročilu navedli, da partizani uporabljajo italijanske eksplozivne naboje, podobne nemškim B nabojem in da uporabljajo tudi dum-dum naboje.

V zadnjih točkah poročil bataljon, poleg izkušenj z nasprotnikom, navaja kaj bi bilo potrebno storiti v prihodnosti, da bi izboljšali bojne uspehe. Med drugim tako ugotavlja, da je potrebna večja hitrost, kar pa bi lahko dosegli le z manjšimi silami, ki pa morajo razpolagati z močnejšim orožjem. Poleg tega naj bi se bilo med akcijo nujno zavarovati tudi navzven in tako preprečiti, da bi določene enote prišle na pomoč tistim, ki jih obkoljujejo. To se je zgodilo na Ledinah, ko je Bazoviška brigada nepričakovano napadla bataljon, ki je moral odstopiti od popolnega uničenja obkoljenih v obroču.

Vojaki so bili zelo brezkompromisni, kar je razvidno iz večih dejanj. Pri napadu na Cerčno na primer so iz neposredne bližine pobili ranjence na griču Brdce, nekatere so celo prebodli z bajoneti, kar sem že napisal. Med padlimi je bilo tudi 8 žensk, najmanj 2 sta bili ubiti iz neposredne bližine. Tudi ko so napadli partizansko bolnico na Masori, niso imeli pomislekov in so pobili 7 mož, saj so menili, da gre za osebe bolnice, čeprav v resnici večina to ni bila. Kurirki, ki je bila pri tem napadu ujeta, so celo z bajonetom prebodli uho in jo nato ubili.²⁹⁹ Ob napadu na 30. divizijo so v Spodnjem Vrsniku presenetili partizane, najbrž Kosovelove brigade, ki so spali v hlevu. Na vhod hleva so usmerili ogenj, da nihče ni mogel pobegniti, nato pa so zažgali hlev, vsi partizani pa so se zato zadušili ali pa so živi zgoreli, kar so Nemci

²⁹⁹ Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota v Idriji, fond: Občinski odbor ZB NOV Idrija, IDR 67, t.e.2, mapa Kronika NOB Idrijske Krnice, str. 7

mirno zapisali tudi v svoje poročilo.³⁰⁰ (Zbornik VI/12, dok.št.151) Še bolj pa so zanimivi podatki, ki sem jih našel v fondu KUZOP. V njem sem namreč našel skupno 320 prijav domačinov o zločinih, ki naj bi jih zagrešil bataljon »Heine«. Podatke sem zbral in analiziral. Poudarjam da gre za analizo prijav, ne morem pa z vso gotovostjo trditi, da so vse navedbe pravilne.³⁰¹

Prva prijava *rekvizicije* oziroma *ropa* je z dne 2. 11. 1943 v Spodnji Idriji, zadnja pa iz istega kraja z dne 26. 07. 1944. Vsega skupaj je v okrožjih Cerkljeva in Idrija kar 195 tovrstnih prijav. Iz tabele 5.1. je več kot očitno razvidno, da se je največ ropov zgodilo aprila 1944, pri čemer največji delež pripada času velike ofenzive v okolici Cerknega (11.-21. april). Največ ropov je bilo 14. 04. v Vrsniku (19), 16.-18. 04. v Poljanah (18), 17. 04. na Cerkljanskem vrhu (15), Gorjah (10), Labinjah (20) ter 18. 04. v Cerknem (12) in Planini (18).

Zanimivo je o teh dogodkih pogledati v knjige piscev o NOB, kjer je navedeno, da so Nemci v tej ofenzivi *največjo pozornost namenili ropanju in požiganju* (Petelin 1985:

³⁰⁰ Arhiv Vojnoistorijskega inštituta Beograd: fond Nemški arhiv, mapa 15, dok. 48/4 (kopijo hrani dr. Boris Mlakar)

³⁰¹ Pred predstavitvijo rezultatov analize bi rad povedal nekaj o metodah dela in naravi analize:

- Analiziral sem prijave domačinov o zločinih samo v okrožjih Idrija in Cerkljeva, kjer se je bataljon »Heine« največ gibal, čeprav bi najbrž našli podatke še v kakšnem drugem okrožju, kamor se je sicer tudi premaknil, vendar redkeje (na primer na območje Čepovana).
- Pri analizi sem upošteval samo primere, kjer je eksplicitno naveden bataljon »Heine« - v primeru, da je v prijavi napisano »posadka iz Idrije« ali »Nemci iz Idrije« take prijave nisem upošteval, čeprav obstaja velika verjetnost, da je šlo ravno tako za ta bataljon. Take primere sem upošteval samo takrat, če je na primer 10 različnih prijaviteljev iz istega kraja za isti dan navedlo bataljon »Heine«, nek posameznik pa za isti kraj in čas »Nemci iz Idrije«. Velikokrat je v prijavi naveden tudi odgovorni poveljnik - Heine, Teichmann, Krois in Brückbacher, ki so vsi bili častniki v bataljonu.
- Vrste zločinov sem razdelil na 4 kategorije: *rekvizicije in ropi* (1) premoženja vseh vrst (hrana, domače živali, obleka, osebni predmeti itd), *požigi* (2), *aretacije* oziroma *internacije* (3) ter *uboje* (4) oziroma dejanja, ki so povzročila smrt (naklepni umori, smrt civilistov zaradi eksplozij granat, surovega ravnanja z ujetniki; streljanje ujetih partizanov). Podatkov je veliko, vendar zaradi pomanjkanja prostora ne bom navajal vseh podrobnosti. Potrebno je poudariti, da gre na primer v primeru ropov oziroma rekvizicij za prijave, ki se včasih močno razlikujejo med seboj po količini pobranih stvari – od nekaj domačih živali ali določene količine hrane, do nekaj primerov, kjer so bile hiše povsem izropane (ponavadi pred požigom). Izločil pa sem na primer prijave o razbitih steklih, ki so bila uničena zaradi detonacij ali bojov v naselju.
- Bataljon ni vedno deloval sam – včasih so odgovornost nosili tudi druge enote – na primer v času velike ofenzive na območju Cerknega aprila 1944.
- Zaradi velike količine podatkov, sem kategorijo ropi/rekvizicije razdelil na več razredov po 1 mesec ter jo predstavil v tabeli, pri ostalih treh kategorijah pa bom samo navedel skupno število opazovanih dogodkov in kraje, kjer so se dogodili.
- Številke v oklepajih pri posameznih krajih predstavljajo število dogodkov posamezne kategorije, ki so se dogodili v tistem kraju. Kraje sem navajal bodisi kronološko bodisi po abecednem vrstnem redu.

90), pri tem pa niso navedene enote, ki naj bi pri tem sodelovale. Tako pa lahko iz teh prijav razberemo, da je na področju Cerknega glavno vlogo imel bataljon »Heine«, pri čemer pa so mu seveda pomagale tudi druge enote (omenjeni so na primer pripadniki SS iz Gradiške). Tako je očitno, da je pri tej ofenzivi šlo za instrumentalizirano in sistematično ropanje ter požiganje, torej je bataljon bodisi imel tak ukaz ali pa so vojaki imeli dovoljenje, da v tem času počno kar hočejo. To lahko trdim, če te podatke primerjam z drugimi časovnimi obdobji, saj prijav ropov za takrat ni tako veliko, še največ februarja 1944 - skupno 19 - od tega v 10 v Zadlogu. (vir: glej opomba 302)

Tabela 5.1: Ropanje in rekvizicije, ki se pripisuje bataljonu »Heine«

ČAS	ŠT.	KRAJ IN ŠTEVILO DOGODKOV
Nov 1943	10	Cerkno (1), Govejk (1), Idrsek (2), Planina (1), Sp.Idrija (4), Zadlog (1)
Dec 1943	10	Dole (2), Kanji dol (2), Lome (1), Predgriže (1), Sp.Idrija (2), Zadlog (2)
Jan 1944	4	Dole (1), Idrsek (1), Otalež (1), Sp.Idrija (1)
Feb 1944	19	Cerkljanski vrh (2), Dole (2), Otalež (2), Sp.Idrija (3), Zadlog (10)
Mar 1944	2	Lome (2)
Apr 1944	137	Bela (1), Cerklj.vrh (15), Cerkno (16), Gorje (10), Govejk (2), Idrsek (1), Labinje (20), Novake (1), Otalež (1), Planina (18), Poljane (18), Sp.Idrija (6), Straža (2), Vrsnik (21), Žirovnica (5)
Maj 1944	5	Črni vrh (1), Govejk (2), Idrsek (1), Sp.Idrija (1)
Jun 1944	6	Lome (1), Otalež (2), Sp.Idrija (1), Zadlog (2)
Jul 1944	2	Lome (1), Sp.Idrija (1)

Vir: PNOO, KUZOP³⁰²

³⁰² AS II, fond AS 1818 Pokrajinski NO odbor za slovensko Primorje in Trst 1944-1947, t.e.231, mapa IV, dokument: *opis vojnih zločinov izvršenih od leta 1918-1945 v Idriji*; ARS II, fond AS 1827 KUZOP, t.e.24, mapa I/3 Bela (1 prijava), I/6 Črni vrh (2 prijavi), I/8 Dole (9 prijav), I/9 Godovič (2 prijavi), I/10 Gornja Kanomlja (1 prijava), I/13 Govejk (6 prijav), I/15 Idrija (9 prijav); mapa II/15 Idrija (13 prijav), II/16 Idrijski log (2 prijavi); t.e.25, mapa III/18 Kanji dol (3 prijave), III/22 Krnice (3 prijave), III/24 Ledine (4 prijave), III/25 Lome (5 prijav), III/30 Predgriže (1 prijava); mapa IV/35 Spodnja Idrija (41 prijav), IV/37 Srednja Kanomlja (1 prijava), IV/38 Vrsnik (21 prijavi), IV/40 Zadlog (19 prijav), IV/43 Žirovnica (5 prijav); t.e.27, mapa I/1 Cerkno (prijave št. 203, 476, 563, 567, 577, 618, 644, 653, 670, 687, 689, 695, 714, 739, 758, 785, 837, 976, 1016), I/2 Cerkljanski vrh (prijave št. 11, 19, 22, 34, 36, 38, 42, 43, 49, 50, 52, 54, 55, 57, 58, 59, 991, 1024, 1025, 1773), I/3 Gorje (prijave št. 878, 886, 887, 888, 889, 906, 912, 916, 918, 985), I/5 Krnice (prijavi št.122, 660), I/6 Labinje (prijave št.19, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 48); mapa II/9 Novake (prijava št.980), II/10 Otalež (prijave št. 49, 52, 62, 112, 153, 192), II/12 Planina (prijave št. 994, 1004, 1006, 1036, 1039, 1442, 1761, 1764, 1809, 1817, 1820, 1822, 1836, 1837, 1840, 1844, 1845, 1889, 1890), II/14 Poljane (prijave št. 11, 14, 16, 18, 20, 22, 25, 28, 30, 33, 36, 45, 49, 53, 57, 59, 60, 62), II/17 Straža (prijavi št. 894, 905)

Skupno število prijav za *požige* je 26 - prva prijava datira v november 1943, zadnja pa je podana za 15. 06. 1944. Iz Spodnje Idrije je 7 prijav, iz Vrsnika 5, po 2 prijavi sta iz Kanjega dola in Vrsnika, nato pa še po 1 prijava iz krajev Cerkljanski vrh, Cerkno, Dole, Idrija, Krnice, Labinje, Ledine, Otalež, Podroteja in Poljane. 10 prijav je iz časa velike ofenzive na Cerkljanskem od 11. do 21. aprila 1944. Bataljon naj bi izvedel tudi 54 *aretacij*, ki so se v končni fazi izkazale kot *internacije* v taborišča, kjer jih je tudi veliko umrlo. Prva prijava je z dne 10. 11. 1943, zadnja pa z dne 19. 07. 1944. Po krajih pa si prijave sledijo takole: Črni vrh (2), Dole (2), Godovič (1), Gornja Kanomlja (1), Govejk (2), Idrija (26), Idrijski log (1), Krnice (1), Ledine (2), Spodnja Idrija (12), Srednja Kanomlja (1) in Zadlog (3). Največ aretacij/internacij je bilo februarja 1944 in sicer 24. Skupno število prijav za *uboje* je 39, prva je z dne 06. 11. 1943, zadnja pa iz maja 1944. Od tega je 22 prijav za streljanje ujetih partizanov in sicer: Godovič (17), Krnice (3), Zadlog (2). Pri preostalih 17 ubitih civilistih si prijave krajevno sledijo takole: Cerkljanski Vrh (1), Cerkno (2), Dole (1), Idrija (2), Kanji dol (5), Krnice (2), Ledine (1) in Spodnja Idrija (3). Našel pa sem tudi 5 prijav zaradi *zapora* in 1 prijavo iz Zadloga, kjer so 1 osebo *prisilno mobilizirali* in poslali k domobrancem. (vir: glej opomba 302)

5.2.3. Delovanje II. bataljona SD na terenu

Nekaj malenkosti o delovanju bataljona je možno razbrati iz poročil, vendar pa sem se odločil, da analiziram domobransko skripto, ki sem jo našel v mapi Šolske skupine, kjer so napisana natančna navodila za delovanje enot. Tako sem se odločil zaradi dejstva, da je bil Vuk Rupnik znan po tem, da se je bolj ali manj strogo držal predpisanih vojaških navodil. Eno poglavje tako obsega pohode, kjer je največ pozornosti namenjene zavarovanju. Osredotočil se bom samo na bistvene stvari, kajti navodila so zelo podrobna, kar pa bi zavzelo preveč prostora. Predhodnica v moči voda naj bi pred glavnino hodila v razdalji 600-800 m, desna in leva pobočnica naj bi bili oddaljeni 400-500 m, zaščitnica pa 300-400 m za glavnino. Razdalje seveda niso bile fiksne, temveč so se prilagajale terenu – na odprtem in ravnem terenu so bile večje, ponoči, na poraščenem terenu ali v megli pa so bile manjše. Prav tako naj bi predhodnica poslala pred seboj patroljo v moči desetine, po možnosti s puško-mitraljezom in sicer na oddaljenost 200-500 m, odvisno od terena. Po trije vojaki so tvorili pobočnici, ki sta hodili 300 m od predhodnice na isti širini. Večina komunikacije naj bi potekala z znaki in ne glasovno. V primeru, da enota stopi v boj, naj bi vse

patrulje ostale na svojih položajih in skušale nasprotniku udariti v bok ali njegove krilne enote. V sestav svojih vodov oziroma čet naj bi se umaknile le, kadar bi prišlo do sovražnikovega napada v bok, vendar bi morale prej glavnini omogočiti, da se razvije za boj. Zanimiva je tudi navedba, da se po potrebi žrtvuje zaščitnico za rešitev na primer čete. Težko orožje naj bi bilo na začetju ter vedno pripravljeno, da odpre ogenj. Pri t.i. odstopnem pohodu oziroma umiku, naj bi četo varoval 1 vod v zaščitnici, torej 1/3 sil, kar pomeni v primeru bataljona najbrž 1 četo. Tudi ta naj bi se zavarovala s patroljami in pobočnicami, edina naloga pa je bila zadrževanje nasprotnika, tako da bi se glavnina lahko umaknila. Ta se je lahko hitreje umaknila s formiranjem več manjših kolon, ki so se lahko pomikale po ločenih poteh. Kadar je obstajala velika nevarnost udarca v bok, se je enota lahko postavila v t.i. bočni pohod, kjer je, v primeru čete, 1 vod prevzel nalogo bočnega oddelka, ki je lahko enoto varoval tudi z oddaljenosti 1 km. Pri tem je bilo potrebno formirati tudi številne patrolje, tako da je bil takšen pohod, zaradi razdrobljenosti sil, ocenjen kot eden izmed najtežjih. Če je enota stala na mestu, se je morala zavarovati s t.i. predstražo – v primeru bataljona je to bila 1 četa. Pri napadu je bilo zelo poudarjeno, da se je sovražniku potrebno čim bolj približati, po možnosti tajno, in sicer na razdaljo za odločilni juriš (50-100 m). Tedaj je bilo potrebno z vsem orožjem udariti po njegovih položajih, nato pa v jurišu zasesti njegove položaje in ga predvsem zasledovati. Sicer pa naj bi bilo pri napadu potrebno uporabljati taktiko skokov, torej manjših premikov od zaklona do zaklona. Ko je bila razdalja premajhna, da bi skoke izvajala cela enota, naj bi se za to odločale le manjše skupine, medtem pa bi jih preostala enota krila z ognjem. Pri obrambi so ogenj najprej odpirali samo mitraljezci in puško-mitraljezci (oddaljenost okoli 1000 m), pa še to samo na večje cilje. Pri 600 m ali manj so se bolj aktivirali določeni puškomitraljezi, vendar ne vsi, saj je bilo bolje, da so nekateri ostali prikriti. Na večje cilje so lahko pričeli streljati tudi navadni strelci, medtem ko so strelci z brzostrelkami ogenj lahko odpirali na 200 m ali manj. Poudarjala se je tudi potreba po izkoriščanju protinapada in razbitju nasprotnika. Veliko pozornosti so namenjali tudi bojevanju ponoči in v megli, kjer sta bila za glavno orožje določena bomba in bajonet. Ponoči naj bi se tudi ovilo čevlje s krpami, potrebno pa je bilo tudi paziti, da kovinski deli ne bi udarjali ob kak trd predmet in tako izdali položaj.³⁰³

³⁰³ ARS II, fond AS 1877, t.e. 38 (stara št), mapa III, a.e. 116, dok.21628-21637

Iz delovanja bataljona je razvidno, da je bil tako kot ostali bataljoni formiran za izvajanje akcij globoko na nasprotnikovem ozemlju. Poleg večjih akcij, pri katerih se je spopadal z večjimi partizanskimi formacijami, pa je izvajal tudi patroliranje na ožjem in širšem območju svoje baze, to je Rakeka in Cerknice. V boju ni vedno deloval kot celota, temveč so čete delovale tudi samostojno ali po 2 skupaj. Kar nekajkrat je deloval tudi v sklopu večjih akcij proti partizanom, ko je predstavljal samo eno izmed bojnih skupin. Vseeno pa je bil bataljon dokaj samostojen in je sam deloval v svojem rajonu. Kar nekaj uspešnih akcij so izvršile tudi čete bataljona same, saj so se kot manjše enote lahko skrivoma prikradle do partizanov in jih hitro napadle. To vsekakor kaže na povzemanje nemške taktike »Jagdkommandov«. Zaradi naklonjenosti dokaj velikega dela okoliškega prebivalstva je imel dobro razvejano obveščevalno mrežo zaupnikov, ki so priskrbeli veliko uporabnih podatkov. Zaradi poznavanja terena, saj je bilo v četah veliko domačinov, je lahko učinkovito nadzoroval okolico postojanke. Tu je postavljaj številne manjše zasede in pošiljal patrolje, tako podnevi kot ponoči. Na ta način je lovil predvsem kurirje, manjše partizanske izvidnice in terence. Na daljših pohodih izven domačega območja pa so velikokrat imeli tudi vodnike, ki so jih po skritih lokalnih poteh skozi gozdove neopazno pripeljali v neposredno bližino partizanov, od koder so jih lahko odločno napadli. Po končani akciji se niso dolgo zadrževali na lokaciji spopada, temveč so se ponavadi hitro odpravili nazaj v dobro utrjene postojanke in to po drugih poteh kot so prišli. Včasih so se začasno umaknili tudi v kako drugo postojanko in se šele čez čas umaknili v matično. S tem so se izognili mogočim zasedam na poti v postojanko. Je pa kljub vsemu potrebno dodati, da je bil bataljon manj uspešen pri napadih na območjih, kjer ni imel svoje obveščevalne mreže in velike podpore prebivalstva. To se je na primer izkazalo pri vdoru v Belo krajino novembra 1944 ali pri sodelovanju v bojih proti IX. korpusu. To ne pomeni, da je bil v takih primerih bataljon v bojih podrejen, vseeno pa se je očitno poznalo pri končnih (ne)uspehih bataljona.

5.3. VPLIV UPORABE NOVE TAKTIKE IN »ELITNIH« ENOT NA PARTIZANSKO STRAN

Postavlja se vprašanje, kako močno je spremenjena taktika in uporaba novih enot vplivala na partizansko stran. Kot sem že poudaril, so Nemci ob koncu leta 1943, zaradi pomanjkanja sil pripeljali na slovensko ozemlje veliko boljše enote, ki so se na tem območju nastanile za dlje časa. Pri tem se je nemška stran pričela veliko bolj

posluževati nekonvencionalnega vojskovanja, torej vojskovanja z elementi partizanskega načina bojevanja, na katerega partizani niso bili pripravljene. Potrebno je poudariti, da so podobno delovali sicer že policijski bataljoni poleti 1941. Tu pa sta bila sočasno pomembna še dva dejavnika. Prvi je ta, da je partizanska vojska po kapitulaciji Italije močno povečala število svojih enot, moštvo pa je zaradi splošne mobilizacije postajalo nekvalitetno. Tudi poveljniški kader je bil nedorasel tako velikim enotam, ki so se pričele vse bolj frontalno upirati Nemcem in ne več z gverilsko taktiko. Drugi dejavnik pa so bile tudi izboljšave v nemški protigverilski taktiki, ki so bile posledica tudi nemških štabov »za borbo proti tolпам«. O lastnostih te nove taktike sem pisal že v poglavju 4.2. Pri uspehih je sprva prednjačil predvsem bataljon »Heine«, ki je v 2 mesecih (decembra 1943 in januarja 1944) partizanom povzročil hude izgube, hkrati pa je dal zgled tudi ostalim enotam, ki so se od takrat naprej partizanov rade lotevale ravno z njihovo izvorno taktiko. Vseeno pa so Nemci imeli slabost in sicer nepoznavanje terena ter, zaradi splošne nepodpore večjega dela slovenskega prebivalstva, nekoliko slabše organizirano obveščevalno službo.

Tega so se najbrž zavedali in tudi zato podprli nastanek domobraskih »udarnih« bataljonov v Ljubljanski pokrajini. Domobraski »udarni« bataljoni so novo taktiko začeli uporabljati veliko pogosteje po preureditvi bataljonov julija 1944. Pri tem se niso odpovedali povsem tudi taktiki obkoljevanja, saj so jo uporabljali v času večjih ofenziv, ko je sodelovalo več enot. Vseeno pa so v večjem delu uporabljali - lahko rečemo - partizansko taktiko s hitrimi in odločnimi udari, ki so jim omogočili, da so kar nekajkrat povsem razbili partizanske enote. Pred tem so se takšnih akcij udeleževale le posamezne čete, največkrat ob pomoči in nadzorstvu nemških enot (na primer Javorovica). Po preureditvi pa so tovrstno taktiko pričeli uporabljati načrtno oziroma »institucionalizirano«. Zaradi številčnosti, solidne oborožitve in dobre izurjenosti, so je lahko vsak bataljon kosal s katerokoli brigado VII. korpusa. Zelo pomemben dejavnik uspehov domobraskih bataljonov je bila široko razpredena mreža ovaduhov, ki so priskrbeli natančne obveščevalne podatke o razmestitvi partizanskih sil, in na sploh vsaj delna podpora civilistov. Nemci so to seveda izkoriščali kolikor so le mogli. Zaradi tega je bilo na Dolenjskem tudi veliko manj nemških sil kot na primer na Primorskem, kjer Nemci niso imeli pravega ekvivalenta Slovenskemu domobranstvu – vse proti-partizanske enote na Primorskem so bile zelo nezanesljive, zato so tudi morali angažirati veliko več svojih sil, res pa je, da je k temu pripomogla tudi večja strateška pomembnost območja. A vendar tudi če bi

enote SD skušali prerazporediti na Primorsko, bi po mojem mnenju doživele neuspeh, saj jih prebivalstvo ne bi podpiralo – ne bi jim posredovali obveščevalnih podatkov, hkrati pa bi partizane obveščali o vsakem njihovem premiku. Tako pa so na operativnem območju VII. korpusa, kjer so imeli najbrž vsaj polovično podporo prebivalstva³⁰⁴, lahko izkoristili vse svoje prednosti in dokazali, da so najboljše protipartizanske enote sestavljene iz lokalnega prebivalstva, seveda ob ustrezni izurjenosti, opreми, moralni trdnosti in koristnih obveščevalnih podatkih.

Prav gotovo pa so se te nove taktike posluževali tudi pripadniki alarmnega/šolskega polka divizije »Brandenburg«. Nenazadnje je bila ta divizija, oziroma enote iz katerih je izhajala, vzorčni primer enote, ki je to taktiko uporabljala širom po Evropi in tudi izven nje. Izkušnje, ki jih je ta divizija pridobila v spopadih z uporniki, predvsem v Rusiji in na Balkanu, pa so prenašali tudi na druge enote. Vprašanje pa je, v kakšni meri je ta polk na Gorenjskem to taktiko izvajal. Prav gotovo se jo je posluževal v začetnem obdobju, saj tako tudi kažejo poročila partizanov, ki so na Jelovici junija 1944 imeli velike izgube. Vendar je sčasoma polk premenjal moštvo, kar sem izčrpno prikazal v poglavju o zgodovini enote, saj je poročil o odhodu izurjenih vojakov in prihodu novih rekrutov ogromno. Začetno moštvo polka, ki se je še urilo v nemških učnih centrih v Rajhu, je namreč sčasoma dozorelo do te mere, da so bili odposlani v preostale 4 »frontne« polke, sami pa so dobili novince. Ne smemo pozabiti, da je bil ta polk šolska enota, katere temeljno delo ni bila borba proti upornikom, temveč urjenje moštva. To dejstvo je tudi temeljna razlika v primerjavi z ostalimi proučevanimi enotami v tej nalogi, poleg velikosti seveda. Medtem ko so ostale proučevane enote imele bolj ali manj stalno moštvo, ki ga je poveljstvo lahko uporabljalo v boju proti nasprotniku, pa je pri tem polku obstajalo samo stalno jedro za urjenje, večina moštva pa se je le prišla usposabljat v učne centre. To seveda ne pomeni, da tudi ti vojaki niso šli nikdar v akcijo, saj je konec koncev praksa bila del urjenja, vseeno pa je bilo akcij veliko manj, saj nam tudi viri govorijo, da je poveljstvo v 18. vojaškem okrožju to enoto lahko le v omejenem obsegu uporabljalo za zatiranje partizanov. Tako torej težko ocenimo v kako veliki meri se je polk posluževal taktike »Jagdkommandov« v kasnejšem obdobju, ko je že zamenjal moštvo. Zanimivo je, da je partizanska obveščevalna služba celo zabeležila poseben istoimenski oddelek na Bledu, ki pa je imel drugačne naloge kot pravi

³⁰⁴ Domobranska stran je namreč imela na delih ozemlja Dolenjske in Notranjske vsaj enakovredno, če ne morda celo večjo podporo prebivalstva, razlogi za to pa segajo še v čas italijanske okupacije.

»Jagdkommandi«. Dokument namreč navaja, da naj bi se manjša skupina 5 mož ukvarjala le z vohunjenjem med partizani. Dobro naj bi tudi sodelovali z Gestapom na Bledu (III. oddelek SIPO in SD), ki je pošiljal »vrinjence« v partizanske enote z različnimi nalogami. Prav »Brandenburžani« naj bi pošiljali posameznike s strupi, ki naj bi jih ob primernem času uporabili.³⁰⁵

Zaradi vsega navedenega so morali partizani zelo okrepiti varnostno-obveščevalno službo in protiobveščevalno službo na terenu in v enotah, saj so ugotovili, da so v enotah imeli tudi sovražne agente. Poleg tega so si zelo prizadevali povečati budnost enot, predvsem ko so bile v zasedah, patroljah ali pri stražarskih dolžnostih. Pri tem so v vodstvu poudarjali pravo izbiro položajev in moč zased, ki so mogle biti dovolj močne, da so nasprotnika zadržale, medtem ko se je preostala enota razvijala za boj. Zato naj bi bili osebno odgovorni poveljujoči, ki so morali izvajati nenehni nadzor nad početjem zased in straž. Prav tako so morali poostri nadzor nad prebivalstvom, predvsem tam, kjer niso bili naklonjeni NOB. V IX. korpusu so tako celo zapisali, da dotedanji sistem straž ne zadostuje, da bi se moglo preprečiti infiltracije manjših napadalnih enot, ki se premikajo ponoči, ponavadi z lokalnimi vodiči. Zato so tudi zahtevali, da se enote v krajih utrdijo in pripravijo bunkerje, da se ne bi več zgodilo tako kot v Cerknem, kjer je bilo največ žrtev predvsem zaradi panike in brezglavega bega, brez organiziranega odpora. Tudi štabi divizij so pošiljali številne odredbe, napotke, grozili s kaznimi itd. Dejansko so bili nekateri funkcionarji tudi odstavljani, v nekaj primerih tudi obsojeni na smrt (Petelin 1985: 69-70; Borivoj Lah 1990: 245). Poleg tega je GŠ NOV in POS zahteval, da se manjših nasprotnikovih kolon, ki vdirajo na partizansko ozemlje, ne sme več zaustavljati frontalno na veliki oddaljenosti, temveč da jih je potrebno spustiti globlje v lasten razpored, nato pa jih z več enotami obkoliti in uničiti (Zbornik VI/18, dok.št.90). 26. marca je s posebno odredbo opozoril enote na nujnost »čuvanja žive sile«. Nato je naštel najvažnejše ukrepe, med katerimi je eden bistvenih tudi nujno stalno menjavanje položajev, da se s tem oteži delo nasprotnikovi obveščevalni službi. Tudi v VII. korpusu so nasprotnikovo taktiko dojemali kot »novo« in jo primerjali s svojo taktiko izpred kapitulacije Italije. Ugotovili so, da se njihove lastne enote razporejajo in bojujejo preveč linijsko, s premalo manevriranja po terenu. Prav tako je bil VII. korpus kritičen do načina zavarovanja taborišč, saj so navedli, da majhne tričlanske patrolje hitro

³⁰⁵ ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.3

postanejo plen nasprotnika. Poudarili so tudi, da enote podcenjujejo vlogo noči, saj novi nasprotniki, za razliko od Italijanov, izkoriščajo noč za presenečenja. Kot veliko napako pa so ocenili členitev brigad na terenu na posamezne bataljone, ki so bili v primeru napada nato preveč oddaljeni drug od drugega, da bi si pomagali (Kiauta 1969: 379-383). Vse to je seveda v končni fazi obrodilo sadove, tako vsaj bataljon »Heine« ni več dosegal tako bleščečih rezultatov kot takoj po prihodu v Idrijo. Žal pa se iz tega ni veliko naučil VII. korpus, ki je nato celotno drugo polovico leta 1944 plačeval za svojo naivnost in podcenjevanje domobranskih »udarnih« bataljonov. Šele ko so si partizani priznali, da so domobranske udarne enote celo boljše kot nemške na tistem območju, so pričeli ustrezno ukrepati in se bolje zavarovati. Tako so proti letu 1945 končno uspeli vzpostaviti ravnotežje, do takrat pa je po nepotrebnem padlo veliko borcev.

6. VERIFIKACIJA HIPOTEZ IN ZAKLJUČEK

Prve hipoteze, ki se je glasila »*elitne enote so se na območju današnje Slovenije pri vseh vojskujočih straneh razvile istočasno in spontano*«, **ne morem potrditi**. Iz podatkov, ki sem jih zbral, sem namreč ugotovil, da bi ta trditev delno veljala samo za nemško stran, medtem ko tega za domobransko in partizansko stran ne bi mogel trditi. Nemci so boljše enote pripeljali zaradi pomanjkanja sil, saj so s temi enotami kompenzirali številčni primanjkljaj. Domobranska stran je bila skoraj v celoti odvisna od Nemcev, zato sploh ne more biti govora o kakršnikoli spontanosti, saj so domobranski udarni bataljoni nastali šele na podlagi izkušenj nemških enot in z nemškim privoljenjem. Partizanska stran pa je na drugi strani z razvojem tovrstnih enot zamujala vsaj leto za Nemci in pol leta za domobranci. Prav tako pa pisci o NOB trdijo, da so te enote nastale po vzoru delovanja nemških in domobranskih enot.

Drugo hipotezo, ki se je glasila »*elitne enote, ki so delovale na območju današnje Slovenije, so s svojim obstojem in delovanjem vplivale na ravnanje nasprotnika, ki se je moral prilagajati v operativnem in taktičnem smislu*«, lahko **potrdim le delno**. Vsekakor je to veljalo za nemško in domobransko stran, saj so bile nosilec tega novega delovanja ravno proučevane proti-partizanske enote. Partizani so se morali zelo prilagajati in spreminjati svoje dotedanje delovanje, kar sem izčrpno predstavil v poglavju 5.3. Po drugi strani pa, zaradi pomanjkanja ustreznih virov, tega ne morem

trditi za partizansko stran. Nikjer namreč nisem zasledil, da bi razvoj partizanskih udarnih čet bistveno vplival na delovanje nasprotnika, ki bi zaradi tega močno spreminjal svojo taktiko ali celo operativne postopke. Udarne čete so bile namreč številčno prešibke, da bi mogle ogroziti večje sovražnikove sestave. Seveda pa so v določenih situacijah reševale položaj, tako na območju VII. kot tudi IX. korpusa. Pri preučevani udarni četi 31. divizije sem našel le eno navedbo, ki kaže na določen vpliv na nasprotnika, pa še ta je iz partizanskih obveščevalnih virov. Kot sem že predstavil v poglavju 4.1.3.4., naj bi po borbi pri Lipi Nemci povsem ustavili utrjevanje na Krasu in formiranje novih postojank, saj so najbrž hoteli preveriti, katere sile so napadle njihovo SS enoto.

Tretjo hipotezo, ki se je glasila »*elitne enote na območju današnje Slovenije so praviloma delovale same in ne ob pomoči večjih enot v zavarovanju*«, lahko **v celoti potrdim**. Ugotovil sem, da so vse proučevane enote večji del svojega obstoja delovale samostojno. To seveda ne pomeni, da v določenih akcijah niso sodelovali z drugimi enotami, toda zgovoren je najbrž podatek, da ravno v sklopu večjih akcij niso dosegle bistvenih uspehov. Vse svoje največje uspehe so enote namreč dosegle samostojno in ne ob sodelovanju z drugimi enotami. To sploh velja za protipartizanske enote, kar je dokaz, da so partizani priprave na večje operacije vedno hitro opazili in se nanje ustrezno pripravili, tako da je bil faktor presenečenja praktično nič. Ravno presenečenje nasprotnika pa je bil vseh akcijah nujni predpogoj za uspeh.

Četrto hipotezo, ki se je glasila »*elitne enote na ozemlju današnje Slovenije so, glede na število pripadnikov in sorazmerno kratek rok obstoja, dosegle velike uspehe*«, lahko **v celoti potrdim**. Prav vse enote so dosegle velike uspehe in zadale nasprotniku več žrtev kot so jih imele same. Menim, da so podatki iz poglavja 5.1.4. o žrtvah dovolj zgovorni, saj je povsem razvidno, da so enote imele majhne izgube, predvsem mrtvih. Po drugi strani pa so vse enote zmogle že v enem spopadu zadati nasprotniku večje žrtve kot so jih same skupno imele v vsem svojem obstoju. To potrjujejo tudi analizirani primeri o bojnih poteh posameznih enot in izbrani primeri bojev teh enot.

Vse vpletene strani so skušale doseči kar največje uspehe z minimalnim številom moštva, zato so formirale enote, ki so zagotavljale dodano vrednost. Nemci so v boj proti IX. korpusu angažirali bataljon »Heine«, domobranci proti VII. korpusu 4 udarne bataljone, med katerimi je zelo izstopal II. bataljon SD, partizani pa so formirali majhne in okretne enote za posebne naloge.

Pri bataljonu »Heine« je potrebno upoštevati, da je bil gorska enota in ga je zato potrebno jemati kot takšnega. Enota se morda ne bi odrezala najboljšo v frontalnem boju nekje na ravninskem področju, a v hribovitem svetu ji na področju Slovenije ni bilo para med nemškimi enotami. Bil je izrazito ofenzivna enota in je praktično vedno dosegel svoj cilj, ne glede na to, katere enote so se mu postavile po robu. A vendar se je izkazal tudi v obrambi, saj je aprila 1944 oslABLJENA četa uspela ubraniti Spodnjo Idrijo pred celotno partizansko brigado, resda v utrdbah. Pri delovanju bataljona je tudi potrebno upoštevati, da je bila njegova pomembna naloga varovanje Idrije in okolice. Idrija je bila pomembna strateška točka, saj je postojanka varovala poti proti osrednji Sloveniji, hkrati pa je bil v bližini rudnik živega srebra. Najbrž je bila enota poslana v ta prostor tudi zato, ker je bila Idrija odlično izhodišče za ofenzivne akcije proti centru partizanskega ozemlja. Prav gotovo pa bi ne bilo smiselno, če bi bataljon držali na primer nekje pri Postojni, kjer bi miroval. Tako najbrž ni naključje, da je bila ravno ta enota poslana na to območje, da je prevzela glavno breme v borbi proti partizanom. Nemcem je tako uspelo z eno samo enoto vzpostaviti vsaj približno ravnotežje, saj je enota s stalnimi ofenzivnimi akcijami preprečevala partizanom, da bi uspeli na tem območju doseči kakšne odmevnejše rezultate. Tudi ob napadu na Baško grapo so partizani po začetnih uspehih bili prisiljeni prekiniti operacijo, ko se je bataljon pojavil v soteski ter tako odgnal vse partizanske enote. Seveda ni zanemarljivo tudi dejstvo, da je bil to za pripadnike bataljona tuj teren, ki ga niso poznali in da je bataljon partizanska obveščevalna služba nenehno spremljala, sam pa je moral svojo obveščevalno službo šele vzpostaviti. Priznati pa moramo, da se je, glede na vse navedene okoliščine, odlično znašel, sploh glede na to, da je bila velika ovira že jezik. To mu konec koncev priznava tudi partizanska stran, saj ga izpostavljajo kot najboljšo enoto, eden izmed avtorjev pa ga je poimenoval celo kot »elitna enota«.

Udarni bataljoni SD so bili boljše izurjeni kot povprečna partizanska brigada na Dolenjskem, v kombinaciji z dobro obveščevalno službo pa so postali prava nočna mora za partizane za polovico leta 1944 na Dolenjskem in Notranjskem. Domobranksko vodstvo (in nemško v ozadju) se je dobro zavedalo potenciala tovrstnih enot, toda za razliko od partizanov in njihovih udarnih čet so bili ti bataljoni slabše oboroženi. Po vsej verjetnosti pa ne bi mogli reči, da se domobrankska stran ni zavedala potenciala brzostrelk in boja od blizu. Težava je bila v tem, da je bilo domobrankski strani delegirano s strani Nemcev, kako velike enote lahko imajo, hkrati pa so jim Nemci predpisovali tudi količino posameznih vrst orožja ali celo (ne)dovoljevali posest določenega orožja (npr topovi ali pa nemško orožje na sploh). Za Nemce pa tudi vemo, da niso oboroževali svojih večjih sestavov samo z avtomatskim orožjem, tako kot so to na primer storili Sovjeti. Upravičeno pa se lahko vprašamo, kako veliko moč bi šele imeli domobrankski udarni bataljoni, če bi bili tako dobro oboroženi kot partizanske udarne čete. II. bataljon SD je s svojim delovanjem dokazal, da je bil izredno žilav partizanski nasprotnik, ki je partizanskim enotam povzročil veliko izgub - predvsem Notranjskemu odredu. Bataljon je deloval nekoliko bolj odmaknjeno od preostalih bataljonov, udeleževal pa se je tudi večjih skupnih akcij. Enota je imela poseben status najbrž tudi zaradi poveljnika Vuka Rupnika, ki je bil sin samega poveljnika vseh domobrankskih sil. Slog Vuka Rupnika je bil res nekoliko bolj tog in previden, a je zaradi tega enota imela manj lastnih žrtev kot ostali bataljoni.

Partizanska stran pa se je s formiranjem udarnih čet vrnila na sam začetek partizanskega boja, a s pomembnim dodatkom v obliki velike količine avtomatskega orožja. Partizani so se namreč v 3 letih bojevanja že skorajda povsem odmaknili od izvirnega gverilskega bojevanja – tvorili so velike operativne enote, izvajali široko zasnovane akcije, teritorialno branili ozemlje, vzpostavljali civilno oblast v zaledju itd. Udarne čete so tako pomenile odmik od takrat ustaljene prakse in bile namenjene napadom presenečenja. Tako je na primer udarna četa kar nekajkrat napadla številčno močnejšega nasprotnika, v primeru Lipe kar trikrat večjega, kar je bilo zelo nenavadno in Nemci tega preprosto niso pričakovali, saj v teoriji velja pravilo za uspešen napad minimalno razmerje 3:1 v korist napadalca. Po njihovih izkušnjah bi to najbrž lahko opravila le močna partizanska brigada, a se je slednja dokaj vidno premikala in bi jo lahko zlahka opazili ter se ustrezno pripravili. To vse kaže na

posebno delovanje in postopke udarne čete, ki jih sovražnik ni pričakoval. Vendar pa že podatki o ustanovitvi udarnih čet kažejo, da je bil celoten koncept zamišljen zelo pozno in da je šlo v bistvu za reakcijo na delovanje nasprotne strani. V primeru udarne čete 31. divizije pa sam osebno menim, da četudi zanemarimo dejstvo o poznem formiranju enote, lahko vidimo, da bi jo lahko njeno nadrejeno poveljstvo (31. divizija) veliko bolje uporabilo in izkoristilo vse njene potencialne. Enota je sicer dosegla velike uspehe, a vendar menim, da bi ob pravilnejši uporabi lahko še večje. Kljub samoiniciativnosti enote in ofenzivnemu delovanju, čemur je bila namenjena, jo je poveljstvo namreč kar nekajkrat uporabilo za defenzivne naloge in »gašenje požara«, ko je morala frontalno zaustavljati napadajoče nemške enote.³⁰⁶ Prav tako včasih ni bila poslana v akcijo tudi po 15 dni. Podobno razmišlja tudi Petelin, ko pravi, da bi jo morali uporabljati pogosteje ali pa njene dele uporabljati ločeno – le posamezne vode, ki bi se lahko še bolj prikrito gibali po sovražnikovem zaledju (Petelin 1985: 294). S tem najbrž misli delovanje, ki bi bilo podobno nemški taktiki »Jagdkommandov«. Sam k temu še dodajam, da bi jo bilo koristno uporabiti za preboje obročev, saj je te sposobnosti večkrat dokazala. Tako je obroče praktično brez žrtev prebijala tako v Dolomitih kot v Trnovskem gozdu, da večkratnih četniških oboročev na Krasu sploh ne omenjam. Enota je namreč zaradi velike ognjene moči vedno razbila sovražnikove vrste, kar bi bilo koristno na primer v zadnjih dveh ofenzivah Nemcev na IX. korpus, ko je kar nekaj enot ostalo ujetih v nemškem obroču in so doživele velike izgube, nekatere pa so bile celo povsem uničene (bataljon Kosovelove brigade na Poreznu). V primeru, da bi udarno četo poveljstvo uporabilo kot rezervo oziroma kot enoto, ki bi izborila prehod za brigade, bi lahko bilo žrtev v nekaterih enotah IX. korpusa veliko manj.

Kot skupni imenovalec vsem enotam tako vidim predvsem samoiniciativnost v boju, prevzemanje pobude in odločnost v spopadu. Vse svoje največje uspehe so enote dosegle s presenečenjem, medtem ko same niso nikoli doživele kakšnih hujših izgub. Poleg presenečenja je bila zelo pomembna dobra oborožitev, ki je omogočala močan začetni udar in omrtvičenje nasprotnika. Pomembna komponenta je bila mladost vojakov, ki je dopuščala dolge pohode na nasprotnikovo ozemlje, hitre premike in udare na šibke točke. Iz posameznih akcij je tako razvidno, da so se vse enote, tako

³⁰⁶ Svoje sposobnosti je tako dokazala na primer v času nemške ofenzive »Začetek pomladi« 20. marca 1945, ko je na svojem odseku zaustavila bojno skupino »Blank«, vse druge nemške enote na preostalih odsekih pa so napredovale (Klanjšček 1999: 388).

v napadu kot v obrambi, praviloma zapletala v boje s številčnejšim nasprotnikom, glede na maloštevilnost v moštvu, pa so dosegle velike uspehe in nasprotniku zadale sorazmerno velike izgube. Enote so delovale večinoma same, na terenu pa so bile prepuščene samoiniciativnosti, še več – v primeru odrejenih položajev s strani nadrejenih, enote ponavadi niso dosegle skorajda nikakršnih uspehov. Tako se na tem mestu vračam k mojemu uvodnemu razmišljanju o elitnih enotah in ugotavljam, da so proučevane enote večino kriterijev izpolnjevale - imele so mlado moštvo (rekrutacija), dobro urjenje, močno oborožitev, opravljale so težavnejše naloge, ki bi jih druge enote težko ali pa sploh ne zmogle opraviti; imele so malo žrtev, njihova taktika je odstopala od ustaljenih načinov dotedanjega bojevanja, na terenu so imele veliko stopnjo avtonomije, svoje največje uspehe pa so dosegle same in ne v sklopu večjih formacij.

7. VIRI IN LITERATURA

- **monografije**

1. Ambrožič, Lado (1975): *Cankarjeva brigada*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
2. Ambrožič, Lado (1983): *Petnajsta divizija*. Ljubljana: Borec.
3. Borivoj Lah, Boris (1990): *Ljubljanska brigada*. Ljubljana: odbor skupnosti borcev Ljubljanske brigade.
4. *Dictionary of military terms* (1986). New York: The H.W. Wilson company.
5. Di Giusto, Stefano (2005): *Operationszone Adriatische Küstenland*. Udine: Instituto Friulano per la Storia del Movimento di Liberazione.
6. *Encyclopedia of land forces and warfare* (1996). 1. izdaja. London: Brassey`s.
7. Ferenc, Tone (1967): *Kapitulacija Italije in NOB v Sloveniji jeseni 1943*. Maribor: Knjižnica NOV in POS.
8. Frank, Robert (2003): *Formacija brigad NOV in POS*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.
9. Guštin, Damijan (2001): *Vojaška zgodovina – prosojnice predavanj pri predmetu Vojaška zgodovina na Katedri za obramboslovje FDV*. Ljubljana: FDV.
10. Guštin, Damijan in Martin Premk (2004): *Notranjski odredi: I. april 1942 - julij 1942, II. september 1942 - december 1942, III. december 1942 - maj 1943, IV. november 1943 - maj 1945*. Cerknica: Skupnost borcev Notranjskih odredov.
11. Iaksetich, Giorgio, ur. (1983): *La brigata »Fratelli Fontanot«: partigiani italiani in Slovenia*, 2. izdaja. Milano: La Pietra.
12. Kaltenegger, Roland (1993): *Operationszone »Adriatisches Küstenland« - Der Kampf um Triest, Istrien und Fiume*. Graz: Leopold Stocker Verlag.
13. Kiauta, Ladislav (1969): *Na bojni črti osemnajste*. Ljubljana: Borec.
14. Klanjšček, Zdravko (1999): *Deveti korpus slovenske narodnoosvobodilne vojske*. Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije.
15. Klanjšček, Zdravko, Tone Ferenc in Ivan Ferlež (1976): *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941-1945*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
16. Križnar, Ivan (2003): *Škofjeloško okrožje v NOB 1941-1945*. Škofja Loka: Območno združenje borcev in udeležencev NOB.

17. Križnar, Ivan (2007): *Kranjsko okrožje v NOB 1941-1945*. Kranj: Območno združenje borcev in udeležencev NOB Kranj; Tržič: občinski odbor ZB NOV.
18. *Leksikon Cankarjeve Založbe* (1998). Ljubljana: CZ.
19. Kurowski, Franz (2005): *The Brandenburger commandos*. Mechanicsburg: Stackpole books.
20. Mlakar, Boris (2000): *Tragedija v Cerknem pozimi 1944*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba.
21. Mlakar, Boris (2003): *Slovensko domobranstvo 1943-1945*. Ljubljana: Slovenska matica.
22. Nose, Aleš (2008): *Domobranci zdravo – Bog daj: protikomunistične enote na Slovenskem 1942 – 1945*. Ljubljana: Modrijan.
23. Perovšek-Pelko, Janez (1968): *Naprej – Osmo slovenska brigada Fran Levstik*. Beograd: Narodna armija.
24. Petelin, Stanko (1963): *Med Triglavom in Trstom – Zgodovina XXXI. divizije*. Ljubljana: Borec.
25. Petelin, Stanko (1980): *Prešernova brigada*, ponatis. Ljubljana: Borec.
26. Petelin, Stanko (1980): *Vojkova brigada*, ponatis. Ljubljana: Borec.
27. Petelin, Stanko (1983): *Gradnikova brigada*, druga izdaja. Ljubljana: Borec.
28. Petelin, Stanko (1985): *Enaintrideseta divizija*. Ljubljana: Borec in Partizanska knjiga.
29. Potočnik, Viktor (2000): *Domobranski boji s partizanskimi enotami – uporabljena taktika*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.
30. *Revija Obramba: Specialne sile* 1 del. Posebna izdaja, december 2005.
31. Smerdu, Robert (2000): *Oblikovanje in uporaba taktičnih simbolov*. Ljubljana: Služba za publicistiko MORS.
32. Spaeter, Helmuth (1992): *Die Brandenburger - eine deutsche Kommandotruppe zbV800*, 3. izdaja. Düsseldorf: Karl-Heinz Dissberger.
33. Svetina, Tone (1977): *Ognjeni plaz*. Ljubljana: Borec.
34. Tessin, Georg, Jürgen Huch in Hans-Joachim Neufeldt (1957): *Zur Geschichte der Ordnungspolizei 1936-1945*. Koblenz: Bundesarchiv.
35. *The Oxford companion to Military History* (2001). New York: Oxford University Press.
36. *Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva republike Slovenije* (1999). Knjiga 2. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.

37. *Vojna enciklopedija* (1974). 2. izdaja, 1 zvezek. Beograd: VIZ.
38. *Vojna enciklopedija* (1974). 2. izdaja, 2 zvezek. Beograd: VIZ.
39. *Vojna enciklopedija* (1974). 2. izdaja, 9 zvezek. Beograd: VIZ.
40. Volčjak, Viktor, ur. (1983): *Partizanska bolnišnica »Franja«*. Idrija: Mestni muzej Idrija.
41. Williamson, Gordon (2003): *Gebirgsjäger-German mountain trooper 1939-45*. Oxford: Osprey Publishing.
42. *Zbornik dokumentov in podatkov o NOV jugoslovanskih narodov* (1962). Del VI, knjiga 9. Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja.
43. *Zbornik dokumentov in podatkov o NOV jugoslovanskih narodov* (1963). Del VI, knjiga 10. Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja.
44. *Zbornik dokumentov in podatkov o NOV jugoslovanskih narodov* (1964). Del VI, knjiga 11. Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja.
45. *Zbornik dokumentov in podatkov o NOV jugoslovanskih narodov* (1965). Del VI, knjiga 12. Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja.
46. *Zbornik dokumentov in podatkov o NOV jugoslovanskih narodov* (1969). Del VI, knjiga 13. Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja.
47. *Zbornik dokumentov in podatkov o NOV jugoslovanskih narodov* (1972). Del VI, knjiga 14. Ljubljana: Partizanska knjiga.
48. *Zbornik dokumentov in podatkov o NOV jugoslovanskih narodov* (1980). Del VI, knjiga 15. Ljubljana: Partizanska knjiga.
49. *Zbornik dokumentov in podatkov o NOV jugoslovanskih narodov* (1981). Del VI, knjiga 16. Ljubljana: Partizanska knjiga.
50. *Zbornik dokumentov in podatkov o NOV jugoslovanskih narodov* (1986). Del VI, knjiga 17. Ljubljana: Partizanska knjiga.
51. *Zbornik dokumentov in podatkov o NOV jugoslovanskih narodov* (1995). Del VI, knjiga 18. Ljubljana: Obramboslovni raziskovalni center Inštituta za družboslovne vede pri Fakulteti za družbene vede.
52. *Zbornik dokumentov in podatkov o NOV jugoslovanskih narodov* (1997). Del VI, knjiga 19. Ljubljana: Obramboslovni raziskovalni center Inštituta za družboslovne vede pri Fakulteti za družbene vede.
53. Žabkar, Anton (2004): *Pehotni oborožitveni sistemi*. Ljubljana: FDV.

• Članki v revijah oziroma zbornikih

1. Ferenc, Tone (1962): Knjiga, ki ni izpolnila naših pričakovanj. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 5(1), 273-293.
2. Ferenc, Tone (1977): Nemška policija v operacijski coni »Jadransko primorje« 1943-1945. *Borec* 29(1), 30.
3. Hartman, Janez (2002): Za boj proti »bandam«. *Revija Obramba* 34(10), 67.
4. Kocjančič, Klemen in Marko Vidmar (2007): Kraški lovci. Janez Švajncer (ur.): *Vojnozgodovinski zbornik* 30, 69-80. Logatec:Vojni muzej.
5. Kocjančič, Klemen in Marko Vidmar (2008): Kraški lovci (2.del). Janez Švajncer (ur.): *Vojnozgodovinski zbornik* 31, 89-100. Logatec:Vojni muzej.
6. Križnar, Ivan (1970): Slovensko domobranstvo v boju proti narodnoosvobodilnemu gibanju. Krivic Vladimir (ur.): *Ljubljana v ilegali* 4, Ljubljana: DZS.
7. Kuhar, Miha (2007): Naskok. *Revija Obramba* 39(10), 56-59.
8. Martinčič, Vanja (1999): Ramo ob rami - Schulter am Schulter. Monika Kokalj Kočevar (ur.): *Mati, Domovina, Bog*, 42-83. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine.
9. Reičevič, M. (1945): Nov velik uspeh naših najboljših. *Partizanski dnevnik* 3(10), 1.
10. Vidrih, Zdravko (1994): Bilo je na Krasu. *Svobodna misel* 3(1), 1.
11. Vršnik, Lojze (1960): Pregled enot NOV Slovenije in njihovega poveljniškega kadra. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 3(1), 184-203.
12. Vukčević, Momir (2006): Brzostrelke Rdeče armade. *Revija Obramba* 38(9), 68-69.
13. Vukčević, Momir (2006): V drugem planu – manj znane brzostrelke 2. svetovne vojne. *Revija Obramba* 38(11), 68.

• Internetni viri

1. INTERNET 1 – Wikipedia (2008): *Vojaška taktika*. Dostopno na <http://sl.wikipedia.org/wiki/Voja%C5%A1ka.taktika> (24. oktober 2007).
2. INTERNET 2 – Feldgrau (2008): *7. SS Division Prinz Eugen*. Dostopno na <http://www.feldgrau.com/7ss.html> (25. oktober 2007).

3. INTERNET 3 – Lexikon der Wehrmacht (2008): *Gebirgsjäger - Regiment 296*. Dostopno na <http://www.lexikon-derwehrmacht.de/Gliederungen/Gebirgsjagerregimenter/GJR296.htm> (15. februar 2008).
4. INTERNET 4 – Stefano Di Giusto (2008): *History of Res.Geb.Jg.Btl. "Heine"*. Dostopno na <http://forum.axishistory.com/viewtopic.php?f=50&t=35974> (5. marec 2008).
5. INTERNET 5 – Axis history (2008): *SS-Geb.Jäg.Ausb. und Ersatz Btl.7*. Dostopno na <http://forum.axishistory.com/viewtopic.php?f=50&t=108543> (10. marec 2008).
6. INTERNET 6 - Axis history (2008): *Feldpost numbers*. Dostopno na <http://forum.axishistory.com/viewtopic.php?f=23&t=41395&st=0&sk=t&sd=a&start=615> (10. marec 2008).
7. INTERNET 7 – Bundesarchiv (2008): *Division Brandenburg z.b.V. 800 (1.4.1943 - 13.9.1944)*. Dostopno na <http://www.bundesarchiv.de/foxpublic/D67A4F490A06221200000000F74687C0/findmittelinfo.html> (12. april 2008).
8. INTERNET 8 – Michael Jahn (2008): *Feldpostnummer 07578 A*. Dostopno na <http://www.vksvg.de/thread.php?threadid=2162&threadview=0&highlight=&highlightuser=0&sid=217d96bba5c95b5cf1ca14eddda9654d&page=4> (20. april 2008).
9. INTERNET 9 – Bundesarchiv (2008): *Einleitung*. Dostopno na <http://www.bundesarchiv.de/foxpublic/D67A4F490A06221200000000F74687C0/findmittelinfo.html> (26. junij 2008).
10. INTERNET 10 – About world war2 (2008): *De divisie Brandenburg: De groei van bataljon tot divisie*. Dostopno na <http://users.skynet.be/fa101291/eenheden/elidui/brandenburggrowth.htm> (26. junij 2008).
11. INTERNET 11 – Druga svetovna vojna (2008): *Nemške enote v Sloveniji*. Dostopno na <http://z7.invisionfree.com/DrugaSvetovnaVojna/index.php?showtopic=1290&view=getlastpost> (25. april 2008).

- **Arhivski viri**

Arhiv Republike Slovenije, oddelek za dislocirano gradivo 1

1. ARS I, fond AS 1931 Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.1

2. ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.2
3. ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.3
4. ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.4
5. ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.5
6. ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.6
7. ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.7
8. ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.8
9. ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.11
10. ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.12
11. ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.13
12. ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.18
13. ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.20
14. ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.25
15. ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.30
16. ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.31
17. ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.32
18. ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.116

- 19.ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.117
- 20.ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.118
- 21.ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.119
- 22.ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-3ZA, INV.186:Divizija Brandenburg, dok.št.127
- 23.ARS I, fond AS 1931, t.e. 851, mapa 107-8/ZA, INV.205:Višji vodja SS in policije Trst, dok.št.135

Arhiv Republike Slovenije, oddelek za dislocirano gradivo 2

- 24.ARS II, fond AS 1618 Nemške vojaške enote na zasedenem slovenskem ozemlju, t.e. 9 (stara št. 217), mapa VI, dok. brez št. oznake z naslovom: Gesamterfolge des Geb.Jg.Btl.Heine, dne: 08. 05. 1944
- 25.ARS II, fond AS 1618, t.e. 9 (stara št. 217), mapa VI, dok. brez št. oznake z naslovom: Gesamterfolge des Geb.Jg.Btl.Heine, dne: 15. 09. 1944
- 26.ARS II, fond AS 1760 Višji vodja SS in policije v Operacijski coni Jadransko primorje, t.e. 199, mapa I, dok. z naslovom »Der Höhere SS-u.Polizeiführer i.d.OZAK«
- 27.ARS II, fond AS 1760, t.e.199, mapa I, dok. 66/45/91 z dne 22. 01. 1945
- 28.ARS II, fond AS 1818 Pokrajinski NO odbor za slovensko Primorje in Trst 1944-1947, t.e.231, mapa IV, dokument: opis vojnih zločinov izvršenih od leta 1918-1945 v Idriji;
- 29.ARS II, fond AS 1827 KUZOP, t.e.24, mapa I/3 Bela (1 prijava),
- 30.ARS II, fond AS 1827, t.e.24, mapa I/6 Črni vrh (2 prijavi)
- 31.ARS II, fond AS 1827, t.e.24, mapa I/8 Dole (9 prijav)
- 32.ARS II, fond AS 1827, t.e.24, mapa I/9 Godovič (Izjava Lukan Ana + 1 prijava)
- 33.ARS II, fond AS 1827, t.e.24, mapa I/10 Gornja Kanomlja (1 prijava)
- 34.ARS II, fond AS 1827, t.e.24, mapa I/13 Govejk (6 prijav)
- 35.ARS II, fond AS 1827, t.e.24, mapa I/15 Idrija (9 prijav)
- 36.ARS II, fond AS 1827, t.e.24, mapa II/15 Idrija (prijava Alič Slavko + 12 prijav)
- 37.ARS II, fond AS 1827, t.e.24, mapa II/16 Idrijski log (2 prijavi)
- 38.ARS II, fond AS 1827, t.e.25, mapa III/18 Kanji dol (3 prijave)

39. ARS II, fond AS 1827, t.e.25, mapa III/22 Krnice (3 prijave)
40. ARS II, fond AS 1827, t.e.25, mapa III/24 Ledine (4 prijave)
41. ARS II, fond AS 1827, t.e.25, mapa III/25 Lome (5 prijav)
42. ARS II, fond AS 1827, t.e.25, mapa III/30 Predgriže (1 prijava)
43. ARS II, fond AS 1827, t.e.25, mapa IV/35 Spodnja Idrija (41 prijav)
44. ARS II, fond AS 1827, t.e.25, mapa IV/37 Srednja Kanomlja (1 prijava)
45. ARS II, fond AS 1827, t.e.25, mapa IV/38 Vrsnik (21 prijav)
46. ARS II, fond AS 1827, t.e.25, mapa IV/40 Zadlog (19 prijav)
47. ARS II, fond AS 1827, t.e.25, mapa IV/43 Žirovnica (5 prijav)
48. ARS II, fond AS 1827, t.e.27, mapa I/1 Cerčno (prijave št. 203, 476, 563, 567, 577, 618, 644, 653, 670, 687, 689, 695, 714, 739, 758, 785, 837, 976, 1016)
49. ARS II, fond AS 1827, t.e.27, mapa I/2 Cerkljanski vrh (prijave št. 11, 19, 22, 34, 36, 38, 42, 43, 49, 50, 52, 54, 55, 57, 58, 59, 991, 1024, 1025, 1773)
50. ARS II, fond AS 1827, t.e.27, mapa I/3 Gorje (prijave št. 878, 886, 887, 888, 889, 906, 912, 916, 918, 985)
51. ARS II, fond AS 1827, t.e.27, mapa I/5 Krnice (prijavi št.122, 660)
52. ARS II, fond AS 1827, t.e.27, mapa I/6 Labinje (prijave št.19, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 48)
53. ARS II, fond AS 1827, t.e.27, mapa II/9 Novake (prijava št.980)
54. ARS II, fond AS 1827, t.e.27, mapa II/10 Otalež (prijave št. 49, 52, 62, 112, 153, 192)
55. ARS II, fond AS 1827, t.e.27, mapa II/12 Planina (prijave št. 994, 1004, 1006, 1036, 1039, 1442, 1761, 1764, 1809, 1817, 1820, 1822, 1836, 1837, 1840, 1844, 1845, 1889, 1890)
56. ARS II, fond AS 1827, t.e.27, mapa II/14 Poljane (prijave št. 11, 14, 16, 18, 20, 22, 25, 28, 30, 33, 36, 45, 49, 53, 57, 59, 60, 62)
57. ARS II, fond AS 1827, t.e.27, mapa II/17 Straža (prijavi št. 894, 905)
58. ARS II, fond AS 1850 Enaintrideseta divizija narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije, t.e. 276 (stara št), mapa II/12, dok. z oznako »na položaju 16. 01. 1945« – Operativnemu odseku XXXI. divizije
59. ARS II, fond AS 1850, t.e. 276 (stara št), mapa II/12, dok. z oznako »na položaju 19. 01. 1945« – Operativnemu odseku XXXI. divizije
60. ARS II, fond AS 1850, t.e. 276 (stara št), mapa II/12, dok. z oznako »na položaju 22. 01. 1945« – Operativnemu odseku XXXI. divizije

- 61.ARS II, fond AS 1850, t.e. 276 (stara št), mapa II/12, dok. z oznako »Dnevno poročilo z dne 24. 01. 1945« – Operativnemu odseku XXXI. divizije
- 62.ARS II, fond AS 1850, t.e. 276 (stara št), mapa II/12, dok. z oznako »na položaju 25. 01. 1945« – Štabu XXXI. divizije
- 63.ARS II, fond AS 1850, t.e. 276 (stara št), mapa II/12, dok. z oznako »na položaju 01. 02. 1945« – Operativnemu odseku XXXI. divizije
- 64.ARS II, fond AS 1850, t.e. 276 (stara št), mapa II/12, dok. z oznako »na položaju 15. 02. 1945« – Operativnemu odseku XXXI. divizije
- 65.ARS II, fond AS 1850, t.e. 276 (stara št), mapa II/12, dok. z oznako »na položaju 16. 02. 1945« – Operativnemu odseku XXXI. divizije
- 66.ARS II, fond AS 1850, t.e. 277 (stara št), mapa II/1d, dok. »mesečno poročilo udarne čete« z dne 23. 03. 1945
- 67.ARS II, fond AS 1850, t.e. 278 (stara.št.), mapa II/9, dok. Poročilo bolničarke udarne čete z dne 04. 05.1945
- 68.ARS II, fond AS 1864 Komanda vojne oblasti, komande področij in komande mest IX.korpusa, t.e.315, mapa III/2 dopisovanje z 6c IX. korpusa – prejeto - dokument informacijsko poročilo št.36
- 69.ARS II, fond 1864, t.e.315, mapa III/2 dopisovanje z 6c IX. korpusa – poslano - vmesna situacijska-informacijska poročila – dokument:situacijsko poročilo z dne 17. 01. 1945
- 70.ARS II, fond 1864, t.e.315, mapa III/2 dopisovanje z 6c IX. korpusa – poslano:štirinajstdnevno poročilo z dne 24. 01. 1945
- 71.ARS II, fond 1864, t.e. 315, mapa III/2, dopisovanje z 6c IX. korpusa – prejeto b) prejete okrožnice 20. 09. 1944 – 14. 02. 1945, dok. z dne 11. 02. 1945
- 72.ARS II, fond AS 1877 Slovensko domobranstvo, t.e. 17 (stara št), mapa I, a.e.16, dok.št.09846
- 73.ARS II, fond AS 1877, t.e. 17 (stara št), mapa I, a.e.16, dok.št.09865
- 74.ARS II, fond AS 1877, t.e. 17 (stara št), mapa I, a.e.16, dok.št.09866
- 75.ARS II, fond AS 1877, t.e. 17 (stara št), mapa I, a.e.16, dok.št.09867
- 76.ARS II, fond AS 1877, t.e. 18 (stara št), mapa I, a.e.24, dok.št.10177
- 77.ARS II, fond AS 1877, t.e. 18 (stara št), mapa I, a.e.27, dok.št.10332
- 78.ARS II, fond AS 1877, t.e. 18 (stara št), mapa I, a.e.27, dok.št.10334
- 79.ARS II, fond AS 1877, t.e. 18 (stara št), mapa I, a.e.27, dok.št.10344
- 80.ARS II, fond AS 1877, t.e. 18 (stara št), mapa I, a.e.27, dok.št.10337

81. ARS II, fond AS 1877, t.e. 18 (stara št), mapa I, a.e.27, dok.št.10346
82. ARS II, fond AS 1877, t.e. 18 (stara št), mapa I, a.e.27, dok.št.10347
83. ARS II, fond AS 1877, t.e. 18 (stara št), mapa II, a.e.28, dok.št.10339
84. ARS II, fond AS 1877, t.e. 18 (stara št), mapa II, a.e.28, dok.št.10356
85. ARS II, fond AS 1877, t.e. 18 (stara št), mapa II, a.e.28, dok.št.10363
86. ARS II, fond AS 1877, t.e. 18 (stara št), mapa II, a.e.28, dok.št.10370
87. ARS II, fond AS 1877, t.e. 18 (stara št), mapa II, a.e.28, dok.št.10390
88. ARS II, fond AS 1877, t.e. 18 (stara št), mapa II, a.e.28, dok.št.10393
89. ARS II, fond AS 1877, t.e. 25 (stara št), mapa V, a.e.68, dok.št.14160
90. ARS II, fond AS 1877, t.e. 38 (stara št), mapa III, a.e.116, dok.št.21628
91. ARS II, fond AS 1877, t.e. 38 (stara št), mapa III, a.e.116, dok.št.21629
92. ARS II, fond AS 1877, t.e. 38 (stara št), mapa III, a.e.116, dok.št.21630
93. ARS II, fond AS 1877, t.e. 38 (stara št), mapa III, a.e.116, dok.št.21631
94. ARS II, fond AS 1877, t.e. 38 (stara št), mapa III, a.e.116, dok.št.21632
95. ARS II, fond AS 1877, t.e. 38 (stara št), mapa III, a.e.116, dok.št.21633
96. ARS II, fond AS 1877, t.e. 38 (stara št), mapa III, a.e.116, dok.št.21634
97. ARS II, fond AS 1877, t.e. 38 (stara št), mapa III, a.e.116, dok.št.21635
98. ARS II, fond AS 1877, t.e. 38 (stara št), mapa III, a.e.116, dok.št.21636
99. ARS II, fond AS 1877, t.e. 38 (stara št), mapa III, a.e.116, dok.št.21637
100. ARS II, fond AS 1877, t.e. 38 (stara št), mapa III, a.e.116, dok.št.21653
101. ARS II, fond AS 1877, t.e. 38 (stara št), mapa III, a.e.116, dok.št.21654
102. ARS II, fond AS 1877, t.e. 43 (stara št), mapa I, a.e.165, dok.št.23960
103. ARS II, fond AS 1877, t.e. 43 (stara št), mapa I, a.e.165, dok.št.23963
104. ARS II, fond AS 1877, t.e. 43 (stara št), mapa I, a.e.165, dok.št.23975
105. ARS II, fond AS 1877, t.e. 43 (stara št), mapa I, a.e.165, dok.št.23981
106. ARS II, fond AS 1877, t.e. 43 (stara št), mapa II, a.e.166, dok.št.23988
107. ARS II, fond AS 1877, t.e. 43 (stara št), mapa II, a.e.166, dok.št.23991
108. ARS II, fond AS 1877, t.e. 43 (stara št), mapa II, a.e.166, dok.št.24008
109. ARS II, fond AS 1877, t.e. 43 (stara št), mapa II, a.e.166, dok.št.24026
110. ARS II, fond AS 1877, t.e. 43 (stara št), mapa II, a.e.166, dok.št.24037
111. ARS II, fond AS 1877, t.e. 43 (stara št), mapa II, a.e.166, dok.št.24046
112. ARS II, fond AS 1877, t.e. 43 (stara št), mapa III, a.e.167, dok.št.24198
113. ARS II, fond AS 1877, t.e. 43 (stara št), mapa III, a.e.167, dok.«dnevno povelje» za 21. 04. 1945

114. ARS II, fond AS 1877, t.e. 43 (stara št), mapa IV, a.e.174, dok.št.24229
115. ARS II, fond AS 1877, t.e. 43 (stara št), mapa IV, a.e.175, dok.št.24238
116. ARS II, fond AS 1877, t.e. 56 (stara št), mapa I, a.e.280, dok.št.29353
117. ARS II, fond AS 1877, t.e. 56 (stara št), mapa I, a.e.280, dok.št.29354
118. ARS II, fond AS 1877, t.e. 56 (stara št), mapa I, a.e.280, dok.št.29355
119. ARS II, fond AS 1877, t.e. 56 (stara št), mapa I, a.e.280, dok.št.29356
120. ARS II, fond AS 1877, t.e. 56 (stara št), mapa I, a.e.280, dok.št.29357
121. ARS II, fond AS 1877, t.e. 57 (stara št), mapa I, a.e.284, dok.št.29803
122. ARS II, fond AS 1877, t.e. 57 (stara št), mapa I, a.e.284, do.št.29921
123. ARS II, fond AS 1877, t.e. 57 (stara št), mapa II, a.e.285, dok.št.30016
124. ARS II, fond AS 1877, t.e. 57 (stara št), mapa IV, a.e.287, dok.št.30236
125. ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa I, a.e.334, dok.št.31723
126. ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa I, a.e.334, dok.št.31735
127. ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa I, a.e.334, dok.št.31740
128. ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa I, a.e.337, dok.št.31755
129. ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa I, a.e.337, dok.št.31765
130. ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa I, a.e.337, dok.št.31767
131. ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa I, a.e.337, dok.št.31821
132. ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa I, a.e.339, dok.št.31904
133. ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa I, a.e.339, dok.št.31907
134. ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa II, a.e.340 dok.št.31918
135. ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa II, a.e.340, dok.št.31920
136. ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa II, a.e.340, dok.št.31921
137. ARS II, fond AS 1877 t.e. 62 (stara št), mapa II, a.e.340, dok.št.31922
138. ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa II, a.e.340, dok.št.31923
139. ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa III, a.e.346, dok.št.32014
140. ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa III, a.e.346, dok.št.32015
141. ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa III, a.e.346, dok.št.32016
142. ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa III, a.e.346, dok.št.32017
143. ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa III, a.e.346, dok.št.32029
144. ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa III, a.e.346, dok.št.32030
145. ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa III, a.e.346, dok.št.32031
146. ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa III, a.e.346, dok.št.32032
147. ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa III, a.e.346, dok.št.32044

148. ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa III, a.e.346, dok.št.32045
149. ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa III, a.e.346, dok.št.32089
150. ARS II, fond AS 1877, t.e. 62 (stara št), mapa IV, a.e.347, dok.št.32155
151. ARS II, fond AS 1877, t.e. 64 (stara št), mapa I, a.e.352, dok.št.32699
152. ARS II, fond AS 1877, t.e. 64 (stara št), mapa I, a.e.352, dok.št.32708
153. ARS II, fond AS 1877, t.e. 64 (stara št), mapa I, a.e.353, dok.št.32749
154. ARS II, fond AS 1877, t.e. 64 (stara št), mapa I, a.e.353, dok.št.32752
155. ARS II, fond AS 1877, t.e. 64 (stara št), mapa I, a.e.353, dok.št.32760
156. ARS II, fond AS 1877, t.e. 64 (stara št), mapa I, a.e.353, dok.št.32761
157. ARS II, fond AS 1877, t.e. 64 (stara št), mapa I, a.e.353, dok.št.32780
158. ARS II, fond AS 1877, t.e. 64 (stara št), mapa II, a.e.354, dok.št.32799
159. ARS II, fond AS 1877, t.e. 64 (stara št), mapa II, a.e.354, dok.št.32800
160. ARS II, fond AS 1877, t.e. 64 (stara št), mapa II, a.e.354, dok.št.32802
161. ARS II, fond AS 1877, t.e. 64 (stara št), mapa II, a.e.354, dok.št.32806
162. ARS II, fond AS 1877, t.e. 64 (stara št), mapa II, a.e.354, dok.št.32813
163. ARS II, fond AS 1877, t.e. 64 (stara št), mapa II, a.e.354, dok.št.32818
164. ARS II, fond AS 1877, t.e. 64 (stara št), mapa II, a.e.354, dok.št.32893
165. ARS II, fond AS 1877, t.e. 64 (stara št), mapa VI, a.e.363, dok.št.33191
166. ARS II, fond AS 1877, t.e. 64 (stara št), mapa VI, a.e.363, dok.št.33193
167. ARS II, fond AS 1877, t.e. 280 (stara št.), mapa IV, a.e.429, dnevno poročilo
18-19. avgust
168. ARS II, fond AS 1877, t.e. 280 (stara št.), mapa IV, a.e.429, dnevno poročilo
21. avgust
169. ARS II, fond AS 1877, t.e. 280 (stara št), mapa IV, a.e.429, oktober 1944
170. ARS II, fond AS 1877, t.e. 280 (stara št), mapa IV, a.e.429, dok. zaupno 556
z dne 05. 11. 1944
171. ARS II, fond AS 1877, t.e. 280 (stara št), mapa IV, a.e.429, dok. zaupno 517
z dne 09. 11. 1944
172. ARS II, fond AS 1877, t.e. 280 (stara št), mapa IV, a.e.429, dok. zaupno 557
z dne 12. 11. 1944
173. ARS II, fond AS 1877, t.e. 280 (stara št.), mapa IV, a.e.429, dnevno poročilo
20.-22. november
174. ARS II, fond AS 1877, t.e. 280 (stara št), mapa IV, a.e.429, dok. zaupno 566
z dne 25. 11. 1944

175. ARS II, fond AS 1877, t.e. 280 (stara št), mapa IV, a.e.429, dok. zaupno 585
z dne 02. 12. 1944
176. ARS II, fond AS 1877, t.e. 280 (stara št), mapa IV, a.e.429, dok. zaupno 587
z dne 06. 12. 1944
177. ARS II, fond AS 1877, t.e. 280 (stara št), mapa IV, a.e.429, dok. zaupno 594
z dne 10. 12. 1944
178. ARS II, fond AS 1877, t.e. 280 (stara št), mapa IV, a.e.429, dok. zaupno 616
z dne 18. 12. 1944
179. ARS II, fond AS 1877, t.e. 280 (stara št), mapa IV, a.e.429, dok. zaupno 628
z dne 21. 12. 1944
180. ARS II, fond AS 1877, t.e. 280 (stara št), mapa IV, a.e.429, dnevno poročilo
z dne 27. 01. 1944
181. ARS II, fond AS 1877, t.e. 280 (stara št), mapa IV, a.e.429, poročilo o akciji z
dne 12. 02. 1945 (zaup.75)
182. ARS II, fond AS 1877, t.e. 280 (stara št), mapa IV, a.e.429, poročilo o akciji z
dne 01. 03. 1945 (zaup.119)
183. ARS II, fond AS 1877, t.e. 280 (stara št), mapa IV, a.e.429, poročilo o akciji z
dne 07. 03. 1945 (zaup.125)
184. ARS II, fond AS 1877, t.e. 280 (stara št), mapa IV, a.e.429, poročilo o akciji z
dne 10. 04. 1945 (zaup.180)
185. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z
dne 2. junij 1944
186. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z
dne 6. junij 1944
187. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z
dne 10. junij 1944
188. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z
dne 20. julij 1944
189. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z
dne 22. julij 1944
190. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z
dne 23. julij 1944
191. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z
dne 24. julij 1944

192. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 25. julij 1944
193. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 26. julij 1944
194. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 29. julij 1944
195. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 30. julij 1944
196. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 31. julij 1944
197. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 03. 08. 1944
198. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 04. 08. 1944
199. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 05. 08. 1944
200. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 08. 08. 1944
201. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 09. 08. 1944
202. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 13. 08. 1944
203. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 14. 08. 1944
204. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 20. 08. 1944
205. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 21. 08. 1944
206. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 22. 08. 1944
207. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 23. 08. 1944
208. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 24. 08. 1944

209. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 25. 08. 1944
210. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 26. 08. 1944
211. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 27. 08. 1944
212. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 29. 08. 1944
213. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 30. 08. 1944
214. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 31. 08. 1944
215. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 02. 09. 1944
216. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 03. 09. 1944
217. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 04. 09. 1944
218. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 06. 09. 1944
219. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 07. 09. 1944
220. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 08. 09. 1944
221. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 09. 09. 1944
222. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 13. 09. 1944
223. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 14. 09. 1944
224. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 19. 09. 1944
225. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 20. 09. 1944

226. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 22. 09. 1944
227. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 23. 09. 1944
228. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa II, a.e.432, dnevno poročilo z dne 24. 09. 1944
229. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa III, a.e.433, dok. z oznako zaupno 447 z dne 06. 10. 1944
230. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa III, a.e.433, dnevno poročilo z dne 14. 10. 1944
231. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa III, a.e.433, dok. z oznako zaupno 487 z dne 27. 10. 1944
232. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa III, a.e.433, dok. – dnevno poročilo z dne 03. 11. 1944
233. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa III, a.e.433, dnevno poročilo z dne 13. 11. 1944
234. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa III, a.e.433, dnevno poročilo z dne 13. december 1944
235. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa III, a.e.433, dnevno poročilo z dne 21. december 1944
236. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa III, a.e.433, dnevno poročilo z dne 22. december 1944
237. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa IV, a.e.434, dnevno poročilo z dne 14. 02. 1945
238. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa IV, a.e.434, dnevno poročilo z dne 16. 02. 1945
239. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa IV, a.e.434, dnevno poročilo z dne 20. 02. 1945
240. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa IV, a.e.434, dnevno poročilo z dne 22. 02. 1945
241. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa IV, a.e.434, dnevno poročilo z dne 28. 02. 1945
242. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa IV, a.e.434, dnevno poročilo z dne 01. 03. 1945

243. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa IV, a.e.434, dnevno poročilo z dne 02. 03. 1945
244. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa IV, a.e.434, dnevno poročilo z dne 03. 03. 1945
245. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa IV, a.e.434, dnevno poročilo z dne 07. 03. 1945
246. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa IV, a.e.434, dnevno poročilo z dne 11. 03. 1945
247. ARS II, fond AS 1877, t.e. 281 (stara št), mapa IV, a.e.434, dnevno poročilo z dne 16. 03. 1945
248. ARS II, fond AS 1877, t.e. 285 (stara št), mapa III, a.e.286, dok.št.30087
249. ARS II, fond AS 1877, t.e. 287 (stara št), mapa IV, a.e.460, dok.z naslovom: »Seznam tečajnikov II. častniškega tečaja SD«

Arhiv Gorenjskega muzeja Kranj (AGM KR)

250. AGM KR, t.e. 21, mapa 198:Jelovca 2-obvešč.točka, dok.22b/40b/5
251. AGM KR, t.e. 21, mapa 198:Jelovca 2-obvešč.točka, dok.22b/40b/6
252. AGM KR, t.e. 21, mapa 198:Jelovca 2-obvešč.točka, dok.22b/40b/7
253. AGM KR, t.e. 21, mapa 198:Jelovca 2-obvešč.točka, dok.22b/40b/8
254. AGM KR, t.e. 21, mapa 198:Jelovca 2-obvešč.točka, dok.22b/40b/9: poročilo iz dne 15. 12. 1944
255. AGM KR, t.e. 21, mapa 198:Jelovca 2-obvešč.točka, dok.22b/40b/23
256. AGM KR, t.e. 21, mapa 198:Jelovca 2-obvešč.točka, dok.22b/40b/32: situacijsko poročilo 12. 01.1945
257. AGM KR, t.e. 21, mapa 198:Jelovca 2-obvešč.točka, dok.22b/40b/38: opis postojanke 16. 01. 1945
258. AGM KR, t.e. 21, mapa 198:Jelovca 2-obvešč.točka, dok.22b/40b/40: razmestitev sovražnih edinic
259. AGM KR, t.e. 21, mapa 198:Jelovca 2-obvešč.točka, dok.22b/40b/47: situacijsko poročilo
260. AGM KR, t.e. 21, mapa 206:OC »Sava 11«, dok.22a/36a/17: 14-dnevno poročilo 06. 11. 1944
261. AGM KR, t.e. 21, mapa 206:OC »Sava 11«, dok.22a/36a/20: Dodatno poročilo

262. AGM KR, t.e. 21, mapa 206:OC »Sava 11«, dok.22a/36a/23: poročilo od 11. 11. do 18. 11. 1944
263. AGM KR, t.e. 21, mapa 206:OC »Sava 11«, dok.22a/36a/25:situacijsko poročilo december 1944
264. AGM KR, t.e. 21, mapa 206:OC »Sava 11«, dok.22a/36a/27:situacijsko poročilo december 1944
265. AGM KR, t.e. 21, mapa 206:OC »Sava 11«, dok.22a/36a/30: 14-dnevno poročilo
266. AGM KR, t.e. 21, mapa 206:OC »Sava 11«, dok.22a/36a/31: podatki od štaba »Brandenburg«
267. AGM KR, t.e. 21, mapa 206:OC »Sava 11«, dok.22a/36a/33: poročilo 27. 12. 1944
268. AGM KR, t.e. 21, mapa 206:OC »Sava 11«, dok.22a/36a/34: situacijsko poročilo 28.-30. 12. 1944
269. AGM KR, t.e. 21, mapa 208:obvešč.točka »Bela 13«, dok. brez oznake: situacijsko poročilo 27. 12. 1944
270. AGM KR, t.e. 21, mapa 208:obvešč.točka »Bela 13«, dok. brez oznake:poročilo 29. 11. 1944
271. AGM KR, t.e. 21, mapa 208:obvešč.točka »Bela 13«, dok.22b/38b/11: situacijsko poročilo 12. 12. 1944
272. AGM KR, t.e. 21, mapa 208:obvešč.točka »Bela 13«, dok.22b/38b/14: situacijsko poročilo 13. 12. 1944
273. AGM KR, t.e. 21, mapa 208:obvešč.točka »Bela 13«, dok.22b/38b/28: situacijsko poročilo 04. 01. 1945
274. AGM KR, t.e. 21, mapa 208:obvešč.točka »Bela 13«, dok.22b/38b/31: situacijsko poročilo 08. 01. 1945
275. AGM KR, t.e. 21, mapa 208:obvešč.točka »Bela 13«, dok.22b/38b/4: poročilo 06. 12. 1944
276. AGM KR, t.e. 22, mapa 210:OC »Triglav«, dok.22b/44b/5: situacijsko poročilo 08. 10. 1944
277. AGM KR, t.e. 22, mapa 210:OC »Triglav«, dok.22b/44b/8: situacijsko poročilo 12. 10. 1944
278. AGM KR, t.e. 22, mapa 210:OC »Triglav«, dok.22b/44b/17:situacijsko poročilo 25. 10. 1944

279. AGM KR, t.e. 22, mapa 210:OC »Triglav«, dok.22b/44b/21: situacijsko poročilo 31. 11. 1944
280. AGM KR, t.e. 21, mapa 208:obvešč.točka »Bela 13«, dok.22b/38b/32: situacijsko poročilo 18. 01. 1945
281. AGM KR, t.e. 22, mapa 210:OC »Triglav«, dok.22b/44b/79: situacijsko poročilo 27. 01. 1945
282. AGM KR, t.e. 22, mapa 212a: »Plus minus«, dok. brez oznake z dne 22. 09. 1944
283. AGM KR, t.e. 22, mapa 212a: »Plus minus«, dok. brez oznake z dne 26. 09. 1944
284. AGM KR, t.e. 22, mapa 213:»OT Vogel«, dok.brez oznake:situacijsko poročilo: 20. 03. 1945

Pokrajinski arhiv v Novi Gorici (PANG)

285. PANG, fond Topografija NOB, mapa Lipa I, dok. »Lipa« - str.4
286. PANG, fond Topografija NOB, mapa Lipa I, dok. Vojno poročilo IX. korpusa za čas 01.01.-31. 01. 1945
287. PANG, fond Zbirka spominov, t.e.3, mapa 4, dok.št.8
288. PANG, fond Zbirka spominov, t.e.M70, mapa 1, ovoj 4, dok. Izjava

Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota v Idriji (ZAL enota v Idriji)

289. ZAL, enota v Idriji, fond: Občinski odbor ZB NOV Idrija, IDR 67, t.e.2, mapa: Kronika NOB Idrijske Krnice, str 7-8

Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota v Škofji Loki (ZAL E ŠKL)

290. ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-2/a-d, dok. a-5: informacijsko poročilo št. IX
291. ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-3/a-k, dok. a-9: situacijsko poročilo št.154
292. ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-2/a-d, dok. b-3: situacijsko poročilo 05. 02. 1945
293. ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-2/a-d, dok. b-5;
294. ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-2/a-d, dok. b-19: situacijsko poročilo 13. 03. 1945

295. ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-3/a-k, dok. e-1: situacijsko poročilo april 1945
296. ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-3/a-k, dok. e-12: poročilo obveščevalca Gustla 04. 05. 1945
297. ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-3/a-k, dok. i-16: situacijsko poročilo
298. ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-3/a-k, dok. i-17: situacijsko poročilo z dne 25. 10. 1944
299. ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-3/a-k, dok. i-22: situacijsko poročilo november 1944
300. ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-3/a-k, dok. i-36: situacijsko poročilo 23. 11. 1944
301. ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-3/a-k, dok. i-48: situacijsko poročilo 02. 12. 1944
302. ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-3/a-k, dok. i-51: situacijsko poročilo 05. 12. 1944
303. ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-3/a-k, dok. i-61: situacijsko poročilo 10. 12. 1944
304. ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-3/a-k, dok. i-63: situacijsko poročilo 11. 12. 1944
305. ZAL E ŠKL, fond NOB, t.e.3, mapa C-VI-3/a-k, dok. i-71: situacijsko poročilo 29. 01. 1945

Arhiv vojno-zgodovinskega inštituta v Beogradu (AVIB)

306. AVIB: fond Nemški arhiv, mapa 15, dok. 1/4 (kopijo hrani dr.Boris Mlakar)
307. AVIB: fond Nemški arhiv, mapa 15, dok. 10/4 (kopijo hrani dr.Boris Mlakar)
308. AVIB: fond Nemški arhiv, mapa 15, dok. 48/4 (kopijo hrani dr.Boris Mlakar)

• Intervju

Intervju z: Ivan Leban, poveljnik udarne čete, Ljubljana 19. 10. 2005, hrani avtor.

Intervju z: Viktor Svetina, borec v udarni četi, Jesenice 13. 12. 2007, hrani avtor.

Intervju z: Adolf Dimnik, član VIII. brigade Fran Levstik, Ljubljana 31. 7. 2008, hrani avtor.